

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

TARAMA VE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDEN
HAREKETLE GÜZELLİK KAVRAM ALANI ÜZERİNE
BİR İNCELEME

GONCA GÜL İSLAM BATU

YÜKSEK LİSANS

DANIŞMAN:
PROF. DR. MUSTAFA YILDIZ

KONYA-2019

TEZ KABUL FORMU

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gonca Gül İSLAM BATU
	Numarası	138107011009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/ Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa YILDIZ
	Tezin Adı	TARAMA VE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDEN HAREKETLE GÜZELLİK KAVRAM ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *Tarama ve Derleme Sözlüğü'nden Hareketle Güzellik Kavram Alanı Üzerine Bir İnceleme* başlıklı bu çalışma 20/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Mustafa YILDIZ	
2	Prof. Dr.	Orhan YAVUZ	
3	Dr. Öğr.	Rıdvan ÖZTÜRK	

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gonca Gül İSLAM BATU		
	Numarası	138107011009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/ Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	+	
		Doktora		
Tezin Adı	TARAMA VE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDEN HAREKETLE GÜZELLİK KAVRAM ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Gonca Gül İSLAM BATU

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gonca Gül İSLAM BATU		
	Numarası	138107011009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı/Türk Dili ve Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	+	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Mustafa YILDIZ		
Tezin Adı	TARAMA VE DERLEME SÖZLÜĞÜ'NDEN HAREKETLE GÜZELLİK KAVRAM ALANI ÜZERİNE BİR İNCELEME			

Bu çalışmada, XIII - XIX. yüzyıllar arasındaki eserlerin taranmasıyla oluşturulmuş Tarama Sözlüğü dolayısıyla Orta Türkçe devri ve Yeni Türkçe devri; 1932-1960 yılları arasında derleme yapılarak meydana getirilmiş Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğünden ötürü Modern Türkçe devrinde güzellik kavramını karşılayan ifadeler incelenmiş ve gruplandırılmıştır.

Edebiyat eserlerini, yazdıkları dönemden bağımsız değerlendirmemiz mümkün değildir. Her yazar yaşadığı toplumun kültürel ve siyasal gelişmelerinden izler taşır. Dolayısıyla vermiş olduğu ürünlerdeki söz varlığında da bu izleri bulmamız kaçınılmazdır. Bu bağlamda eserleri incelediğimizde, karşımıza çıkan söz varlığı, kültürel yaşamın çeşitliliğini ve ifade biçiminin zenginliğini göstermektedir. Halktan derlenen söz varlığı da halkın tahayyülündeki güzellik mefhumunu anlatmak için en önemli hazinelerdir. Ve bu malzemeler halkın kültürel özelliklerini de günümüze taşımaktadır.

Kavram alanı, birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eşanlamhların, içinde düşünüldükleri, bilgilerin örgütlenerek organize edilmesini sağlama ve bilgileri bütün halinde aralarındaki ilişkilerin de görüldüğü alandır.

Güzellik, estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik; hüsün, okşayıcı söz veya davranış, iyilik; ahlak ve fikrî nitelikleriyle hayranlık uyandıran şey; güzel olan bir kimsenin niteliği anlamlarına gelmektedir.

Biz de bu çalışmada kadın ve erkek güzelliğini tüm yönleriyle ele aldık. Her iki sözlüğün taranmasıyla toplam yirmi sekiz madde olarak güzelliğe etki eden unsurları sınıflandırdık. Tarama ve Derleme Sözlüğünde tespit ettiğimiz ortak güzellik unsurlarını on iki madde altında topladık. Sadece Tarama Sözlüğünde olanları yedi; sadece Derleme Sözlüğünde olanları dokuz madde olarak belirledik.

Anahtar Sözcükler: Tarama Sözlüğü, Derleme Sözlüğü, güzellik, kavram alanı, kültür.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ABSTRACT

Öğrencinin	Adı Soyadı	Gonca Gül İSLAM BATU		
	Numarası	138107011009		
	Discipline/ Department	Turkish Language ve Literature / Turkish Language and Litarature		
	Programı	Masters with Thesis	+	
		Ph.d		
	Thesis Advisor	Prof. Dr. Mustafa YILDIZ		
Thesis Title	A REVIEW ON THE BEAUTY CONCEPT WITH REFERENCE TO TARAMA (SCANNING) AND DERLEME (COMPILATION) DICTIONARY			

In this study, because of the Tarama (Scanning) Dictionary created by scanning the works between XIII and XIX centuries, the Middle Turkish and the New Turkish period has been formed by compiling between 1932 and 1960 and, because of the Derleme (compilation) Dictionary from the Turkish Public Dialect, the expressions that meet the beauty concept in the modern Turkish period are examined and grouped.

It is not possible for us to evaluate literary works independent from the period in which they were written. Every single author bear the traces of the cultural and political developments of the society in which s/he lives. Therefore, it is inevitable to find these traces in the vocabulary of the products it gives. In this context, when examining the works, the vocabulary that we encounter shows the vocabulary, the diversity of cultural life and the richness of expression. The vocabulary compiled from the public is the most important treasure to describe the beauty concept in the imagination of people. And these materials carry the cultural characteristics of the people to the present.

The conceptual field is the one where the concepts related and close to each other, synonymous, the organization of the information in which they think to be included in the synonymous, and the relations between them as a whole.

Beauty means an aesthetic pleasure, enthusiasm, nature stirring a sense of enjoyment; niceness, soft word or behaviour, goodness; admirable due to moral and intellectual features; and a beautiful person.

We have discussed all aspects of the beauty of women and men in this study. By scanning both dictionaries, we categorized the factors affecting beauty as a total of twenty-eight items. We have gathered the common beauty factors which we identified in the Tarama (Scanning) and Derleme (Compilation) Dictionary under twelve items. We have identified seven items just in the Tarama (Scanning) Dictionary and nine items in the Derleme (Compilation) Dictionary.

Keywords: Tarama(Scanning) Dictionary, Derleme (Compilation) Dictionary, beauty conceptual field, culture.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
ÖN SÖZ	xiv
GİRİŞ	1
İNCELEME.....	9
1. Gök Cisimlerinin Organlara Yansıyarak Güzeli İfade Edişi	9
1.1. “Ay - Mah”ın Güzeli İfade Edişi	9
1.2. “Dolunay”ın Güzeli İfade Edişi	10
1.3. “Güneş”in Güzeli İfade Edişi.....	11
1.4. “Gün”ün Güzeli İfade Edişi	11
1.5. “Hilal” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	12
1.6. “Kamer” Kelimesinin Güzelliği İfade Edişi	13
1.7. Derleme Sözlüğünde İfade Edilişi	13
2. Renklerin güzeli ifade edişi	13
2.1. “Ak” Renginin Güzeli İfade Edişi.....	14
2.2. “Al - Kırmızı” Renginin Güzeli İfade Edişi.....	15
2.3. “Lâ’l” Renginin Güzeli İfade Edişi	16
2.4. “Kızıl” Renginin Güzelliği İfade Edişi	17
2.5. “Siyah” ve “Kara” Renginin Güzeli İfade Edişi	17
2.6. “Hindu” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	19
2.7. “Ela – Ala” Renginin Güzeli İfade Edişi	19
2.8. “Gökçek” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	20
2.9. Derleme Sözlüğünde Renklerin Güzeli İfade Edişi:	22
3. Türklerin savaşçı özelliklerinin güzellik anlayışına yansımaları.....	32
3.1. “Yay”ın güzeli ifade edişi	32
3.2. “ok”un güzeli ifade edişi	32

4.Doğadaki bitkilerin güzellik anlayışına yansımaları	34
4.1. “Gül”ün Güzeli İfade Edişı	35
4.2. “Taze Gül”ün Güzeli İfade Edişı	36
4.3. “Gül-i Ra’na”nın Güzeli İfade Edişı	36
4.4. “Gülgün”ün Güzeli İfade Edişı	36
4.5. “Gonca”nın Güzeli İfade Edişı.....	36
4.6. “Serv”in Güzeli İfade Edişı.....	37
4.7. “Sünbül”ün Güzeli İfade Edişı.....	37
4.8. “Semen”in Güzeli İfade Edişı	37
4.9. “Nergis”in Güzeli İfade Edişı	38
4.10. “Lale”nin Güzeli İfade Edişı.....	38
4.11. “Çınar”ın Güzeli İfade Edişı	38
4.12. “Sarı Çiğdem”in Güzeli İfade Edişı.....	38
4.13. Derleme Sözlüğünde İfade Edişı.....	38
5.Ruh güzelliğinin ifade edilişı.....	39
5.1. “Arı”nın Ruh Güzelliğini İfade Edişı.....	39
5.2. “Ak”ın Ruh Güzelliğini İfade Edişı	40
5.3. “Gökçek”in Ruh Güzelliğini İfade Edişı.....	40
5.4. “Kibar”ın Ruh Güzelliğini İfade Edişı.....	40
5.5. Derleme Sözlüğünde Ruh Güzelliğinin İfade Edilişı.....	40
6.İnanç özelliklerinin güzellik anlayışına yansımaları.....	50
6.1. “Peri”nin Güzeli İfade Edişı.....	50
6.2. “Peri Handan”ın Güzeli İfade Edişı	51
6.3. “Cennet”in Güzeli İfade Edişı.....	51
6.4. “Huri”nin Güzeli İfade Edişı.....	51
6.5. “Kabe”nin Güzeli İfade Edişı.....	52
6.6. “Yusuf”un Güzeli İfade Edişı	52
6.7. “Melek”in Güzeli İfade Edişı.....	52
6.8. “Saadet”in Güzeli İfade Edişı	52
6.9. “Şahadet”in Güzeli İfade Edişı	52

7.Meyvelerin Organlara Yansıyarak Güzeli İfade Edişi.....	53
7.1. “alma-Elma”nın Güzeli İfade Edişi	53
7.2. “Kiraz”ın Güzeli İfade Edişi	53
7.3. “Badem”in Güzeli İfade Edişi.....	53
7.4. “Şeftali”nin Güzeli İfade Edişi.....	53
8.Bir Bütün Olarak Güzeli İfade Eden Kelimelerin Kullanılışı (Dilber, Şûh, Sanem, Âfet, Put...)	54
8.1. “Dilber”in Güzeli İfade Edişi.....	54
8.2. “Düşnem-ı Dilber”in Güzeli İfade Edişi	55
8.3. “Dilber-İ Ra’na”nın Güzeli İfade Edişi.....	55
8.4. “Sanem”in Güzeli İfade Edişi	56
8.5. “Sanem-İ Mahlika”nın Güzeli İfade Edişi	56
8.6. “Bir İçim Su” Söyleyişinin Güzeli İfade Edişi	56
8.7. “Şuh”un Güzeli İfade Edişi.....	57
8.8. “Âfet”in Güzeli İfade Edişi	57
8.9. “Mah-Rû”nun Güzeli İfade Edişi.....	57
8.10. “Mehlika”nın Güzeli İfade Edişi.....	57
9.Eski Türkçedeki Kelimelerin Tarihi Süreç İçinde Güzelliği İfade Edişi.....	58
9.1. “Görk” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	58
10.Doğada Güzel Kabul Edilen Hayvanların Güzeli İfade Edişi	59
10.1. “Turna”nın Güzeli İfade Edişi	59
10.2. “Ceren”in Güzeli İfade Edişi	59
10.3. “Hüma”nın Güzeli İfade Edişi	60
10.4. “Meral-Maral”ın Güzeli İfade Edişi.....	61
10.5. “Şahin”in Güzeli İfade Edişi.....	61
10.6. “Ahu”nun Güzeli İfade Edişi	61
10.7. “Tavus”un Güzeli İfade Edişi	62
10.8. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi	62
11.Herhangi bir gruba dâhil edemediğimiz güzellik ifadeleri	62
11.1.“Tuz” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	62
11.2. “İspiri” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	63
11.3. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi	63

12.Doğada Güzel Kabul Edilen Nesnelere Güzel İfade Edişleri.....	72
12.1. “Altıntaş”ın Güzel İfade Edişleri	72
12.2. “Cılgı”nın Güzel İfade Edişleri	73
12.3. “Sim”in Güzel İfade Edişleri.....	73
12.4. “Cici Bici”nin Güzel İfade Edişleri.....	73
12.5. “Zencir”in Güzel İfade Edişleri.....	73
12.6. “Sedef”in Güzel İfade Edişleri.....	74
12.7. “Keman”ın Güzel İfade Edişleri	74
12.8. “İnci”nin Güzel İfade Edişleri.....	74
12.9. “Mercan”ın Güzel İfade Edişleri.....	74
12.10. “Gevher”in Güzel İfade Edişleri	74
12.11. “Kömür”ün Güzel İfade Edişleri.....	75
12.12. “Navek Oku”nun Güzel İfade Edişleri.....	75
12.13. “Çaçî Keman”ın Güzel İfade Edişleri	75
12.14. “Sorguç”un Güzel İfade Edişleri.....	76
12.15. Derleme Sözlüğünde Güzel İfade Edişleri	76
13. Hareketlerin Güzel İfade Edişleri.....	77
13.1. “Salınma”nın Güzel İfade Edişleri	77
13.2. “Endam”ın Güzel İfade Edişleri.....	78
13.3. “Serv-İ Sim-Endam”ın Güzel İfade	78
13.4. “Eda”nın Güzel İfade Edişleri.....	78
13.5. “Gülme”nin Güzel İfade Edişleri	79
13.6. “Söz”ün Güzel İfade Edişleri	79
13.7. “Şehla”nın Güzel İfade Edişleri	79
13.8. “Gamze”nin Güzel İfade Edişleri.....	80
13.9. “Bakış”ın Güzel İfade Edişleri.....	80
13.10. “Naz-Şive”nin güzel ifade edışı.....	80
13.11. Derleme Sözlüğünde Güzel İfade Edişleri	80
14.Organların Başlı Başına Güzel İfade Edişleri	89
14.1. “Göz”ün Güzelliği İfade Edişleri	89
14.2. “Yanak”ın Güzel İfade Edişleri.....	90

14.3. “Kaş”ın Güzeli İfade Edişi.....	90
14.4. “Hâl”in Güzeli İfade Edişi	90
14.5. “Dudak”ın Güzeli İfade Edişi	91
14.6. “Ağız”ın Güzeli İfade Edişi	91
14.7. “Enek Çukuru”nun Güzeli İfade Edişi.....	91
14.8. “Boy”un Güzeli İfade Edişi	91
14.9. “Bel”in Güzeli İfade Edişi	91
14.10. “Yüz”ün Güzeli İfade Edişi	91
14.11. “Kamet”in Güzeli İfade Edişi	91
14.12. “Kakül”ün Güzeli İfade Edişi	92
14.13. “Saç”ın Güzeli İfade Edişi	92
14.14. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi	92
15. Alıntı Kelimelerin Güzeli İfade Edişi.....	103
15.1. “Çeşm” Kelimesinin Güzeli İfade.....	104
15.2. “Hüsn” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	104
15.3. “Cemal” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	105
15.4. “Dilruba” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	105
15.5. “Zülf” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	105
15.6. “Şems Ü Kamer” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	106
15.7. “Peykan” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	106
15.8. “Ruhsar” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	106
15.9. “Leb” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	106
15.10. “Letaif” Kelimesinin Güzeli İfade	106
15.11. “Mihir” Kelimesinin Güzeli İfade.....	106
15.13. “Afitab” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	107
15.14. “Keleş” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	107
15.15. “Mah-Veş” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	107
15.16. “Nihal-i Sebz-Pûş” Kelimesinin Güzeli İfade.....	107
16. Erkeklerin Güzelliğinin İfade Edilişi	107
16.1. “Cılasın” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	107
16.2. “Yalın” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	107

16.3. “Gökçek” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	108
16.4. “Görk” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	108
16.5. “On Yedi Yaş”ın Güzeli İfade Edişi	108
16.6. “Boy”un Güzeli İfade Edişi	108
16.7. “Söz”ün Güzeli İfade Edişi	108
16.8. “Göz”ün Güzeli İfade Edişi	108
16.9. “Etli” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	108
16.10. “Latif” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	108
16.11. “Civan” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	108
16.12. “Keleş” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	108
16.13. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi	109
17. Kıyafet”in Güzelliği İfade Edişi.....	119
17.1. “Rengarenkton’un Güzeli İfade Edişi	119
17.2. “Gönlek”in Güzeli İfade Edişi	119
17.3. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi	119
18.Kilonun Güzellik Açısından Önemi	132
18.1. “Nazük-Nazik” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	132
18.2. “Etine Canına Tolu” Söyleyişinin Güzeli İfade Edişi.....	132
18.3. “Nazenin” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi	133
18.4. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi	133
19. Millet Adının Güzelliği İfade Edişi.....	137
19.1. “Türk” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	138
19.2. “Hindu” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi.....	138
20. Gelinlerin Güzelliği İfade Edişi	138
20.1. Gelinde Giysinin Güzeli İfade Edişi	139
20.2. Gelinde Takının Güzeli İfade Edişi.....	142
21. Kıyafetlerde Kullanılan Kumaşların Güzelliği İfade Edişi.....	144
21.1. "İpek"ın Güzeli İfade Edişi	144
21.2. "Pamuk"un Güzeli İfade Edişi	147
21.3. "Kadife"nin Güzeli İfade Edişi	147
22. Takıların Güzelliği İfade Edişi	148

22.1. "Bilezik"ın Güzelliği İfade Edişi	149
22.2. "Kolye"nin Güzelliği İfade Edişi	150
22.3. "Yüzük"ün Güzelliği İfade Edişi	154
22.4. "Taç"ın Güzelliği İfade Edişi	154
22.5. "Çengel (Toka)"ın Güzelliği İfade Edişi	156
22.6. "Göğüs İğnesi"nin Güzelliği İfade Edişi	157
22.7. "Hızma"nın Güzelliği İfade Edişi	157
22.8. "Küpe"nin Güzelliği İfade Edişi	158
23. Takılarda Kullanılan Madenlerin Güzelliği İfade Edişi	161
23.1. "Altın"ın Güzeli İfade Edişi	161
23.2. "Gümüş"ün Güzeli İfade Edişi	167
23.4. "Elmas"ın Güzeli İfade Edişi	169
24. Süslenmenin Güzelliği İfade Edişi	170
24.1. "Makyaj Yapma"nın Güzeli İfade Edişi	171
25. Temizliğin Güzelliği İfade Edişi	177
26. Vücut güzelliğinin bütün halinde güzelliği ifade edişi	178
27. Konuşmanın Güzelliği İfade Edişi	179
28. Yaşın Güzelliği İfade Edişi	181
SONUÇ	183
BİBLİYOGRAFYA	190
ÖZGEÇMİŞ	193

KISALTMALAR LİSTESİ

Adana	:Ada.	Erzincan	:Ezc.
Adıyaman	:Adı.	Erzurum	:Ezm.
Afyon Karahisar	:Af.	Eskişehir	:Es.
Ağrı	:Ağ-	Gaziantep	:Gaz.
Amasya	:Ama.	Giresun	:Gr.
Ankara	:Ank.	Gümüşane	:Gm.
Antalya	:Ant.	Hakkâri	:Hak.
Artvin	:Ar.	Hatay	:Hat.
Aydın	:Ay.	Isparta	:Isp.
Balıkesir	:Ba.	İçel	:İç.
Bilecik	:Bil.	İstanbul	:İst.
Bingöl	:Bn.	İzmir	:İz.
Bitlis	:Bt.	Kars	:Kr.
Bolu	:Bo.	Kastamonu	:Ks.
Burdur	:Brd.	Kayseri	:Ky.
Bursa	:Brs.	Kırklareli	:Krk.
Cilt	:c.	Kırşehir	:Krş.
Çanakkale	:Çkl.	Kocaeli	:Kc.
Çankırı	:Çkr.	Konya	:Kn.
Çorum	:Çr.	Kütahya	:Kü.
Denizli	:Dz.	Malatya	:Ml.
Diyarbakır	:Dy.	Manisa	:Mn.
Edirne	:Ed.	Maraş	:Mr.
Elâzığ	:El.	Mardin	:Md.

Muğla	:Mğ.	Sivas	:Sv.
Muş	:Mş.	Tekirdağ	:Tk.
Nevşehir	:Nş.	Tokat	:To.
Niğde	:Nğ.	Trabzon	:Tr.
Ordu	:Or.	Tunceli	:Tn.
Rize	:Rz.	Urfa	:Ur.
Sakarya	:Sk.	Uşak	:Uş.
Samsun	:Sm.	Van	:Vn.
Sayfa	:s.	Yozgat	:Yz.
Siirt	:Sr.	Yayınevi/Yayınları	:Yay.
Sinop	:Sn.	Zonguldak	:Zn.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü Kısaltmaları

Yusuf u Züleyha	: XIII. Yuz. Şeyd.
Sultan Velet Divanı	:XII – XIV. Velet.
Yunus Emre Divanı	: XII – XIV. Yunus.
Antername	: XIV. Anter.
Dâstan-ı Ahmet Harami	: XIV. Dah.
Dede Korkut Kitabı	: XIV. Dede.
Edviye-i Müfrede	: XIV. Edviye.
Kısas-ı Enbiya	: XIV. Enb.
Ferişteoğlu Lûgati	: XIV. Fer.
Ferhengname-i Sa'di Tercümesi	:XIV. Ferh.
Fütuhü'ş- Şam Tercümesi	:XIV. Fütuh.
Garibname	:XIV. Ga.
Hurşid ü Ferahşad	:XIV. Hurş.

Işkname	:XIV. Işk.
İhlâs Tefsiri	:XIV. İhlâs Tefsiri
Kadı Burhanettin Divanı	: XIV. Kad.
Kelile ve Dimne	: XIV. Kel.
Mantıku't- Tayr	:XIV. Man. Tayr.
Müfredat-ı İbni Baytar Tercümesi	: XIV. M. Bay.
Müntehabü'ş-Şifa	:XIV. Mü. Şi.
Nesimi Divanı	: XIV. Nesimi.
Siyer-i Darir	:XIV. Si. Da.
Süheyl ü Nevbahar	:XIV. Süh.
Tebareke Tefsiri	:XIV. Tebareke.
Teshil	:XIV. Teshil.
Yadigâr-ı İbni Şerif	:XIV. Yadigâr.
Yusuf ve Zeliha	:XIV. Yuz. Da.
Yüz Hadis Tercümesi	: XIV. Yüz. H.
Enfesü'l-Cevahir	: XIV-XV. Enfes.
Hamzaname	: XIV-XV. Hamza.
İskendername	: XIV-XV. İs.
İskender Kitabı	:XIV-XV. İs. H.
Tefsir-i Ebilleys Tercümesi	:XIV-XV. Leys. Mu.
Melhame-i Şemsiyye	:XIV-XV. Melhame.
Münebbihü'r-Râkîdîn	:XIV-XV. Müneb
Acayibü'l-Mahlûkat	:XV. Ac.
A'cebü'l-Acaib	: XV. Ac. A.
Adni Divanı	: XV. Adni.

Ahmet Paşa Divanı	: XV. Ah. Pş.
Akrabadin Tercümesi	:XV. Akr.
Anasır-ı Erbaa	:XV. Anasır.
Atalar Sözü	: XV. Ata.
Velâyetname-i Hacı Bektaş	:XV. Bektaş.
Beşaretname	:XV. Beş.
Camasbname	:XV. Cam.
Cem Divanı	: XV. Cem.
Miftahü'l- Cenne	:XV. Cennet.
Cevahirü'l- Esdaf	: XV. Cev. Es.
Cinanü'l- Cenan	:XV. Cinan.
Çengname	:XV. Çeng.
Dâi Divanı	:XV. Dâi.
Delilü'l-İbad	: XV. Delil.
Envarü'l- Âşıkîn	:XV. Envar.
Düsturname-i Enveri	:XV. Enveri.
Eşrefoğlu Divanı	: XV. Eşrefoğlu.
Fatih Kanunnamesi	:XV. Fatih. Ka.
Fazail-i Mekke ve Medine ve Beytü'l-Makdis	:XV. Faz.
Ferec Ba'de'ş-Şidde	:XV. Ferec.
Gülşen-i Raz Tercümesi	:XV. G. Ra.
Gülistan Tercümesi	:XV. Güls.
Kitab-ı Güzide	:XV. Güzide.
Hayatü'l-Hayvan Tercümesi	:XV. Hay.

Hazainü's- Saâdat	:XV. Hazain.
Hikmetname	: XV. Hikmet.
İbrahim Bey Külliyyatı	:XV. İbrahim.
İrşadü'l-Mürid ile'l-Murad	:XV. İrşad.
Kabusname Tercümesi	:XV. Kab.
Tarih-i İbni Kesir Tercümesi	:XV. Kesir.
Kemâl Ümmi Divau	:XV. K Ü.
Leyla ve Mecnun	: XV. Ley.
Tefsir-i Ebilleys Tercümesi	:XV. Leys. Ar.
Tefsir-i Ebilleys Tercümesi	: XV. Leys. Dâi.
Maârifname	: XV. Maârif.
Mesihî Divanı	:XV. Mesihî.
Mevlid	: XV. Mevlid.
Miftahü'l-Lûga	:XV. Miftah.
Mihr ü Müşteri	: XV. Mih.
Mihri Divanı	:XV. Mihri.
Mücerrebname	:XV. M. Na.
Muhammediye	:XV. Muham.
Münteha	: XV. Münteha.
Ebamüslimname	:XV. Müslim.
Müzekki'n-Nüfus	:XV. Müz.
Nizami Divanı	:XV. Nizami.
Ravzatü'l-Envar	:XV. Ravza.
Ruşeni Divanı	:XV. Ruşeni.
Saatname	:XV. Saat.

Salâtinname	:XV. Salâtin.
Sarıca Kemal Divanı	: XV. Sarıca.
Sıhahü'l-Acemî fi'l-Lûga	:XV. Sıh. Ac.
Şeyhi Divanı	: XV. Şeyhi.
Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi	:XV. Ta. Sel.
Tazarru 'name	:XV. Tazarru.
Tacü'l-Edeb	:XV. T.E.
Gülzar-ı Tennuri	:XV. Tennuri.
Terceman	:XV. Terceman.
Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi	:XV. Tez. Ba.
Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi	:XV. Tez. Lâ.
Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi	:XV. Tez. Ün.
Tevarih-i Âl-i Osman	:XV. T. Oruç.
Tuhfetü'l-Letaif	:XV. Tuh. Le.
U 'cûbetü'l-Garaib	:XV. Uc. Gar.
Vahdetname	:XV.Vahdet.
Yusuf ve Zeliha	:XV. Yuz. Hamdi.
Cevahirü'l-Ahbar	:XV-XVI. Cev. Ah.
Saadetname	:XV-XVI. Saadetname.
Şer 'iyye Sicilleri	:XV-XVI. Sic. B.
Şer 'iyye Sicilleri	:XV-XVI. Sic. K.
Abdalname	:XVI. Ab. Na.
Ahteri-i Kebir	: XVI. Ah.
Alâeddin Kaygusuz Divanı	:XVI. Alâ.
Âli Divanı	:XVI. Âli.

Enisü'l-Ârifin	:XVI. Ârifin.
Âşık Paşazade Tarihi	:XVI. Âş.
Aşki Divanı	:XVI. Aşki.
Babusü'l-Vâsıt	:XVI. Bab.
Baki Divanı	:XVI. Baki.
Fetihame-i Budın	:XVI. Budın.
Câmiü'l-Fürs	:XVI. Caf.
Câmiü'n-Nasayih	:XVI. Câm. Na.
Cinanü'l- Cinas	:XVI. Cinas.
Divan-ı Türki-i Basit	:XVI. D.B.
Dekayıku'l-Hakayık	:XVI. Dek.
Et-Tuhfetü's-Seniyye	:XVI.Deş.
Enisü'l-Guzat	:XVI. Enis.
Faziletname	:XVI. Fazilet.
Figani Divanı	:XVI. Figani.
Fuzuli Külliyyatı	:XVI.Fuzuli.
Gülşeni Divanı	:XVI. Gülşeni.
Pendname-i Güvahi	:XVI. Güvahi.
Tarih-i Âl-i Osman	:XVI. Hadidi.
Hadikatü's-Süeda	:XVI. Hadika.
Hafız Şerhi	:XVI. Ha. Ş.
Hayali Divanı	:XVI. Hayali.
Hüs ü Dil	:XVI. Hüs. Dil.
Kanunname-i Âl-i Osman	:XVI. Kanun. Os.
Kitab-ı Bahriye	:XVI. K.B.

Lâmii Divanı	:XVI. Lâmii.
Leylâ ve Mecnun	:XVI. Lârendi.
Mecmaü'l-Letaif	:XVI. Letaif.
Menazirü'l-Avalim	:XVI. Men. Av.
Mevahibü'l-Hallak fi Meratibi'l-Ahlak	:XVI. Mevahib.
Mihr ü Müşteri	:XVI. Mîri.
Muhibbi Divanı	:XVI. Muhibbi.
Nihani Divanı	:XVI. Nihani.
Lûgat-i Ni 'metullah	:XVI. Ni 'meti.
Rahatü'l-Ervah	:XVI. Rahat.
Hadikatü's-Süeda	:XVI. Raufi.
Ravzatü'l-Ahbar Tercümesi	:XVI. Rav. Ah.
Revani Divanı	:XVI. Revani.
Ruhi Divanı	:XVI. Ruhi.
Saadetame	:XVI. Saa. Pend.
Selâman ve Ebsâl Tercümesi	:XVI. Selâman.
Selimname	:XVI. Selim.
Sırrü'l-Esrar ve Matlaü'l-Envar	:XVI. Sır.
Şer 'iyye Sicilleri	:XVI. Sic. A.
Şer 'iyye Sicilleri	:XVI. Sic. E.
Şâmilü'l-Lûga	:XVI. Şâmil.
Şehname Tercümesi	:XVI. Şeh. Ş.
Şerefü'l-İnsan	:XVI. Şeref.
Şevahidü'n-Nübüvve Tercümesi	:XVI. Şevahid.
Şah ü Geda	:XVI. Ş. G.

Tarifame-i İstanbul	:XVI. Tar. İs.
Tarih-i Şahi	:XVI. Ta. Şahi.
Terceman-ı Bidayı	:XVI. Ter. Kurt.
Tibr-i Mesbûk Tercümesi	:XVI. Tibr.
Veysel ve Ramin	:XVI. Veysel.
Yahya Bey Divanı	:XVI. Yahya Bey.
Yusuf ve Zeliha	:XVI. Yuz. Şems.
Zadü'l- İbad Tercümesi	:XVI. Zad.
Zati Külliyyatı	:XVI. Zati.
Zehrü'l-Kimam Tercümesi	:XVI. Zehr.
Pir Sultan Abdal	:XVI-XVII. P.S.A.
Türk Saz Şairleri Antolojisi	:XVI-XIX. Saz.
Âşık Divanı	:XVII. Ak.
Atai Divanı	:XVII. Atai.
Hamse-i Atai	:XVII. Atai. Ha.
Camiü' - Faris	:XVII. Cam. Fa.
Cevahirü'l Kelimat	:XVII. Cam. Ke.
Cihannüma	:XVII. Cihan.
Evliya Çelebi Seyahatnamesi	:XVII. Ev.
Genc-i Leâl	:XVII. Genc.
Hâleti Divanı	:XVII. Hâleti.
Karacaoğlan	:XVII. Kara.
Kâtibi	:XVII. Kâtibi
Kayıkçı Kul Mustafa	:XVII. Kayıkçı.
Koçu Bey Risalesi	:XVII. Koçu.

Kuloğlu	:XVII. Kuloğlu.
Menazımü'l- Cevahir	:XVII. Men. Cev.
Müntehabü'l- Lûga	:XVII. Mütehab.
Nasayihü'l-Mülûk	: XVII. Nasayih.
Nazmü'l-Leâl	:XVII. Naz. Le.
Nigâristan Tercümesi	:XVII. Nigâ. Ter.
Niyazi Divanı	:XVII. Niyazi.
Nuhbetü't-Tuhfe	:XVII. Nuh. Tuh.
Osmanî Kanunnameleri	:XVII. Os. Kanun.
Solakzade Tarihi	:XVII. Solak.
Tuhfetü'l-Kibar fi Esfarü'l- Bihar	:XVII. Tuh. Ki.
Akse'l-İreb	:XVII-XVIII. Aks.
Münşeat ve Mektubat-ı Kâni	:XVII-XVIII. Kâni.
Nabi Divanı	:XVII-XVIII. Nabi.
Naima Tarihi	:XVII – XVIII. Naima.
Sabit Divanı	:XVII – XVIII. Sabit.
Battal Gazi	: XVIII. Battal.
Hüs ü Aşk	:XVIII. Hüs. Aşk.
Kanunu'l-Edeb	:XVIII. Kadeb.
Lûgat-i Şehname	:XVIII. Lû. Şeh.
Nazmü'l- Cevahir	: XVIII. Naz. Cev.
Nedim Divanı	:XVIII. Nedim.
Sûrname	:XVIII. Sûr.
Seyyit Vehbi Divanı	:XVIII. S. Vehbi.
Şeyh Galip Divanı	:XVIII. Ş. Galip.

Tuhfe-i Asım	:XVIII – XIX. Asım.
Bürhan-ı Katı ‘ Tercümesi	:XVIII – XIX. Bürh.
Fazıl Külliyyatı	:XVIII- XIX. Fazıl.
Halk Şairleri	:XVIII – XIX. Hal. Şa.
Kamus Tercümesi	:XVIII-XIX. Kam.
Nuhbe-i Vehbi	:XVIII-XIX. Nuhbe.
Tuhfe-i Vehbi	:XVIII-XIX. Tuhfe.
Erzurumlu Emrah	: XIX. Emrah.
Gedai	:XIX. Ged.
Hengâmi	:XIX. Hengâmi
Kamus-ı Osmani	:XIX. Kam. Os.
Kuddusi Divanı	:XIX. Kuddusi.
Mihnetkeşan	:XIX.Mihnet.
İzzet Molla Divanı	:XIX. Molla.
Vasıf Divanı	:XIX. Vasıf.

ÖN SÖZ

Tarama Sözlüğü Türk Dil Kurumunun 1965 yılından 1977 yılına sekiz cilt olarak yayımladığı **XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü** bir veri tabanına toplanarak kullanıma sunulmuştur. Sözlükte yazıldığı döneme ait örnekler özgün biçimleriyle verilmiştir.

Türkler İslamiyeti kabul ettikten sonra dile Arapça ve Farsça kelimler girmeye başlamıştır. Arap harflerinin benimsenmesiyle birlikte Türkçe kelimeler geri planda kalmış hatta unutulmuş hale gelmiştir. Bir kısmı Anadolu'nun bazı yerlerinde kullanılıyorsa da, bir kısmı kitaplarda kalmıştır. Unutulmuş olan bu kelimelerin, anlaşılabilmesini sağlamak için Türk Dil Kurumu tarafından **TARAMA SÖZLÜĞÜ** serisi hazırlanmıştır.

1943- 1957 yılları arasında *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* adıyla yayımlanmış dört kitaplık bir sözlük serisi hazırlanmış; 1963-1977 yılları arasında tamamlanan sekiz ciltlik ikinci serisi hazırlanmıştır. Bu serinin ilk altı cildi sözlük, VII. cilt Ekler ve VIII. cilt Dizin'dir. Bu eserlerde XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış olan 170 eser taranarak Türkçe kelimeler ve bunların tanıkları çıkarılmıştır. (Örneklele Tarama Sözlüğü Denemesi,1942.)

“*Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*”nde 1932 yılına kadar yazı dilimize girmemiş ve 1932-1960 yılları arasında, yurdumuzun türlü bölgelerinde halk ağzından derlenmiş olan Türkçe veya Türkçeleşmiş sözler vardır.

Eser, iki büyük derlemenin verimidir:

Birinci derleme, 1932-1934 yıllarında yapılmıştır. Altı ciltlik Söz Derleme Dergisi bundan çıkmıştır.

İkinci derleme, 1952-1959 yıllarında yapılmış ve birinci derlemeden birkaç kat daha verimli olmuştur. Her iki derlemimin birleştirilmesinden de bu eser meydana gelmiştir.

Ana Dilden Derlemeler’de bulunduğu halde birinci ve ikinci derlemelerle bize gelmemiş olan bazı sözler de bu baskıya katılmıştır.

Bu kitap birinci ve ikinci derleme yoluyla yurdun çeşitli bölgelerinden söz derlemiş olan binlerce dilseverin Kurumumuza göndermiş oldukları 600.000 den artıık fişe dayanmaktadır.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere elinizdeki kitap: a) yurt içinde geniş ölçüde yapılan derlemelerden, b) bu derlemelerin sözlük haline getirilmesi için Kurum merkezindeki çalışmalardan meydana gelmiş ortaklaşa bir eserdir. (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü, 2009)

Bu çalışma Giriş, İnceleme ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, *Kelime, Kavram, anlam, kelime- kavram ilişkisi, kavram alanı, güzel, güzellik, güzelleşmek; kültür, kültür- dil ilişkisi* gibi ifadelerin yanında toplumun güzele bakışı ve güzeli ifade ediş şekilleri üzerinde durulmuştur.

İnceleme bölümünde ***Tarama Sözlüğü*** ve ***Derleme Sözlüğü***’nden örnekler, söyleyişler alınarak güzelliğin ifade ediliş biçimi sınıflandırılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanmıştır.

Bu çalışma ile XIII. Yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar yazılan eserlerden ve yurdun çeşitli bölgelerindeki halk ağızlarından derlenmiş 600.000 den fazla fişin içerisindeki güzellik anlatan kelimelerden yola çıkılarak Türk Dili’nde güzelliğin ifade edilme kalıpları ortaya konulmuştur.

Ayrıca çalışmada sözlükler, ifade kolaylığı açısından ***Tarama Sözlüğü*** ve ***Derleme Sözlüğü*** isimleriyle kullanılacaktır. Bu isimlerle de farklı eserlerin değil mevcut sözlüklerin anlaşılacağı düşüncesiyle böyle bir kullanım yoluna gittik.

Yapılan bu çalışmada bana daima destek olan aileme, eşime, meleklerim Masal- Almıla’ya; sabır ve anlayışıyla her türlü konuda yardımını ve görüşlerini esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mustafa YILDIZ’a teşekkürü bir borç bilirim.

Gonca Gül İSLAM BATU

GİRİŞ

Kelime, mânâsı veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur (Ergin, 1989:95-97).

Kelime, kavram ve kelime - kavram ilişkisi birbirini tamamlayan yapılardır. Dildeki manâlı birlikler kelimeler, kelimelerin meydana getirdiği kelime gurupları ve cümlelerdir. Canlı cansız bütün varlıklar, hareketler, fikirler, dilde bu manâlı birliklerle karşılanırlar. Kelimeleri, zihinde var olan düşünceleri, kavramları karşılayan somut işaretler birliği olarak kabul edebiliriz. Kelimeler varlıkları karşılayarak onların isimleri olurlar. Kelimelerin dış dünyadaki temsilleri ile zihinde karşıladığı varlıklar, algılamalar birbirinden farklı olabilir. Bu da kelimelerin birden çok anlamının olmasını ve bir varlığın farklı kelimelerle ifade edilmesini sağlar. [yüz(sayı)- yüz (organ); yaz (yaz- fiili)- yaz(mevsim) ; ak- beyaz, kara-siyah...]

Zihindeki kavramların fazla ve geniş olması kelimelere yüklenen anlamların da çoğalmasını sağlamaktadır.

Kavram: Kavramların ortak özelliklerini kapsayan ve bir ortak ad altında toplayan genel tasarım, mefhum, nosyon (Türkçe Sözlük, TDK, 2005).

Ünlü dilbilimci J. LYONS kavram sözünden zihnin nesnelere kavramasına ya da bilmesine araç olan düşünce ya da mantıksal yapının anlaşıldığını ileri sürmektedir.

Doğan Aksan da kavram için şu tanımlamayı yapmıştır: Kavram, dünyadaki nesnelere ortak niteliklerine dayanan, dile özgü bir genelleme, bir soyutlamadır: ağaç, bitki, hayvan, çiçek, memeli... gibi (Aksan, 2009: 151).

Kavram, dünyadaki nesnelere, biçimlerin, olgu, durum ve devinimlerin dilde anlatım buluşudur. Bu anlatım, tuz, ip,su; yüreklilik, çöpçatan, açlık; hasıraltı, tepeden inme, açık göz gibi değişik ses ve biçimlerle, değişik yollardan gerçekleşir; somut ve soyut diye nitelediğimiz kavramları oluşturur.

Bir kavram alanı çalışmasında kavram kadar anlam da büyük önem taşımaktadır.

Anlam: Bir nesnenin bir dizge içindeki yeri

Bir sözlükte, bir sözcüğe eklenen öteki sözcükler

Bir simgeyi kullananın gerçekte belirttiği şey... gibi tanımları kullanılmıştır.

J. R. FIRTH, dildeki bir ögenin anlamını, onun öteki birimlerle kurduğu ilişkilerle belirlemekte, birlikte kullanıldığı, bağdaştırıldığı öteki öğelerle oluşturduğu örgüyle çerçeveselendirmektedir.

L. WITTGENSTEİN, “sözcüğün anlamının, onun dil içindeki kullanılışı” olduğunu,

P.GUIRUD, “sözcüklerin anlamları yoktur; kullanımları vardır. Bilgine göre “konuşmada ya da söylemde bize iletiği biçimiyle anlam, sözcüğün aynı bağlamdaki öbür sözcüklerle kurduğu ilişkilere bağlıdır.

Kavram ve anlam konularına kısaca değindikten sonra çalışmamızın genel çerçevesini oluşturan Almanya’da J.TRIER’in tanıttığı kavram alanı konusunda da birkaç bilgi aktaralım. Trier’in “*dil alanı (Sprchfeld)*” adıyla önerdiği çalışma yöntemi, dildeki öğelerin tek tek incelenmesine karşı çıkmakta, bunların ancak yakın ve ilişkili buldukları öteki öğelerle bir arada düşünüldüğünde, değerlerinin kesinleşeceğini ileri sürmekteydi. Dildeki öğeler- daha önceleri de yapılan bir benzetmeyle – tıpkı, mozaik bir yüzeyde olduğu gibi, birbirini sınırlandıran parçacıklardan oluşmuştu. Bu alan içinde her kavramın değeri, ancak kapladığı yerle belli olurdu (Aksan, 2009: 161).

Bir başka deyişle kavram alanı, birbiriyle ilişkili ve birbirine yakın kavramların, eşanlılıkların, içinde düşünüldükleri, bilgilerin örgütlenerek organize edilmesini sağlama ve bilgileri bütün halinde aralarındaki ilişkilerin de görüldüğü alandır. Bir kavram bir kelime tek başına birçok şeyi anlatabilir ya da kişilerde farklı çağrışımlar oluşturabilir. Bu çağrışımları algılama, çevre, sosyo-ekonomik durum ve bilinç ötesi etkileyebilir. Dolayısıyla karşıya verilmek istenen mesaj bazen tek bir kelimeyle istedik şekilde iletilmeyebilir. İşte kavram alanı bu duruma engel olmak için yazınsal ve görsel olarak anlatımı berraklaştırma görevini üstlenir. Bunu gerek anlatım zenginliğiyle, betimlemelerle, benzerlikler ve zıtlıklarla gerek görsel haritalarla sağlar. Bu anlatım berraklığını sağlamak için anlatılar ve kavram haritaları kullanılır.

Anlatı, aynı zamanda dilsel bir yapıttır; sözcüklerin seçimine, sözcük dağarcığına, sözcüklerin anlamlarıyla ilgili oyunlara gösterilen özen, yeni yorumların yapılmasını sağlar. Bir roman okumak, sözcükler arasından geçmek değil, onların anlatmak istediklerini ya da betimlediklerini sezmektir. (Kıran, 2003: 76)

Kavram haritası, anlamlı öğrenmenin oluşması için kullanılan yöntemdir. Konunun kapsamını göstererek konuyu nicel ve nitel boyutlarıyla algılamaya fırsat verir. Kavram ve kavramlar arasındaki ilişkiyi göstermede kullanılır. Böylece kavramlar arasında var olan çelişkileri gösterme ve kavram kargaşasını gidermede de kullanılan tekniktir. Bilginin somutlaştırılmasına imkan vererek global (bütüncül) boyutta düşünme imkanı sunar. Göze hitap etmesi yönüyle öğrenmeye yardımcı olan bir işlevi vardır.

Güzel sf.1. Göze ve kulağa hoş gelen, hayranlık uyandıran, **çirkin** karşıtı: *Güzel kız. Güzel çiçek. Yalının en güzel odası bizimdi.*2.İy, hoş: “*Güzel şey canım milletvekili olmak!*”- Ç. Altan. 3. Beklenene uygun düşen ve başarı düşüncesi uyandıran: *Güzel bir fırsat.* 4.Soyluluk ve ahlaki üstünlük düşüncesi uyandıran: *Güzel duygular. Güzel hareketler.* 5. Görgü kurallarına uygun olan. 6. Sakin, hoş (hava): *Güzel bir gece.* 7. Okşayıcı, aldaticı, kandırıcı: *Güzel vaatler.* 8.Pek iyi, doğru: *Güzel güzel amma!* 9.is. Güzel kız veya kadın. 10.is. Güzellik kraliçesi. 11.zf. Hoşa giden, beğenilen, iyi, doğru bir biçimde: *Güzel konuştu.* **güzel olmak** güzelleşmek: “*Güzel ne güzel olmuşsun / Görülmeyi görülmeyi.*”- Aşık Veysel. **güzelim 1**)değer verilen, sevilen: “*Yüzüne bakmazmış o güzelim ağır eşyanın.*” –P. Safa. 2) tkz. bir seslenme sözü.

Güzelleşme is. Güzelleşmek işi: “*Boğaz bahçelerinin güzelleşmesi için büyük çabalar göstermiştir.*” –S. Birsal.

Güzelleştirmek (-i) Güzellik vermek, güzellik kazandırmak: “*Mehtap görülen her şeyi yumuşatıyor, hülyalaştırıyor, güzelleştiriyordu.*”-A.Ş.Hisar.

Güzellik, -ğis. 1. Estetik bir zevk, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran nitelik, hüsün: “*Güzellik de uçar gider, zenginlik de erir biter.*” –H. Taner. 2. Okşayıcı söz veya davranış, iyilik, yumuşaklık: *Onu sertlik değil güzellik yola getirir.* 3. Ahlak ve fikrî nitelikleriyle hayranlık uyandıran şey. 4. Güzel olan bir kimsenin niteliği:

“Güzelliğin on para etmez/ Bu bendeki aşk olmasa.” –A. Veysel (Türkçe Sözlük, TDK, 2005).

Güzellik kimine göre bir karakter, kimine göre huy, kimine göre uyum, kimine göre iyilikle özdeşleşen bir kavram. Kimine göre de bir değer.

Güzel ve güzellik her daim dillerde olsa da standart bir güzel ve güzellik tanımı yoktur. Güzellik de mutluluk gibi çirkinlik gibi göreceli bir kavramdır.

Güzele fikir adamları da kendi içlerinde farklı özellikler yüklemişlerdir.

İdealist dünya görüşüne sahip felsefeciler ile materyalist bakış açısına sahip olanlar güzele çok ayrı gözlerle bakarlar.

İdealist dünya görüşüne göre güzel olan Tanrısaldır ve Tanrının nesnedeki yansımalarıdır, mutlaktır, zamana göre değişmez. Bunun için de bizler bu güzelliği duyu organları ile algılayamayız. Çünkü duyu organları bize nesnelere dış görünüşlerini iletirler. Bu da bizi yanıltır. Oysa Tanrısal güzellik nesnelere içine sinmiştir ve bu güzelliği ancak arınmış, temiz, saf insanlar ve bu özelliklerinden dolayı da ruh gözleri ya da gönül gözleri açık olan insanlar görebilirler.

“AudreyHepburn” bir yazısında güzele şöyle bakmıştır:

“Eğer güzel gözlerin olmasını istiyorsan; İnsanlara iyilikle bak. İnce bir bedense istediğin; Ekmeğini acılarıyla bölüş. Ve... güzel dudaklara sahip olmak için; Sadece ama sadece güzel ve doğru sözler söyle.”

Ünlü filozof PLATON güzeli tanımlarken onu bu dünyada değil öte dünyada yani düşünce alemi ya da onun deyimiyle "İdealar Alemi" nde aramıştır. Bu dünyadaki her şey idealar alemindeki asıllarının bir kopyası, bir gölgesidir. Bunun için de, güzel olarak gördüğümüz her şey ideaların bu dünyadaki yansımalarıdır ama asıl güzel olan bu dünyadaki görünüşlerin asıllarıdır.

PYTAGORAS ise güzel olana bir ölçü getirmiş, ölçülü, uyumlu ve orantılı olana güzel demiştir. PLATONİS ise yine PLATON'a benzer şekilde "ideanın nesnedeki ışınmasıdır" demiş ve yine asıl güzel olanın Tanrısal bir kaynağı olduğunu söylemiştir.

Bir diğerk temel anlayış ise maddeci yaklaşımdır. Bu anlayışa göre ise güzellik sadece içinde yaşadığımız dünyada yer alan nesnelere göre bir nitelik olup, çağdan çağa ve toplumdan topluma göre değişmektedir. Nesnelere güzelliğı, içinde taşıdıkları insan emeğinin derecesine göre bir önem kazanmaktadır. Yine bu anlayışa göre güzellik Tanrısal bir yansıma değil, bir insan yaratmasıdır.

Belirtmiş olduğumuz düşünür ve grupların güzel - güzellik üzerindeki farklı değerlendirmeleri, algıların farklılığını göstermektedir. Dolayısıyla birtakım grupların güzellik algısı farklı olabilir ancak dil düşüncesinin evidir öyleyse Türk dili bu kavramı nasıl algılamıştır? Sorusunun cevabını bulmak için biz de bu tür bir çalışma alanını uygun bulduk ve kelimelerle bu kavram alanının sınırını belirlemeye çalıştık.

Divan şairleri şiirlerinde güzeli ve güzelliğı konu edinir. Onlar öyle güzele aşıklardır ki her haliyle mükemmeldirler. En güzel göz, en güzel boy, en güzel bakış kendi yarattıkları sevgiliye aittir. Şiirlerde resmedilen güzel tasvir edildiğinde, gerçek dünyada benzeri bulunamayacak aşırılıktadır. Bu durum da kavramların algı ile ilişkisini ve algının öznelliğini göstermektedir.

Agâh Sırrı Levend “Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar” adlı eserinde güzel kavramına yer vermiştir. Ona göre, sanatkâr, güzeli yaratmak ister. Fakat güzellik, zamana ve şahsa göre değişen bir mefhumdur. (...) Klasik bir ressam, tek bir modelle kanaat edemez. O mücerret güzelliğı yaratmak emelindedir. Güzel ise tabiatta ancak dağınık bir halde bulunur. Hiçbir tek çehre, klasik ressamı tatmin edemez. O ister ki, yapacağı portre en güzel bir göze, en güzel bir yüze malik bir çehre olsun. (Levend, 1980)

Agâh Sırrı, divan şairleri için “bu şairlerin muhtelif vasıflarla tasvir ettikleri bu güzelliğı resmetmek lazım gelse, insana dehşet veren bir tablo meydana çıkmış olur. Çünkü boy o kadar uzundur ki, elif veya servidir. Bel o kadar incedir ki adeta bir kıldır. Saç o kadar kıvrım kıvrımdır ki, yılanı benzemektedir. Ağız o derece küçüktür ki, bir noktadır; hatta bir (nokta-i mevhum)’dir. Nihayet göz, yaptığı tesire göre bir kanlı katilden başka bir şey değildir.” İfadelerini kullanır.

Divan sanatçıları güzeli tamınımlarken kalıplaşmış ifadelere yer vermişlerdir. Bu çalışmamızda da 13-19. Yüzyıl şairlerinin güzeli nasıl ve hangi kelimelerle ifade

ettiklerini belirttik. Yapılan incelemeler sonunda güzelin tek bir kalıba sokulmadığını; aksine güzellik timsalinin bazen kara göz iken bazen ala göz olduğunu örneklerle sunduk.

Güzellik gerek göze gerek ruha hitap ettiği için halk arasında da dilden düşmeyen bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirler giden güzele yazılır, türküler hayaldeki vefasız güzele yakılır ve daha niceleri... Çünkü güzellik, beğeni, estetik, coşku, hoşlanma duygusu uyandıran niteliklerin bütününe ifade eder. Bir toplumun genel bakış açısını, bir olguya ve kavrama yüklediği anlamı görebilmemiz için atasözleri bizim için anahtar görevini üstlenir.

Örneğin şu atasözlerinde milletimizin güzellikle ilgili düşüncelerini görmek mümkündür:

Bir dirhem et bin ayıp örter.

Çirkin ile yola gitme, güzel ile taş taşı.

Gönül kimi severse güzel odur.

Güzele bakmak sevaptır.

Yüzü güzele kırk günde doyulur, huyu güzele kırk yılda doyulamaz.

Görüldüğü üzere, yüz güzelliği kadar huy güzelliği de ön planda yer almış ve bu kavramın kişilere göre değiştiği dile getirilmiştir.

Atasözleri bir halkın kültür hazinesidir. Halkın manevi değerlerini, ortak değer yargılarını atasözlerinde görmekteyiz.

Dil, bir milletin kültürel değerlerinin başında gelir. (...) Dil, ferde cemiyetin başıbağladığı en büyük miras ve donatımdır. Ana, baba, çevre, okul çocuğa dil vasıtasıyla cemiyetin asırlar boyunca biriktirdiği hayat tecrübesini ve kültürünü de aktarır (Kaplan, 2015: 37).

“Kültür”, maddi ve manevi her şeyi işlemek ve geliştirmek demektir. İlim ve fikir adamı Erich Rothacker’ın “kültür” ile ilgili görüşleri, “kültür -dil” ilişkisini somut bir şekilde ifade etmektedir. Milletler, gelişigüzel insan yığınlarından ibaret değildir. İnsan yığınlarını “millet” haline getiren “kültür”leridir. Aynı “dil”i konuşan insanlar

başkalarından “ayrı” bir topluluk teşkil ediyorlar. Dilin yanı sıra din, örf ve adet, yardımlaşma ve koruma teşkilatları da, önemli bir rol oynuyor. Sosyologlar milletleri millet yapan maddi, manevi ortak değer ve müesseselerin hepsine kültür adını veriyorlar. (MargeretMead, 1957)

Kültür ve dil etkileşim halindedir. Gerek maddi kültür gerekse manevi kültür, dil aracılığıyla kuşaklara aktarılır. Her topluluk, kendine özgü söyleyiş özelliklerini kullanarak yeni nesillere kültürlerinin taşıyıcısı olurlar. Buradan hareketle biz de “güzellik” kavramının toplumda nasıl karşılık bulunduğunu ve hangi kelimelerle ifade edildiğini ortaya koymaya çalıştık. Bu inceleme neticesinde hem “güzellik” mefhumunun kavram alanını belirlemiş hem de söyleyiş farklılıklarından dolayı Türk toplumunun kültür zenginliğini göstermiş olduk.

Halkın konuşma dili ve yazılı metinleri Türk milletinin ortak kültür hazinesidir. Bu ürünlerden hareketle Türkçenin ifade zenginliğiyle güzellik mefhumunun kavram alanını ortaya koymaya çalıştık.

Biz bu çalışmada *Tarama Sözlüğü* ve *Derleme Sözlüğü*’ndeki güzellik mefhumunu kavram alanı çerçevesinde inceledik. Dönemin güzellikle ilgili ifade şekillerini sanat eserlerinden ve halk söyleyişlerinden yola çıkarak belirtmeye çalıştık. Gördük ki güzeli anlatmanın birçok yolu var. Şairler şiirlerinde güzeli anlatırken teşbih, istiare ve aktarma gibi edebî sanatlardan yararlanmışlardır. Özellikle benzeyen benzetilen ilişkisi içerisinde güzele yüklenen özellikler zenginleştirilmiştir. Halk ise tahayyüllerinde var olan güzellik emarelerini farklı söyleyişlerle dile getirmişlerdir.

Edebi sanatların çalışmamızdaki etkilerinin görüldüğü birkaç örneği şu şekildedir:

Her gonca sâmit olup urur gül gibi kulağ

Her kanda kim Mesihi-i bülbül-keîâm ola

(Mesihi. XV. 99)

(Tarama Sözlüğü, s. 2211 c.4)

Naz eyle çünkü vardır eyâserv-i gül-‘izar

Gülzâr-ı gamda bencileyin bülbülün hezar

(Figani. XVI. 7)

(Tarama Sözlüğü, s. 64 c.7)

Sen gidelden dideden ey mâh, nur olmuştu dûr

Görücek mektubunu pür oldu aynım yine nur

(Zati. XVI. 165)

(Tarama Sözlüğü, s. 20 c.7)

Kelime, kavram, anlam, kelime- kavram ilişkisi, kavram alanı, güzel, güzellik, güzelleşmek; kültür, kültür- dil ilişkisi gibi kelimelerden yola çıkarak yapmış olduğumuz girişle birlikte “Tarama ve Derleme Sözlüğü’nden Hareketle Güzellik Kavram Alanı Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmamızda mevcut dönemin güzellik anlayışını izah etmeye çalıştık. Tarama ve Derleme Sözlüğü’nden derlediğimiz malzemeleri çalışmada aslına uygun şekilde yer verdik.

İNCELEME

1. Gök Cisimlerinin Organlara Yansıyarak Güzeli İfade Edişi

Dil ve toplum birbirinin ayrılmaz parçalarıdır. Dil, var olduğu topluluğun yaşam şekli, inancı gibi değerler çerçevesinde kelime üretir. Türk toplumunda gök ve gök cisimleri tarihin her döneminde büyük bir önem arz etmiştir. İslamiyet öncesi inançları(gök tanrı, mani...) incelediğimizde somut bir şekilde karşımıza çıkar. Böyle bir zeminde gelişen dil ve edebiyat ürünlerinde *ay, güneş, gün...* gibi unsurların yer alması kaçınılmaz bir sonudur. Örneklerde de göreceğimiz üzere gerek şekil olarak gerek renk olarak gök cisimleri benzeyen benzetilen ilişkisi içerisinde güzeli ifade eder durumdadır. Bu, güzelin, güzelliğin halk içerisinde ayrıcalık ve özenilesi bir özellik olduğunu ifade etmektedir.

1.1.“Ay - Mah”ın Güzeli İfade Edişi

Ay gecenin karanlığında yalnızların en yakın arkadaşı, ilham kaynağıdır şair ve yazarların. Ay ile insan böyle iç içe iken bir şiirde, yazıda en sevilen en beğenilen olarak karşımıza çıkması şaşırtıcı değildir. Ay berraklığıyla temizliğiyle hep dikkat çeker; güzel de toplum içinde farklıdır. Temiz ve beyaz oluşuyla yanak aya benzetilmiştir. Şekil itibariyle baktığımızda da benzer olduklarını görmekteyiz. Güzellik denilince akla ilk kadın, kadın denilince suret ve akabinde yanağın gelmesi dikkati çeken en önemli uzuvlardan birinin ay misali yanak olduğu gerçeğini kanıtlamaktadır.

**Görmek ağızı noktasın nur-ı basar değil midir
Yanağımı ay anlamak كالمخ hüsn-i nazar değil midir
(Kadı. XIV. 7)**

(... yanağı ay anlamak... , s.161 cilt. 1)

**Annaçta bir güzel gördüm
Perdelenmiş aya benzer (Kara. XVII. 265,**

(... perdelenmiş ay... , s. 166 cilt.1)

Yukarıdaki beyitte ay mazmununun normalin dışında farklı bir şekliyle karşımıza çıktığını görmekteyiz. “perdelenmiş ay” önüne ince bir bulut tabakası geçmiş siyahla gri arası bulutu ifade etmektedir. Kadınlar da yüzünü ince bir tül ile

kapatırlardı. Buradaki benzerlik ilişkisi örtülü bir kadın ve grileşmiş ay ile kurulmuştur.

Gördüm ol aydan arı hûp yüzünü (Si. Da. XIV. 130-1)

(... aydan arı hûp yüz... , s. 193 cilt. 1)

**Çıkardı bağa güzel kızlar ile
Ol aydan arı tañsuk طنسك yüzler ile (Şeh. Ş. XVI. 1075)**

(... aydan arı tansuk yüz... , s. 1008 cilt. 2)

**Âşık öldürmektir ol mahın tamam endişesi
Yoluna can vermedir eksikliniñ اڪسكلنك kem pîşesi
(Baki. XVI. 241)**

(...mah... , s.1413 cilt. 3)

**... Udlu yüzü ay, kaşları yay, eñeği اكي ak, bürçeği gül...
(Kel. XIV. 74)**

(... yüzü ay..., s. 1469 cilt. 3)

**İki kaşın ay alnın genc aya كنج آبه verir sabak
(Yunus. XIII - XIV. 183)**

(... iki kaş ay, alnın genc ay... , s. 1633 cilt. 3)

Yukarıdaki dizede ay, yanak dışındaki bir uzuvla ilişkilendirilmiştir. *Alın* toplumda görünüş itibariyle olduğu kadar manevi olarak da göz önünde bulundurulmuştur. *Ak alın, alını açık* gibi ifadeler temizliği, namus ve ar duygusunu ifade etmektedir. Burada da şekil olarak benzerliği kadar ayın ak ve temiz olması da bu ilişkinin kurulmasında oldukça etkilidir.

1.2. “Dolunay”ın Güzeli İfade Edişi

Dolunay, ayın bir bütün yani tam şeklidir. Güzellik ifadesi olarak da bütün güzelliğini karşılamak için kullanılmaktadır. Yüzün bir parçasının(yanak, alın vs.) değil, bütününün güzelliğini anlatır. Dolunay ay ortalarında tamdır. Bu yüzden olmalı ki halk arasında güzel, genç kızlar için “*ayın on dördü gibi*” ifadesi kullanılmaktadır.

**Yüzün benzer dolun aya
Sensin ömrüme sermaye**

(Kâtibi. XVII. 50)

(... dolun aya... , s. 1207 cilt. 2)

1.3. “Güneş”in Güzeli İfade Edişi

Güneş de ay gibi bizim toplumumuzda önemli bir yere sahiptir. Güneş daha çok mutluluğu hareketliliği getirir yanında. Aynı zamanda güneş yakıcıdır. O ulvi parlaklığına ne kadar bakmak istese de insan nafiye... Yani gözde oluşu kadar ıraktır güneş. Bu durum şiirlere de böyle yansımıştır. Güneş güzelliği ifade ediyor ama sıradan bir güzelliği değil; kendinden uzak tutan, yakan bir güzelliği ifade ediyor.

**Güneş yüzün firakından göyündüm
Yağı gitmiş çırak چراق gibi söyündüm**

(Işk. XIV. 116 - 1)

(... güneş yüz... , s.903 cilt. 2)

Senin yüzün güneştir yoksa aydur

Canım aldı gözün dakı داق ne aydur *(Velet. XIII-XIV. 14)*

(... güneş yüz... , s. 972 cilt. 2)

Yüzü güneşe der idi dek otur دك او طور

Boyu serv illâ uzanıp yatur

(Süh. XIV. 152)

(... yüzü güneş... , s. 1065 cilt. 2)

1.4. “Gün”ün Güzeli İfade Edişi

Gün aydınlığı, dinginliği ve sadeliği ifade eder. Genel olarak güneş ile aynı anlamda kullanılmaktadır ancak gün, güneş kadar kuvvetli bir ısı ve ışık huzmesini ifade etmez. Gün, güneşin ısı ve ışınlarını etrafa yaymasıyla oluşan aydınlıktır. Dolayısıyla günün ifade ettiği güzel de güneş kadar parlak ve göz alıcı değildir. Belki biraz daha doğal ve duru güzelliği ifade eder yorumunda bulunabiliriz. Daha çok yüz güzelliği için kullanılır, yüz güne benzetilir.

Gün yüzün görmeyeliden ki günüm dün دؤن gibidir

Bana bin yılca gelir gerçi sana dün gibidir

(Nizami. XV. 10)

(... gün yüz... , s. 1313 cilt. 2)

Gün gimi كيمي yüzüne bahup yandırır gönlüm evin
Mihrin ile çünkü yoktur andan özge yanası
(Gülşeni. XVI. 70)

(... güngimi yüz... , s. 1703 cilt. 3)

Âlemde zehi tali'-i ferhunde anın kim
Bir sencileyin yüzü gün alnı kameri var *(Nizami. XV. 22)*

(... yüzü gün... , s. 3382 cilt. 5)

1.5. “Hilal” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Hilal yine ayın şekil olarak farklı bir çeşididir. Sümerlerden bu yana sembol olarak oldukça fazla kullanımı vardır. Topluluklar simge olarak kullandıklarında inanç değerlerini de yüklemişlerdir. Sümerler hilali “ay tanrısı” temsilinde kullanmışlardır. Parslar, İsrail krallığı ve Mezopotamya gibi birçok toplumda aynı mistik bir ifade olarak görülmektedir. Ve günümüzde de yaygın olarak kullanılan hilal sembolünün kökeni Sümerlere bağlanmaktadır. Hilal İslam için de önemlidir hilalin şekline ve konumuna göre tarih belirleme vs. yapılmıştır. Türklerde İslamiyet öncesi de ay ve hilal inanç özelliklerinden dolayı bildiğimiz üzere önemli bir yer kaplamaktaydı. İslamiyet’le de birlikte hilalin toplumdaki yeri bir hayli artmıştır.

Çalışmamızdaki hilal bu özelliklerinden ziyade şekli itibariyle karşımıza çıkmaktadır. Daima göz önünde olan beğenilen bir değerın güzeli ve güzelliği yansıtmasını kaçınılmaz olarak görüyoruz. Şiirlerde kaş şekil olarak hilale benzetilmiştir.

Oldu hilâl kaşlarına bende etme ret
Zira kişiye buncılayın bende kem düşer *(Sarica. XV. 12)*

(... hilal kaş... , s. 698 cilt. 1)

Kaşına ger hilâl öykündü ise
Sen anın kalmagıl eksikliğine قلمنل اكسك لكويه *(Mesihi. XV. 94)*

(... hilal... , s.1413 cilt. 3)

Yukarıdaki beyitte güzelin kaşı öyle dikkat çeker ki kaş hilale değil, hilal kaşa benzetilmiştir. Yani kuvvetli unsur kaş olarak görülmektedir.

1.6. “Kamer” Kelimesinin Güzelliği İfade Edilişi

Ayın Arapça karşılığıdır. Güzeli ifade ederken ay gibi yüz ve alın için kullanılmıştır.

Mahbub kamer yüzlü peri-çehre, yöğüştür يوكشدر
Yanakları gül, la'li şeker-bâr kimin var (*Nesimi. XIV. 32*)

(... kamer yüz... , s. 3069 cilt. 5)

Âlemde zehi tali'-i ferhunde anın kim
Bir sencileyin yüzü gün alnı kameri var (*Nizami. XV. 22*)

(... kamer alın... , s. 3382 cilt. 5)

1.7. Derleme Sözlüğünde İfade Edilişi

"ayğal" kelimesinin güzelliği ifade edişi

Ayğal: Ay parçası gibi. (' Kızılcahamam -Ank.)(c1 s415)

İfadesinde görüldüğü üzere “ay” bir bütün olarak, tek bir bölgeyi değil, kusursuzluğu çok açık şekilde ifade etmektedir. Tarama Sözlüğünde “ay” madesini detaylıca anlattığımız için burada ayrıntıya yer vermedik.

2.Renklerin güzeli ifade edişi

Genel manada renkler üzerinde Nesrin Bayraktar'ın çalışmaları vardır ancak güzellik çerçevesinde incelememiştir. Daha çok dilde eşanlı kabul edilen renkler arasındaki farklara değinmiştir. Biz burada renklerin güzellikteki rolünü inceleyeceğiz. Renklerden beyaz, siyah; ak, kara betimlemelerde sıkça kullanılmıştır. Halk arasında beyaz ve siyah daha somut unsurlar için kullanılırken; ak ve kara soyutu ifade eder konumdadır. Örneğin *alnı beyaz* kullanımı yokken *alnı ak* gibi bir ifade farklılığı vardır. Yine *siyah baht* denmez de *kara baht* denir. *Ak sakallı dede* ile *beyaz sakallı dede* cümleleri arasında bile küçük anlam farkları vardır. Yüklenen anlam bakımından renklerin diline kısaca değindik.

Güzeli ifade etmesi için en büyük yük *kırmızı*, *beyaz*, *siyah*; *kızıl*, *al*, *ak* ve *kara* renklerindedir. Bunlar çevrede de çok fazla kullanılan göz önündeki çarpıcı renklerdir.

Dolayısıyla güzel bir yanak güzel bir kaş, saç vs. betimlenirken benzerliklerinden ötürü bu renkler kullanılmıştır.

Seni aldamasun helva-yi rengin
Şarab-ı şevki cana şerbet eyle (Sır. XVI. 30 - 2)

(...helva-yi rengin... , s. 96 cilt. 1)

Yukarıdaki beyitte güzellik unsuru olarak çok fazla karşımıza çıkmayan sarımtırak renk kullanılmıştır.

2.1. “Ak” Renginin Güzeli İfade Edişi

Ak edebî eserlerde en çok yer verilen renklere aittir. Eşanlamlı olan beyaza oranla daha yaygındır. Ak soyut olarak temizliği, saflığı ve sadeliği ifade eder. Görsel olarak göze hoş gelmesi yönüyle ise ak, özellikle bayanlar için bolca kullanılmıştır. *ten, yüz, göğüs, enek* yani dikkat çeken uzuvlarda ak, kumral ve esmere oranla daha makbul görülmüştür.

Nitekim karalık ve ağılık اَغْلَقِ **âdemin teninde tabâyi'den**
cem' olur. (Kab. XV. 3 449)

(... ağılık... , s. 48 cilt. 1)

İmeninde ıstar görmüş yağılık var
özlerinde bir başkaca ağılık اَغْلَقِ **var** (Saz.Dadaloğlu.XIX. 571)

(... ağılık... , s. 49 cilt. 1)

Ak göğsünde düğmelerin çitinsin
Güzeller icinde ahtı bütünsün (Kara. XVII. 208)

(... ak göğüs... , s. 927 cilt. 2)

... Udlu yüzü ay, kaşları yay, eñeği اَبَكِي **ak, bürçeği gül...**
(Kel. XIV. 74)

(... eneği ak... , s. 1469 cilt.3)

Ağca yüzlü kızım gelinim eñşeşmedin اَكَشْمَدِي **Kazan mana**
yetişsin. (Dede. E. XIV. 299)

(... ağca yüz... , s. 1476 cilt. 3)

**Gönlül farımadı güzel sevmeden
Ak göğsü bendi de gümüş düğmeden** (Kara. XVII. 126)

(... ak göğüs... , s. 1602 cilt. 3)

**Gönlüm göğerdi کو کردی düştü bir alını yüzü ağa
Bir gözleri karaya bir kırmızı dudağa** (Ruşeni. XV. 273)

(... alını yüzü ak... , s. 1727 cilt.3)

**Kuzucağım bir karaca gözlüce
Kırmızı dudaklıca, ak yüzlüce
Hoşca, hoş-âyendece, mahbubca
Yahşice, oğşancaca او خوشانججه, mergubca** (Ruşeni. XV. 102)

(... ak yüz... , s. 2940 cilt. 5)

2.2. “Al - Kırmızı” Renginin Güzeli İfade Edişi

Kırmızı renk fiziksel anlamda hareketliliği, dinamikliği ve gençliği; duygusal anlamda ise mutluluğu, azmi ve kararlılığı ifade eder. En çok dikkat çeken renklerin başında gelir. Bunun içindir ki gençler için en cazip renktir. Kırmızı göze çarpması ve canlılığı yönüyle de sıcak bir renktir. Tüm bu özellikleri taşımasından dolayı olacak ki kadın güzelliğinde fazlaca kullanılır. Özellikle ak tene al yanak vazgeçilmez güzellerin başında gelir. Kırmızı ile aynı anlamda kullanılan ve Türkçe olan *al* kelimesi edebi eserlerde daha köklü bir yere sahiptir.

Sözlüklerde aynı anlamda verilmiş olsa da aslında *al* daha açık bir kırmızıyı ifade eder ve *al bayrak* gibi daha kutsî manalarda kullanılır. Kıyafet olarak *al* direk tek rengi değil, daha karışık renkli olan kıyafetleri karşılar: allı yeşilli, allı morlu vs. Kırmızı ise daha çok *elma* ile birlikte kullanılmıştır. Yanaktaki kırmızılık elmanın kırmızılığına benzetilmiştir. Ve kırmızı ile al uzuvlarda rastgele kullanılmamıştır. Al daha çok yanak ve kıyafet için; kırmızı, yanak ve dudak için kullanılarak güzelliği ifade etmiştir.

**Al ile آ ليله gönlün almağ için cümle âlemin
Giymiş zarâfet ile o gonca dehanım al**
(Yahya Bey. XVI. 139)

(... al... , s.80 cilt. 1)

Al yanağın alına al edeli alındı الندى dil
Ol sebeptendür ki dem dâim gözümde cûş eder
 (Cem. XV. 53)

(... al yanak... , s. 104 cilt. 1)

Ala gözler kara kaştan üstedir
Yanakları alma gibi kırmızı (Kara. XVII. 60)

(... kırmızı... , s. 109 cilt. 1)

Gül gibi gülşen içre görelî al yanağın
Bülbül ünün işitüp deme fiğan gerekmez کرگز
 (Gülşeni. XVI. 30)

(... al yanak... , s. 1664 cilt. 3)

Gönlüm göğerdi کو کردی **düştü bir alını yüzü ağa**
Bir gözleri karaya bir kırmızı dudaka (Ruşeni. XV. 273)

(... kırmızı dudak... , s.1727 cilt. 3)

Kuzucağım bir karaca gözlüce
Kırmızı dudaklıca, ak yüzlüce
Hoşca, hoş-âyendece, mahbubca
Yahşice, oğşancaca اوخشانججه , mergubca (Ruşeni. XV. 102)

(... kırmızı dudak... , s. 2940 cilt. 5)

Gül gibi gülşen içre görelî al yanağın
Bülbül ünün اون işitip dime fiğan gerekmez
 (Gülşeni. XVI. 30)

(... al yanak... , s. 4072 cilt. 6)

2.3.“Lâ’l” Renginin Güzeli İfade Edişi

Lâ’l sözlüklerde kırmızı, al; kırmızı ve değerli bir süs eşyası; dudak anlamlarında kullanılmıştır. kırmızı ve al ile aynı anlamı karşılırsa da kullanım alanı biraz daha daralmıştır. Örneklerde de görüleceği üzere dudak güzelliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

Şol la‘l-i lebin hâl-i hayali niçün ey dost
Ben hasta-dilin canına urdu döğün اوردی دکن ey dost
 (Cem. XV. 2)

(... la‘l-i lebin... , s.1228 cilt. 2)

Nigâre la‘l-i lebün âşıkıdurur bu gönül
Key ise کایسه cennetün içinde Havz-ı Kevser ola
 (Kadı. XIV. 3)

(... la‘l-i lebin... , s. 2464 cilt. 4)

2.4. “Kızıl” Renginin Güzelliği İfade Edişi

Kızıl, kırmızı ve al ile aynı anlamı karşılar vaziyette kabul edilmektedir. Ancak kızıl biraz daha keskinliği ve aşırılığı ifade eder. Nesrin Bayraktar konuyla ilgili makalesinde kızılın *pembeye dönük kırmızıyı* ve *eflatun* renklerini karşılayarak kullanıldığını ifade eder. Ancak bizim çalışmamızdaki örneklerde keskin kırmızıyı karşılayarak yanağın güzelliğini ifade etmektedir.

Ş Kar üzerine kan tammış طمش gibi kızıl yanakım.
 (Dede. XIV. 101)

(...kızıl yanak... , s. 985 cilt. 2)

Yanakların kızılı olmasın boz
Cemalin gözgüsüne کوزکوسینه konmasın toz (Hurş. XIV. 14)

(... yanakların kızılı... , s. 1820 cilt. 3)

2.5. “Siyah” ve “Kara” Renginin Güzeli İfade Edişi

Ak ve *beyaz* kullanımı gibi *kara* ve *siyah* da edebi eserlerde kararsız bir şekilde yer almaktadır. Aynı kavram alanı içinde aynı anlamı karşılıyor gibi görülse de elbette küçük farklar vardır. *kara* somut bir renk anlamı dışında soyut-manevi anlamları da yüklenmiştir: “*kara yazı, kara baht, kara gün...*” Ancak *siyahın* renk dışında böyle bir kullanımı yoktur. Eserlerdeki varlık göstermelerine baktığımızda *karanın* daha yaygın olduğunu görüyoruz. *kara* ve *siyah* genel olarak kapalılığı sadeliği ve resmiyeti ifade etmek için kullanılır. Fakat bizim çalışmamızda *gönül alan kara gözlü, hasret kalınan siyah zülüflü güzeli* betimleyişi standart kullanımı dışında ve oldukça yerindedir.

Şiir örneklerimizde dikkatimizi çeken bir yönü, kelimelerin farklı uzuvlar için kullanılmış olmasıdır. Bunda kelimelerin köken itibariyle farklı olmasının etkili olduğunu düşünmekteyiz. Örneklere baktığımızda *kara* daha çok Türkçe kökenli kelimelerle; *siyah Farsça* kelimelerle kullanılmıştır. Ama elbette bu durumu tüm kullanımlar için genellemek uygun değildir.

**Öte döner hayalları
Beri döner cıgaları
Yel estikçe tel tel olur
Siyah zülfün burmaları** (Kara. XVII. 239)

(...siyah zülfün burmaları..., s:765 cilt.2)

**Dedim ey meh kara kaşından neler çektim; dedi
Çekmeyen el sunmasun pektir begayet yayımız** (Aşki. XVI. 162)

(... kara kaş... , s. 1446 cilt. 3)

**Gönlüm göğerti کو کردی düştü bir alnı yüzü ağa
Bir gözleri karaya bir kırmızı dudağa** (Ruşeni. XV. 273)

(... gözleri kara..., s. 1727 cilt. 3)

**Çare nedir kalem böyle çalınmış
Siyah zülfün gerdanına salınmış** (Saz. Mecmuni. XVIII. 376)

(... siyah zülf... , s.2183 cilt. 4)

**Kızarmış germ-dil od gözlü اود کوزلو mahbub
Siyeh perçemli yalın yüzlü dilber** (Hüs. Dil. XVI. 135)

(... siyah perçem... , s. 2921 cilt. 5)

**Kuzucağım bir karaca gözlüce
Kırmızı dudaklıca, ak yüzlüce
Hoşca, hoş-âyendece, mahbubca
Yahşice, oğşancaca اوخشانججه, mergubca** (Ruşeni. XV. 102)

(... karaca göz... , s. 2940 cilt. 5)

Yukarıdaki dörtlükte *karanın* “+ca” ile türemiş farklı bir ifade şeklini görmekteyiz. *Karaca* güncel sözlükte “karaya yakın, esmer” olarak karşılanmıştır. Burada da tam kara değil; karaya yakın gözü ifade etmektedir.

Üş گوش göz kararttı canıma ol kara gözlerin
Tâ kim kanını toprağ ile kara gözlerin (Dâi. XV. 116)

(... kara göz... , s. 4101 cilt. 6)

2.6. “Hindu” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Devellioğlu, lûgatında bu kelimeyi “1.Hintlî. 2. Satürn. 3. Ben, benek.”olarak anlamlandırmıştır. Bu kelimeyi renkler maddesi altında değerlendirmemizin sebebi edebî eserlerde daha çok “siyah” anlamıyla kullanılmış olmasıdır. Elbette siyah olarak kullanılmasının asıl sebebini de Hintlilerin esmerliğine bağlayabiliriz, millet olarak anlamı ise geri planda kalmaktadır.

Ben canı fida kılmaşam ol hindu gözüne
Yohdur nigeranum dahi ol bana emene امانه (Kadı. XIV. 377)

(... hindu göz... , s. 1463 cilt. 3)

2.7. “Ela – Ala” Renginin Güzeli İfade Edişi

Ela, karışık renkli anlamına gelmektedir. *Ela* ya da *ala* göz toplumumuzda az bulunan belki de bu yüzden her zaman ilgi gören kahverengi yeşil hatta biraz bal sarısının da eklendiği göz çeşididir. Ortamın ışığına göre renklerin baskınlığı değişir. Aşığın sevdiği herkesten farklıdır ve dikkat çekicidir. Dolayısıyla edebî metinlerde güzel tarif edilirken *ela* göz bolca kullanılmıştır. Güzellik ifadesi olarak *ela* ,incelediğimiz eserlerde göz dışında herhangi bir unsur için kullanılmamıştır.

Ela ile aynı anlamı karşılayan “*kıyma*” kelimesi de göz güzelliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kullanıma da madde örnekleri içerisinde yer verdik.

Şol ala آ gözden ey gönül sakın üş sana direm
Uyhuda sanma sen anı uyhusu yoktur al eder
(Nesimi XIV. 32 - 1)

(... ala göz... , s.80 cilt. 1)

**Ala gözlerini sevdiğim dilber
Seni görmiyeli göresim geldi**

(*Kara. XVII. 32*)

(... ala göz... , s.80 cilt. 1)

Hep gözleri alalara آلالة yağmalatup çaptırdı aşk.

(*Kuddusi. XIX. 93*)

(... gözleri alalar... , s. 80 cilt. 1)

**Ala gözler kara kaştan üstedir
Yanakları alma gibi kırmızı**

(*Kara. XVII. 60*)

(... ala gözler... , s. 109 cilt. 1)

**Behey ala gözlü dilber
Kangı bağın gülüsün sen**

(*Saz. Gevheri. XVII. 186*)

(... ala gözlü dilber... , s.2226 cilt. 4)

Nigârâ kıyma gözüñ كوزوك قيمه kıydı bize

Mubariz ortalıhta hem kıyandır

(*Kadı. XIV. 129*)

(... kıyma göz... , s. 2531 cilt. 4) kıyma: koyu ela renk

2.8. “Gökçek” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Gökçek, güzel, sevimli(kimse) olarak tanımlanmaktadır güncel sözlükte. Yani bu haliyle bütün olarak güzeli ifade ettiğini görüyoruz. Ancak kelimenin kök halini düşündüğümüzde “gök” ve “gök+çe” kelimeleri karşımıza çıkar. Gök, renk olarak maviliği temsil eder: *gök gözlü* ifadesi mavi göz için halk arasında yaygın halde kullanılır. Gökçe, “gök rengi, mavi; bu renkte olan; gökle ilgili, semavi; güzel, hoş giden.” anlamlarını karşılamaktadır. Gökçek kelimesini bu zeminden getirebiliyorsak nasıl bir güzel için kullanıldığının sınırlarını çizebiliriz diye düşünmekteyiz. Gökçek tabirine uygun güzel insan, erkek ve kadın için kullanılmakta, “ak tenli belki sarışın, mavi-yeşil gözlü” gibi bir çağrışımı oluşturmaktadır.

Gökçek kelimesi insan güzelliği dışında farklı unsurlar için de kullanılmaktadır. Örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

**Ne kim medhettiler bin ancadır انجادر bu
Yüzü gökçek ve liykin kendi bed-hû (Işk. XIV. 301 - 1)**

(... yüzü gökçek... , s. 127 cilt. 1)

**Ş Gördüm ki bir gökçek yiğit yüzünden nûr tamar.
(Yüz. Ha. XIV. 66)**

(... gökçek... , s. 985 cilt. 2)

**Kaçan karanlık nikabı şol cihan bezeyici subh cemalinden
götrüldü ve yıldızlar şahı güneş, yeni gelin bigi maşrik yerin-
den çıkıp göçeklendi كجكلندی pes padişah durugeldi.
(Kel. XIV. 176 - 2)**

(... göçeklendi... , s. 1716 cilt. 3)

**Bir gökçek كوكچك sûretlü iğit, iki bölük saçı var...
(Yüz. Ha. XIV. 62)**

(... gökçek suret... , s. 1732 cilt. 3)

**Kıldın ise huldü hızlândan temiz
Var anın gökcek yüzün gör ey aziz (Man. Tayr. XIV. 57)**

(... gökçek yüz... , s. 1733 cilt. 3)

Gökçek kelimesi sadece yüz güzelliğiyle sınırlandırılmamış; ses, koku ve farklı nesnelerin de güzel yanları bu kelime ile karşılanmıştır.

**Ahmed'in gökcek كوكچك kokusu anları
Garka verdi, bastı misk ü anberi (Mevlit XV. 32)**

(... gökçek koku... , s. 1734 cilt. 3)

**Dört gökcek كوكچك kokulu, gökcek suretli cariyeler karşı-
sında ayağın durur. (Müz. XV. 76)**

(... gökçek koku... , s. 1734 cilt. 3)

**Bal arısı nilüfer çiçeği içine konar, anın gökçek كوكچك yiyisi
ve lezzetine meşgul olur. (Kel. XIV. 47)**

(... anın gökçek yiyişi... , s.1733 cilt. 3)

**Giderken irdiler bir hoş araya
İgen gökçek yapılmış bir saraya**

(Dah. XIV. 28)

(... gökçek yapılmış saray... , s. 1733 cilt. 3)

**Ey kohusu güzel ve avazı gökcek كوكچك olan melek yine
geldin.**

(Envar. XV. 79)

(... avazı gökçek... , s. 1734 cilt. 3)

2.9. Derleme Sözlüğünde Renklerin Güzeli İfade Edişi:

Derleme Sözlüğünde renklerin yerel söyleyişine yer verilmiştir. Madde başı olarak verilen renklerin hangi organ için kullanıldığı sıfat tamlaması şeklinde açık olarak belirtilmiştir. Tarama Sözlüğünde olduğu gibi burada da güzelliği ifade eden renkler daha çok mavi, beyaz, kırmızı ve sarı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan hareketle şunu söyleyebiliriz: Gerek edebi metinlerde gerek halk söyleyişlerinde, ifade değişse de “güzellik anlayışı” benzerdir.

- **“Beyaz- ak” renginin kullanımı,**

Ak soyut olarak temizliği, saflığı ve sadeliği ifade eder. Görsel olarak göze hoş gelmesi yönüyle ise ak, özellikle bayanlar için bolca kullanılmıştır. Derleme Sözlüğünde beyaz kelimesinden ziyade Türkçe karşılığı olan “ak” kelimesinin daha yaygın kullanıldığını görmekteyiz.

“ak” kelimesi Derleme Sözlüğünde somut beyaz renk olarak kullanıldığı gibi “mutlu olmak, mesut olmak” gibi mecaz söyleyişe de bürünmüştür. Mutlu ve mesut olmak, bir durumun güzelliğini ifade ettiği için çalışmamızda yer verdik.

ak gün: Mesut ve mutlu gün. (»Mesudiye köyleri —Or.) (c1 s150) örneğinde görüldüğü gibi.

abbak (I) [ababbak, abaçık, abak (III), abapaçık -1 , abapbacık, abappacık, abba (III), abbacık (I) -1, abbağ (I) -1 , abbecik, abpacıcık -1 , abpacık - 1, abpak - 1]: 1. Bembeyaz. (Muğla, Bereketli ‘ Tavas —Dz .; Hamzabali ‘ Bozdoğan -Ay.; -Mn.; -Ba.; ‘ Simav, Ye nice ‘ Emet -Kü .; ‘ Safranbolu - Zn.; Ağı ‘ Küre -Ks.; ‘ İskilip , -Ç r. ; Taşoluk ‘ Göksün -M r.; Kamışlı ‘ Karaisalı -Ada.;

Köseçobanlı ‘ Gülnar, ‘ Silifke, Namrun ‘ Tarsus , Belen kcşli ‘ Mersin —İç .; Orhaniye ‘ Marmaris-M ğ.) (c1 s14)

ablak (II): 1. Çok beyaz. (-M d.) 2. Alabula, siyahlı beyazlı. (•Reyhanlı -Hat .) (c1 s24)

ağ (I): 1. Ak, beyaz. (Tahtacı aşireti-Is p.; İğdir *Çivril, Eziler * Buldan -D z.; -K ü.; Yakakayı, Bozan —Es.; •Kandıra —Kc.; Cumayanı -Zn.; Varay -Ama.; Çamlıbel, Dodurga •Artova , *Zile, -To.; -Or.; •B ay burt köyleri, Çamlıköy -Gm.; Erkinis *Yusufeli, Çayağzı, *Şavşat, Bağlıca, * Ardanuç, -Ar.; *İğdir v.e köyleri, Kızılçakçak *Arpaçay, Ko-yundere *Ahıska, Ölçek * Ardahan —Kr. köyleri; —Bt.; -D y.; *Kilis, -G az .; * Afşin, *Elbistan -M r.; •Re yhanlı, *A ntakya —Hat.; *Kangal ve köyleri, *Şarkışla ve köyleri, •Gemerek ve köyleri, *Divriği —Sv.; •Çayıralan, -Y z. ve köyleri; Ke-şanuz, Hasanoğlan -Ank.; Avşar ve Türkmen aşiretleri * Pınarbaşı, •Bünyan —Ky. ve köyleri; -N ğ. köy ve aşiretleri; *Karaisalı, •K adirli —Ada.; *Silifke -İç.; Belkıs, Kürüş *Serik, Akçaeniş *Elmalı —Ant.; Kerkük)(c1 s77)

ağabbak [ağabbag, ağabbah, ağabbecik, ağablak, ağapbah, ağappağ, ağap-pah, ağappak, ağca -1, ağça (I) -1]: Bembeyaz, çok beyaz. (Yenice ‘ Simav -K ü.; ‘Mut köyleri -iç .)(c1 s79)

ak (I) [akhez -1, akcakatık -3, ahlık (I) -5]: 1. Tülbent, baş örtüsü, beyaz yaşmak. (*Şarki Karaağaç, *Yalvaç -Is p.; *Bor -N ğ.; Darlaz *Ereğli, Sille -K n.)(c1 s135)

akbambalak [akkabak (II)]: Beyaz tenli ve etine dolgun kadın veya kız. (‘Elmalı -Ant .)(c1 s142)

akbaşlık (I) 1. [—>■ akbaba]: 2. Beyaz yünden örülen baş atkısı, şal. (-Yz. köyleri)(c1 s142)

akçalı: Beyaz tenli insan. (Yayla »Tefenni —Brd.)(c1 s144)

akça pakça: Beyaz, temiz, güzel: *Akça pakça bir çocuk.* (‘Alaşehir -Mn.; Pelitköy ‘ Burhaniye -B a.; -K ü.; ‘Taşköprü -K s.; ‘ Çarşamba ve köyleri -Sm.; ‘ Bor -N ğ.; ‘ Elmalı -Ant .)(c1 s146)

akgavık Beyaz yünden yapılan ve fese benzeyen bir çeşit şapka. (Alâ-eddin *Acıpayam -D z.)(Derleme,c1 s149)

ak gün: Mesut ve mutlu gün. (»Mesudiye köyleri —Or.) (ak kelimesi)(c1 s150)

ak kuşak: Elde örülmüş beyaz yün kuşak. (Yayla *Tefenni —Brd.)(c1 s157)

akman: 1. Temiz, beyaz, güzel. (‘Taşköprü, Abana, -K s.; ‘ Meriç -Ed.)(c1 s159)

akpampul [aktopaç (I)]: Güzel ve beyaz çocuk. (Kösten, Oğuz *Acıpayam —Dz.; • Çulhan *Bozdoğan -A y.; -K ü. aşiretleri; —İz. çevresindeki aşiretler; Cumayanı -Zn.) [aktopaç(I)] : (Hırka *Tavas -D z.)(c1 160)

altınbaş (I): İnce, beyaz ve üzeri yıldız çizgili baş örtülük. (Medele ‘ Çal —Dz.; ‘ Afşin, ‘Elbistan —Mr.)(c1 s231)

apam: Ak, beyaz. (‘Lâpseki Yörükleri -Çkl.)(c1 s283)

arebbezi: Beyaz bezden, ince ve- güzel işlenmiş bir yerli kumaş. (Kerkük)(c1 s308)

ak (I) [akhez -1, akcakatık -3, alı-lık (I) -5]: 1. Tülbent, baş örtüsü, beyaz yaşmak. (*Şarki Karaağaç, *Yalvaç -Is p.; *Bor -N ğ.; Darlaz *Ereğli, Sille -K n.)(c1 s135)

bardan (II): Pek beyaz : *Bir kız gördüm bardan gibi.* (‘Ardahan, ‘ Göle, ‘ Pos of -K r.)(c1 s529)

kareş: Teni beyaz, kaş, gözü ve saçı kara olan güzel kadın ya da erkek. (•Beşiktaş -1st.)(c4 s2658)

kehat gibi: Kâğıt gibi, beyaz, ak. (*Bor -Nğ.)(c4 s2722)

palak (I): 1. Temiz, beyaz tenli (kız için). (‘ Düzce -Bo.)(c5 s3384)

sabgeten: Gelinlerin başına takılan işlemeli beyaz duvak. (Türkmenli ‘ Bayramiç -Çkl.)(c5 s3509)

• **Parlaklığın ifade edilişi ve kullanımı,**

Türkçe sözlükte parlak,1. sıfat Parlayan, ışıldayan. "Siyah, çıplak dallarda henüz kuruyamayan su damlaları parlak, mavi birer boncuk gibi parlıyordu." - H. E. Adıvar 2. Temiz ve ışıklı. "Sabahleyin gökyüzü parlak, ufuk açıldı / Güneşli bir havada yaylımız yola çıktı" - F. N. Çamlıbel 3. Göze çarpacak kadar başarılı. "Birinci İnönü Harbi'ni parlak bir zaferle kazandık." - A. Gündüz 4. Yüzü güzel (oğlan). Şeklinde açıklanmaktadır.

Ayrıca parlak, parıltısı olan, ışıldayan, parıldayan anlamında sıfat olarak kullanılmaktadır. Parlaklık, ışığın yansımalarıyla göz alıcı bir hal alma şeklindedir.

Bu anlamlara baktığımızda güzeli ifade etmek için kullanılması gayet normal görünmektedir. Güzel, toplumda normal insanlardan farklıdır; göz alıcıdır, dikkat çekicidir. Halk da güzeli ifade etmek için parlak anlamlarına gelen birçok kelime türetilip kullanmıştır.

ablak (I): 1. Yüz hakkında güzel, parlak , yakışıklı. (Senir —Isp.; Çöplü, Karayahşiler »Çivril -D z. ; »Alaşehir —Mn.; Kerem köy ^Burhaniye, »E dr em it—Ba.; -K ü.; Boz an ,—Es.; Baklalı * Ç a talca-İst.;‘Bartın-Z n.; *Zile ve çevresi, Dodurga *Artova, Bizeri, Kızılköy, -T o.; Danışman *Fatsa, Zile *Mesudiye —Or.; Düz-köy, *Keşap, ‘Görel, ‘ Tirebolu, *Bulancak, -Gr.; Denizli •Vakfikebir, ‘Maçka köyleri -Tr.; Havsu •Kelkit, Haşara -Gm .; Güneyce, -R z.; * Yusufeli -Ar.; * Refahiye -Eze.; Ören *Akçadağ —Mİ.; -Gaz.; Bozhöyük ‘Göksün, —Mr.; *Dört Yol -H at.; Yukarıkale, Hacılıyas •K oyulhisar, Kavak *Yıldızeli, Vazıl-dan *Divriği, Çöplü, *Gürün, Ağ-rakos *Suşehri, Soğukpınar •Kangal, -S v.; ‘Karaman -K n.) 2.Sevimli. (- Gaz.) (c1 s23)

aplak (I): Parlak ve körpe olan her şey. (Erküt ‘Cide -K s.)(c1 s289)

balkımak (I) [baldırdama k - 2, baldız çakmak , baldız oynamak, balgımak, balgınmak (TI), balgımak, balkımak (II) - I, 2; balıkçın oynamak , balıklamak (IT), balık oynamak , balkamak - 2, balkırmak. balkız oynamak, balkmak. balk oynamak, barkımak]: 1. Parlamak , parıldamak , göz alıcı; güzel olmak : Ae güzel kız balk balk (bam bam) balkıyor. (N uh *Sincanlı -A f.; Gen çalı ’ Yeş ilov a -B rd .; ’ Sara yk öy köyle ri. Ki remitç i, -D z. ; Ey mir, ’ Bozdoğan -A y.;

' Ur la -İ z.; Gelenbe ' Kırkağaç -M n.; ' İznik -B rs .; Çenge lköy -Is t.? -B o.; -Ç r.;
' Merzifon —Am a.; —Ur.; ' Kilis -G az .; ' Göksü n ve köy leri -M r.; ' Bor —Nğ.;
Do ğanbey ' Beyşehir - Kn.; ' Kad irli, Ov ma klı -A da .; Ba ğy ak a ' Fin ike , ' Elma
lı -A nt.; Yerke sik, Karad ere, Ula , -M ğ.) (c1 s507-508)

beldir beldir (II): Canlı, parlak (çocuk gözü için). (-Ç r.)(c1 s608)

çıldır çıldır (I) [çıldır çıldır (IV)] : Gözlerin ışı l ışı l, zeki parıltılı olduğunu anlatır. (' Arapkir -Mİ.; -Gaz.; *Ayaş -Ank.; Bahçeli ' Bor -Nğ.; Tekeler ' Silifke — îç.)[çıldır çıldır (IV)] : (' Bor -Nğ.) (c2 s1172)

delep delep: Parıl parıl : Küpeleri delep delep yarıyor. (' Bodrum -Mğ.)(c2 s1410)

efil efil (III): 1. Temiz, parlak. (-Nş.) (C3 S1669)

ıpıl ıpıl (I): 1. Pırıl pırıl. (Sankavak -Es.; ' Kurşunlu, Sara y-Çk r.; Çitli ' Mecitözü, -Çr.; -T o.; Uluşiran •Şira n -Gm.; ' Ağın -E l.; ' Afşin -Mr.; ' Gürün, Vazıldan, Pallia ' Divriği, Çepni ' Gemerek, Hacııl- yas ' Koyulhisar. -S v.; ' tıcirli -Y z.; Çanıllı ' Ayaş -Ank.; Akkışla ' Bünyan -K y.; -N ş.; ' Bor -N ğ.) (c4 s2480)

ışıldak (I): 1. Parlayan , ışı ldayan. (Ho-naz —Dz.; Kozak — îz.; ' Susurluk ve köyleri -B a.; Kepen, Çaltı ' Sö-ğüt -B il.; T oka t - Es .; -K s.; ' Mer-zifon -Ama .; Ergan -Eze.; Çanıllı ' Ayaş -Ank.; ' Ermenek -K n.; -A nt.; Kaya ' Fethiye, ' Marmaris, Yerksik, Yenice -Mğ.)(c4 s2497)

pohlah: Parlak, gösterişli, güzel. (Bahçeli *Bor -Nğ.)(c5 s3469)

Evrende her şey zıddıyla anlam kazanıyor. Parlaklık da güzeli ifade ederken zıddı olan “solgunluk” güzel olmayanı anlatmak için kullanılmıştır. Aşağıda belirttiğimiz örnekleri inceleyecek olursak “rengin solgun olması”; kansızlık, kuvvetsizlik, sıskalık kısaca olumsuz bir anlam ifade ettiğini görmekteyiz.

abaz abaz olmak: Rengi solmak, benzi uçmak, kansız hale gelmek. (' Sa-rayköy -D z.) (c1 s13)

çalık (XVII): 1. Renksiz, kansız (kimse). (Kürküler ' Yalvaç -lsp .; ' Taşköprü -K s.; -Çr.; Karakuş •Ünye -Or.; •Milas -Mğ.) 2. Sıs-ka, kuvvetsiz. (-I sp .; Yukanseyit

•Çal - Dz.; Çatalca köyleri -1s t.; Peyik ‘Akdağniadeni -Y z.; Incir- köy • Fethiye - Mğ.)(c2 s1055)

• “Siyah- kara” renginin kullanımı,

Toplumumuzda esmer güzeli diye tabir ettiğimiz güzellik anlayışını aşağıda verdiğimiz sözcüklerle açıklayabiliriz. Türkülere konu olan esmer güzeline, belirtmiş olduğumuz örnekler dışında Derleme Sözlüğünde rastlayamadık. Toplumda oluşmuş esmer güzeli algısına dayanarak aşağıdaki örnekleri sıraladık. Bu örnekler üzerinden güzeli ifade ettiği sonucuna tam varamasak da “Esmerim biçim biçim/ Ölürüm esmer için...” gibi türkülerdeki temadan dolayı güzellik unsuru olarak aldık.

kareş: Teni beyaz, kaşı, gözü ve saçı kara olan güzel kadın ya da erkek. (•Beşiktaş -1st.)(c4 s2658)

acığara: Siyah, esmer. (İncesu ‘Dinar -A f.)(c1, s47)

çakıcı: Koyu esmer. (Doğanbey ‘ Beyşehir -Kn .) (c2 s1042)

hafilli: Esmer. (‘Mudanya -Brs.) (c3 s2251)

• “ala –ela” renginin kullanımı

Ala, karışık renkli anlamına gelmektedir. *Ela* ya da *ala* göz toplumumuzda az bulunan belki de bu yüzden her zaman ilgi gören kahverengi yeşil hatta biraz bal sarısının da eklendiği göz çeşididir. Ortamın ışığına göre renklerin baskınlığı değişir. Göz güzelliğini anlatmak için “ela” rengi kullanılmıştır.

ala (I): 3. Açık kahverengi, elâ (göz hakkında). (-B rd.; Ekse‘ Çal-Dz.;‘ Bergama-İz.; ‘ Düzce —Bo.; Yeniköy -İ st .; Giremez ‘Araç, -K s.; ‘ Zile -To.; Sobrtı -Gm .; ‘Muradiye köyleri —Rz. köyleri; Kızılçakçak ‘Arpaçay, Karakoyunlu ‘ İğdır, ‘ Ardahan -Kr.; ‘ Erciş -Vn .; Subuğaz, -Ga z.; ‘Reyhanlı ve Amik Ovası Türk-menleri, ‘ Antakya ve çevresi -H at.; ‘ Silifke, ‘ Mut köyleri, -İ ç.)(c1 s166)

çahırgöz: Siyahla elâ arası göz. (»Elbistan -Mr.) (c2 s1040)

maskal: Elâ, mavi gözlü (kimse). (Karapınar ‘Demirci —Mn.) (c4 s3133)

- “kırmızı” renginin kullanımı,

Derleme Sözlüğüyle ağızda var olan söyleyişler derlenmiştir. Halk arasında kırmızı yerine Türkçe karşılığı olan “al” kelimesinin daha çok varlık gösterdiğini ve kullanıldığını görmekteyiz.

Kırmızı renk fiziksel anlamda hareketliliği, dinamikliği ve gençliği; duygusal anlamda ise mutluluğu, azmi ve kararlılığı ifade eder. En çok dikkat çeken renklerin başında gelir. Bunun içindir ki gençler için en cazip renktir. Kırmızı göze çarpması ve canlılığı yönüyle de sıcak bir renktir. Tüm bu özellikleri taşımasından dolayı olacak ki kadın güzelliğinde fazlaca kullanılır.

Tarama Sözlüğünde “al” renginin daha çok yanak için kullanıldığını görmüştük. Derleme Sözlüğünde ise güzelliği temsil eden eşyalar için tercih edildiğini tespit ettik. Kullanılan malzemeler, kıyafetler elbette fiziksel güzelliği dışa yansıtmakta en önemli araçlardır.

tetiri bozuk: 2. Açık sarı saçlı, mavi gözlü, al yüzlü (kimse). (‘ Ermenek - Kn.)(c5 s3902)

Yukarıda belirttiğimiz örnekte yanak için kullanılmıştır. Bunun dışında kıyafet ve eşyaların rengini belirtmek için kullanılmıştır. Belirtilen malzemeler ise yine güzelliğe katkı sağlamak amacıyla kullanılmaktadır.

al bağlamak: 1. Gelinin başına kırmızı bir örtü bağlamak. (‘Eşme, -U ş. köyleri) 2. Sevinmek, murada ermek: *Oğlan doğuran al bağlar.* (Cumalıkızık -Brs.; -Çr.; -S v.; ‘Silifke -I ç.)(c1 s207)

al çevre: Erkeklerin kullandıkları büyük kırmızı mendil. (Kerkük)(c1 s209)

alvala (I): İnce ipekten dokunmuş kırmızı tülbent, gelin baş örtüsü. (—Çr.; * Yusufeli —Ar.; Danaman-dıra * Silivr i -İ st.)(c1 s234)

cehiz (II): Kırmızı ipekli kumaş. (‘ Kadıkö y -1 st.)(c2 s875)

farmana [farmane]: Kırmızı çuha üzerine sim işlenmiş gelin elbisesi. (-G r.) [farmane]: (‘ Gelendos t -Is p .; -K n.) farmane [—> farmana] farmaş [—> farmaç](c3 s1836)

nerdane: Kırmızı kadın ayakkabısı. (-Isp.)(c4 s 3248)

pürlü (II): Gelinlerin başlarına örtülen üstü pulla işlenmiş ve çevresine yalancı altın dizilmiş kırmızı başörtüsü. (Çomaklıdede * Korkuteli -Ant.)(c5 s3501)

• “mavi-yeşi -sarı” renklerinin kullanımı

Çalışmamızı sınıflandırırken bu renkleri birlikte aldık. Bunun sebebi ise genellikle birlikte kullanılmalarıdır. “mavi-yeşil göz” ve “sarı saç” kalıpları güzelliği bir kişide tamamlayan önemli özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarama Sözlüğünde de mavi ve yeşil, göz güzelliğini anlatmak için; sarı, saç güzelliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

Buradan şu sonuca varıyoruz: Toplumda ifade ediş biçimleri değişik olsa da güzellik algısı değişmemektedir.

Arbaş: 2. Mavi gözlü, sarı saçlı adanı. (Yanpar ""Mersin -İ ç.) (c1 s301)

çahmur(1): Süt mavisi göz. (-Vn.; Kerkük)(c2 s1040)

çakal (IV): Mavi gözlü sarışın (kimse). (’ Posof, ’ Ardahan -Kr.)(c2 s1041)

çakın (II): Mavi gözlü. (‘ Bünyan -Ky.)(c2 1043)

çakrak (11): Mavi gözlü. (Ahat ’ Banaz -U ş. ; -G r.)(c2 s1046)

çandır (VI): Gök gözlü. (Yassıviran ’ Senirkent -Isp.)(c2 s1068)

çapar (I) [çapar , çaparkır. çıpar (II) , çıpar (II) , çinpak (I) -2]: 1. Sarışın mavi veya yeşil gözlü, çilli insan. (B ay at ’ Em ird ağ —Af.; ’ Eğ rid ir, ’ Ke çib orlu, -I sp. ; ’ Acıpayam -D z.; •Bozdoğan -A y. ; Karap ınar ’ De-mirci, ’ Tu rg utlu -M n.; ’ Ed remit, De mirkapı ’ Susurlu k - B a.; ’ Lapse-ki- Ç kl.; ’ Mud anya, ’ İnegöl -B rs. ; ’ Alavu nt -K ü. ; Küm be t, İnönü ’ Söğüt -B il.; ’ Mih allıççık , Bozan -E s.; ’ Kan dıra -K c.; ’ Ku rşu nlu —Çkr.; ’ İskilip -Ç r.; —Sn.; Solaku- şağı ’ Şereflikoçhis ar, Başkö y, Ça- ıllı ’ Ayaş - A nk. ; * B or -N ğ. ; - K n. ; Yerkesik -M ğ.; -E d.; ’ Lüleburgaz - Krk. ; Ke ma ller, Ru şçuk, Bulga -ris ta n) [çap ar] : (-Es.)(c2 s1073)

çayan (II) [çayan gözlü]: Mavi gözlü. (’ İne bolu -K s. ; ’ Merzifon -Ama.;Sv)(c2 s1096)

çil (IV) [çilçapar (I)]: 1. Yeşile çalar mavi renk : Çil gözlü. (-Nğ.) (c2 s1213)

çini (I): Açık mavi: Gözleri çini çini.Çini gözlü. (‘ Bor -Nğ.) (c2 s1228)

çipil çipil (II): Ufak, parlak mavi gözlü (küçük çocuk hk.). (*Düzce -B o.)(c2 s1233)

çur (III) [çuro, çür (II)]: Sarışın, açık-sarı renkli. (‘ Erciş -Yn.) [çuro] : (‘Erciş -Vn.)(c2 s1305)

erbi (II): Sarı saç. (‘ Mersin -İç .)(c3 s1764)

fişlak (II) [fişlan (II)]: Çok sarışın ve mavi gözlü (kimse). (Karkıncık ’Artova -To.; Gazi ’Develi — Ky.) [fişlan (II)] s (‘Afşin ve köyleri -Mr.; Köşker -Kr ş.)(c3 s1861)

göğüş (II) [göyüş (I)]: Sarı saçlı, mavi gözlü (kimse). (-K r. ve bazı köyleri; - Sv.; Güdül ’Ayaş -Ank.; ’Bor -Nğ.) [göyüş (I)] : (-K r. ve bazı köyleri) göğüş (III) [—gök (II) -1] göğüş göz [—> gökmen (I) -1] (c3 s2134)

gök (II) [gev (II), gok (I), goo (II), gö (II) -1, 2; göğ (II) -1, 2; göğeli, göğüş (III), gökçe (X), göklü (II), göm (II), gömgö (II), gömgök (II) -1, 2; gömgöy, göv (III) -1, 2; göy (I) -1, 2]: 1. Mavi, masmavi. (-Af.; Yassıören ’Senirkent -Is p.; Çeltek ’Yeşilova -B rd.; ’Bozdo-ğan -Ay .; ’Tire -İz. ; ’Gölcük, ’Akyazı ve çevresi -Kc.; ’Gerede -Bo.; ’Kilimli -Zn.; Peşman ’Da-day, Karabüzcy ’Araç, ’Taşköprü -Ks.; ’Merzifon -Am a.; ’Arapkir -ML; ’Milas -Mğ.) [gev (II)] : (-Mr.) [gok (1)] : (Incekum ’Silifke -tç .) Igoo (II)] : (-Nğ.) [gö (II) -1] : (Kuzköy ’Ünye -Or.) [göğ (II) -1] : (‘Bor -Nğ.; ’De-veli -Ky.) [göğeli] : (Kesme, Çamova ’Div-riği -Sv.) [göğüş (III)] : (-Ada.) [göklü (II)] : (-Ada.) [gömgök (II) -1] : (Cenciğe -Eze.) [göv (III) -1] : (-Sm.; ’Şebinka-rahisar —Gr.; ’Kilis —Gaz.; Şekero- ba -Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri ’Reyhanlı -H at.; ’Os-maniye, Mustafabeyli ’Ceyhan -A-da[göy (I) -1] : (‘ İğdir -K r. ve bazı köyleri) 2. Yeşil, yemyeşil. (‘Çal -Dz.; •Boz-doğan -A y.; ‘Düzce -Bo.; Aliköy •Çaycuma —Zn.; Karabüzey *Araç -K s.; ‘Milas -Mğ.) [gö (II) -2] : (‘ Emirdağ -Af.; ‘Gölköy -Or.) [göğ (II) -2] : (-Çr.; Danışman ‘Fa tsa -O r.; ‘T utak -Ağ.; ‘B or -Nğ.) [gökçe (X)] : (Afşar aşireti, Pa- zarören ‘Pınarba şı -K y.) [göm (II)] : (-K n.) [gömgö (II)] i (Karaözü ‘Geme-rek -Sv .) [gömgök (II) -2] : (Oğuz ‘Acıpa-yam -Dz.; Aliköy ‘Çaycuma -Zn.) [gömgöy] : (*İğdir -K r.) [göv (II I) -2] i (-Sm.; ‘ Half eti, •Birecik -U r.; -Gaz.; -Nğ .) [göy (I) -2] : (‘ Antakya -H at .) (c3 s2134)

gökmen (I) [göğüş göz, gökçe (IV), gökçen (II), gök gözlü, gökölü, göküş]:

1. Mavi gözlü (kimse). (-Çr.; -K s.; Yukarıka le ‘Koyulhi-sar -Sv .; ‘Ermenek -K n.; ‘Bodrum ve çevresi -Mğ.; -Ed.) [göğüş göz] : (-Eze.; Bahçeli ‘Bor -Nğ.) [gökçe (IV)]: (‘Mustafa Kemal Paşa -B rs.; ‘Devrek -Zn.) [gökçen (II)] : (Uluğbey ‘ Senir- ken t -Is p.) [gök gözlü] : (-Is p.) [gökölü] : (Yukarıkale ‘ Koyulhi-sar -Sv.; ‘Tarsus —İç.) [göküş | : (Duman, Çığn ‘Dinar -Af.; ‘Eğridir, ‘ Sütçü ler ve köyleri -Ama .; Başpına r ‘Tefenni -B rd.; Durak -Ada.) 2. Sarışın (kimse). (-K ü.)(c3 s2138)

güğem: Mavi : Güğem gözlü. (Tokat -E s.; ‘Çerkeş —Çkr.)(c3 s2216)

kula (I) [kule (II) -1]: 1. Kumral. (Bulgaristan göçmenleri ‘Gölcük —Kc.; Çiftepmar -tç.) 2. Sarışın, mavi gözlü. (-Zn.; ‘Osmancık -Çr.)(c4 s2994)

manav (II): 1. Mavi gözlü (kimse). (Yenice ‘Eğridir -Isp.)(c4 s3118)

mancarak (II) [mançarak]: Çakır gözlü (kimse) (’ ödemış -İz. ; -E d.) (c4 s3119)

maskal: Elâ, mavi gözlü (kimse). (Karapınar ‘Demirci —Mn.) (c4 s3133)

mengiş (IV): Mavi : Mengiş küpeler. (Hasanoğlan -Ank.) (c4 s3165)

müllük: Sarışın. (Şahmelik -Ky.)(c4 s3229)

tetiri bozuk: 2. Açık sarı saçlı, mavi gözlü, al yüzlü (kimse). (’ Ermenek -Kn.)(c5 s3902)

• **Karışık renklerin kullanımı,**

Bu maddeye, müstakil olarak tek bir rengin değil birden çok rengin karışımıyla oluşmuş güzellik ifadelerini aldık. Canlı renkler her daim dikkat çekmiştir. Özellikle göz,saç, ten gibi ilk bakışta farklılık arz eden uzuvlarda oldukça albenili olmuştur. Organlar dışında kılık kıyafetteki renklilik de güzelliğe güzellik katmış ve güzellik kavram alanını genişletmiştir.

cıclı bıcılı [cicili bücülü]: 1. Allı morlu. (’ Gürün -Sv.) [cicili bücülü] : (Ekse ‘Çal —Dz.) 2. [—► cıcıklı bıcıklı] (c2 s895)

cinigöz: Gök renkli göz. (Körküler ‘ Yalvaç -Is p.)(c2 s980)

çahırgöz: Siyahla elâ arası göz. (»Elbistan -Mr.) (c2 s1040)

Türkçe Sözlükte çakır renk, açık mavi, hareli ela olarak açıklanmıştır. Görüldüğü üzere renkli göz çoğunlukla güzelliği ifade etmek için en önemli unsur olmuştur.

mancarak (II) [mançarak]: Çakır gözlü (kimse) (’ ödemiş -İz. ; -E d.) (c4 s3119)

Türkçe Sözlükte kumral renk, “Koyu sarı veya açık kestane rengi” olarak tanımlanmıştır. Kumral ten, yanında renkli gözü getirir genellikle ve toplumumuzda güzel denilince akla en çok bu uyum gelir. Vermiş olduğumuz örnekler de bu algının en güzel ispatıdır.

kula (I) [kule (II) -1]: 1. Kumral. (Bulgaristan göçmenleri ‘Gölcük —Kc.; Çiftepmar -tç.) 2. Sarışın, mavi gözlü. (-Zn.; ‘Osmancık -Çr.)(c4 s2994)

mışık (II): Kumral (kimse). (’Devrek ve çevresi -Zn.)(c4 s3193)

3. Türklerin savaşçı özelliklerinin güzellik anlayışına yansımaları

3.1. “Yay”ın güzeli ifade edişi

3.2. “ok”un güzeli ifade edişi

Topluluklar sosyal yaşantısında nelerle meşgul oluyor ve nelere değer veriyorlarsa edebiyatlarına da onları yansıtırlar. Bundan dolayıdır ki eski toplulukların yaşam biçimlerini ve değerlerini öğrenmek için yine o topluluğun edebî eserlerini inceleriz. Türk toplumu tarih boyunca bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Boyunduruk altına girmek Türkler için en büyük hakaret sayılmış ve özgürlük için sayısız seferler yapılmıştır. İlk ve en temel kaynak Orhun Kitabelerinden itibaren sayısız eser geçmişe tanıklık etmektedir.

Burada bizim işleyeceğimiz özellik ne Türklerin akından akına koşuşu ne de kazandığı zaferler. Biz burada savaşçı bir milletin savaş aletleri üzerinden güzeli ifade edişinin birkaç örneğini sunmak. Yine benzeyen benzetilen ilişkisi içerisinde kullanılan nesnelere aracılıyla güzel betimlenmiştir: kaşlar yay, kirpikler ok... Kaşlar, ok misali kirpiği aşığın yüreğine saplayacak olan kurulmuş yaylardır. Aşık için ne kaş ne kirpik buna rağmen korkutucu değil bakılmaya doyulmayan güzelliklerdir. *Yay* birçok örnekte kaş için kullanılırken *ok*, bazen kirpik bazen bakış için kullanılmıştır.

Kaşların ya'dur gözün oklar atar
Gönlüm ol oklar için oldu amaç آماج (*Velet. XIII - XIV. 14*)

(... kaşların ya'dur gözün oklar..., s. 117 cilt. 1)

Oklarınla kim doluptur bu göğüs
Ey kaşı yayım oluptur çün belik (*D. B. XVI. 128*)

(... kaşı yay... , s. 573 cilt. 1)

... Udlu yüzü ay, kaşları yay, eñeği ابكى ak, bürçeği gül...
 (*Kel. XIV. 74*)

(... kaşları yay... , s.1469 cilt. 3)

Kaşın yayın kurup karşıma gezler كزار
Komuştur kirpiği okun kirişte (*Dâi. XV. 43*)

(... kaşın yayı, kirpiği ok... , s. 1690 cilt.3)

Kaşların yayını kur kim can olur kurban ana
Tîr-i gamzen gezle كزله kim hacet değil peykân ana
 (*Nihani. XVI. 20*)

(...kaşların yayı, tîr-i gamze... , s.1690 cilt. 3)

Meğer Sultanı ol şehrin begayet
Acayıp görklü idi bînihayet
Henüz oğlan idi, on yedi yaşı
Veli kirpüğü ok, yay idi kaşı (*Dah. XIV. 75*)

(... kirpüğü ok, yay kaş... , s. 1778 cilt. 3)

Kirpiğinin her biri bir oğdurur اوخ درر
Bah yüreğime ki pâre pâredir (*Kadı. XIV. 157*)

(... kirpiği oh... , s.2938 cilt. 5)

4.Doğadaki bitkilerin güzellik anlayışına yansıması

Şiirlerin en vazgeçilmez unsurları şüphesiz doğadaki güzelliğiyle nam salmış bitkilerdir. Bir sevgili düşünün ki farklı farklı çiçeklerin, ağaçların en güzel yönlerini üzerinde barındırıyor. Boy servi, yanak g l, göz nergis, saç sümbül...

Boy servidir, kavak değil;  nk  sevgilinin bedeni kavak ağacı gibi dümdüz olmak yerine servi gibi kıvrımları vardır. Yanağı g ld r, onun gibi taze ve kadifemsi bir görüntüsü ve mis gibi kokusu vardır. Ve aşıık olunan güzel, utangaçtır ki utandığında yanakları g l kırmızısına döner. Hatta kimi şairler gözyaşı damlalarının olduğu yanağı, çiğ tanesi düşmüş bir g le dahi benzetmişlerdir. G l n her hali güzeldir, güzeli anlatır. Pervanedir aşıık bülbül misali g l yanaklı, gonca dudaklı güzele. Kırmızı açılmayan, suskun dudaklar goncadır aşığın gözünde. *G l-i ra'na*, “dış sarı, içi kırmızı renkte bir çeşit g l” olarak açıklanır. Şiirlerde daha çok sarı kısım sararıp solan, kırmızı kısım ise içi yanan aşığı anlatmak için kullanılır *g l-i ra'na*. Bizim  alışmamızdaki örnekte ise bahçede salınan güzeli betimler vaziyette karşıımıza çıkmaktadır. G l ve çeşitlerinin elbette sadece maddi sevgili yönüyle değil, manevi sevgiliyi anlatması yönüyle de edebiyatımızda büyük bir yeri vardır.

Yanak tasviri için kullanılan bir başıka  içek ise laledir. Sevgilinin yanağı ve aşığın gözyaşı laleye benzetilir. Lalenin ortasındaki siyahlık sevgilinin yanaklarına özenme ve onu kıskanma dolayısıyla bağrında meydana gelmiş bir yara, dağlama yerindedir. Ortasındaki karalığı ile lale, üzerinde ben olan bir yanaktır.

Güzelin en çok dikkatleri çeken özelliği ise gözleri-bakışlarıdır. Bu yönüyle gözler hatta bakışlar nergis çiçeğine benzetilir. Yunan mitolojisinde, göldeki aksine aşıık olan ve sırf ondan ayrılmamak için yemeden içmeden kesilen yakışıklı gencin ölümünden sonra bedeninin altında bitiveren göze benzeyen çiçektir nergis. Duruşuyla baygın, hayran ve şehla bakışlı sevgilinin gözünü temsil eder.

Sevgilinin güzel yanaklarını örten kıvrım kıvrım bir örtü gibidir saçları. Şiirlerde sevgilinin saçının güzelliği ise sümbül çiçeği ile ilişkilendirilmiştir. Kıvrım dalgalı, dağnık şekliyle, mis kokusuyla ve siyaha yakın rengiyle saç s mb le benzetilir.

Güzelin teni, rengi itibariyle ise semene benzetilir.

4.1. “Gül”ün Güzeli İfade Edişi

**Yedi oğlan getürdüm, aydan arı
Yüzü güldür, Őekerdür ağı yarı** (Dah. XIV. 41)

(... yüzü gül... , s. 196 cilt. 1)

**Sen ne bağın gülü, kangı bakçanın sünbülüsün. Bu yad el-
lerde kimin âşinasısın.** (Müslim. XV. 1, 12)

(...gül...,s. 378 cilt. 1)

**Görünce gül yüzlüm kaldım ben tana
Gafilden bir dolu sundun sen bana** (Kara. XVII. 28)

(... gül yüz... , s. 993 cilt. 2)

**Delim oğlanlar aldı ay suretlü
Gözü nergis, yüzü gül, bay siretlü
Dağı aldı kız oğlanlar hâlayık
Huri sanur gören bunları bayık** (Dah. XIV. 39)

(...yüzü gül... , s. 971 cilt. 2)

**Sormak bile mi soldurur ol gül yanakların
Öpmek bile mi eksidür اکسدور ol gar dudakların** (Dâi. XV. 80)

(... gül yanak..., s. 1416 cilt. 3)

... Udlu yüzü ay, kaşları yay, eñeđi اکبکی ak, bürçeği gül...
(Kel. XIV. 74)

(... bürçeği gül..., s. 1469 cilt.3)

**Gülden gülâp nice kopar anda bilinür
Ki gül yanaklarına hayâ ile der در düşer** (Kadı. XIV. 13)

(... gül yanak... , s. 1100 cilt. 2)

**Gözü nâgeh tüş oldu gül yüzüne
Haram oldu heman dirlik درك özüne** (Mih. XV. 40)

(... gül yüz... , s. 1176 cilt. 2)

4.2. “Taze Gül”ün Güzeli İfade Edişi

Gidip öğü کیدپ اوکی düştü vü doldu gözü
Sarardı şu gül gibi taze yüzü (Süh. XIV. 68)

(... gül gibi taze... , s. 3062 cilt. 5)

Cemalin taze gülden gülşen olsun
Çırağın ay ü günden کوندن ruşen olsun (Çeng. Dâi. XV. 179)

(... taze gül... , s. 1862 cilt. 3)

4.3. “Gül-i Ra’na”nın Güzeli İfade Edişi

Sahn-ı çemende bülbül-i zarı alındırır الندور
Bâd-i nesim bir gül-i ra’na salındırır (Sabit. XVII - XVIII.)

(... gül-i ra’na... , s. 104 cilt. 1)

Teni semen, saçı sünbül, ruhu gül-i ra’nâ
Olur mu bundan öte بوندن اوته hiç tenasüb-i a’za
(Hâleti. XVII. 164)

(...gül-i ra’na ... , s. 703 cilt. 1)

4.4. “Gülgûn”un Güzeli İfade Edişi

Etmez Nizami ol yüzü gülgûna çün eser
Tut kim inân-ı çarka irürdüü ایروردک fiğanını
(Nizami. XV. 58)

(... yüzü gülgûn... , s. 1524 cilt. 3)

4.5. “Gonca”nın Güzeli İfade Edişi

Eğerçi nev-reside goncadır ol
Nice vasfeylesem yüz ancadır ol (Veyse. XVI. 31 - 1)

(... gonca... , s.128 cilt. 1)

Bir goncaya âşık elini الی kokmağa sunsa سونه
Endamina hep lerze düşer elleri ditrer (Kuddusi. XIX. 49)

(... gonca... , s. 1447 cilt. 3)

Güldü daye o goncaya muhkem
Oğşayup اوغشیوب öptü nergisin ol dem (Mîri. XVI. 229)

(... gonca... , s. 2939 cilt. 5)

4.6. “Serv”in Güzeli İfade Edişi

Kangı serve bakam çü boyun añam كڭ
Nice boyun, kokam çü bûyun añam (Yuz. Hamdi. XV. 38.2)

(... serv... , s. 166 cilt. 1)

Gördüğü her serve mâildir Revani gönlümüz
Bu gönül diyen hakikatte bir akar su imiş
 (Revani. XVI. 69)

(... serv... , s. 1189 cilt. 2)

Hayal-i serv kadınle kalır giderse bu eşk
Feza-yi sinede bir cûybar olur giderek كيدورك
 (Nedim. XVIII. 155)

(... servkadd... , s. 1697 cilt. 3)

4.7. “Sünbül”ün Güzeli İfade Edişi

Sen ne bağıın gülü, kangı bakçanın sünbülüsün. Bu yad el-
lerde kimin âşinasısın. (Müslim. XV. 1, 12)

(...sünbül... , s. 378 cilt. 1)

Teni semen, saçı sünbül, ruhu gül-i ra‘nâ
Olur mu bundan öte بوندن اوته **hiç tenasüb-i a‘za**
 (Hâleti. XVII. 164)

(...sünbül... , s. 703 cilt. 1)

Sabâ sünbül saçına şâne urmuş ارمش
Belâbil na‘ra-i mestane urmuş (Ravza. XV. 21)

(... sünbül saç... , s. 3972 cilt. 6)

4.8. “Semen”in Güzeli İfade Edişi

Teni semen, saçı sünbül, ruhu gül-i ra‘nâ
Olur mu bundan öte بوندن اوته **hiç tenasüb-i a‘za**
 (Hâleti. XVII. 164)

(...semen... , s. 703 cilt. 1)

4.9. “Nergis”in Güzeli İfade Edişi

**Delim oğlanlar aldı ay suretlü
Gözü nergis, yüzü gül, bay siretlü
Dahı aldı kız oğlanlar halayık
Huri sanur gören bunları bayık** (Dah. XIV. 39)

(... gözü nergis..., s. 971 cilt. 2)

**Güldü daye o goncaya muhkem
Oğşayup اوغشیوب öptü nergisin ol dem** (Miri. XVI. 229)

(...nergis... , s. 2939 cilt. 5)

4.10. “Lale”nin Güzeli İfade Edişi

**Kızarttı yüzün ol lâle yanaklu
Dedi dayeye ol nergis karaklu** ترقلو (Hurş. XIV. 40)

(... lâle yanaklu... , s. 2262 cilt. 4)

4.11. “Çınar”ın Güzeli İfade Edişi

**Günüm, sana niceşi نیجهسی ayı benzetem kim ol
Çınar-kamet ü gül-rû vü gonca-fem olmaz** (Adni. XV. 13)

(... çınar- kamet... , s. 2873 cilt. 4)

4.12. “Sarı Çiğdem”in Güzeli İfade Edişi

**Sarı çiğdem oldu yanağım gülü
Güneşim uyakmağa اویقماغه tuttu yolu** (Ferh. XIV. 78)

(... sarı çiğdem... , s. 4024 cilt. 6)

4.13. Derleme Sözlüğünde İfade Edişi

Gelincik doğada yer alan en narin çiçek türlerinden birisidir. Gelincik çiçeği ince dallı ve zarif yapraklı bir bitkidir. Tıpkı hassas insanlarda olduğu gibi gelincik çiçeği de olaylardan çok çabuk etkilenme potansiyeline sahiptir. Gelincik çiçeği topraktan koparıldığı an ömrü en fazla beş dakika sürmektedir. Canlılığını kaybeder ve solmaya başlar.

Gelincik çiçeğinin yaşadđı süreçler insanın hayatta yaşadđı olaylar ile büyük benzerlikler göstermektedir. Gelincik yaprakları ince, kırmızı ve sedefimsi bir

dokuyu temsil etmektedir. Çiçekte yer alan siyah çizgiler dalın da bir kısmını kaplamaktadır. İnce ve uzun yapılıdır. Gelincik çiçeğine sert davranılmaz çok hassas yapılı bir çiçektir. Gelincikler topraktan belirli aralıklar ile biter. Gelincik çiçeği genel olarak sevip de kavuşması imkansız sevdaları temsil eder. Çiçeğin rengi kırmızı, sarı veya beyaz renklerde olmaktadır

Gelincik çiçeğinin özelliklerine baktığımızda sanki güzel, narin genç bir kızı tasvir ediyor. Zaten bu yüzden de gelincik “abı kızı” ifadesiyle güzelliği temsil için kullanılmıştır.

Ayrıca Divan edebiyatında insanın yüzü (cemal) türlü çiçek ve meyve ürünleriyle sembolleştirilmiştir. Yüzün bütünü ay (kamer) ile çevrenirken yanaklar gelincik çiçeğiyle sembolleşmiştir.

abı kızı: Gelincik çiçeği. (Çepnidere ‘Turgutlu —Mn.) (c1 s19)

Genç kızlar bahar aylarının gelmesiyle kırlarda açan papatya ve kır çiçeklerinden taçlar yapar ve saçlarına takarlar. Bu, süslenerek güzel görünme amacıyla yapılır ki o çiçeklerin renkleri, canlılıkları sanki insana neşe ve güzellik olarak yansır. “başa çiçek takmak” da en önemli güzellik ifadesi olarak Derleme Sözlüğünde karşımıza çıkmaktadır.

çiçek sokunmak: Başa çiçek takmak. (Kesre -îz.)(c2 s1203)

5.Ruh güzelliğinin ifade edilişi

Toplumumuzda yüz güzelliği kadar huy güzelliği de önemlidir. Hatta çoğu zaman yüz güzelliğinin geçici, bakî olanın iç güzellik olduğu dile getirilmiştir. Biz de bu başlık altında taradığımız sözlüklerdeki huy güzelliğini ifade eden beyitleri topladık. Beyitlerdeki *arı*, *ak*, *hub*, *kibar* kelimeleri huy güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır.

5.1. “Arı”nın Ruh Güzelliğini İfade Edilişi

Sözü hûb, yüzü hoş, aslı arı اری
Bir içim su gibi idi ol duru

(*Süh. XIV. 180*)

(... aslı arı... , s. 194 cilt. 1)

5.2. “Ak”ın Ruh Güzelliğini İfade Edişi

Kamer gibi yüzüm ak alınım açık
Güneş gibi çöreğimde çiğim yok چورا كده چيگم يوق
 (*Yuz. Şems. XVI. 269*)

(... ak alın... , s. 955 cilt. 2)

5.3. “Gökçek”in Ruh Güzelliğini İfade Edişi

Gülçe yüzlü olsa vü gökçek گوكچك hulu
Demezler ağır başlıdır ü ulu (*Ferh XIV. 68*)

(... gökçekhulu... , s. 1733 cilt. 3)

5.4. “Kibar”ın Ruh Güzelliğini İfade Edişi

Kibar yar alınına bir yağlık çaldı
Yeşil midir, oflaz mıdır, al mıdır (*Kara. XVII. 172*)

(... kibar yar... , s. 4201 cilt. 6)

5.5. Derleme Sözlüğünde Ruh Güzelliğinin İfade Edilişi

Derleme Sözlüğünde huy güzelliği olarak karşımıza çıkan ifadeler toplum tarafından takdir edilen özelliklerdir. “becerikli, namuslu, terbiyeli olmak, çalışkanlık, dürüstlük ...” gibi hüviyetler huy güzelliğini anlatmak için farklı söyleyişlerle dile getirilmiştir.

Huy güzelliği belirtilirken “temiz, temizlik” kavramları ön planda tutulmuştur. “Namus, dürüstlük” gibi değerlerle birlikte kullanılmıştır. Madde temizliğinden ziyade manevi teözizliği, arınmayı ifade etmektedir.

arınmak: 3. İçini temizlemek, kötü huylardan kurtulmak : *Ahmet babasının tesiri ile arın di.* (‘ Şarki Karaağaç -I sp .) [arınmah] s (Kızılçakçak ‘ Arpaçay -K r.) (c1 s321-322)

akyüzlü: Temiz, namuslu, doğru adam. (- Sv.) (c1 s165)

abalı (I): Becerikli, yiğit. (Hükâm *Oltu -Ezm .)(c1 s8)

allah adamı: Saf, yüreği temiz kişi: *Ne söylesen inanır, allah adam ıdır.* (-Gr. köyleri; *Bor -Nğ.) (c1 s223)

arı (I) [arica, arica duruca, aricah, arcak, arıcakca, arıcaman -1, arıcana -1, arica silice, arı duru -1, arıg (I) -1, arıh (I) -2, arık (VII), armcka, arımık (II) -1, arı sili (I) -1, arisilli, arisüli]: Temiz, tertemiz, saf, iyi. (Burhaniye »Dinar, I'şaklı »Bolvadin -Af.; »Eşme —Uş.; İlyas, Aydoğmuş »Keçiborlu, Sücüllü »Yalvaç, »Şarki Karaağaç, Cebel »Eğridir, »Gelendost, Yassıvıran »Senirkent -Is p.; Gölcük, Bunak »Tefenni, Kayadibi, Navlu, Akçaköy, Karaatlı, Güney »Yeşilova, Aziziye, Kozluca, Çebın, Çeltikçi, Devri »Bucak, Çerçın, -Brd.; Çardak »Sarayıköy, Oğuz, Yeşilyuva »Acıpayam, İğdir, Çöplü »Çivril, Denizler »Çal, »Tavas, -D z.; -İz.; İğdecik, Sancaklıboz, Demirci »Akhisar -Mn.; Yeniköy —Ba.; Alpagut »Mustafakemalpaşa -Br s.; Yenice »Emet -Kü .; Akköy, B. Yeniceköy -B il.; Tokat, Bozan —Es.; Ilıca »Mudurnu -B o.; Yeniköy -İst.; —Çr.; —Sn.; »Tirebolu —Gr.; Adacık »Vakfikebir —Tr.; -Gm .; May-damak »Şavşat -Ar.; -Sr.; -Ur.; »Kilis -Gaz.; -Mr.; -Mİ.; »Reyhanlı -H at.; »Gürün, Çepni »Gemerek -Sv.; Çandlı »Ayaş, Sob-ran, Beydik »Nallıhan, Şabanö-zü »Polatlı, »Elmadağ, »Keskin, »Kızılcahamam, —Ank.; Kurugöl »Mucur, Köşker -Krş.; -N ş.; K1-zılhisar, »Ürgüp, »İncesu, »Develi -K y.; »Bor -N ğ.; Kıraman, Ayrancı *Ereğli, Çömek, Kızıllar 'K araman, Çavuşçu "İlgın, Dedeler, İhlara "Aksaray -Kn .; "Kadirli, "Kozan -Ada.; "Mut -İç.; "Akseki, Bağyaka "Finike, "Elmalı, -Ant.; İncirköy "Fethiye, Karaçalı, -Mğ.; -E d.) (c1 s312)

dalağı dışarı [dalağı dışında -1, 2] : 1. Temiz yürekli. (' Bor -Nğ.) (c2 s1335)

doğuşlu: Asil, temiz karakterli. (Bosna göçmenleri -1st.) (c2 s1539)

özke (II): 2. Temiz yürekli. (—îz. ve çevresi) (c5 s3374)

uz (I): 1. Doğru, temiz, uslu, dikkatli (kişi için). (Baya t 'Emirdağ -Af.; 'Uluborlu, 'Yalvaç -Is p.; Süller 'Çal —Dz.; Yeniköy —Ba.; Emeşe 'Biga -Çk l.; -Es.; ' Kıbrısçık -B o.; Aliköy 'Çaycuma -Zn .; -Çkr.; 'Afşın -Mr.; -Ant.; ' Lüleburgaz, 'Vize -Krk.) 2. Uysal, yumuşak yapılı (kişi için). (' Sivrihisar -Es .; Kilimli, Aliköy 'Çaycuma -Zn .; -Sn .; 'Çarşamba -Sm.; -Nğ.) (c6 s4054)

yunmuş yıykanmış: Çok daha iyi, çok daha temiz, terbiyeli: Ahmet'e bakınca Ali onun yanında yunmuş yıykanmıştır. (-Sm.) (c6 s4322)

“Çalışkan ve becerikli olmak” toplumda değerli görülen huyların başında gelmektedir. Bunda inanış etkisi olduğu gibi toplumsal değerler de etkili olmuştur.

“Çalışırken en çirkin insan bile güzeldir” , “Çalışmak en hayırlı sermayedir” Hz. Muhammed (sav.)’in ifade ettiği rivayet edilir. Yine “Ne kadar çok çalışırsan o kadar mesut olursun” diyen Bernard Shaw da çalışmanın insan ruhunu mutlu kıldığını ifade etmektedir.

acar (I II) [acarı (I), acevit - 1 , 2 , 3 ; acı kara (III)]: 2. Çalışkan, becerikli, hamarat. (“ Dinar köyleri, İshaklı “Bolvadin -Af.; “Sivaslı köyleri, “Eşme -Uş.; -Isp .: -Brd .; Bulkaz “Çivril, Eks e, Isa - bey “Çal, Başçeşme , Çardak -Dz.; “Bozdoğan -Ay.; -Brs .; “Kurşunlu -Çkr.; Kuzköy ve Karakuş bucağı köyleri *Ünye -O f.; ‘ Şebın Karahi-sar -Gr.; *Hopa -Ar.; * Koyulhisar -S v.; -Ank.; *Elmalı -dfnt.; Yerkesik çevresi -Mğ.; ‘ Çorlu, inecik -T k.) [acarı (I)]s (‘ Şarki Karaağaç -Isp .) (c1 s38)

apırcın: 2. Becerikli, yiğit, kahraman. (Çepni ‘Gemerek -S v.) (c1 s287)

carı [calayır, cari, caşut, celen-1, çeri (I), cerit (I), çelen (II), çevrimli]: 1. Canlı, becerikli, eli çabuk. (Bayat ‘Emirdağ -Af.; Aınbarcık —Brd.; Tokat, Bozan —Es.; -Ks.; ‘Kurşunlu -Çkr.; -Sn.; Alucra -Gr.; -Mİ.; ‘Yıldızeli, ‘ Kangal ve köyleri, Telin ‘Gürün, ‘Divriği, Çepni ‘Gemerek -Sv .; -Yz. ve köyleri; Karanıdere, Solakuşağı ‘Şereflikoçhisar -Ank.; ‘Köşker, ‘Mucur -K rş. ; Kızılcaviran ‘İncesu, La- çin, ‘ Bünyan, ‘Pınarbaşı -K y.; Bahçeli ‘Bor -Nğ.; Akçalar ‘Seydişehir, Alibey ‘Ereğli, Hatip, Ağabeyli, Güvenç, Çiğil ‘Karaman -Kn.; -Ada.; Ayvagediği ‘ Mersin -tç. ; Karadere ‘ Gündoğmuş -A nt.) [calayır]: (‘ Gerede -Bo.) [cari]: (‘ Şavşat ve köyleri -Ar.) [caşut]: (-E1. ve köyleri.) [çelen -1]: (-Bo.) [çeri (I)]: (-Kn.) [cerit (I)]: (Ayvalı, Saimbeyli-A da .) [çelem (II)]: (-Bo.) [çevrimli]: (-Sv.) (c2 861)

cebbar: [capbar, cappar-1, carıcabbar, çelıer] Becerikli, açığöz, cesur. (-Mn.; Nefsiköseli ‘Görel -Gr.; Yerkesik -Mğ.) [capbar] : (-E s.) [cappar -1] : (‘Atabey -Isp.) [cancabbar]:(‘ Ermenek -Kn.) [çeber] : (Kadırga -1st.)(c2 s871)

cifi: 2. Çalışkan, becerikli. (Mezirme ‘Hekimhan -Mİ.) cifin [—> çifin (I)](c2 s962)

ciğer (II): Çalışkan kadın.(Kadıçiftliği ‘ Yalova -1s t.)(c2 962)

daş döven: 2. Hamarat (kimse), (iğneciler * Mudurnu -Bo.)(c2 s1376)

işgir [işingir]: Becerikli. (Bölceağaç *Manyas —Ba.) [işingir]: (-K n.)(c4 s2564)

kırnak (II): Becerikli. (İleydağı ‘ Uluborlu -Isp .)(c4 s2835)

şahin: Çevik, becerikli, tuttuğunu koparan. (*Bor -Nğ.)(c5 s3736)

yavuz [yavız -1, 2; yavız]: 4. Becerikli, çalışkan. (♦Bozdoğan —Ay.; *A laşehir-Mn.; ♦Simav—): Sevimli, cana yakın. (‘ Gelendost, ’Yalvaç —Isp.; ’Zile ve köyleri -To.; Rey -hanlı ve Amik Ovası Türkmenleri ’ Reyhanlı —Ha t.; -Sv . ilçe ve köyleri; -Y z.; ’Mut ve köyleri -İ ç. ; ’Serik —Ant.) [yıldızı hoş] : (-K r.) (c6 s4270)

“Terbiye, merhamet, cömertlik, uysallık, anlayışlılık, namus...” toplum düzeninin sağlanması ve insan ilişkilerinin güzel olması için huyu güzel insanda olması gereken meziyetler olarak Derleme Sözlüğünde karşımıza çıkmaktadır.

acarlaşmak (II): Terbiyeli, ağır, uslu olmak. (Sarıbeyli “Savaştepe -Ba.) (c1 s41)

acebe (I): Akıllı, düşünceli, zeki, muhakemeli. (Kaboğlu -Z n.)(c1 s43)

acıık (II) [acıh (I) ‘-3, açuv]: 2. Merhamet, şefkat. (-Mri.; -A ma.)(c1 s48)

acımık (II) [acımuk (III)]: Merhamet. (»Ermenek -K n.; »Mut -İ ç.) [acımuk (III)] : (»Niksar -To.; Dü zköy »Keşap -Gr.)(c1 s51)

acımıklı Merhametli, yufka yürekli. (Kuzköy »Ünye -O r. ; »Silifke, »Mut köyleri — Iç.)(c1 s51)

açık el: Cömert. (Oğuz “Acıpayam -Dz.; “Bandırma -B a.)(c1 s51)

adamılık (II) [adamlığ]: iyilik, insaniyet. (Tahtacı aşireti-Isp .; ‘Merzifon köyleri -Ama.) [adamlığ] : (Kerkük)(c1 s63)

abır (II) [abur (II)-T]: 1. Namus, şeref, haysiyet. (Taşburun, *İğdır -Kr. ve köyleri; Kerkük)

2. Utanma, hicap, haya. (*İğdır, Kızılçakçak *Arpaçay, Zarşat -Kr.) (c1 s22)

adamuklu: 1. Hatır, gönül sayan, insaniyetli. (Çiftlik ‘Dinar, Dişli ‘ Bolvadin -A f. ; Senir ‘ Keçiborlu, Yakaköy ‘ Gelendost -Is p.; Devri ‘ Bucak, Akçaköy, Örencik ‘Yeşilova, Yayla ‘Tefenni —Brd.; Alâeddin ‘Acıpayam —Dz.; Dallica ‘Nazilli -A y.;

Beşkarış ‘A ltıntaş —Kü.; ‘Bartın —Zn.; —Ks.; ‘Merzifon köyleri, Varay -Am a.; ‘İskilip —Çr. ve çevresi; ‘Zile ve çevresi, Kızılköy -To.; Danışman ‘ Fatsa, Zile ‘Mesudiye, Şıhlar, Uzunmusa -Or.; -Gm. ilçe ve köy leri; -E ze.; -V n.; ‘ Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri-Hat.; Ka-yalıpmar ‘Yıldızeli, ‘ Zara, Tutmaç -S v.; ‘Sorgun, -Y z. ve köyleri; Solakuşağı ‘Şerefli Koçhisar —Ank.; ‘ Bor -Nğ.; Çukurbağ, Görmel, ‘ Ermenek -K n.; ‘ Karaisalı —Ada.; Gözne ve çevresi ‘ Mersin —İç.; Kışla ‘Elmalı, Güzelsu ‘ Akseki, Çomaklı ‘ Korkuteli -A nt .) **2.** Terbiyeli. (*M erzifo n kö yleri — Am a.; Çomakb * Korkuteli —Ant .)(c1 s63)

afit (II): Çok yaman, atılgan, gözüpek. (‘Dört Yol -Hat .)(c1 s72)

ağır (I) [ağır akıllı]: 1. Olgun, terbiyeli , oturaklı, akli başında. (De vri * Bucak - Brd.; - Ks.; Karakuş bucağı köyleri ‘ Ünye -Or.; Tekke -G m .; ‘ Şavşat ve köyleri - A r. ; -Mr.; Çepni ‘ Şarkışla -S v. ; ‘ Mut köyleri - İç .; ’fBor -N ğ.) [ağır akıllı] : (‘ Kilis -G az.)(c1 s90)

ağnak (II) [ağnah]: 1. Anlayışlı : *Ne-ağnak çocuk.* (Zeyne ‘ Gülnar -İ ç.) [ağnah] : (Kızılca ‘ Artova -T o.) 2. Anlayış, idrak: *Ağnağı eksik adamdır.* (- Sv.)(c1 s105)

ağzı esenli: Ağzından dua eksik olmıyan, tatlı dilli kimse. (- K n.)(c1 s117)

ağzı kulağına yakın: Üyanık, akli başında, anlayışlı (kimse). (»Gürün -S v.)(c1 s119)

ağzı yumuk: 1. Sessiz, sakın, geçindi. (“Merzifon köyleri -Ama.) 2. [—► ağzı pek](c1 s121)

akkın (III) [akıntılı (II)]: 2. Anlayışlı. (- B rd .) (c1 s156)

akyalavuş: Tatlı dilli, cana yakın. (Hamzabali ‘ Bozdoğan -A y.)(c1 s164)

alabanı: 1. Cömert, eli açık : *Veli amca çok alabam adam.* (—Yz. köyleri) 2. Açık kalbli. (Ho rtu *Ereğli -K n.)(c1 s173)

alamanlı: Olgun, anlayışlı kimse. (- Y z.) (c1 s193)

alımlı [alımcıl -2, alıncak, alınaç,alm-ganç, alıngeş, alımgın]: 1. Anlayışlı, hassas, alıngan, onurlu. (*Dinar -Af.; —Uş.; ‘ Şarki Karaağaç -Is p.; -D z.; Yeniköy -

B a.; *Iznic -Brs.; -Kü.; Büyükyenice ‘ Osmaneli -Bil.; *Kandıra -K c.; Karaağaç -Bo.; -Sn. ve çevresi; -Sm .; *Merzifon -Am a.; —To.; -G m. ve köyleri; Aşağı-ırmak * Ardanuç -Ar.; -Vn.; *Ki-lis, -Ga z.; *Gürün, ‘ Zara, -S v.; Çanlı, ‘ Ayaş -Ank.; ‘ Bor, -N ğ.) [alınıcıI-2]: (* Afşin, *Elbistan-M r.) [alınacak] : (Tanıt ‘ Afşin -Mr.) [alınmaç] : (*Tefenni -Brd.; Ham-zabali *Bozdoğan —Ay.; Kemaliye *Alaşehir-Mn.; *Edremit ve çevresi, Yeniköy -B a.; *Sivrihisar -E s.; ‘Taşköprü -K s.; Gebeme ‘Mesudi-ye -Or.; ‘ Şebin Karahisar -Gr.; ‘ Yusufeli, ‘ Ardanuç -Ar.; Bahçeli ‘ Bor, -N ğ.; *Silifke-tç.; Orhaniye ‘ Marmaris -Mğ.) [alınmaç] : (‘Merzifon -Ama.) [alınmaç] : (Ürkütlü ‘ Bucak -B rd .) [alınmaç] : (‘Göksün ve köyleri-M r.) 2. Gururlu, çalın lı,ku rumlu.(-Brd.; ‘ Akyazı çevresi -Sk.; Uşum ‘ Yusufeli -Ar.; ‘ Erciş -V n.) (c1 s218)

anlak (II): Anlayışlı. (*Ş ark ısla -Sv .) (c1 s274)

annışlı: Akıllı, anlayışlı. (Kerkük) (c1 s279)

arı sili (I) 1, [—» arı (I)]: 2. Tertipli, düzenli : *Kâhyanın yeni gelini arı sili.* (‘Afşin, ‘ Elbistan —Mr.) (c1 s322)

arifden: Anlayışlı. (Kürküler ‘ Yalvaç -I sp .)(c1 s324)

ataklık: Cömertlik. (Zigala, Ezine -Ama.) (c1 s365)

azaylı: Terbiyeli. (“Gürün -S v.)(c1 s436)

babacan (I): 2. iyiliksever, merhametli, (Akçaköy ‘ Yeşilova -B rd .; Bereketli ‘ Tavas -D z. ; ‘ İsk ilip -Ç r.; -O r. ve kö yleri; ‘ Görele, ‘ Tireb olu ‘ Bulancak, -Gr.; -Gm .; ilçe ve köyleri; -Yz . köyleri; ‘Antakya köyleri -H at .; ‘Mucur köyleri -K rş.; Ha- rala *Ipsala -E d.)

(C1 S447)

bağrı yufka [bağrı yoha, bağrı yoka. bağrı yuha, bağrı yuka, bağrı yüfka, boğrı yufka]: Yufka yürekli, merhametli. (Yayla, Bunak ‘ Tefenni, Kozluca, Çeltikçi, Çeliş -B rd .; ‘ Sarayköy’ ve köyle ri, Beyle rli, Kır lı -D z. ; Alanlı -A y. ; Te peköy ‘To rbalı, Fa laka ‘ Ba yınd ır -İ z .; ‘ Alaşehir -M n.; Yeniköy -B a.; -K ü .; Bozan -E s.; -B o. ; ‘ Ta şköp rü -K s. ; ‘ Zile -T o.; -Gm .; ve köyle ri; ‘ Re fah iye ve çevresi -E ze .; ‘ Afşin, Taşoluk ‘ Göksü n. -M r.; ‘ Gü rün -S v. ve çev resi; ‘ Bo ğazla yan -Y z.; Çukurkuvu ‘ Bor, —Nğ.; Çukurbağ, Görmek Uğurlu, *Ermenek -Kn.; •Anamur,

Ilacıhamzalı ' Tarsus İç.; Karadere •Gündoğmuş. •E lmalı -An t.; ' Milas -Mğ.)(c1 s485)

ballı (II): 1. Tatlı dilli, sevimli, terbiyeli (kimse). ('Nazilli -Ay.) (c1 s509)

bilikli [biligli]: Anlayışlı, akıllı, bilgili. (Kerkük) [bilimli]: (-K s.) (c1 s693)

can yürek: Merhametli. (Bayat ' Emirdağ -Af.)(c2 s858)

cavıldak [cavır cavır, çonıbalak]: Konuşkan , sıcakkanlı . (-Ç r.; -K n.) [cavır cavır]: (' Bor -N ğ.) [ço nıbalak]: (K av ak •Yeşilov a -B rd .)(c2 s866)

cavuldur [cavuldur]: Namuslu . (-B a.) [cav uldur] : (-D z.)(c2 867)

ciğerli: 1. Atılgan. (' Mesudiye -Or.) 2. Merhametli. ('Pasinler —Ezm.) (c2 s963)

cingöz (I): Bilgili, kültürlü. (Aşağılıca -E s.)(c2 980)

civek (IV): Canayakın, sevimli. (' Beypazarı -Ank.) (c2 s988)

civir civir: 1. Güler yüzlü (kimse hk.). (•Bor -Nğ.)(c2 s989)

cof (II): Eli açık, cömert. (Yayla 'Tefenni -B rd.; İğdir 'Çivril, Oğuz 'Acıpayam -Dz.)(c2 s994)

coh (III): Gözü tok, cömert, eli açık. (Yayla 'Tefenni -B rd .; -Atık. 'E l-malı —Ant.)(c2 s995)

comart: Eli açık, cömert. (Kuzuluk •İsk ilip -Çr.; İrişli, Bayburt, *Sarıkamuş -K r.; Cenciğe -Ez e.; -G az.; •Elbistan, * Afşin -Mr.; - Ank.; -Nğ.)(c2 s996)

çavıldır: Namuslu. (-İz-)(c2 s1094)

çılğı (II): Terbiye. (-1st.; *Erciş -Van.; -Ur.; -Nş.)(c2 s1173)

çıtı mıtı: Samimiyet, içtenlik. (Çaltı •Gelendost -Isp.) (c2 s1194)

dek (II) [dekak, dekin, denli]: 1. Uslu, terbiyeli, doğru, namuslu (kimse). (' Zile -T o.; Gökdcere 'Akdağmadeni - Yz.; ' Pınarbaşı - K y.; ' Osmaniye -Ada.)(c2 s1406)

dımışkı (VII): 2. Derli toplu, alımlı, becerikli (kimse). (-N ş.)(c2 s1461)

dodoylu: Güzel yüzlü ve iyi huylu. (Bahçeköy, Gökçesu -Bo.)(c2 s1535)

dölek (II) [dölecik]: 1. Uslu, terbiyeli, ağırbaşlı (kimse). (‘ Sandıklı köy-leri —Af.; Yılanlı ’Eğridir -Is p.; -Ba.; -K ü.; ’Gerde -Bo .; -1st.; ’ İskilip -Çr.; ’Niksar -To .; ’ Ünye -Or.; ’Şebinkarahisar -Gr.; -Tr.; Beşiri -Md.; -MI.; ’ Afşin -Mr.; —Yz.; -Ank. ilçe ve köyleri; Te- mürlü, Şeydin ’Avanos, -Krş.; Hisarcık, Afşar ve Türkmen aşiret-leri ’Pınarbaşı, Osmancık, Bürün- güz, Bakırdağı, Çataloluk ’Develi, Elbaşı ’ Bünyan -K y.; -Nş.; ’Bor, -Nğ .; Kayalı, Derle, Ayrancı ’Ereğ-li, ’ Ermenek, ’Ka ram an-Kn.; Ay-ran ’ Bahçe, ’ Pozantı çevresi -Ad a.; ’Tarsus, ’ Mut köyleri, ’Mersin -îç.; Bağyaka, Kumluca, Kale ’Finike -Ant.; ’ Fethiye -Mğ.) [dölecik] : (-Ky.)(c2 s1577)

düşüncemeli: Yol yordam bilen, düşünceli (kimse). (•Silifke -î ç.) (c2 s1640)

düşünük: 1. Düşünceli. (•B ozdoğan -Ay.;*Milas -Mğ.)(c2 s1640)

elibol: 1. Cömert, eli açık. (Kuzuculu ‘ Dört Yol -H at.) (c3 s1715)

eliselek (I): Cömert. (Sofular ’ Eğridir -Isp .; Güney, Çuvallı ’ Yeşilova, Çerçin, -B rd.; Honaz -D z.; Toygar ’ Nazilli -A y.; -Mn.; Tokat -E s.; ’Ermenek -K n.; Erenkaya ’Akseki -Ant.) (c3 s1718)

epli: Uysal ve becerikli. (Romanya göçmenleri, -İz .)(c3 s1763)

eslek: 1. Söz tutan, yumuşak başlı. (Şıhlar, ’ Ulubey -Or.; -T r.; *Ar- deşen -Rz.; ’Torul -Gm.)(c3 s1785)

eyelmiş: Ağır başlı, olgun. (‘ Bor -Nğ .)(c3 s1820)

hakiyyetli: Vefalı. (Gökdere ’Akdağ- madeni —Yz.)(c3 s2254)

harfli: Saygılı. (-Ama.)(c3 s2288)

hıllı (I): 1. Doğru dürüst, işe yarar (kimse): O çocuk hıllı bir şeye benzemiyor. (‘ Bor -Nğ.; ’Ermenek -K n.) 2. iyi ahlâklı, edepli (kimse). (‘Merzifon ve köyleri -Ama.)(c3 s2359)

ibili (I): İnce, narin, nazik. (Akçalar ’Seydişehir -K n. ; Misis -Ada.)(c4 s2503)

ilgöksü: Namuslu (kimse). (‘ Sungurlu -Çr.)(c4 s2523)

inanca [inanç]: Sözüne güvenilir, inanılır (kimse). (- Ky.; —Nğ.) [inanç]: (Gölcükler -İz .; Çakırlar ♦Akşehir —Kn.)(c4 s2538)

kasbak: 1. Cömert, eli açık. (-Bo. ve çevresi) 2. Mert, yürekli, gözüpek. (-Bo.)(c4 s2675)

kavımsak: 1. Sevimli. (-Nğ.; -Ada .) (c4 s2690)

kayar (II) [kâyer (II)]: 1. Onur, namus: Kayarına dokunmak. (-Isp.)(c4 s2698)

kele (IV): 2. Büyük ve onurlu. (-1st.)(c4 s2726)

keles (II): İyi, güzel huylu kimse. (Güzelsu 'Akseki -Ant.)(c4 s2730)

koçak (I) [koçak (I) -1, koçağ, koçah, koçbaşı (I)]: 2. Eli açık, cömert. (Tokat -E s.; -1 st .; Türkler -Çr.; Çayköy, Gümüşhacıköy -Ama.; -T o. ilçe ve kö yleri; Bağlıca, Akar-su ' Ardanuç -A r. ; -D y.; Çelik ' Besni -Adı .; -U r. ; —Gaz.; Pa za r ' Kızılcahama m -A nk.; Genezin ' Avano s -N ş.; Ham urcu ' İncesu -K y .; Ku rugö l -M ş.; ' Bo r -N ğ.; Karkın ' Çumra, ' Ermenek -K n.; -A da . v e köyler i; ' Mut, Ç apar -I ç. [ko çak (I) -1]: (- O r.; Şa banö zü ' Po latlı -A nk.; -Mğ.) 3. İşbilen, becerikli. (- B o. ; ' İsk ilip -Ç r.) 4. Yüce gönüllü. (- K y.; - İç .; ve köyleri.) 5. Konuksever. (Man-gırlar ' Mudurnu —Bo.; Belenkeşli ' Mersin —İç.) (c4 s2894)

Koçyiğit: 2. Cömert, eli açık. (-Ky .)(c4 s2897)

kotak (III): Yürekli, cesur. (-Ezm.)(c4 s2936)

kovak (I): Yiğit, yürekli, korkusuz. (-Brs.)(c4 s2939)

kursaklı (II): 1. Anlaklı, akıllı. (—Ky. ; *Bor -Nğ.) 2. Terbiyeli, namuslu. (•Elmalı -Ant .)(c4 s3010)

merim (I): Uysal, yumuşak, ince (kimse). (Kızılcaölük, Ovacık 'T avas, Darıveren 'Acıpayam -Dz.)(c4 s3170)

mısmıl (I): 1. Uysal. ('Susurluk -Ba.) 2. iyi : Gocuğum çok mısmıl. (Pazarcık ' Bozüyük -Bil.; Kavak. Sevmen 'Silivri -1st.)(c4 s3191)

nazım: Sessiz ve uysal. (Köşker - Krş .)(c4 s3243)

nicim: Tokgözlülük. (' Erciş - Vn.)(c4 s3252)

nicimli: Tokgözlü. (' Erciş -Vn.)(c4 s3252)

onat (I): 2. iyi yaradılışlı, namuslu. (Danişment ♦Biga -Çkl.)(c5 s3284)

özge (III): 2. Cana yakın, sıcakkanlı. (»Taşköprü -Ks.) 3. Yürekli, gözü pek. (-Çkl.)(c5 s3373)

pupuma: Yumuşak kalpli (kimse). (Anbarlık -Rz.)(c5 s3488)

sıtaralı [sıtralı]: Cana yakın, sevimli. (- Uş.; -K ü. ; ' Kozan -Ada.) [sıtralı] : (' Tire -İ z.; ' Alaşehir -Mn.) (c5 s3622)

usluplu: Uslu, terbiyeli. (Köşker -K rş.)(c6 s4045)

ut [—>ud (I) -1]: 2. Saygı, terbiye. (-Yz.; ' Develi -K y.) 3. [—>udyeri](c6 s4047)

uz (II): Becerikli, akıllı, anlayışlı. (Bayat 'Emirdağ —Af.; Cebel ' Eğ-ridir -Is p.; Süller 'Çal -D z.; - Mn. ve köyleri; Karadoruk 'Gönen -Ba.; Tokat -Es.; ' Kurşunlu -Çkr.; 'Merzifon köyleri -Ama.; 'Zile -To .; -U r.; 'Afşin -Mr.; 'Koyulhisar -Sv.; -Ank. ilçe ve köyleri; Zincidere, Afşar köyleri 'Pınarbaşı, 'Devel i-K y.; Genezin 'Avanos-Nş.; 'B or-Nğ.; Yeniköy 'Ereğli —Kn.; Çiftepınar - iç.)(c6 s4054)

ürlü: Şanlı, şerefli. (İdil, Ural göçmenleri -Sm.)(c6 s4071)

yavuz [yavız -1, 2; yaviz]: 1. İyi, güzel, iyi huylu . (*Bolvadin -A f.; Hortma *Acıpayam, Derbent ♦Buldan -D z.; ' Bozdoğan -A y.; -İz. ilçe ve köyleri; —Mn. ve çevresi; Yağlılar ♦İv rindi, Yeniköy , ♦Su-su rluk —B a.;-Çkl .;T irily e ♦Mudan-ya, Ka rsa k -B rs.; Yenipazar *Göl- pa za n, Pazar cık ' Bozüyük -B il.; To kat, Boz an -E s.; ' Kan dıra-K c.; Ha cci İyas,*Ko yu lhisa r-S v.;-A nk .; *Bor -N ğ.; 'Milâs ve köyleri — Mğ.) [yavız -1] : (İs abe y *Çal, Bereketli ♦Tavas -D z.; *Bozdoğan -A y.; ♦Düzce -B o.; -Gaz.; *Ermenek -K n.; ♦Silifke -İ ç.) [yaviz]: (A nc akl ar ' Gölpa zarı -B il.) (c6 s4210)

yavuz [yavız -1, 2; yaviz]: 3. Eliaçık. (-Gaz.) 4. Becerikli, çalışkan. (♦Bozdoğan —Ay.; *A laşehir-Mn.; ♦Simav—]: Sevimli, cana yakın. (' Gelendost, 'Yalvaç —Isp.; 'Zile ve köyleri -To.; Rey -hanlı ve Amik Ovası Türkmenleri ' Reyhanlı —Ha t.; -Sv . ilçe ve köyleri; -Y z.; 'Mut ve köyleri -İ ç. ; 'Serik —Ant.) [yıldızı hoş] : (-K r.) (c6 s4270)

zarplı (II): 2. Ağırbaşlı, bilgili. (Üçkuyu -Dz.)(c6 s4352)

Huy güzelliğini ifade eden kelimeler yanında elbette zıddını görmek de mümkün. “arık” kelimesi günümüzde zayıflığı bir bakıma çirkinliği ifade ederken “arak” kelimesinin Derleme Sözlüğünde olumsuz anlamda kullanıldığını görmekteyiz.

Bir başka dikkat çekici kelime ise “kanıkara” kelimesidir. “kara” kelimesinin “ak” kelimesinin karşıtı olarak kötü huyu ifade etmek için kullanıldığı tespit edilmiştir.

arak (II): Kendini beğenmiş, nazlı, şımarık. (- B t.)(c1 s294)

kanıkara: Sevimsiz: Kanıkaranın biridir. (*Bor -Nğ.)(c4 s2624)

6.İnanç özelliklerinin güzellik anlayışına yansımaları

İnanç değerleri gereği kutsal kabul edilen unsurların güzellikleri aracılığıyla betimlemeler yapılmıştır. Bu şekilde benzetmeler yapılarak tasvir edilen güzelin aşırılık derecesi hatta rakip olabilecek başka bir güzelin olmadığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Ulvî değerlerin bir şahsa yüklenmesi o şahsın maddi güzellik yanında manevi değerlere de sahip olduğu yorumunu getirebiliriz. *Kabe, cennet, huri, peri, Yusuf...* gibi değerler ki *Yusuf* güzellik timsali olan peygamberdir, İslam toplumlarında paha biçilemeyecek güzelliklerdendir. Dolayısıyla bu şekilde betimlenen şahıs ulvîleştirilmiş bir güzeldir. Göz kamaştırıcı, huzur veren ve her daim yüreklerde olan; masum ve temiz...

6.1. “Peri”nin Güzeli İfade Edişi

Ethem'in baktığın görüp o peri -

Gayri açmaz kodu اچماز تودی çekildi geri

(Sâbit. XVII - XVIII. 231 - 2)

(... peri... , s. 13 cilt. 1)

Nazar-ı pâk ile bakınca ana

Ol peri çehreye alındı geda

(Ş. G. XVI. 44)

(... peri çehre... , s. 104 cilt. 1)

Melek hayalini görse peri-sıfat ocunur اوجنور

Ne âdemîdürür olmaz şular ki divane

(Dâi. XV. 49)

(... peri sıfat... , s.2909 cilt. 5)

Peri öykündüğüyçün او یکنوکیچون gül yüzüne
Yüzü yoktur görünmeğe gözüne (Yuz. Şems. XVI. 220)

(... peri ... , s. 3148 cilt. 5)

6.2. “Peri Handan”ın Güzeli İfade Edişi

Umarın aşkım beni Mecnun u uryan eyleye
Ol peri handan ola elvere seyran eyleye
(Yahya Bey. XVI. 202)

(... ol peri handan ... , s. 1450 cilt. 3)

6.3. “Cennet”in Güzeli İfade Edişi

Görünür gülşen cehennem odlu eğsi اکی şâh-ı gül
Ey yüzü cennet kaçan sensiz k’idem gülgeşt-i bağ
(Revani. XVI. 72)

(... ey yüzü cennet... , s. 1407 cilt. 3)

Suretin cennettir ey huri vü Rıdvan’dır tapuñ ضیک
Yüzüne kimdir diyen kim Cennet-i Rıdvan değil
(Nizami. XI. 33)

(... suretin cennet, huri... , s. 3752 cilt. 5)

6.4. “Huri”nin Güzeli İfade Edişi

Delim oğlanlar aldı ay suretlü
Gözü nergis, yüzü gül, bay siretlü
Dahı aldı kız oğlanlar halayık
Huri sanur gören bunları bayık
(Dah. XIV. 39)

(... huri... , s. 971 cilt. 2)

Gümüş âyine gibi çık ufuktan
Yüzün göster huri gibi dutuktan دتقتن (Işk. XIV. 140 - 2)

(... huri... , s. 1291 cilt. 2)

Sanasın tavus idi bağ içinde
Ya huri kızıdır uçmağ içinde
(Dah. XIV. 81)

(... huri kızı... , s. 3891 cilt. 6)

6.5. “Kabe”nin Güzeli İfade Edişi

Leyli-i aşkın meni Mecnun kılaldan ey sanem
Ka'be gimi کیمی yüzün oldu gözümün bülhanesi
(Gülşeni. XVI. 70)

(... ka'begimi yüz... , s. 1703 cilt. 3)

6.6. “Yusuf”un Güzeli İfade Edişi

Yüzü gökçek ü tatlı dili fasih
Yusuf'tan dahi görk کرک içinde melih (Süh. XIV. 8)

(... Yusuf'tan dahi görk... , s.1776 cilt. 3)

Çünkü Yusuf yüzünü gördü bular
Yusuf'a benzedü bir büt yondular یوندىلر
(Yuz. Şeyd. XIII. 18)

(... Yusuf yüz... , s. 4665 cilt. 6)

6.7. “Melek”in Güzeli İfade Edişi

Melekte ağız böyle nice ola dür-efşan
Ya huride hiç böyle kaçan تچان ola dil-âviz (Kadı. XIV. 4)

(... melek ... , s.2151 cilt. 4)

6.8. “Saadet”in Güzeli İfade Edişi

6.9. “Şahadet”in Güzeli İfade Edişi

Gözüm aç ki görem saâdet yüzün
Dilim şeş ki ششکه cydem şahadet sözün (Ferh. XIV. 87)

(... saadet yüz, şahadet söz... , s.3660 cilt. 5)

7.Meyvelerin Organlara Yansıyarak Güzeli İfade Edişi

Yazar ve şairler farklıdır, çok iyi gözlemci ve dil işçisi yürek besleyicisidir. Doğadaki güzellikleri öyle bir inceler ve kullanırlar ki okuyuculara hayranlıkla okumak kalır. Burada meyvelerle, güzelin nasıl ifade edildiğini örnekler çerçevesinde sunmaya çalıştık. Gerek renk gerek şekil yönüyle uzuvlar meyveler aracılığıyla tasvir edilmiştir: şekil itibariyle göz bademe, şekil ve renk yönüyle yanak elmaya, renk ve doku itibariyle dudak şeftaliye ve yine renk ve şekil yönüyle dudak kiraza benzetilmiştir.

7.1. “alma-Elma”nın Güzeli İfade Edişi

7.2. “Kiraz”ın Güzeli İfade Edişi

**Ala gözler kara kaştan üstedir
Yanakları alma gibi kırmızı** (Kara. XVII. 60)

(... yanakları alma ... , s. 109 cilt. 1)

Didi elma gibi yüzüm suyile يوزم صويله
Dirildim, sonucu derim soyula (Süh. XIV. 141)

(... elma gibi yüz... , s. 4787 cilt. 6)

**Alma yanak, kiraz dudak, diş sedef
İspir ala gözler mil ile oynar** (Kara. XVII. 159)

(... alma yanak, kiraz dudak... , s. 2104 cilt. 3)

7.3. “Badem”in Güzeli İfade Edişi

7.4. “Şeftali”nin Güzeli İfade Edişi

**Ol gönlümü alan güzelin gözleri bâdem
Şeftali dudağı, eñeği** اكيكي **bir güzel alma** (D. B. XVI. 24)

(... gözleri badem, şeftali dudak... , s. 1469 cilt. 3)

**Naz uyhusuna varsa nola bezm-i safada
Zîba yaraşur** یراشور **ol gözü bâdama şeker-hâb**
(Hâleti. XVII. 171)

(... gözü badem ... , s. 4339 cilt. 6)

Lebi şeftalüsüne karşı yüreğim ditrer
İçi yansa kişinin meyleder olur yimişe ^{بيشه}
(Kadı. XIV. 283)

(... lebişeftalüsü... , s. 4602 cilt. 6)

8. Bir Bütün Olarak Güzeli İfade Eden Kelimelerin Kullanılışı (Dilber, Şûh, Sanem, Âfet, Put...)

Güzeli güzel gösteren kimi zaman kaşı kimi zaman gözü kimi zaman da tenidir. Peki bu, her zaman böyledir diyebilir miyiz? Elbette hayır. Öyle kelimeler var ki uzuvları tek tek düşünmeden, ayırt etmeden bütünü anlatıverir bize. Araştırmayız ya da aklımıza gelmez bile güzel olan nedir diye. İşte bu madde altında tam da böyle sihirli, kendisi kısa ancak altında uzun anlam örüntüsü olan unsurları örneklendirdik. Burada daha çok Arapça ve Farsçadan geçmiş olup dilimize yerleşen ve bizim bakış açımıza göre anlamlandırdığımız kelimeler yer almaktadır. Ele aldığımız kelime ve kelime grupları, kavram alanı aynı olan ki hepsi de bütün güzelliğini anlatır ama aralarında küçük farklar bulunan unsurlardır. Bu farkları, tespit ettiğimiz metinler üzerinden açıklamaya çalıştık.

8.1. “Dilber”in Güzeli İfade Edişi

Koynuna giren dilberin el sunmamak ^{ال صونمق} olmaz
Küstah olur elbette gülistana girenler (Atai. XVII. 15)

(...dilber... , s. 1446 cilt. 3)

Acep kangı ^{تنى} hararetli gönülden geçtin ey dilber
Kızarmışsın serâser cismini müstağrak etmiş der
(Zati. XVI. 190)

(... ey dilber... , s.2224 cilt. 4)

Aşkın senin ey dilber ancarudan ancaru
Sevmek gibi sevmezler seni añaru berü ^{آكارو برو} (Kadı. XIV.)

(... ey dilber... , s.125 cilt. 1)

Ala gözlerini sevdiğim dilber
Seni görmiyeli göresim geldi (Kara. XVII. 32)

(... dilber... , s. 80 cilt. 1)

Dilber, “gönlü alıp götüreren, güzel” olarak açıklanmıştır. Beyitte *ala göz* elbette güzellik unsurudur ve aşığın dikkatini çekmektedir ancak aşık bunu söylemekle kalmamış, sevgiliyi *dilber* olarak tanımlamıştır. Yani güzel için *ala göz* sıfatı yetmemiş *dilber* kullanılmıştır.

8.2. “Düşnem-ı Dilber”in Güzeli İfade Edişi

**Gönül düşnam-ı dilberden şu denlü hazzeder her dem
Kamu halk-ı cihan gûya ederler ana alkışlar**
(*Zati. XVI. 170*)

(... düşnam-ı dilber... , s. 108 cilt. 1)

Burada aşığa kötü söz söyleyen bir güzelle karşılaşırız. Güzelin ne olduğunu sorgularken karşımıza hep huy güzelliği, tatlı dil ve yüz güzelliği gibi çift yönlü cevaplar çıkar. Yani güzel sadece görünüşü hoş olan değildir. Ancak beyitteki güzel kötü söz söyler. Buna rağmen *dilber* niteliğine uymaktadır.

8.3. “Dilber-İ Ra’na”nın Güzeli İfade Edişi

**Bir gece külbe-i ahzanıma bin naz ile gel
Bana aşkın göre ey dilber-i ra’na ne eder**
(*Nigâ. Ter. XVII. 166-1*)

(... ey dilber-i ra’na... , s. 1772 cilt. 3)

Dilber, “gönlü alıp götüreren, güzel” anlamına gelen Farsça bir kelime iken *ra’na* Arapça “güzel; latif, hoş görünen” anlamında bir kelimedir. Görüyoruz ki her ikisi arasında güzel demek. Şair burada *dilber-i ra’na* diye seslenerek sevgilinin güzelliğinin üstünlüğünü belirtmiş bir bakıma güzelliğini pekiştirmiş bulunmaktadır. Ancak *dilber*, daha aktif bir güzeli ifade ediyor gibi tanımlanmıştır. Şöyle ki sevgili güzelliğinin farkında, gönüllere girmeyi biliyor ve girdiği gönlü alıp götürüyor. *Ra’na* ise güzel, hoş ama daha pasif. Burada düşünebileceğimiz üstün güzellikte ve bu güzelliği kullanarak aşığı kendine bağlayabilmekte.

8.4. “Sanem”in Güzeli İfade Edişi

Ey Nizami lebi üstündeki hâl ol sanemin
Gussadan âşıkı canındaki döğün دوکن gibidir
 (Nizami, XV. 10)

(... sanem... , s. 1226 cilt. 2)

Sanem, güzel kimse, put manasına gelmektedir. Yukarıdaki beyitte şair sanem olarak gördüğü sevgilinin bir başka güzel yönünü de, *hâl*, dile getirmiştir.

8.5. “Sanem-İ Mahlika”nın Güzeli İfade Edişi

Olduk nereye vardık ise aşka giriftar
Alındı ألنبي gönül bir sanem-i mâh-likaye (Ruhi. XVI. 81)

(... sanem- i mâhlika... , s. 104 cilt.1)

Sanem tek başına güzel kimse, put; *mâh-lika* ise ay yüzlü anlamındadır. Yine yukarıdaki ifade de sevgilinin güzel olduğunu anlatmak için *sanem* kelimesi ile yetinilmemiş ayrıca yüzünün aya benzer olduğu da belirtilmiştir. Yani sevgili bütün olarak güzel ancak yüzünün parlaklığı, rengi ve şekli ile *sanem* olarak nitelendirilen diğer güzellere daha üstün bir konumdadır.

8.6. “Bir İçim Su” Söyleyişinin Güzeli İfade Edişi

Sözü hûb, yüzü hoş, aşlı arı اری
Bir içim su gibi idi ol duru (Süh. XIV. 180)

(... bir içim su... , s. 194 cilt. 1)

Su, Türklerde tarih boyunca saflık timsali olmuştur. Yer ve su inancı toplumda yaygındır. Yer, koruyan, yaşam mekanı sağlayan, besleyen; su yaşam kaynağıdır. Göktürklerden itibaren *su* kutsi sayılan ve artıcılık özelliklerine sahip olan ana unsurlardan biridir. İslamiyet’le birlikte bu durum değişmemiş hatta suyun azizliğine dem vurulmuştur. Günümüzde halk arasında su ikram eden kişiye “su gibi aziz olası” sözü söylenerek bir bakıma dua edilir.

İnanış özelliklerinin yanında müstakil olarak “*bir içim su*” ifadesi saf, duru ve diriğ bir güzelliği ifade eder. Diğer güzellik ifadelerinden belki de en büyük farkı bahsedilen güzelin, genç ve toplumdaki yaygın şekliyle taze olmasıdır. Ayrıca

beyitteki güzel sadece “bir içim su” kelime grubuyla betimlenmemiş; maddi ve manevi güzelliklere sahip olduğu da aktarılmıştır. Dört dörtlük güzel tanımını içine giren bir güzel ifadesidir belki “bir içim su”.

8.7. “Şuh”un Güzeli İfade Edişi

Her yerde edep hoştur eğer كى halvet ü kesret
Ey şuh igen germ olup açılma ko lâğı (Letaif. XVI. 63)

(...ey şuh... , s.1388 cilt. 3)

Şûh, “hareketlerinde serbest; neşeli, şen ve oynak; açık saçık, hayasız” anlamlarının verildiği kelimedir Devellioğlu’nda. Daha çok divan şiirlerinde yer bulan şuh, esas itibariyle güzel sevgiliyi ifade etmek için kullanılır. Daha önce de belirttiğimiz üzere birçok kelime bütün olarak güzeli karşılar ancak aralarında küçük farklar bulunur. Şûh da güzel olan sevgilidir. Nitekim burada da güzeli betimler ama anlamından da anlaşıldığı gibi biraz daha hareketli aşığa hoş görünmek için çeşitli gönül alıcı tavırlar takınan bir güzeli. Gerek giyimi gerek bakışı gerek tavırlarıyla kısıtlamalardan uzak hareket ederek aşğın dikkatini çeken güzeldir şûh ile betimlenen.

8.8. “Afet”in Güzeli İfade Edişi

Ölümlü اولمو hastasıdır dostlar ol âfetin âşık
Revan et cânını derse o sâat bî-niza‘ eyler
(Zati. XVI. 188)

(... afet... , s.3084 cilt. 5)

Âfet, “büyük felaket, bela; çok güzel insan” anlamlarına gelmektedir. Şiirlerde âfet, anlamlarıyla da ilişkili olarak darmadağın eden bir güzeldir. Bu güzeli gören, etkisinden kurtulamaz adeta büyülenir.

8.9. “Mah-Rû”nun Güzeli İfade Edişi

8.10. “Mehlika”nın Güzeli İfade Edişi

Tapuñdan طپكدن düşeli ey mehlika dûr
Firak etti beni gayette rencur (Lârendi. XVI. 183)

(... mehlika... , s. 3751 cilt. 5)

**Harmen-i hüsn ü melâhattır tapun ey mah-rû
Hüblar yanınca Pervin gibi hûşe-çinlerin (Sarıca. XV. 25)**

(... mah-rû... , s 3752 cilt. 5)

Mehlikâ ve *Mah-rû* Farsça “ay yüzlü, güzel” anlamlarına gelen kelimelerdir. Bu kelimelerle kastedilen sevgili beyaz tenli yuvarlak yüzlü yani aya benzerliğiyle ön plana çıkmış bir güzel olacak ki bu şekilde seslenmiş şairler.

9.Eski Türkçedeki Kelimelerin Tarihi Süreç İçinde Güzelliği İfade Edişi

9.1. “Görk” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Görk, güncel sözlükte “güzellik, gösteriş” anlamıyla yer almaktadır. *Görklü*, *görkem* kelimelerinin zeminini de *görk* oluşturmaktadır. Bu kelimenin günümüze kadar aynı anlamını muhafaza ederek yaşamış olması dilde kullanımının fazla ve köklü olduğunu göstermektedir. Görk sadece kadın güzelliği için kullanılmamış; erkek güzelliğini de ifade etmiştir. Günümüzde görk şekliyle yaygın olarak kullanılmamakta, yerini *güzel* kelimesine bırakmış bulunmaktadır.

Ötüken Türkçe Sözlük'te kelimenin anlamı daha ayrıntılı verilmiştir. Buna göre görk; [eT .kör-k (süs) > görk is. 1. Güzellik; yüz güzelliği; hüsn; görünüş; gösteriş. {Eat} (aynı) 2. {Eat} Meziyet; iyi huy. 3. {eAT} Süs; ziynet. 4. Güzel. 5. Resim. *Görk dutmak*, {Eat} Güzelleşmek; süslenmek // *görk vermek*, {Eat} Güzellik vermek; revnak vermek. Anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır.

**Yüzü gökçek ü tatlı dili fasih
Yusuf'tan dahi görk كرك içinde melih (Süh. XIV. 8)**

(... görk... , s. 1776 cilt. 3)

**Melikimizin bir oğlu var idi, anın görkü كورك ve cemali gibi
hiç bir âdemde yoğudu. (Tez. Ba. XV. 35)**

(... anın görkü... , s.1776 cilt. 3)

**Kanı ol servi kim âzat idi ol
Cihanda görk ile كوركله bir ad idi ol
(Çeng. Dâi. XV. 241)**

(... görk... , s.1776 cilt. 3)

**Görklü كوركلو yüzünü gören, gönlünü sana veren
Belli tapunda duran ne doydu ne usandu**
(*Yunus. XIII - XIV. 145*)

(... görklü yüz... , s.1777 cilt. 3)

**Görklü yüzü kimseye hiç benzemez
Tanrı katında bini bire samaz** (*Velet. XIII - XIV*)

(... görklü yüz... , s. 1777 cilt.3)

Hak Taâlâ anı güneşten nurlu, aydan görklü كوركلو yaratmştı.
(*Anter. XIV. 13*)

(... görklü... , s. 1778 cilt. 3)

**Canımız tende iken sen bil anı
Sana urdurmayız ol görklü كوركلو teni** (*Mevlit. XV. 81*)

(... görklü ten... , s. 1779 cilt. 3)

**Yüzüdür görklü كوركلو aydan u güneşten
Saçının rengi baç alır Habeş'ten** (*Şeh. Ş. XVI. 120*)

(... yüzü görklü aydan u güneşten... , s. 1780 cilt. 3)

10.Doğada Güzel Kabul Edilen Hayvanların Güzeli İfade Edişi

Normal şartlarda insanı bir hayvana benzetmek hakaret kabul edilir. Çünkü yaratılış itibariyle insan, hayvandan üstündür. Ve benzeyen benzetilen ilişkisi içerisinde oluşturulan benzetme sanatında zayıf olan unsur güçlü olana benzetilir. Bu mantıkla yapılan benzetmenin hakaret olarak algılanması normal görünmektedir. Ne var ki istisnalar da bulunmakta hatta güzellik ifadesi olarak kimi hayvanlar çok sık kullanılmaktadır. Çünkü hayvanların bazı yönleriyle benzetmeler yapmak hakaret değil övgü kabul edilmektedir. İncelemiş olduğumuz eserlerde bulunan bu şekildeki örnekleri bu başlık altında topladık.

10.1. "Turna"nın Güzeli İfade Edişi

10.2. "Ceren"ın Güzeli İfade Edişi

**Salâvat gctirsin cemalin gören
Bakışın turna da sekişin ceren** (*Saz Kara. XVII. 290*)

(...bakışın turna da sekişin ceren...” s:761, cilt.2)

Turnalar, dünyanın hemen her yerinde görülebilen uzun boyunlu ve uzun bacaklı göç eden kuşlardır. Turna kuşunun çok uzun mesafeyi görme, uzun süre koşma ve tek eşli yaşama gibi özellikleri vardır. Birçok toplum tarafından sembol olarak görülen ve üzerine efsaneler anlatılan bir hayvan olması da bir başka dikkat çeken özelliğidir. Çünkü bu kuşun bacakları insan bacağına çok benzemektedir ki bunun için şamanların da trans halleri insan kılığına girmiş kuş olabileceğine dair inanışlar da vardır. Budizm’de turna kuşu, ölümsüzlük ve sonsuz yaşamın simgesi; Çin kültüründe, bir büyücünün veya güzel bir kadının varlığı olduğuna inanılan olağanüstü varlıktır. Japon kültüründe ise şans ve uzun ömür simgesidir. Yine hem Çin hem Japon toplumunda çok güzel çok yetenekli bir kadın kılığına girmiş turna kuşuna dair rivayetler anlatılır.

Türklerde ise daha çok Alevilikte Hoca Ahmet Yesevî’nin dinsel simgeselliğiyle turna özdeşleştirilmiştir. Ancak bununla sınırlı kalmamış; türkülerde, deyimlerde bu kuşa yer verilmiştir. Bizde aşk, arzu, güzellik, şans, refah, gurur ve umut kuşlarıdır turnalar. Ayrıca göç etmeleri itibariyle hasret kalınan sevgilinin de simgesi durumundadır. Yukarıdaki beyitte de bakışın güzelliğini ifade eder halde kullanıldığını görmekteyiz.

Ceren, halk arasında *ceylan* yerine kullanılan Türkçe kökenli bir kelimedir. Çöllerde yaşayan, zarif ve biçimli bacaklarıyla çok hızlı koşan, iri ve güzel gözleriyle ünlü bir hayvandır. *Ahu*, *gazal*, *ceylan* ve *ceren* olarak bilinen bu hayvan, güzellik ifadesi olarak tercih edilmektedir. Yukarıdaki beyitte gördüğümüz gibi güzel, hızlı ve zarif hareket etmesi yönüyle cerene benzetilmiştir.

10.3. “Hüma”nın Güzeli İfade Edişi

**Meğer oldu Hüma gözü ana duş
Talaıdı تالاید yüreği nite kim kuş (Işk. XIV. 103-2)**

(... hüma göz... , s. 979 cilt. 2)

Hüma, Okyanus adalarında veya Çin’de yaşadığı rivayet edilen efsanevi, kendine özgü eşsiz özellikleri olan bir kuştur. Halk arasında “devlet kuşu”, “talih kuşu”

olarak da bilinir. Hüma, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz rengi ve gözleriyle görülmeye değer, serçeden biraz büyük, insanda hayranlık oluşturan bir kuş türüdür. Bu güzellikleri gören ve bunu şiirlerinde en iyi şekilde kullanan şair, sevgilinin güzelliğini Hüma kuşu ile bize aktarmıştır.

10.4. “Meral-Maral”ın Güzeli İfade Edişi

**Âb ü havası gayet lâtif olduğundan diliranları ve meral مرال
gözlü ve şirin sözlü bütanları çoktur. (Ev. XVII. 7, 47)**

(... meral göz... , s. 2804 cilt. 5)

Hemen her yerde yaşayan, kısa kuyruklu, çok iyi koşan, zarif bir hayvandır. Maral, geyiğin dışısına verilen isimdir. Kulakları küçük, burnu kıllı, gerdanı yeveli, postu sert ve iri gözlü hayvanlardır.

Maralın diğer özellikleri bir yana “iri gözlü” oluşu sevgilinin güzel gözlerini daha çarpıcı anlatmak için kullanılmıştır.

10.5. “Şahin”in Güzeli İfade Edişi

**Şehâ, şahin gözün gönlümü alur
Nice ki bahriler alur oğarı اوخاری (Kadı. XIV. 127)**

(... şahin göz ... , s. 2938 cilt. 5)

Şahin, bakışlarıyla ün salmıştır. Sert ve keskin bakış için “şahin bakışlı” ifadesi kullanılır. Şahin, orman ve çalılıklarda yaşayan yırtıcı bir kuştur. Yukarıdaki beyitte de gönlü alan sevgilinin etkileyici, keskin ama bu şekilde güzel olan bakışlarıdır.

10.6. “Ahu”nun Güzeli İfade Edişi

**Kıldı nergis gibi ahu gözlerin sayru صيرو beni
İldürür âhir asâya düşürüp ah o beni (Lâmii. XVI. 104)**

(... ahu... , s. 3355 cilt. 5)

Ahu, çöllerde yaşayan, zarif ve biçimli bacaklarıyla çok hızlı koşan, iri ve güzel gözleriyle ünlü bir hayvandır. *Gazal, ceylan ve ceren* olarak da bilinen bu hayvan, güzellik ifadesi olarak tercih edilmektedir. Yukarıdaki beyitte sevgili gözlerinin güzelliği itibarıyla *ahunun* dikkat çeken ve güzel gözlerine benzetilmiştir.

10.7. “Tavus”un Güzeli İfade Edişi

Sanasın tavus idi bağ içinde
Ya huri kızıdır uçmağ içinde

(*Dah. XIV. 81*)

(... tavus... , s. 3891 cilt. 6)

Sri Lanka ve Hindistan’ın ormanlık alanlarında yaşayan tavus kuşlarının, daha çok erkeklerinde güzel ve göz alıcı lekelerle süslü çok uzun yeşil-mavi renkteki görkemli kuyruklar vardır. Yine mavi renkte taç gibi tepelikleri bulunmaktayken bembeyaz parlayanları da mevcuttur. Gözleri koyu kahverengi, göz halkası beyaz, gagası ve ayakları da kahverengimsidir. Burada da sevgilinin güzelliği tavus kuşu ile tasvir edilmiştir. Sevgilinin dikkat çekici, güzel ve hayranlık uyandırmasını tavus kuşuyla ifade etmekle yetinmemiş; huri kızı ile de desteklemiştir.

10.8. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi

Ceren, halk arasında *ceylan* yerine kullanılan Türkçe kökenli bir kelimedir. Çöllerde yaşayan, zarif ve biçimli bacaklarıyla çok hızlı koşan, iri ve güzel gözleriyle ünlü bir hayvandır. *Ahu*, *gazal*, *ceylan* ve *ceren* olarak bilinen bu hayvan, güzellik ifadesi olarak tercih edilmektedir.

Derleme Sözlüğünde de gözün güzelliğini ifade etmek için “ceran” olarak kullanıldığını görmekteyiz.

ceran göz: Ceylan göz. (-E1.) (c2 s884)

11. Herhangi bir gruba dâhil edemediğimiz güzellik ifadeleri

Burada tek bir örneğe sahip olan yapılara yer verdik. *Tuz* ve *İspiri* kelimeleri güzellik anlamında şiirlerde yer almaktadır. Kullanımları yaygın olmasa da Ötügen Türkçe Sözlüklerinde tarihi dönemlerde var oldukları belirtilmiştir.

11.1. “Tuz” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Boyu vü huyu vü gözü vü yüzü
Bakışı, yürüyüşü, görkü, tuzu طوزی
Gören diye ol sen veya sensin ol
Bulunmaya farkeylemekliğe yol

(*Süh. XIV. 140*)

(... tuz... , s. 3865 cilt. 5)

Tuz güzellik, hüsün, melahat, şirinlik anlamlarına gelmektedir. Dilde yaygın olarak görülmeyen arkaik bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ötüken Türkçe Sözlük'te tuz, “[tûz](tu:z) {eT} {eAT} is. Güzellik; şirinlik; hüsn. [DLT]” şeklinde tarihi dönemlerde varlığı izah edilmiştir.

11.2. “İspiri” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

**Alma yanak, kiraz dudak, diş sedef
İspir ala gözler mil ile oynar** (Kara. XVII. 159)

(... ispir ala göz... , s.2104 cilt. 3)

Yukarıdaki şekliyle ispir; at ve araba uşağı(Türkçe sözlük, tdk,2005.) olarak tanımlanmaktadır. Beyitteki kullanım alanını incelediğimizde bu anlamda kullanılmayacağı yorumunu getirmekteyiz. Dolayısıyla kelimenin farklı bir şekilde söylenmiş olacağını düşünerek benzer ifadeleri inceledik. Ötüken Türkçe Sözlük'te *ispiri* olarak güzellik ifade eden bir sözcük yer almaktadır. İspiri, [? İspiri] {ağız} sf. İyi; güzel.[DS] Bu şekliyle beyitteki anlamı vermektedir.

11.3. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi

Derleme Sözlüğünde kelimeler, halk söyleyişi ve karşılığı olarak alfabetik sıraya göre verilmiştir. Bu bölümde doğadaki hiçbir şeyle bağlantı kurulmadan “güzellik belirten” kelimelerin karşılığı olan ifadelere yer verdik.

Örneklerin çokluğundan hareketle “güzel”i tek kelimeyle ifade etmenin mümkün olmadığı, her bölgenin farklı söyleyişlerle ifade zenginliğine sahip olduğu sonucuna vardık. Ayrıca bu çalışma, “Güzellik kavram alanı”nın genişliğini ve bu genişlikteki kavramı ifade etme gücüne sahip olan Türk Dili'nin zenginliğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

acar (III) [acarı (I), acevit - 1 , 2 , 3 ; acı kara (III)]: 6. İyi, güzel. (‘Şuhut -A f.; ‘ Eşme -U ş.; -D z.; Birgi ‘Ödemiş, Yukarıbey ‘ Bergama -İz.; ‘ Akhisar -Mn.;- ‘ Kargı -K is) (c1 s38)

akman: 1. Temiz, beyaz, güzel. (‘Taşköprü, Abana, -K s.; ‘ Meriç -Ed.) (c1 s159)

akpampul [aktopaç (I)]: Güzel ve beyaz çocuk. (Kösten, Oğuz *Acı-payam —Dz.; • Çulhan *Bozdoğan -A y.; -K ü. aşiretleri; —İz. çevresindeki aşiretler; Cumayanı -Zn.) [aktopaç(I)] : (Hırka *Tavas -D z.)(c1 s160)

albeni: Cazibe, güzellik, sevimlilik. (‘ Edremit, -B a.; ‘ Bayramiç, ‘ Çan, ‘ Gelibolu -Çkl.; ‘ İnegöl, ‘Mustafakemalpaşa, ‘ İznik -Brs.; Yenice ‘Emet -K ü.; Yeniköy -İs t.; -A nt.; -E d.)(c1 s208)

alli süllü: Kusursuz, mükemmel: *Ah met ağa alli süllü bir düğün ya ptı.* (‘Darende -Mİ.)(c1 s225)

apak 1. [abapaçık -1] 2. [—> apalak (I) -1]: 3. Güzel, iyi. (Yeniçu-buk “Gemerek -S v.)(c1 s282)

appeş: iyi, güzel, terbiyeli kimseler için kullanılan sıfat : *Ap peşin askerden gelecek.* (—Dz.) (c1 s290)

aruv [aryüv]: Güzel. (Çilehane ’ Reşadiye -T o.) [aryüv] : (Başhöyük ’ Kadınhanı -K n.)(c1 s337)

aryulanmak, arûlanmak: 2. Güzelleşmek. (Başhöyük ‘ Kadınhanı -K n.) (c1 s338)

asâletden (II): iyi, kusursuz, güzel (yapılan herhangi bir iş, hareket hakkında) : *Asâletden bir iş mi yaptığını sanıyorsun ?* (-Ç kr.) (c1 s339)

avzın, avzun : İyi, güzel. (Erkilet -K y.)(c1 s397)

aynalı (IX): Fiyakalı, süslü, güzel, gösterişli. (‘Alaşehir -Mn.; —Sm.; Zile ’Mesudiye -Or.; -S v.) (c1 s427)

ayvaz (III): 2. Güzel, yakışıklı. (Yenice ’ Emet -K ü.)(c1 s433)

azberi: Çok güzel, iyi : *Şu çocuk azberi değildir.* (Eldirek “Fethiye -M ğ.)(c1 s436)

balgız (II): Güzel, sevimli : *Şu sarı Da yın ın kız ı ne balgız çocuk.* (Yayla •Tefenni -B rd .)

(c1 s504)

balkı (I): Çok güzel (insan hakkında). (Balkı , ’ Ilgın -K n.)(c1 s507)

baloş: Sevimli, güzel. (Beypınar 'Gürün -Sv.) (c1 s510)

banbul (I) [bunbul (II)]: 2. Güzel kadın. (-İÇ.) (c1 s517)

bekdayı: Çok güzel. (' Nazilli -A y.) (c1 s601)

benam: Güzel, iyi, nadide. (' Gelibolu -Ç nkl.) (c1 s625)

bici (V): Güzel (giyim eşyası hakkında). (Molla veyis -Ç r.) (c1 s679)

cıcık (I) [cıcak -1, 2; cıçık (I) -1, 2; a d a (V), cılav (I II) -1, cıncık (II I) , cıcık (I I) , cıciş (I I) , cıççı, cıncığ , cıcık (II)]: 1. Güzel. (' Şebinkarahisar, ' Alucra—Gr.; ' Refah iye —Eze; ' Kadirli -Ada. ; -İ ç.) 2. Süs. (-B rd. ; Karabiizey ' Araç -K s.; ' Yusufeli ve köyleri -A r.; -K r.; ' Oltu -Ezm. ; -Eze.; ' Göksün ve köyleri —Mr.; Telin 'Gürün-Sv.; Çayırılı ' Haymana -Ank.; Bahçeli ' Bor -N ğ.; ' Kadirli -A da.) [cıcak -2] : (Ağlı ' Küre -Ks.) [cıcılı (I) -2] : (' İğdır -K r.) [cıda (V)] î (Ortaköy -Çr.) [cılav (III) -1] : (' Göksün ve köyleri -Mr.; -Y z.; Yerkesik -Mğ.) [cıncık (II I)] ; (Tok at -E s.; ' O ltu -Ez m.) [cıcık (II)] : (' Mustafa Kemal Paşa -B rs. ; ' Sivrihisar -E s.; ' Pas inler -Ezm. ; tncekum ' Silifke -İç.) [cıncığ] ; (Irm aklar ' Ardanuç -Ar.) (c2 s894)

cilasın [cilasın]: Erkek ve kız güzeli. (' Foça, -İ z. ; ' Bayramiç -Çkl.; -Gaz.; Eldirek ' Fethiye -Mğ.) [cilasın]: (' Fethiye ve köyleri -Mğ.) (c2 s907)

cımbut (II): Yakışıklı: Şuna bak ne cımbut delikanlı. (Mürüs *E rbaa -T o.; »t nye -O r.) (c2 s916)

cisse: Yeni, güzel şey. (' Tefenni -Brd.) (c2 s986)

cüçük (VIII): Tatlı, güzel. (' Urla - İz.; -1st.) (c2 s1024)

çiçi (V) [çiççi]: Çocuk dilinde yeni ve güzel. (Hisarcık *Yayıadağı -H at.) (c2 s1204)

çiçin: Güzel, zarif. (-î z.; -B a.; -Çkl.) (c2 s1204)

çokdayı [çokday]: Çok güzel, ruhu okşayan, dikkati çeken şey. (' Ku-şadası -Ay.; ' Alaşehir —Mu.) [çokday] (Hasköy ' Nazilli -Ay.) (c2 s1260)

dalaban: Güzel. (Adiller ' Ermenek -K n.) (c2 s1333)

dapdayı [daptayı]: Çok güzel, güzelce, pek iyi. (Kazanlı, Balabanlı ' ödemiş -İz.) [daptayı] : (Koyupınar -Kn.) (c2 s1364)

dayı [dayca, dayıca]: 1. Güzel, iyi. (Halıviran, Elvanlar, 'Eşme -Uş.; Günay, Kızılcahölük, Köy, Kızılca- söğüt, 'Çivril, Derbent, Güllü, •Bul-dan, Kerimler, Ortaköy, Ekse, Be- killi, Yukarıseyit, Hançalar, *Çal -Dz .; Şehköy -Ay.; 'Tire, •ö de -miş, Çomaklar, Beydağ, Alanköy •Bayındır, Çandarlı 'Bergama, •Torbalı -İz.; Afşar köyleri 'Alaşe-hir, 'Gördes, 'Demirci-Mn.; *Emct -K ü.; Türkm enaraplısı-Yz .; -Kn.) [dayca] : (Narlidere -Dz.) [dayıca] : (Kavakköy, Bulkaz •Çivril, Yeşilyuva 'Acıpayam, Kös-ten, Honaz, Yenice, Belevi, -Dz .; Küçükbahçe -İz.; *Alaşehir -Mn.; Kayapınar -Kn.) (c2 s1388)

dımışık (II): Güzel, uygun : Dımışık ayakkabı. (-Sv.)(c2 s1461)

dımışkı (VII): 1. Güzel, yakışıklı, şık. (-Çr.; 'A vanos -K rş .; Hamu rcu' İncesu -K y.; -N ğ.)

(c2 s1461)

dilgiz: Güzel (kız için) : Maşallah dilgiz kızları var. (Güney ' Yeşilova -B rd.) (c2 s1493)

dilmen: Güzel (kimse). (Fariske 'Ermenek -Kn.)(c2 s1497)

dökmen: Güzel, yakışıklı. (Çavuşlu •Bayramiç -Çkl.)(c2 s1573)

dölek (III): 1. Güzel, iyi. (Sorhun ' Niksar -To.; -K y.; Aşağıtuzlukçu 'Akşehir -Kn.) 2. Doğru, düzgün. (Çağlayan -Brs.; ' İzmit -Kc.; -Mr.; Yeniköy 'Balâ, Kılıçlar -Ank.; Şeydin 'Avanos -Krş.; -K y.; -Nş.; Eskiğümüş, 'Bor -Nğ.; -Kn. ilçe ve köyleri; Şerefiler, Ka-raçalı -Mğ.)(c2 s1577)

durubilla: Güzel kız. (' Ac ıpayam -D z.) (c2 s1607)

düzber: Güzel. (Sofular, Yılanlı, Yenice ' Eğridir -Is p.)(c2 s1643)

ece (III): Güzel kadın. (-Sv.)(c3 s1659)

efil efil (III): 2. Güzel, çekici. ('Antakya -H at.) (C3 S1669)

eyiden: Çok iyi, güzel. (İlacıha mza lı, Gülek 'Tarsus —îç.)(c3 s1821)

fasan [fasdam]: Güzel. (Fariske ' Ermenek -Kn.) [fasdam]: (Fariske ' Ermenek —Kn.)(c3 s1837)

fitoz (II): Güzel: Benim kızım fitozdur. ('Şavşat —Ar.) (c3 s1874)

fuşukar: Güzel. (' Silifke -İç.) (c3 s1880)

gadm: Güzel, sevimli (canlılar için)(' Emirdağ -A f.; •Acıpayam -D z.; -Sm .; •Bo r -Nğ.)(c3 s1890)

gaman: Güzel. (Karalar 'Alanya-Ant.) (c3 s1906)

gelgeç (I): 3. Güzel : Gelgeç kadın. (Mühye -Ank.) (c3 s976)

geşeng [geşenk]: Güzel, iyi. (' Iğdır -K r.) [geşenk : (-Kr.)(c3 s2007)

gısgıvrak: Güzel, gösterişli. (Cenciğe -Eze.) gısga [-»gısga](c3 s2062)

gıyak (I) [gıyah]: Güzel, şık, gösterişli, yakışıklı. (Çapalı, Çığn ' Dinar-A f.; *Eşme ve köyleri -Uş.; ' Keçiborlu, Biyyükkabaca, Uluğbey ' Senirkent, ' Eğridir ve köyleri -I şp .; ' S aray-köy ve köyleri, ' Çal -Dz.; Eym ir •Bozdoğan -A y.; -Mn. ve çevresi; •Mudanya -B rs.; ' Geyve - Sk.; Peşman ' Daday -K s.; İğneciler ' Mudurnu - Bo.; ' Kurşunlu -Çk r.; -Sm.; ' Merzifon ve köyleri -Ama.; Danışman ' Fatsa, Kuzköy *Ak- kuş -Or. ve köyleri; ' Gürün, Mak-suttu ve çevresi, ' Şarkışla, ' Z a-ra —Sv.; Çanlıllı ' Ayaş -Ank.; Af-şar aşireti ' Pınarbaşı —Ky.; As- lanköy ' Mersin -I ç. ; ' Bor, -N ğ.; ' Ermenek ve köyleri -K n.; ' Kor-kuteli ve köyleri, ' Elmalı, ' Finike ve köyleri - Ant.) [gıyah] : (Bay burt ' Sarık am ış-Kr .; Bahçeli ' Bor -Nğ.)(c3 s2065)

gızardım: Güzel, zarif, ince (kimse). (-Kn .)(c3 s2070)

goğel (II): Güzel kadın. (Hurma ' Silifke -îç.)(c3 s2095)

gospak [goostak]: 1. İyi, güzel. (' Geyve -Kc.) [goostak]: (Çaypınar ' Salihli - Mn.) 2. Şık, zarif. (' Geyve -Kc.)(c3 s2107)

gozel (II): Güzel. (-Nğ.)(c3 s2113)

göbçecik: Çok güzel. (Bertiz —Mr.)(c3 s2113)

gökçeklik: Güzellik : Zorla gökçeklik olmaz. (' Karam an -Kn.) gökçen [—► gökçek (I) -1](c3 s2135)

gökçek (I) [göğcek (I) -1, göğçek, gökçek, gökçen, gökçecik, gökçen (I), göyçeyh]: 1. Güzel (insan için). (' Akhisar -Mu.; -K ü.; —Zn.; ' Alaca -Çr.; Karahalil ' Havza -Sm .; ' Ünye -Or.; ' Şebinkarahisar -Gr.; -Gm .; ' Iğdır -K r.; -Dy.; Başak ' Hekimhan -Ml.; -Mr.; ' Dörtöyol -H at.; Çamova ' Divriği, Ortaköy ' Şarkışla, Tutmaç,

'Gü-rün, —Sv.; Üçem 'Balâ -Ank.; Af-şar, Pazarören 'Pınarbaşı ve çevresi -K y.; -Kn.; 'Fe ke, 'Kadirli, 'Cey-han, Sirkenli 'Kozan, Doğanbeyb -Ada.) [göğçek (I) -1] : (-A ma.; -K r.; -S v.) [göğçek] : (Şubara 'Çıldır -Kr.) [gökçek] : (Tombak 'Bozhüyük -Bil.; 'Merzifon -Am a.; 'Niksar -To.; —Or.; 'Alucra -G r.; 'Bayburt -Gm .; Tepebaşı, Kızılcık 'Göksün, 'Elbistan -Mr.; Galien 'Divriği -Sv .; Haydarbeyli -Yz .; 'Çubuk -An k.; 'Köşker -K rş.; 'Pınarbaşı, Karakaya 'Bünyan -K y.; Bayındır 'Beyşehir, 'Ermenek -K n.; 'Bahçe, 'Kozan —Ada.; 'Reşadiye -Mğ.) [gökçen] : (-1st.; Bayadı -Or.) gökçecik] : ('Kadirli -Ada.) [gökçen (I)] : (-îz.) [gökçeyh] : ('İğdır -Kr.) (c3 s2136)

gözel (II): Güzel. (Bekilli 'Çal -D z.; ♦Mudurnu, 'Düzce -Bo.; 'Devrek -Z n.; Kuzköy 'Akkuş, Danışman ♦Fatsa -O r.; Kezañç ♦Şebinkarahi-sar -G r.; ♦İğdır, Koyundere *Ahıs-ka -K r.; *Erciş -V n.; -M r.; ♦An-tak ya —Hat. ; 'Fethiye ve köyleri -Mğ .; Bulgaristan göçmenleri ♦Lü-leburgaz -K rk .; Kerkük) (c3 s2178)

güllü (IV): Güzel. (Eşke 'Divriği -Sv.) (c3 s2219)

gülmeşeker: Güzel ve sevilen insanlara denir. (İrişli, 'Bayburt , 'Sarıkamış -Kr.) (c3 s2220)

gürgülü: Saf, güzel. (-Sv.; -Kn.) (c3 s2236)

haccak: Güzel, iyi. (-Gr. ilçe ve köyleri) (c3 s2248)

haççak: 1. Güzel, iyi. (-Or.; -Gr. ilçe ve köyleri; 'Torul ve köyleri -Gm.) 2. Terbiyeli. ('Torul ve köyleri -Gm.) (c3 s2248)

hafik: 1. Güzel, iyi. (-Or.; -Gr. ilçe ve köyleri; 'Torul ve köyleri -Gm.) 2. Terbiyeli. ('Torul ve köyleri -Gm.) (c3 2250)

haltan (II): Güzel: Amcamın çocuğu çok haltan. (Uğurlu 'Ermenek -Kn.) (c3 s2262)

hasçak: İyi, güzel. (Uzgur -Gr.) (c3 s2298)

hoççak: İyi, güzel. (Yazıldan 'Divriği -S v.; •Mersin ve köyleri -îç.) (c3 s2391)

icimen: Güzel. (Boyalık •Ermenek -Kn.) (c4 s2504)

isbay: Güzel. (Dalaver *Arpaçay -K r.) (c4 s2555)

kadın: Güzel, şık, hoş : Kadın oğlum, kadın Allahım. (Garipköy 'Tavas -Dz.; Venipazar -Ay .; Gülnar 'Ezine -Çkl.; 'Sivrihisar -E s.; -1s t.; -Mğ.)(c4 s2591)

kaşenk: Güzel, şirin, tatlı. (-Ama.) (c4 s2680)

kele (IV): 1. Güzel, iyi: Kele gelin ne diyor? (' Alaca -Çr.; Karkıncık 'Artova -To.; -Mr.)

(c4 s2726)

keleş (I) [kelete (III) -2, 4]: 1. Güzel, yakışıklı (insan). (- Isp .; Salda 'Yeşilova -Brd .; —Dz.; ' Bergama, ' Urla -îz .; ' Kırkağaç - Mn .; —Ba .; -Brs .; Ilıcaksu ' Domaniç —Kü.; ' Gölpaazarı —Bil.; To ka t, Bozan -E s.; -Bo.; -1st .; ' İskilip - Çr.; ' Boyabat -Sn. ; ' Çarşamba - Sm .; ' Merzifon -Ama. ; -Tr. ; -Rz.; Çayağzı ' Şavşat, ' Ardanuç -Ar.; Uluşiran ' Şir an -G m .; -Mİ.; - U r. ; ' Kilis - G az .; ' Elbistan -Mr.; ' Antakya -Hat. ; Çepni ' Gemerek, M ak su tla ' Şarkı şla - Sv.; ' Sorgun , ' Çayır ala n - Yz .; ' Ayaş, ' Balâ ve köy leri -A nk.; -K y. ilçe ve kö y-leri; ' Bor, Eskigümüş —Nğ .; Ar- na va 'Ermenek. 'Çumra -K n.; 'Er zin, ' D ört yol- A da. ; 'Mu t, ' Silif ke -î ç .) (c4 s2731)

kesten (III): Güzel, alımlı. (Afşar aşireti ' Pınarba şı -K y.)(c4s2769)

kılıklı (I): 1. Güzel. (' Merzifon -A ma .; 'Zile ve köyleri -To.; Bayadı -O r.; ' Bor -Nğ .; Kuzucular ' Dört yol -H at .; Yerkesik -Mğ.)(c4 s2799)

kırnak (I): 2. Güzel, titiz, çevik : İnsanın kırnağı, haytanın rehvanı sevilir. (Seyhan ' Yenişehir -Brs.) (c4 s2835)

kırnak(I): 5. Güzel kız ya da kadın işçi. (-Ç r.) (c4 s2835)

kıvrak (III): Güzel, şık, yakışıklı, hoşça. (' Kandıra -Kc. ; ' Akyazı -S k. ; ' inebolu - Ks.; Şeybsad i -A ma.; -Y z.; -T r. ve çevresi; Tavşanlı ' Ha fik , ' Divriği, Hacıil- yas ' Ko yulhisar -Sv.; Deveci' Mal- ka ra -T k.)(c4 s2853)

kıyak (I) [kıyburcak, kıyık (IX), kıynaşık (II)]: Güzel, biçimli, yakışıklı, düzgün giyimli. (-Af.; Akse -U ş.; Bağlılı 'Gclendost -Isp .; Ho- naz, Söğüt -Dz.; Eymir 'Bozdo-ğan -Ay .; 'Bornova, 'Torbalı, 'Urla, 'Bergama -îz .; 'Alaşehir -Mn.; 'Susurluk, 'Edrem it -Ba.; Fili 'Biga -Çkl.; Karamanca 'Ge-diz - Kü.; Selimköyü 'Gölpazan -Bil.; Bozan -E s.; 'Ka ndıra -K c.; 'Akyazı ve çevresi -Sk.; ' Kurşun-lu -

Çkr.; ‘ İskilip - Çr.; ‘ Havza, Mahmutbeyli ‘ Kavak -Sm .; Ezi-ne, ‘ Merzifon ve köyleri -Ama.; -To.; ve köyleri; Kuz ‘ Ünye, Bayadı -Or.; -T r.; -Rz.; Çayağ- zı, ‘ Şavşat, Bağlıca ‘ Ardanuç -Ar.; -H at .; ‘ Koyulhisar -Sv.; İn-cirli, Topaç -Yz.; ‘ Kayaş -Ank.; ‘ Pınarbaşı ve çevresi -K y.; Bah-çeli ‘ Bor -Nğ.; ‘ Ermenek —Kn.; Kızıloba ‘ Silifke, ‘ Mut ve köyleri, Civanyaylağı -t ç .; Çomaklıderde ‘ Korkuteli, ‘ Elm alı—Ant.; Ahiköy -Mğ.; -E d.; ‘ Lüleburgaz -K rk.; ‘ Saray, tneçik -Tk.)(c4 s2855)

kıyıtı: Güzel, iyi giyimli : O kıyıtı gezer. (-Ky.)(c4 s2861)

koşnak: Güzel. (‘Edremit -Ba.)(c4 s2935)

kökçek (I): 1. Güzel (insan için). (-1 st.; ‘ Vize -K rk .)(c4 s2952)

köregen: Güzel. (—îz. ve çevresi)(c4 s2964)

körez (VI): Sevimli, şirin, güzel. (-Çkr.)(c4 s 2966)

lolım: Güzel. (Boyalık ‘Ermenek -Kn .) (c4 s3086)

mal (II): Güzel. (‘ Düzce —Bo.)(c4 s3108)

mamuh (I): Güzel (küçük çocuklar için). (‘ Akkuş -O r.)(c4 s3117)

mildir: Güzel. (-Ezc.; ‘ Mut köyleri -İç.)(c4 s3199)

minik (VI): Çok küçük ve güzel. (-M1.) (c4 s3202)

nadarlı: Güzel, sevimli. (-K rş .)(c4 s3233)

oğaçça: iyice, güzelce. (Şehveren ‘ Edremit -Ba.)(c5 s3268)

omsu: Sevimli : Omsu çocuk kendini sevdirebilir. (Hadım *Çal -D z.; ‘ Milas -Mğ.)(c5 s3282)

onanası [onası]: Güzel. (‘ Beypazarı —Ank.) [onası] : (•Beypazarı —Ank.) (c5 s3283)

onat (I): 1. iyi, güzel, düzgün. (Gümele ♦Söğüt -Bi l.; Tokat -Es .)(c5 s3284)

özge (I): iyi, güzel(c5 s3373)

palaz (I): 1. Güzel, canlı (genç kız için). (♦Düzce -Bo .)(c5 s3386)

pohlah: Parlak, gösterişli, güzel. (Bahçeli *Bor -Nğ.)(c5 s3469)

pulet (II): Güzel. (Eymir ' Bozdoğan -Ay.)(c5 s3486)

saçlı pürçekli: Güzel. (' Düzce -Bo.)(c5 s3511)

selesker: Ailedeki en güzel kız. (Karataş ' Dinar -Af.)(c5 s3578)

sulanmak: Semirmek, güzelleşmek, gelişmek. (-Tr.)(c5 s3693)

şatır (I): Güzel. (-Dz. ilçe ve köyleri; •Kuşadası, -Ay.; *Mencmen -I z.; -Mğ. ilçe ve köyleri)(c5 s3754)

şıvga (III): Güzel, kıvrak kadın. (Peş- man *Daday -Ks.)(c5 s3776)

tavatır (I): 1. Çok iyi , çok güzel. (E rk inis ' Yu suf eli -A r.; ' Suşeh ri, *Zara -S v.; Sanhamzalı ' Sorgun —Yz.; Em irlir ' Balâ —Ank.; Bah -çeli ' Bor -N ğ.) (c5 s3848)

topuklu: Güzel, beğenilen kadın. (•Silifke —îç.)(c5 s3967)

torlak (I) [—► tor (I) -1]: 2. Güzel, genç, yakışıklı. (Kızılelma ' Bartın - Zn.; Gerede 'Nallıhan -Ank.; -Nğ.; Balkı 'Ilgın, -K n.; 'Karaisalı -Ada.)(c5 s3970)

törelî (I): 1. iyi. (' Bayburt -Gm .; -Ezm .) 2. Güzel. (' Bayburt -Gm .; —Ezm.)(c5 s3985)

türül türül tütmeç: [—► türüm türüm tütmeç (I)] 2. Bir şey dikkati çekecek denli güzel olmak. (' Sungurlu -Çr.; -Sv .)(c5 s4016)

unatça: Doğru, güzel. (-Ank.)(c6 s4041)

üflâz (I): İyi, güzel. (-Ks. ve çevresi)(c6 s4060)

yabalak: Güzel. (Adiller 'Ermenek -Kn.)(c6 s4112)

yağşı (I) [yahcu, yahçı, yahçi, yahşi, yahşi (I) -1]: İyi, güzel, değerli. (Akarsu * Ardanuç -A r.; -K r.; * Arapkir -Mİ.; Türkmen •Pınar-başlı, *Bünyan, Erkilet, -K y. ; »Bor -N ğ.; Misis -Ada.) [yahcu] : (*İğd ır -K r.) [yahçı] : (»İ ğdır -K r.) [yahçi] : (Koyundere *İğdır -K r.) [yahşi] : (Baybu rt *Selim -K r.) [yahşi (I) -1] : (-Md.; Hacıilyas •Koyulhisar -Sv .)(c6 s4127)

yeyrek [yeğrek (I)]: Üstün güzel, üstün iyi . (-Bil.) [yeğrek (I)] : (Çaypınar -Ba.)(c6 s4263)

yıkım (II) [yıkkın (I)]: İyi, güzel. (•Kemalpaşa —İz.; Genek -Mğ.) [yıkkın (I)] : (-Mğ.)(c6 s4266)

yosma: 1. Güzel, çok güzel. (’ Eğridir köyleri -I sp.; Çöplü ’Çivril, Yukarı Seyit, ’Çal -Dz .; ’Alaşehir -Mn.; Yeniköy -Ba.; Tokat —Es.; ’Saf-ranbolu -Zn.; Ayvalı ’Taşköprü -K s.; ’ Kurşunlu -Çk r.; ’İskilip -Çr.; ’Çarşamba -Sm .; Şehsadi, Heniskeköy, Ezine —Ama.; ’Ünye -Or.; Zil ’Alucra, ’Bulancak, ’Şe-binka rahisar -G r.; -T r. ve köyleri; —Rz.; Çayağzı, ’Şavşat -Ar.; -K r.; Cenciğe -Eze.; ’Kilis, ’ Nizip-Gaz.; ’Göksün -Mr.; Reyhanb ve Amik Ovası Türkmenleri, ’Antakya -H at .; -Sv . ve ilçeleri; Çanlı ’Ayaş -Ank.; Bahçeli ’ Bor -Nğ.) (c6 s4301)

zarplı (II): 1. Güzel, yakışıklı. (Üçkuyu, Çindere ‘ Buldan -Dz.) (c6 s4352)

12.Doğada Güzel Kabul Edilen Nesnelere Güzeli İfade Edışı

Dil, insanların emrine verilmiş en büyük iletişim imkânıdır. Özellikle bizim dilimiz Türkçe, ifade gücü en yüksek, zengin dillerin başında gelmektedir. İşleyebildiğimiz ve kullanabildiğimiz müddetçe dile getiremeyeceğimiz düşünce yoktur. Nitekim bunun en iyi örneklerini şair ve yazarlarımız yani dil işçilerimiz vermektedir. Kavram alanı çalışmalarının merkezinde de bu anlatım zenginliği yer almaktadır zaten. Güzeli anlatmak için eşsiz bir tasvir gücüne sahip olan edebiyat dünyamızın bu başlık altında hoş giden nesnelere güzel yönlerini insana nasıl bir mükemmellikle aktardığını göstermeye çalıştık.

12.1. “Altuntas”ın Güzeli İfade Edışı

O seri üzre ki altun tası آلتون طاسی
İşte baştan çıkarar hep nâsi (Fazıl. XVIII - XIX. 22)

(... altun tas... , s. 115 cilt. 1)

Yukarıdaki “altun tas” genç kızların eğlencelerde başlarına taktığı altınlarla süslenmiş festir. “Güzellik ondur, dokuzu dondur” sözü böylesi durumlar için söylenmiş olsa gerek. Sevgilinin güzelliği başındaki süsten ötürü şairin dikkatini çekmiş ve şiirine konu olmuştur.

12.2. “Cılgı”nın Güzeli İfade Edişi

12.3. “Sim”in Güzeli İfade Edişi

cılgı (II) : Beyaz tüylerden müteşekkil tüy demeti.

Nola her sim teni bağına bassa âşık

Var göksünde gümüş cılgısı جلنسی şabbazların

(Revani. XVI. 82)

(...sim ten, cılgı... , s. 768 cilt. 2)

Bu beyitte hem aşığın hem sevgilinin güzelliği farklı özelliklerle ifade edilmiştir. Şabbaz yiğit, gösterişli erkekler için kullanılan bir kelime olup “*cılgı*” erkekler için kullanılan bir güzellik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. “sim ten” ise bayanın güzelliğini tasvir etmektedir. Simin parlak ve dikkat çekici olması yönüyle sevgilinin tenini betimler durumdadır.

12.4. “Cici Bici”nin Güzeli İfade Edişi

cici bici : Allı pullu, nazik, nârin.

Ş Cici bici ججى بجى bir Türkmen kızını alasin. (Dede. XIV. 87)

(... cici bici... , s.773 cilt. 2)

“*cici bici*” günümüzde de güzelliği, narinliği ve sevecenliği ifade etmek için kullanılan ikilemelerdendir. Bu ifade yüz güzelliğiyle birlikte sevimlilik ve şirinlik özelliklerini de içinde barındırmaktadır.

12.5. “Zencir”in Güzeli İfade Edişi

Saçın zencirine bendet, dil-i avâre eğlensun اكلنسون

Mukayyet kıl biraz ol zülf-i müşkin-târe eğlensün اكلنسون

(Baki. XVI. 192)

(... saç zenciri... , s. 1400 cilt. 3)

“*Zencir*” birbirine geçmiş kıvrım kıvrım haliyle divan edebiyatında oldukça fazla kullanılan mazmunlarından biridir. Sevgilinin saçını temsil eden zencir, kimi zaman sevgiliye ulaşmayı engelleyen demir parmaklıklar kimi zaman aşığın yüreğinin

asılı kaldığı bir kördüğündür. Her iki durumda da aşğın yüreğini alacak kadar güzel olan saçları anlatmaktadır.

12.6. “Sedef”in Güzeli İfade Edişi

Alma yanak, kiraz dudak, diş sedef
İspir ala gözler mil ile oynar (Kara. XVII. 159)

(...diş sedef... , s. 2104 cilt. 3)

“Sedef” diğer şekliyle “Sadeş” inci kabuğuna verilen isimdir. Pırıltılı, beyaz ve sert bir maddedir. Yukarıdaki beyitte diş dokusu ve rengi itibariyle sedefe benzetilmiştir. Böylelikle dişin güzelliği, parlak ve beyaz görünümünde olmasıyla ifade edilmiştir.

12.7. “Keman”ın Güzeli İfade Edişi

Bir kaşı keman, zülfü zerir, kameti bâlá
Bir hüsnü hasen, çeşmi füsün, fitne karaklu قرتلو
(İs. H. XIV - XV. 822)

(... kaşı keman... , s. 2262 cilt. 4)

Şiirlerimizde “kaş” güzelliği, hilalden sonra en çok keman ile ilişkilendirilerek anlatılmıştır. İnce ve uzun olma özelliğinden dolayı kaş kemana benzetilmiştir.

12.8. “İnci”nin Güzeli İfade Edişi

12.9. “Mercan”ın Güzeli İfade Edişi

İnciden mercandan beyaz yanağı
Meles gömlek koç yiğitin konağı (Saz. Kara. XVII. 290)

(... inciden mercandan beyaz yanak... , s. 2802 cilt. 4)

12.10. “Gevher”in Güzeli İfade Edişi

Ol gevheri tâ çihara taştan bu gönülüm
Gerek ki oda ura اوره او دا kamu hısın u hısarı
(Kadı. XIV. 323)

(... gevher... , s. 2919 cilt. 5)

“inci, mercan, gevher” ender bulunuşları ve parlaklıklarıyla büyük önem taşımaktadır. Ayrıca değerli ve güzel oluşlarından dolayı şiirlerimizde sevgilinin tekliğini, güzelliğini ifade etmek için sıklıkla kullanılmıştır. İnci, bazen sevgilinin gözünden düşüp yanaklarından süzülen gözyaşı damlası iken bazen sevgilinin güzel, parlak dişleri bazen de yukarı da gördüğümüz gibi yanağıdır. Mercan da parlak ve değerli olması yönüyle inci ile ikileme grubu oluşturarak renk itibariyle yanağın güzelliğini ifade etmiştir.

Gevher, elmas, inci ve değerli taş anlamlarına gelen kısaca değer ve parlaklık yönüyle tümünü ifade eden bir kelimedir. Yukarıdaki beyitte de sevgiliye gevher diye hitap ederek sevgilinin dikkat çeken güzelliğini ifade etmektedir.

12.11. “Kömür”ün Güzeli İfade Edişi

**İlk akşamdan vardım kavil yerine
Öne gördüm kömür gözlüm gelmedi**

(Kara. XVII. 31)

(...kömür göz... , s. 3104 cilt. 5)

**Yavrumun yaylası sulaklı otlu
Söyler kömür gözlüm dilleri tatlı**

(Kara. XVII. 304)

(... kömür göz... , s. 3572 cilt. 5)

“Kömür” daha çok halk şiirlerinde sevgilinin göz güzelliğini ifade etmek için renginden dolayı kullanılmaktadır. “ela, ala, yeşil” renkleri de daha dikkat çekici oluşundan dolayı kullanılmıştır ancak siyah gözün güzelliği her daim dillerde olmuş ve rengin keskinliği “kömür” ile betimlenmiştir.

12.12. “Navek Oku”nun Güzeli İfade Edişi

12.13. “Çaçî Keman”ın Güzeli İfade Edişi

**Kirpiğin nâvek okudur kaşların Çaçî keman
Uğramaz âşıktan özge ol okun peykânma** *(Nesimi. XIV.)*

(... nâvek oku, Çaçî keman... , s. 3163 cilt. 5)

12.14. “Sorguç”un Güzeli İfade Edişi

Rumelinin ki güzel yerleridir götürü uç ^{اوج}
Takınur başına güzelleri anın sorguç (D. B. XVI. 65)

(... sorguç... , s. 3889 cilt. 6)

Sorguç, daha çok vezir ve padişahların başlarına taktığı tüylü süstür. Bu takıyı takan kişiler farklılıklarıyla dikkat çekerler. Yukarıdaki beyitte sorguç takan güzellerdir ve bu ifade ile güzellerin farklı bir yönü izah edilmektedir.

12.15. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi

“inci” ender bulunuşu ve parlaklığıyla büyük önem taşımaktadır. Ayrıca değerli ve güzel oluşundan dolayı şiirlerimizde sevgilinin teklifiğini, güzelliğini ifade etmek için sıklıkla kullanılmıştır. İnci, bazen sevgilinin gözünden düşüp yanaklarından süzülen gözyaşı damlası iken bazen sevgilinin güzel, parlak dişleridir. Tarma Sözlüğünde bu kullanımlarına örnekler verdik.

İnci az bulunmasından dolayı oldukça değerlidir. Özellikle kadınların ziynet eşyası olarak kullanılmasıyla güzel olan kadının güzelliğine güzellik katmak için kullanılmıştır. Derleme Sözlüğünde kadınların takılarında kullanılması yönüyle karşımıza çıkmaktadır. İnci kolye teklifiği, zarifliği ve nadir olmayı ifade eder. Bu nedenle kadın takılarının vazgeçilmez güzellik temsilcisidir. Kullanım sıklığı da toplumda ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

Ayrıca bu bölümde sadece “inci”nin değil doğada değerli kabul edilen “zincir, boncuk, mücevher...” gibi takılar ele alınmıştır.

cibir (II I): Üç dizi zincirden yapılmış gerdanlık. (-î ç.) cibir (IV) [-► cibir (II) -1]

cibir cibir [—* cibil cibil](c2 s956)

çelen (VII): 1. Kadınların göğüslerine veya başlarına taktıkları İncili iğne. (’ Elbistan -Mr .) (c2 s1120)

dakınmak: Altın, inci gibi ziynet eşyasını takmak . (-Nğ.)(c2 s1331)

hokık: Parlak, kıymetli bir boncuk. (’ Bergama -Iz.)(c3 s2395)

ışıldak (I): 4. Mücevher. (-Bo.)(c4 s2497)

kakma (II): 1. Taç üzerine konulan daire biçimindeki gümüş levha. (‘ Kurşunlu -Çkr.) 2. Alna takılan inci, boncuk. (Çiçek ’Elbistan -Mr.)(c4 s2606)

kelep (I): 4. Dizi, inci dizisi. (- Kü .; -Ur. ; »Zara -Sv.)(c4 s2729)

kıdık (VII) [kıdılık]: 1. Boyuna takılan inci, boncuk dizisi, gerdanlık. (‘ Kurşunlu -Çkr.) [kıdılık] : (Keleş ‘ Orhaneli -B rs.; •Sungurlu -Çr.; *Merzifon -Ama .) (c4 s2788)

külte (V): Onbeş , yirmi sıra inci dizisi. (Karabiga *Biga - Çkl.; —Ank.) (c4 s3033)

pelesek (V): Mücevher. (-Mr.)(c5 3425)

takıntı (II) [tahım (III) , takı -4, takıncak]: Kadınların takındıkları değerli süs eşyası, mücevher. (»Tire -İz.; »Afşin -Mr.; Karakaya »Bünyan - Ky.; -Ed.)(c5 s3810)

tepsi (II): Başa ya da boyna takılan altın ve inci dizisi. (‘ Elbistan -Mr.) (c5 s3889)

tor (III): 1. İnci gerdanlık . (-Krş .) 2. Boncuktan yapılan bilezik. (‘ Tirebolu ve köyleri -Gr.)(c5 s3969)

13. Hareketlerin Güzeli İfade Edişi

“eda, endam, duruş, bakış, yürüyüş...”aşıkların dikkatini sevgilinin hareketleri de çekmektedir. Nitekim bir erkeğin hatta sıradan bir kadının hareketleri ile sevilen güzelin hareketleri birbirinden farklılık arz eder. İncelemiş olduğumuz sözlüklerde bu şekilde sevgilileri güzel yapan hareketlerin yer aldığı örnekleri bir araya getirdik.

13.1. “Salınma”nın Güzeli İfade Edişi

Sahn-ı çemende bülbul-i zarı alındırır الندور
Bâd-i nesim bir gül-i ra’na salındırır (Sabit. XVII - XVIII.)

(... salındır... , s. 104 cilt. 1)

Salınan serv-i serefraz çemen sahnında
Kankı نکتی tıflın aceba serv-i hıramandır (Nihani. XVI. 33)

(... salınserv-i serefraz... , s.2225 cilt. 4)

Salına salına geldi otağa
Komuş başına bir gökçek otağa اوتاغه (Şeh. Ş. XVI. 95)

(... salına salına... , s. 3022 cilt. 5)

“Salınmak” ya da “salınarak yürümek” sıradan bir yürüyüş değil; sevgilinin aşğın başını döndürmek için kullandığı en büyük güzellik unsurlarından biridir. Bu şekilde salınarak, halk arasında yaylanarak yürümek aşğın dikkatini çekmektedir ki sevgili bunun farkındadır.

13.2. “Endam”ın Güzeli İfade Edişi

13.3. “Serv-İ Sim-Endam”ın Güzeli İfade

Bir goncaya âşık elini kokmağa sunsa
Endamına hep lerze düşer elleri ditrer (Kuddusi. XIX. 49)

(... endam... , s. 1188 cilt. 2)

Ol serv-i sim-endamı gördüm mütehayyir kaldım, dilim tu-
tuldu. Kız halime vâkıf oldu elim eline aldı, elden vardım
الذن واردم. (Ferec. XV. 280)

(... serv-i sim endam... , s. 1424 cilt. 3)

Bir goncaya âşık elini الی kokmağa sunsa صونسه
Endamına hep lerze düşer elleri ditrer (Kuddusi. XIX. 49)

(... endam... , s. 1447 cilt. 3)

“Endam”, beden, boy pos anlamına gelmektedir. Ancak şiirlerde daha çok endam, boy pos, vücudu istediği şekilde kullanma becerisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani güzel bir beden ve bu beden yapmış olduğu hareketler sevgili için güzellik unsurudur. Çünkü sevgilinin endamında bir zariflik, bir incelik vardır servi misali ki ki sevgilinin endamı ince uzun ve hareketlidir.

13.4. “Eda”nın Güzeli İfade Edişi

Ol yosma-eda cümle bütânın keleşidir کلشیدر
Yıldız kadar üftadelerin mâh-veşidir
(Fazl. XVIII - XIX. 20)

(... yosma – eda... , s. 2405 cilt. 4)

“Eda”, davranış, tavır; naz, işve anlamlarını taşımaktadır. “Yosma”, güzel, fettan, güzel giyinen süslü kadınlar için kullanılan bir kelimedir. “Fettan” ise cilveli, gönül ayartıcı gibi kasıtlı hareketlerde bulunan kadınlar için kullanılan bir kelimedir. Yukarıdaki beyitteki sevgili hem giyinişinden hem yapmış olduğu hareketlerden ötürü çevresindekilere güzel görünmekte ve dikkatlerini üzerine çekmektedir. Buradaki ayrıntı sevgilin bu hareketlerle etkileyiciliğinin farkındalığıyla bilinçli olarak yapmasıdır.

13.5. “Gülme”nin Güzeli İfade Edişi

Güler yüzüm kokulmaduk توتلادق gül-i ter
Açılmaduk dehanum dolu sâğar (Yuz. Şems. XVI. 272)

(... güler yüz... , s. 2609 cilt. 4)

Güler yüz, âşık için sevgilinin yüreğine ulaşacağı anahtar gibidir. Umuttur bir bakıma. Gülen sevgilinin yüzünde güller açar. Sevgili gülünce utanır ve yanağı kızarır gül misali. Al ala olmuş yanaklarıyla güzel, güzelliğine güzellik katmış olur.

13.6. “Söz”ün Güzeli İfade Edişi

Yavrumun yaylası sulaklı otlu
Söyler kömür gözlüm dilleri tatlı (Kara. XVII. 304)

(... dilleri tatlı... , s. 3572 cilt. 5)

Sözü hûb, yüzü hoş, aşlı arı اری
Bir içim su gibi idi ol duru (Süh. XIV. 180)

(... sözühûb... , s. 194 cilt. 1)

Şiirlerimizde konuşmayan, konuştuğunda ise aşığı kötü sözleriyle yaralayan biz sevgili profili çizilmektedir. Ancak yukarıdaki beyitlerde bunun tam aksini görmekteyiz. Sevgili güzel sözleriyle dikkat çekmekte ve bu şekilde güzel olan özelliklerini bir yenisi daha katmaktadır.

13.7. “Şehla”nın Güzeli İfade Edişi

Boynu burulu بوینو بوریلو , ayağı bağılu
Şehlâ gözü nemlü, canı dağılu (Fuzuli. XVII. 272)

(... şehlâ göz... , s. 649 cilt. 1)

“Şehlâ”nın kelime anlamı, kusurlu olmayacak şekilde şaşı olarak verilmektedir. Bir başka anlamı ise, renk itibarıyla ela, mavi göz olarak kabul edilir. Tüm bu anlamları taşımasına rağmen bizim şiirlerimizde *şehlâ*, aşığı etkileyen alıcı, yan bakış olarak ele alınmakta ve kullanılmaktadır. Sevgili naz ve niyaz içinde öyle bir bakar ki aşığına bu bakış, sıradan ve alelade bir bakış değildir. Sevgili bu haliyle aşığın başını döndürür. Aşık işte bu güzelliğe bağlanır, kalır.

13.8. “Gamze”nin Güzeli İfade Edişi

13.9. “Bakış”ın Güzeli İfade Edişi

13.10. “Naz-Şive”nin güzeli ifade edişi

Belâ vü fitneden Ahmet geñez ككز kurtarımaz gönlün
Güzeller gamzesinin var çün ol miskin ile kini
(*Ah. Pş. XV. 123*)

(... gamze... , s. 1636 cilt. 3)

Avâre kıldı gamzesi bir kâfirin beni
Gaziler ile uçlara اوچاره gittim seferdeyim (*Âli. XVI. 149*)

(... gamze... , s. 3889 cilt. 6)

Elif’in uğru nakışlı
Yavru balaban bakışlı
Yayla çiçeği kokuşlu
Kokar Elif Elif diye (*Kara. XVII. 224*)

(... balaban bakış... s. 3929 cilt. 6)

Kıya bakışları yürek kopara يورك قوره
Nazı vü şivesi gönül apara (*Ârifin. XVI. 282*)

(... kıya bakış, nazı vü şive... , s. 4769 cilt. 6)

13.11. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi

İnsanoğlunun hiçbir hareketi sebepsiz değildir. Her duruş ayrı ayrı anlamlar içerir. Biz de burada hareketlerin kişi güzelliğine katkısını irdeleyeceğiz. Hal ve tavırlarıyla ilgi çeken, beğeni toplayan insanlar, hal diliyle “Ben burdayım, farklıyım ve güzelim...” gibi mesajlar aktarır çevreye. Bu hal ve tavırdaki çekicilik dışardan hemen fark edilir. Ki zaten bu yüzden hareketteki güzelliği anlatan birçok söyleyiş

bulunmaktadır. Çalışmamızda Derleme Sözlüğünde yer alan hareketleri bu grupta inceledik.

Yürüyüş, bakış, konuşma, cilve, naz, kibarlık... gibi güzel kişinin vasıfları sayılacak hareket unsurlarını sınıflandırdık.

• **Yürüyüşün güzelliği ifade edişi**

apul apul [abal abal, abıl abıl, apal apal, apan apan, apçal apçal, apd apd -1 , apmak, apul apul]: 2. iki yana sallana saltana yürümeyi anlatan bir zarf. (Dişli ‘Bolvadin -Af.; ‘ Gelendost -Is p.; İsa-bey ‘ Çal, Yukarıkaraçay ‘Acıpayam -D z.)(c1 s33)

alaylı: 1. Çalımlı yürüyüş. (Banus ‘Eğridir -Isp .; ‘ Sarayköy köyleri -D z.)(c1 s204)

cüçcen: Ağır ağır, sallana sallana yürüyen (kimse). (Yakaköy ’Gelen- dost — Isp.) (c2 s1025)

çelemek (VIII): Sallanarak yürüyüp kendini göstermek. (-K n.)(c2 s1121)

çingilli yürüyüş: Titiz, yürüyüş. (-Gaz.) (c2 s1182)

dırak (I) [dırakka]: 1. Çeviklik, kıvraklık, çabuk hareket etme. (Ka-rahisar, Ortaköy ’ İncesu -K y.; Tatlar, Bahçeli *Bor -Nğ.) 2. Nazlı, edalı yürüyüş. (Karalhisar, Ortaköy ’İncesu -Ky .) [dırakka] : (’ Bor -Nğ.)(c2 s1467)

evkelemek (I): 1. Kadın salına salına yürümek. (’ Kurşunlu -Çkr.) (c3 s1810)

gaydalı: 1. Güzel, sekerek yürüyüş (için) : Öyle gaydalı bir yürüyüşü var ki, insanın durup bakası geliyor. (’ Bünyan - Ky.; Bahçeli ‘Bor —Nğ.)(c3 s1944)

gıdılmak (II): Kırıtarak, çalımlı yürümek ; Senin kız gıdılmaya başladı, nişanlasana. (Bağıllı ’Şarkî-karaağaç -Isp .)(c3 s2033)

gostak [gostak (I),[goslak, gostah]: Eda (yürüyüş için). (’ Eğridir ve köyleri, ‘Şarkîkaraağaç, ‘Yalvaç -Is p.; Oğuz ‘Acıpayam, Bereketli ‘Tavas -Dz .; -Mn.; -B a.; ‘Sivri-hisar -E s.; ‘Kurşunlu -Çkr.; Ça- nıllı ‘Ayaş -Ank.; İlasanoğlan -An k.; ‘Pınarbaşı -K y.; ‘Bo r-N ğ.; ‘Ermenek, ‘Karaman - Kn.; ‘Ana-mur —İç.) [gostak (I)] : (Uluğbey ‘Senirkent -îs p.) [goslak] : (-Nğ.) [gostah] : (Bahçeli ‘Bor -Nğ.)(c3 s2107)

kıldır kıldır (I) [kındım kındım, kındır kındır]: Kıvrak kıvrak, salına salına (kadın yürüyüşü için). (*D üz-ce -Bo.) [kındım kındım, : (' Düzce -Bo.) [kındır kındır] : (*Düzce -Bo.) (c4 s2797)

koskos (I): [—> **kostak (I) -1**]: 2. Çalımlı yürüyen, salınarak yürüyen, (kimse). (*Gelendost -Isp .; -N ğ.; Yanpar * Mersin -t ç.)(c4 s2931)

- **Konuşmanın güzelliği ifade edişi**

ağzı güzel: Kibar, terbiyeli konuşan. (“Göksün ve köyleri -Mr.)(c1 s118)

- **Çevik, enerjik, hareketli olmanın güzelliği ifade etmesi**

abrazonlu: Gösterişli, şatafat, oynak: *Fatma çok abrazonludur.* (Kocabey ‘ Şavşat -A r.)(c1 s30)

acar (III) [acarı (I), acevit - 1 , 2 , 3 ; acı kara (III)]: 3. Çevik, enerjik, tezcanlı. (*Çeşme -İz.; *Akhisar -Mu.; *Bandırma, ‘ Susurluk ve çevresi -B a.; ‘ Gelibolu -Çkl.; -Gm .; -Tr'; Avşar aşireti ‘Pınarbaşı -K y.)(c1 s38)

aşıt (III): Çevik, cesur, işgüzar. (‘ Ardahan -K r.)(c1 s357)

dırak (I) [dırakka]: 1. Çeviklik, kıvraklık, çabuk hareket etme. (Karahisar, Ortaköy ‘ İncesu -K y.; Tatlar, Bahçeli *Bor -Nğ.) 2. Nazlı, edalı yürüyüş. (Karalı-sar, Ortaköy ‘İncesu -Ky.) [dırakka] : (‘ Bor -Nğ.)(c2 s1467)

palaz (I): 1. Güzel, canlı (genç kız için). (♦Düzce -Bo.)(c5 s3386)

- **Cilve ve nazın güzelliği ifade edişi**

balaban: 4.nazlı cilveli. (‘ Çeşme -İ z.; ‘ K ula - Mn.)(c1 s496)

ballı (II): 2. Nazlı, cilveli. (‘ Bozdoğan -Ay.)(C1 s509)

bambal (I) [bambıl (III) - 1, 2; hamini banıbil, banıbilböce, bambul (II) - 1, 2; banbal (II)]: 1. Şımarık, nazlı, hoppa, yılışık. (‘Alaşehir -Mn.; -B a.; -Bo .; ‘Mecitözü, ‘ İskilip -Çr.; ‘ Kavak -Sm .; ‘Merzifon ve köyleri -Am a.; -Nş.) (“nazlı”nın iki anlamı)(c1 s513)

baylan (II) [baylak (II)]: 2. Ağırbaşlı, uslu, kibar, nazik , edalı, nazlı. (Alâeddin ' Acıpayam -D z. ; Kırçaklı ' Nazilli -Ay.)(c1 s581)

baylanlık: Naz , işve, şımarıklık. (' Sarayköy köyleri, Narhdere ' Buldan -D z.; -M n. ; ' Milas -M ğ.)(c1 s581)

çingıllamak: Nazlanmak : Ne çingıllanıyorsun ? (-Dz.)(c2 1181)

çingıllı (VI): Nazlı : Emme çingıllısın ha. (-Dz.)(c2 s1182)

fingirti: Cilveli ve şımarık gülüş. (Yukarı Seyit *Çal -Dz .; Birgi •ödemiş -î z. ; •Susurluk -Ba.; Tokat -E s.; *Zile -To.; -Tn.; -Mİ.; ' Bor -N ğ.; Adiller 'Ermenek — Kn.; Masara 'Mut — îç.)(c3 s1867)

gıdıf: Cilve : insanı görünce gözlerinin içi gülüyor, gıdıf ediyor. (' Kadirli - Ada.)(c3 s2031)

gıncıfır (IV): Cilve, naz. (-Ky.)(c3 s2047)

gırmaşma: 1. Naz, cilve. (- tz .) gırmaşmak [—► guruldamak] (c3 s2060)

ıvırmak: Nazlanmak, işvelenmek, cilve yapmak. (-Tk.)(c4 s2499)

kantiş: Cilve. ('Mut -İÇ.)(c4 s2629)

kaşmirlenmek: Cilve yapmak, nazlanmak. (Tozara, Güvere ' Silifke -İç.) (c4 s2682)

kıncık (III): Kırıtma, naz. (-Dy.)(c4 s2808)

kırnak (I): 4. Cilveli, oynak (kadın). (Parsa —Iz.; —Ed.; Ceylan ' Lüleburgaz - Krk .; ' Saray -Tk.) (c4 s2835)

miskilim: Nazlı, değerli. (-Gaz.)(c4 s3204)

pupa (II): Çok nazlı. (Bağbca, Karb, Akarsu ' Ardanuç -A r.)(c5 s3488)

sitara (I) [sıtıra (1), sıtıra (I)]: 1. Sevimsizlik, çekicilik, güzellik. (Sofula r ' Eğridir -I sp .; Salda 'Yeşi-lova -B rd.; Dedeköyü ' Çal, Narlıdere -Dz.; ' Nazilli -A y.; *Şeke-roba -Mr.; 'Mersin -îç.) [sıtıra (I)]: (' Din ar -A f.; Bağlıllı 'Eğridir -Isp .; ' Bozdoğan -Ay.) [sıtıra (I)]: (-D z.; Funınlı -îz .; •Turgutlu -Mn.; Saraycık -Kü.; 'Bodrum -Mğ.) 2. Naz : Senin sıtıranda hiç çekilmiyor. (' Elbistan -Mr.)(c5 s3622)

sürek(VI): Eda , naz. (*Çal -Dz.)(c5 s3720)

şegirilenmek: Naza çekmek. (-Vn.)(c5 s3758)

şekillenmek: Naza çekmek. (-M1.)(c5 s3759)

• **Bakışın güzelliği ifade edişi**

bayınık: Baygın, süzgün bakışlı (göz). '(• Bor -Nğ.)(c1 s580)

behlek: Baygın, süzgün (göz hakkında) . (- kilis -Gaz .) (c1 s599)

• **Kibarlığın güzelliği ifade edişi**

cibecik: Kibar, zarif endamlı. (-Yz.)(c2 s953)

dımışkı (VII): 3. Kibar, zarif. (Ziyere -Ama.; E. Hüyük ' Şarkışla -Sv.) (c2 s1461)

ecmeb: Nazik (kimse). (Bağıllı ' Eğridir -Isp .)(c3 s1662)

erbik (I): İnce, zarif. (-D z.; Tavaklı ' Ezine -Çkl.)(c3 s1764)

gımşıt: İnce, nazik. (-Çr.)(c3 s2046)

gızardım: Güzel, zarif, ince (kimse). (-Kn .)(c3 s2070)

ibili (I): İnce, narin, nazik. (Akçalar 'Seydişehir -K n. ; Misis -Ada.)(c4 s2503)

incerek: 2. Narin, nazik. (' Bornova -İ z.) (c4 s2539)

ispahi: Nazik, kibar: Benim kızını ispahidir . (Çayağzı ' Şavşat -A r.) (c4 s2559)

kıncıl kadife: İnce, kibar, süslü (kimse). (Bahçeli 'Bor -Nğ.)(c4 s2808)

kip (III) [kipi (I)]: Şık, zarif, biçimli. (-O r.; Gare 'Ardeşen -Rz.; 'Ahlat -Bt.; -K rş.; Hamurcu ' İncesu -Kv. ; Bahçeli 'Bor -Nğ.) [kipi (I)] : (-Çr.)(c4 s2875)

kiplik: Şıklık, zariflik : Kiplik taslama. (-Krş .)(c4 s2876)

nezik (I) [nezük (I), nezzük]: Davranışları ince ve saygılı olan. (Çığn *Dinar -Af.; 'Çivril -D z.; ' Bozdo- ğan -A y.; 'Milas -Mğ.) [neziik (I)] : (NefsiköseLi * Görele -G r.; Sarıca 'Gölköy -Or .; Yavuz, Çavdarlı ' Şavşat -A r.; -Eze.; ' Ağın -E l.)(c4 s3251)

nezükleşmek: Saygılı olmak, incelemek. (Nefsiköseli ' Görele -Gr.) (c4 s3251)

nezüklük: İncelik (mecaz). (Nefsiköseli 'Görele -Gr.)(c4 s3251)

yalıncat [yalın (IV), yalıncat, yalıncat (I)]: 2. İnce, narin (kimse). (' Eğridir köyleri -Isp .; Tokat -Es. ; ' Taşova -Ama.; Çavdarlı, Yavuz ' Şavşa t -A r.; Hacıilyas ' Koyulhisar, ' Gemerek, 'Gürün -Sv.; 'Ermenek -Kn.; 'Mut ve köyleri -İç.; Ceylân ' Lüleburgaz -Krk.)(c6 s4148)

yallı ballı: Genç, görkemli, zarif. (' Lapseki -Çkl.)(c6 s4149)

zivlen, zivlen [zivlan, zivlengi]: İnce uzun, narin. (' Kartal -1st.; Kaymaz 'Sivrihisar -Es.; 'Gürün, ' Gemerek -Sv .; Sarıoba 'Polatlı, •Ayaş -A nk.; ' Mersin köyleri -İÇ.) [zivlan] : (*Bor -Nğ.)(c6 s4392)

Gösteriş kelimesi Güncel Türkçe Sözlükte,

1. Gösterme işi
2. Başkalarını aldatmak, şaşırtmak, korkutmak veya kendini beğendirmek için birinin yaptığı yapay davranış, çalım, alım çalım, kurum

"Eski hayat baştan başa bir nümeyiş ve gösteriş hayatı idi." - A. Haşim

3. Göze çarpıcı nitelik, göz alıcılık, "Bu yapının hiç gösterişi yok."

4. Görkem

anlamlarında kullanılmıştır. Bundan yola çıkarak “gösteriş, hal, çalım” gibi ifadeleri herhangi bir gruba dahil etmeden güzelliği ifade eden hareket unsuru olarak çalışmamızda yer verdik.

alım (I): Çalım, gösteriş, hal, tavır. (Yassıvıran »Senirkent—Isp.; Pelit-köy »Burhaniye -Ba .; Bahçeli »Bor, -'Nğ.)(c1 s217)

bitimli: Gösterişli, gelişli. (' Araç, -K s.) (c1 s711)

caga (I) [cağa (I), ceh (III), çağa (V), çaka (III)]: Gösteriş, caka. (Yas-sıvıran ' Senirkent, Atabey -Is p.; ' Korkuteli ve köyleri, 'Elmalı ve köyleri —Ant.) [cağa (I)]: (Karamanlı 'Tefenni -Brd.) [ceh (III)]: (Uluşiran 'Şiran -G m.; 'Yusufeli —Ar.; ')

Nizip -Gaz.; ‘ Kangal -Sv.) [çağa (V)]: (Hacıveli ‘ Abana -Ks.) [çaka (III)]: (‘ Susurluk -Ba.) (c2 s840)

çakmak (VII): Gösterişli, alımlı. (Oğuz * Acıpayam -D z.) (c2 s1046)

çöv: Kabadayı, gösterişli. (Dişli ’ Bolvadin —Af.) (c2 s1297)

findıllı [findırdak, fıngılı, fıngırdak]: Yakışıklı ve oynak (kimse). (Uluşiran ’ Şiran -Gm.) [findırdak] : (Karabüzey *Araç -Ks.) [fıngılı] :(-Krş.) [fıngırdak]: (’ Bozdoğan -Ay.; -Ba.) (c3 s1853)

gaşmer: 2. Sevimli, komik (kimse). (‘Gürün —Sv.)(c3 s1934)

gayde (I): Gösterişli tavır, çalım. (-Çr.) (c3 s1944)

göğcek (I): [-> **gökçek (I) -1**] 2. Güler yüzlü. (-Kr.)(c3 s2127)

görkemli [gerindi -1, görenek (II), görgemli, görkemni, görkimli, görklü, görükemli]: 1. Gösterişli, yakışıklı, göz alıcı (kimse) : Görkemli kadını doğrusu. (-Ba.; ’Çarşamba -Sm.; Uluşiran -Gm .; Utav, Er- kinis ’Yusufeli, Çavdarlı ’Şavşat —Ar.; -K r.; —Eze.; ’Erciş —Vn.; —Mİ. ve çevresi; ’ Koyulhisar -Sv .; -Yz.; Mühye -Ank.; ’Develi -K y.; ’ Ürgüp -Nş.; Gargara ’Ermenek -K n.; Perakevite ’Mut, ’Anamur -î ç. ; Kerkük) (c3 s2160)

gözeğir [göze görkem]: Göze hoş görünen, gösterişli, dikkat çeken (kimse) : Gözeğir bir kız. (Kızılhisar ♦Acıpayam -Dz.; Mühye -Ank.) [göze görkem]: (-Eze.) (c3 s2178)

gözen (I)[gözem, gözeni (I), gözenü]: Başkasının ilgisini çeken, gösterişli kimse. (Çay ’Bolvadin -Af.; ’Silifke -î ç.) [gözem] : (Üskübü, Develi ’Düzce -Bo .) [gözeni (I)] : (-B rd.; ’ Saray köy -D z.; -Çr.; ’Bor, -N ğ.; ’ Mut ve köyleri, Çiftepınar ’Mersin -îç.) [gözenü] : (’Zile -T o.)(c3 s2179)

güleğen [güleç, gülecan, güleç,gülegen, gülek (IV), güleş]: Sevimli, güler yüzlü, çok gülen (kimse). (Bardakçı, ’ Seyitgazi -E s.; ’ İskilip -Ç r.; Bağlıca * Ardanuç -A r.; ’Gürün -Sv .) [güleç] : (’ Fethiye —Mğ.) [gülecan] : (Tahtacı —Isp.) [güleç] : (-K r. ve bazı köyleri: Kesirik -E l.) [gülegen] : (Kerkük) [gülek (IV)] : (-Ank.)(c3 s2218)

haranta: Gösterişli tavır, çalım: Şunun horantasına hak. (*Milas -Mğ.) (c3 s2285)

hökeleli [hökerekli. höklekli, hönkürekli, höykerekli]: 1. Çalımlı, gösterişli (kimse). (Kürküler ‘ Yalvaç -Isp .; ‘ Gediz -Kü. ; ‘Kurşunlu, Saray -Çkr.; ‘İskilip -Çr.; ‘ Kavak , ‘Terme -Sm.; Zana -Ama.; -To.; ‘Gürün -Sv.; - Yz .; ‘Beypazarı, Ahırlı, -Ank.; ‘ İncesu, ‘Bünyan -K y.;-N ş.; ‘ Bor -Nğ.; Dere, Morcalı ‘Karaman, ‘Ermenek, ‘Akşehir. -K n.; Malya ‘Mut, Toz- kovan ‘ Gülnar - iç.) [hökerekli]: (-K ü.; -Çkr.) [höklekli]: (‘ Çarşamba -Sm.) [hönkürekli]: (‘ Çal -Dz .) [höykerekli]: (Çöplü ‘ Çivril -Dz.)(c3 s2429)

ıldız dişiliği: Kendini herkese sevdirme yeteneği, sevimlilik. (‘ Acıpayam -D)(c4 s2467)

idimiş: Gösterişli: Bu idimiş bir adam. (Mulumu *Ermenek -Kn.)(c4 s2508)

ilvan (II): Gösteriş, çalım, kibir. (Yapraklı -Çkr.; Tavara ‘ Reşadiye -To.; - Yz.)(c4 s2534)

kav (II): 3. Süslü, kurumlu, çalımlı (Yavuz ’ Şavşat -Ar.; Kerkük) (c4 s2687)

kayır (III): Gösterişli. (• Yalova - Ist.)(c4 s2702)

kılıklı (I): 2. Güzel vücutlu , yakışıklı, gösterişli.(’ Mer-zifon -Ama .; ’Zile ve köyleri -To.; Bayadı -O r.; ’A ntakya -H at .; ’Bor -Nğ.; Yerkesik -Mğ.)(c4 s2799)

kıntışlı: Çok süslü, giyimli, çok gösterişli, hoppa (kadınlar için). (Eymir ’Bozdoğan —Ay.)(c4 s2813)

kırnak (I): 1. Çalımlı, süslü gezen (kimse). (Doğlaköy ‘ Karacabey -Brs .; Çavuşköy ‘ Babaeski, ‘ Lüleburgaz -K rk .) (c4 s2835)

kırtık (III): Çalımlı, alımlı (kimse). (Gömce ’Çal -Dz .; Sarıova *PoIatlı — Ank.)(c4 s2838)

koçak (I) [koçak (I) -1, koçağ, koçah, koçbaşı (I)]: 6. Gösterişçi, cakalı. (Kazmasökü - Sn.; * Merzifon -Ama.) (-Ada .)(c4 s2894)

konur (II) [koğur (III)]: 2. Süslü, çalımlı, şık, kurumlu. (Yamanlı, •Saimbeyli -Ad a.)(c4 s2920)

kopuk (I): Şık, süslü, iyi giyinmiş, çalımlı, edalı (kimse). (*Merzifon ve köyleri -Ama .; Vazıldan ' Divriği -Sv .)(c4 s2923)

kostak (I) [kosbak -1, 2; kosdak. kosga, koska, koskos (I) -1, koşmak (IV), kospak, kospis,kostaklı, kostalak, kosur]: 1. Çalımlı, iyi giyinmiş, güzel yakışıklı. (Dişli 'Bolvadin -Af.; *Gelcndost -Isp .; Koz-luca -B rd.; Oğuz, Kelekçi 'Acıpa-yam, -D z.; Karpuzlu 'Söke -A y.; Tepeköy 'Torbalı, 'Tire, 'B ayın-dır, ' Foça -İ z. ; Ayvacık 'Turgut-lu, 'Salihli, 'Alaşehir, 'Kırkağaç —Mn.; Bakacak, Ergine, 'Sungur-lu, Yeniköy, -B a. ; Fili ' Biga, Tavaklı, Geyikli 'Ezine, 'Y alana, 'E cea bat, ' Bayramiç -Çkl.; Fadıl 'Orhaneli -Brs.; ' Simav, Çeçe ' Ge-diz, Kızılcaören - Kü.; İla mita ba t 'Söğüt, Dodurga 'Bozüyük -Bil.; Numanoluk 'Seyitgazi, 'Mihalıç-çık -Es.; Ak çat 'Karamürsel -K c.; Ortaköy ' Beşiktaş -1st.; ' Bartın - Zn.; -K8.; -Çkr.; 'Merzifon -Ama .; -Sm.; Bayadı -O r.; -G r.; (c4 s2932)

sıtaralı [sıtralı]: Cana yakın, sevimli. (- Uş.; -Kü. ; ' Kozan -Ada.) [sıtralı]: (' Tire -İ z.; ' Alaşehir -Mn.) (c5 s3622)

şataf (I) [şansaf, şantaf]: Çalım, süs. (•Eğridir köyleri, örkenez *Yalvaç -Isp .; Yukarı Seyit *Çal -Dz.; •Bozd oğana -A y.; •Kurşunlu -Çkr.; —Sm.; Sarıoba *Polatlı -A nk.;-Nğ.) [şansaf] : (Sanca 'Gölköy -Or .) [şantaf] : (Yeniköy —Ba.; Ziyere •Merzifon -Ama .; Akkuş *Ünye, Şihlar *Ulubey -O r.; * Pınarbaşı -K y.)(c5 s3754)

şataflı (II) [şataratlı, şatavlu]: 1. Gösterişli, süslü. (' Kurşunlu -Ç kr. ; -Sv .) [şataratlı] ; (*Zara -Sv .) [şatavlu] : (Dadağı -K y.) 2. Albenili, çekici. (Meydan *Mut -İÇ.)(c5 s3754)

şıvga (III): Güzel, kıvrak kadın. (Peşman *Daday -Ks.)(c5 s3776)

tırakkalı [tırakalı]:1. Çalımlı, edeb, kibirli. (' Balçova -İz.; Tokat, Bozan -Es.; 'Kurşunlu -Çkr.; 'Gemerek -Sv.; 'Haymana -Ank.; 'Bor —Nğ.; 'Milas -Mğ.) [tırakalı] : (Bahçeli ' Bor -Nğ.) (c5 s3920)

totabaz: Güler yüz gösteren, hoş davranan. (' Gürün -S v.)(c5 s3976)

yangınlık (II): Sevimli. (Fariske 'Ermenek -Kn.)(c6 s4168)

yaranni: Gösterişli.(*umurbey,gemlik-bursa)(c6 s4183)

yosma: 2. Oynak, albenili. ('Alaşehir-Mn.; 'Bor -Nğ .; 'Ermenek -Kn.; 'Pozantı -Ada.; 'Mut ve köyleri -İç.) (c6 s4301)

zartaklı [zartaklı, zartanaklı, zartaraklı, zartarlaklı]: 1. Çalımlı, süslü, gösterişli . (Şenköy ' Çivril, Yukarı Seyit ' Çal -Dz. ; Tokat -Es. ; —Mr.; —Ky.; Bahçeli ' Bor -Nğ. ; ' Mut ve köyleri -İç .)(c6 s4353)

zonturlu: Yakışıklı, çalımlı, süslü, oturaklı. (' Merzifon -Ama .; -Mr.; -U r.; -Gaz.; Maksutlu 'Şarkışla -Sv.; Çabş 'Haymana -Ank.; -Ada.) .(c6 s4396)

Bizim şiirlerimizde sevgilinin dudağı, konuşmayan, suskun bir goncadır. Bunun için aşıklar sevgilinin hal ve tavırlarından anlamlar çıkarmaya çalışır ki bakışlar aşık için en büyük ipucudur. Bakışlar bazen umut ışığı iken bazen aşığın kalbini yaralayan oktur. Ama her durumda aşık bu durumdan memnundur çünkü sevgilinin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Sevgilinin gözleri normal bakmaz aşığa kimi zaman kıya kimi zaman gamzedir süzgün bir bakış kimi zaman da balabandır, keskin ve dikkatli. Bu haliyle sevgili bir başka görünür daha bir alıcı daha bir güzel.

14.Organların Başlı Başına Güzeli İfade Edişi

Bu madde altında yer alan beyitler kaleme alındıkları dönemin hangi uzuvların hangi şekliyle güzel kabul edildiğini göstermektedir. Çünkü burada her bir özellik tek başına güzel için kullanılmıştır: *kaş, göz, çene çukuru, yanak, hal(ben), boy, dudak, saç, kakül...*

Buradaki örneklerde benzeyen benzetilen ilişkisine yer verilmeyerek özelliklerin şahsa münhasır olduğu ifade edilmiştir. Buradaki dudaklar goncaya; gözler ahuya; boy serviye; yanak elmaya; kaş hilale; saç zencire benzediği için güzel değildir. Örneklerde yer alan güzeller yaşamış oldukları toplumlarda beğenilen özelliklere sahiptir ve bu yüzden herhangi bir baskın unsura benzetilmeden dillendirilmişlerdir.

14.1. “Göz”ün Güzelliği İfade Edişi

Aşk bazarında kıldım can metâmı mezat

Bakmaz alur göz آلورکوز ile ol çeşmi şehlâ kimseye

(*Yahya Bey. XVI. 201*)

(... alur göz... , s. 117 cilt. 1)

14.2. “Yanak”ın Güzeli İfade Edişi

Yârin yanağı gönlüme düşer dahi zülfü
Her yerde ki ańsızla آكسز له görem od ile tütün (D.B.XVI.158)

(... yanak... , s. 170 cilt. 1)

Yârin yanağı gönlüme düşer dahı دخی zülfü
Her yerde ki ansızla görem od ile tütün (D. B. XVI. 158)

(... yanak... , s. 971 cilt. 2)

14.3. “Kaş”ın Güzeli İfade Edişi

çatma kaş : Alın ortasında birbirine bitişik kaş.

Gönül almağa yeter çatma kaşın چشمه تاشك
Vereyim canım al tek çatma kaşın (Yuz. Şems. XVI. 276)

(...çatma kaş... , s.838 cilt. 2)

Gönül bu cüfte kaşına ütüzdü اوتوزدی varlığını
Yeniden oynaya diler bu cüft ü takı getir (Kadı. XIV. 197)

(... cüfte kaş... , s. 4010 cilt. 6)

14.4. “Hâl”in Güzeli İfade Edişi

Ey Nizami lebi üstündeki hâl ol sanemin
Gussadan âşıkı canındaki döğün دوکن gibidir
(Nizami. XV. 10)

(... hâl... , s. 1226 cilt. 2)

Şol la‘l-i lebin hâl-i hayali niçün ey dost
Ben hasta-dilin canına urdu döğün اوردی دکن ey dost
(Gem. XV. 2)

(... hâl-i hayal... , s. 1228 cilt. 2)

Hâlin hayali hatır-ı ağyarı kıldı cây
Gûya karañu قراكو gicede ruşen sitaredir (Baki. XVI. 120)

(... hâl.. , s. 2275 cilt. 4)

14.5. “Dudak”ın Güzeli İfade Edişi

14.6. “Ağız”ın Güzeli İfade Edişi

Sormak bile mi soldurur ol gül yanakların
Öpmek bile mi eksidür اکسدور ol gar dudakların (Dâi. XV. 80)

(... dudaklar... , s. 1416 cilt. 3)

Emdür امدور firakı derdine ger emdürürse hoş
Ol bal ağızlı şiveli dilber dudakların (Dâi. XV. 80)

(... bal ağızlı, dudaklar... , s. 1456 cilt. 3)

Dâi lebin hayali ile teşne-dil gider
Gör âşıkı ki susar imiş kan bahasına تان بهاسنه (Dâi. XV. 119)

(... lebin... , s. 2203 cilt. 4)

14.7. “Enek Çukuru”nun Güzeli İfade Edişi

Enek çuğurına چوخورينه اكلک aparur gönülü zülfün
Bismillâh beğüm çah ile zındana mı dersin (Kadı. XIV. 88)

(... enek çukuru (çene çukuru)... , s. 1470 cilt. 3)

14.8. “Boy”un Güzeli İfade Edişi

14.9. “Bel”in Güzeli İfade Edişi

14.10. “Yüz”ün Güzeli İfade Edişi

Sana bir uzun boylu, ince belli, semiz ucalu, gökcek كوكچك
yüzlü, şirin sözlü... bir carıye gerek. (Ferec. XV. 223)

(... uzun boy, ince bel, semiz uca, gökçek yüz, şirin söz... , s. 1734 cilt. 3)

Kim ki irişmek istedi üçe اوجه boyun visaline
Oldu hemişe farz ana çekmek anın belâsını
(Nesimi. XIV. 711)

(... üçe boy... , s.4057 cilt. 6)

14.11. “Kamet”in Güzeli İfade Edişi

Serv gibi dilcû kaddinden gözümü mahrum eyleme, ya‘ni
kametini gözümünden ırma ايرمه. (Ha. Ş. XVI. 381)

(... kamet... , s. 1971 cilt. 3)

14.12. “Kakül”ün Güzeli İfade Edişi

**Düşeli gönlüm ayru kâkülünden
Görür her gice düşler kara kara دوشلر تاره تاره (Sarica. XV. 35)**

(... kâkül... , s. 2258 cilt. 4)

14.13. “Saç”ın Güzeli İfade Edişi

**Kırk örün saçların topuklar döğer
O sırma saçlara tel münasıptir
(Saz. İrşadi. XX. 723)**

(... kırk örün saç... , s. 3128 cilt. 5)

**Kaamet mu‘tedil, gözler katil, başı müdevver, yüzü münev-
ver, beli ince, ucası اوجاسی yüce, alını açık, kaşı çatık...
(Ferec. XV. 282)**

(... tümü güzelin betimlemesi... , s. 3879 cilt. 6)

14.14. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi

Derleme Sözlüğünde, Tarama Sözlüğündeki gibi edebi metin örnekleri değil halk söyleyişleri yer almaktadır. Madde başlarından oluşan sözlük formatında düzenlenmiştir. Dolayısıyla verilmiş organların tematik olarak halkın zihninde var olan güzellik çağrışımlarını ifade etmek için kullanıldığı kanısındayız. Kullanılan kelimelerin yaygınlığından ve ifade şekillerinden de yola çıkarak çalışmamıza aldığımız organların güzelliği tasvir etmek için kullanıldığı görüşündeyiz.

- “göz”ün güzelliği ifade edişi

Göz, “mavi, gök, ela, açık kahverengi, yeşil, parlak...”; “iri, yuvarlak...” gibi özellikleri bakımından dilde güzeli anlatmak için kullanılmıştır. Göz, renk ve şekil olarak belirtilirken yanında yer alan diğer özellikleri incelediğimizde de güzelin kavram alanını belirleyen ifadeler olduğunu görmekteyiz.

ala (I): 3. Açık kahverengi, elâ (göz hakkında). (-B rd.; Ekse‘ Çal-Dz.;‘ Bergama-İz.; ‘ Düzce —Bo.; Yeniköy -İ st. ; Giremez ‘Araç, -K s.; ‘ Zile -To.; Sobrtn -Gm .; ‘Muradiye köyleri —Rz. köyleri; Kızılçakçak ‘Arpaçay, Karakoyunlu ‘ İğdır,

‘ Ardahan -Kr.; ‘ Erciş -Vn .; Subuğaz, -Ga z.; ‘ Reyhanlı ve Amik Ovası Türk-menleri, ‘ Antakya ve çevresi -H at.; ‘ Silifke, ‘ Mut köyleri, -İ ç.)(c1 s166)

alangöz: İri gözlü. (‘ Serik -Ant.) (c1 s195)

arbaş: 2. Mavi gözlü, sarı saçlı adam. (Yanpar ""Mersin -İ ç.) (c1 s301)

ceran (I) [caran]: 1. Sevimli, uzun boylu, güzel gözlü insan, hayvan. (‘ Şebinkarahisar, ‘ Alucra Gr.; Çepni ‘ Gemerek —Sv.; ‘ Bor -Nğ.; ‘ Seydişehir, ‘ Ermenek -K n.) [caran] : (Kürküler ‘ Yalvaç, * Eğridir -Isp .; Ambarcık ‘ Gölhisar -B rd .; -K n.)(c2 s883)

cinigöz: Gök renkli göz. (Körküler ‘ Yalvaç -Is p.)(c2 s980)

çahırgöz: Siyahla elâ arası göz. (»Elbis-tan -Mr.) (c2 s1040)

çahmur(1): Süt mavisi göz. (-Vn.; Kerkük)(c2 s1040)

çakal (IV): Mavi gözlü sarışın (kimse). (‘ Posof, ‘ Ardahan -Kr.)(c2 s1041)

çakın (II): Mavi gözlü. (‘ Bünyan -Ky .)(c2 1043)

çakrak (11): Mavi gözlü. (Ahat ‘ Banaz -U ş. ; -G r.)(c2 s1046)

çandır (VI): Gök gözlü. (Yassıviran ‘ Senirkent -Isp.)(, c2 s1068)

çapar (I) [çapar , çaparkır. çıpar (I I) , çıpar (I I) , çinpak (I) -2]: 1. Sarışın mavi veya yeşil gözlü, çilli insan. (Bayat ‘ Emirdağ —Af.; ‘ Eğridir, ‘ Keçiborlu, -Isp .; ‘ Acıpayam -Dz.; •Bozdoğan -A y. ; Karapınar ‘ Demirci, ‘ Turgutlu -Mn.; ‘ Edremit, Demirkapı ‘ Susurluk -B a.; ‘ Lapseki- Ç kl.; ‘ Mudanya, ‘ İnegöl -B rs .; ‘ Alavunt -K ü .; Kümbet, İnönü ‘ Söğüt -B il.; ‘ Mihallıççık , Bozan -E s.; ‘ Kandıra -K c.; ‘ Ku rşu nlu —Çkr.; ‘ İskilip -Ç r.; —Sn.; Solaku- şağı ‘ Şereflikoçhis ar, Başkö y, Ç a- ıllı ‘ Ayaş - A nk .; * B or -N ğ. ; - K n .; Yerkesik -M ğ.; -E d.; ‘ Lüleburgaz - Krk .; Ke ma ller, Ru şçuk, Bulga -ris ta n) [çap ar] : (-Es .) (c2 s1073)

çayan (II) [çayan gözlü]: Mavi gözlü. (‘ İnebolu -K s. ; ‘ Merzifon -Ama.;Sv)(c2 s1096)

çıldır çıldır (I) [çıldır çıldır (IV)]: Gözlerin ışıllı, zeki parıltılı olduğunu anlatır. (‘ Arapkir -Mİ.; -Gaz.; *Ayaş -Ank.; Bahçeli ‘ Bor -Nğ.; Tekeler ‘ Silifke — îç.)[çıldır çıldır (IV)] : (‘ Bor -Nğ.) (c2 s1172)

çil (IV) [çilçapar (I)]: 1. Yeşile çalar mavi renk : Çil gözlü. (-Nğ.) (c2 s1213)

çini (I): Açık mavi: Gözleri çini çini.Çini gözlü. (‘ Bor -Nğ.) (c2 s1228)

çipil çipil (II): Ufak, parlak mavi gözlü (küçük çocuk hk.). (*Düzce -B o.)(c2 s1233)

dakne: Şehlâ gözlü. (-Nğ.)(c2 s1332)

göğüş (II) [göyüş (I)]: Sarı saçlı, mavi gözlü (kimse). (-K r. ve bazı köy-leri; -Sv.; Gündül ’Ayaş -Ank.; ’Bor -Nğ.) [göyüş (I)] : (-K r. ve bazı köyleri) göğüş (III) [—gök (II) -1] göğüş göz [—> gökmen (I) -1] (c3 s2134)

gökmen (I) [göğüş göz, gökçe (IV), gökçen (II), gök gözlü, gökülü, göküş]: 1. Mavi gözlü (kimse). (-Çr.; -K s.; Yukarıka le ‘Koyunhisar -Sv .; ‘Ermenek -K n.; ‘Bodrum ve çevresi -Mğ.; -Ed.) [göğüş göz] : (-Eze.; Bahçeli ‘Bor -Nğ.) [gökçe (IV)]: (‘Mustafa Kemal Paşa -B rs.; ‘Devrek -Zn.) [gökçen (II)] : (Uluğbey ‘ Senirkent -Isp.) [gök gözlü] : (-Is p.) [gökülü] : (Yukarıkale ‘ Koyulhi-sar -Sv.; ‘Tarsus —İç.) [göküş | : (Duman, Çığn ‘Dinar -Af.; ‘Eğridir, ‘ Sütçü ler ve köyleri -Ama .; Başpınar ‘Tefenni -B rd.; Durak -Ada.)(c3 s2138)

kula (I) [kule (II) -1]: 2. Sarışın, mavi gözlü. (-Zn.; ‘Osmancık -Çr.)(c4 s2994)

manav (II): 1. Mavi gözlü (kimse). (Yenice ’Eğridir -Isp.)(c4 s3118)

mancarak (II) [mançarak): Çakır gözlü (kimse, (’ ödemiş -İz. ; -E d.) (c4 s3119)

maskal: Elâ, mavi gözlü (kimse). (Karapınar ‘Demirci —Mn.) (c4 s3133)

nazlıkara: Gözbebeği. (Karalıdır -Krk .)(c4 s3243)

tetiri bozuk: 2. Açık sarı saçlı, mavi gözlü, al yüzlü (kimse). (’ Ermenek -Kn.)(c5 s3902)

- “yüz”ün güzelliği ifade edişi

Yüz, burada şekil olarak herhangi bir nesneye benzetilmemiş daha çok renk olarak güzeli ifade etmiştir. Parlak, al, düz oluşunun yanında güler yüzlülüğün de insana yakıştığını ve güzelliğe katkısı olduğunu görmekteyiz.

ablak (I): 1. Yüz hakkında güzel, parlak , yakışıklı. (Senir —Isp.; Çöplü, Karayahşiler »Çivril -D z. ; »Alaşehir —Mn.; Kerem köy ^Burhaniye, »E dr em it—Ba.; -K ü.; Boz an ,—Es.; Baklalı * Ç a talca-İst.;‘Bartın-Z n.; *Zile ve çevresi, Dodurga *Artova, Bizeri, Kızılköy, -T o.; Danışman *Fatsa, Zile *Mesudiye —Or.; Düz-köy, *Keşap, ‘Görel, ‘ Tirebolu, *Bulancak, -Gr.; Denizli •Vakfikebir, ‘Maçka köyleri -Tr.; Havsu •Kelkit, Haşara -Gm .; Güneyce, -R z.; * Yusufeli -Ar.; * Refahiye -Eze.; Ören *Akçadağ —Mİ.; -Gaz.; Bozhöyük ‘Göksün, —Mr.; *Dört Yol -H at.; Yukarıkale, Hacılyas •K oyulhisar, Kavak *Yıldızeli, Vazıl-dan *Divriği, Çöplü, *Gürün, Ağrakos *Suşehri, Soğukpınar •Kangal, -S v.; ‘Karaman -K n.) 2.Sevimli. (- Gaz.) (c1 s23)

civir civir: 1. Güler yüzlü (kimse hk.). (•Bor -Nğ.) (c2 s989)

ira: Yüz, çehre, görünüş. (Akkışla •Bünyan — Ky.) (c4 s2481)

ilmen (I) [ilmer]: Cam gibi düz ve parlak yüzlü. (-Bt.) [ilmer]: (-Ur.) (c4 s2534)

öbbe: 1. Yanak. (İğdecik •Keçiborlu —Isp.) (c5 s3309)

tetiri bozuk: 2. Açık sarı saçlı, mavi gözlü, al yüzlü (kimse). (’ Ermenek -Kn.) (c5 s3902)

Aşağıda verilen örnekte “kara” renginin yanında kullanılan diğer ifadelere bakarak yüzde güzelliğin tam tersini ifade ettiği yorumunu yapabiliriz

çarpana yüzlü: Kara kuru ve çiçek bozuğu yüzlü olan (kimse). (’ Gürün -Sv.) (c2 s1083)

• “gerdan” ın güzelliği ifade edişi

Boynun, dik duruşun ve ten renginin güzelliğini gösteren en önemli güzellik unsurudur gerdan.

abu (III): Gerdan. (~ Or .)(c1 s32)

duluk: 5. Gerdan. (-D z.) (c2 s1598)

kıdık (I) [kıdılı, kıtdik (I)]: 1. Gerdan, çenealtı. (—Çkl.; ‘Kandıra -K c.; Yeniköy ‘Çerkeş, ‘Kurşunlu —Çkr.; Hacıhamza ‘Osmancık, Saray ‘İs-kilip -Ç r.; ‘

Merzifon-Ama.; Kört- lcr ‘ Turh al -To .; -Ez e.; - B t.; -M r. ve çevresi; Çepni ‘ Gemerek, Va- zıldan ‘Divriği, ‘ Koyulhisar —Sv.; ‘ Beypazarı -Ank.; Afşar köyleri ‘ Pınarbaşı -K y. ; ‘ Bor, -N ğ.; -Ad a.)(c4 s2787)

• **Saçın güzelliğe etkisi**

Saçın şekli, süslenmesi, kıvrımları kadında her zaman güzellik göstergesi oluşturmaktadır. Aşıklar sevgililerin saçlarına bağlanıp kalmışlardır. Burada da saç örgüsü, kakül güzelliği ifade etmek için kullanılmıştır. Saç sadece kadınlar için değil erkekler için de güzellik ögesi olmuştur. Örnekleri çalışmamızda yer almaktadır.

belde (II): Saç örgüsünün her biri. (‘ Bor -N ğ.)(c1 s607)

birçek [bürçek]: Saç, kâkül, zülûf. (Ekse ‘Çal -D z.; -Ama .; ‘ A hlat, ‘ Er ciş —Vn.) [bü rçek]: (Ek se ‘ Çal -D z.)(c1 s698)

birçeyhlih: Kadınların saçlarına taktıkları gümüşten bir süs eşyası, (trişli, Baybu rt ‘ Sarıkamış -K r.)(c1 s698)

boru (III): Kadınların saçlarına taktıkları zincir. (Harput -El.)(c1 s741)

bölük (I): 4. Parça parça ayrılan saç örgüsü. (—Gaz.; ‘ Antakya -Hat.)(c1 s768)

börük (II): Saç örgüsü. (‘ Antakya -Hat.)(c1 s772)

burgaç (II) [burgağaç, burgalaşık, burgaşıklık (I) -1, bu r haç (I) -1, bur- kaç (I) , burkulaç, burkuleç, burkuntu (III)]: 7. Saç örgüsü . (Aşudu ‘ Darende -Ml.; ‘ Polatlı, Hisarlıkaya -A nk.)(c1 s796)

cıvı: Saç kıvrımı. (- Mğ.)(c2 s942)

cimdallı (VI): Örülmüş saç. (Karaköy (•F eth iye -Mğ.)(c2 s972)

cingilli (IV): Saça takılan altın ve gümüş paralar. (Lağus -Is p.)(c2 s979)

combaz (I) [çombaz]: Başın tepe kısmında bırakılan uzun saçlar, perçem. (Ambarcık ‘ Gölhisar -Brd .; Yukarıkaraçay ‘ Acıpayam -D z.; Eymir ‘Bozdoğan — Ay.; —Ant.)(c2 s997)

çamı [çami -1, 2]: 1. Saç örgüsü . (-R z.) [çamı -1] : (-Rz.)(c2 s1065)

çatki (I) [çatlı]: 2. Hotoz, toplanmış saç şekli. (Kayalar, Selanik -Yunanistan)(c2 s1090)

duluk: 9. Şakaklardaki saç, zülûf. (Karaözü' Gemerek -S v.; -Y z.; ' Be pazarı , ' Şereflik oçhisar -Ank .; Köşker -Krş .; 'Bor —Nğ.; ' Kozan, 'Osmaniye -Ada. ; 'Vize —Krk.)(c2 s1598)

erbi (II): Sarı saç. (' Mersin -İç .)(c3 s1764)

gamze: Saç örgüsü. (Limasol -Kıbrıs)(c3 s1908)

gelek (I): Kahkül, zülûf. (' Biga -Çkl.; 'Şarkışla -S v.; -K rş.; 'Develi, 'Bünyan -Ky.; 'Ürgüp -N ş.; 'Bor -N ğ.; ' Kozan -Ada.)(c3 s1974)

göğüş (II) [göyüş (I)]: Sarı saçlı, mavi gözlü (kimse). (-K r. ve bazı köy-leri; -Sv.; Güdül 'Ayaş -Ank.; 'Bor -Nğ.) [göyüş (I)] : (-K r. ve bazı köyleri) göğüş (III) [—gök (II) -1] göğüş göz [—> gökmen (I) -1] (c3 s2134)

gülya: Saç Örgüsü. (Babik ' Pütürge -Ml.)(c3 s2221)

habbasi: Saç tokası. (»Kilis -Gaz.)(c3 s2246)

hotuz (I): Kadınların saçlarını arkaya toplayarak yaptıkları topuz. (Gelibolu -Çkl.; *Tosya -Ks.; •Çarşamba -Sm .; ' Bünyan -Ky.; ♦Milas -Mğ.)(c3 s2421)

hörük (II) [hörüh]: Saç örgüsü. (' Eyüp -1st .; 'Erciş -V n.) [hörüb]: (Koyundere 'Ahıska - Kr.) (c3 s2436)

humpul (II): Altın ya da gümüştan yapılan ve saça takılan süs eşyası. (-Ml.)(c3 s2443)

kaşlık: Siyah saç boyası. (-Ml.)(c4 s2681)

kavza: Saç örgüsü. (İnönü -Bil.; Çanıllı 'Ayaş -Ank.)(c4 s2696)

kekil [kekel (III), keki (II), kenkil, kenkül]: Alna dökülen kısa saç, perçem. (Zarşat -K r.; *Çekerek -Y z.; * Şereflikoçhisar -Ank.; ' Gülnar -İç .) (c4 s2724)

kesme (XII): Alındaki saçlar, kâkül. (-Çkr.)(c4s2768)

kırkma (I) [kırkık (II) , kırpma (II)]: Alnın üzerine sarkıtdan kısa kesilmiş saç, kâkül. (Danveren 'Acıpa-yam. Buldan 'Güney, 'Bozdoğan, Söğüt, Honaz. Eziler, -D z.);(c4 s2831)

koçor: Köy delikanlılarının alınları üzerine bıraktıkları saç. (Yavu z ' Şav-şat -Ar .)(c4 s2896)

merçem [mercem]: Kâkül, perçem. (Büyükkabaca 'Senirkent, Bağlıtlı ' Gelendost, ' Eğridir köyleri, ' Sütçüler köyleri, Salda 'Güney, 'Yeşilova —Brd.; Darıvren 'Acı-payam -Dz.; —Mr.; —Ant.) [mercem]: (Güney' Yeşilova -B rd.) (c4 s3167)

milik (II): Kadınların süs için ördükleri ince saç örgüleri. (' Balya -Ba.) (c4 s3200)

minik (II): Saç örgüsü. (Kadı *Gerze -Sn.; 'Alaçam —Sm.)(c4 s3202)

öğret: Saç örgüsü. (' Yeşilova köyleri -Brd.)(c5 s3320)

örük (IV) [örek (VI), örü (X) -1]: 1. Saç örgüsü. (Çığrı ' Dinar, Bey -A f.; Bekilli, Yuk arıseyit ' Çal, Eziler ' Güney, Çöplü 'Çivril -Dz.; Burhana 'Alaşehir -Mn.; Bozan, Tok at -E s.; ' Kandıra -K c.; Nef- siköseli 'Görele -G r.; 'Vakfikebir -T r.; Uluşiran ' Şiran —Gm.; Er-kmiş 'Yusufeli -A r.; -Eze.; ' Er -ciş, -V n.; -Mİ.; -U r.; Hacıilyas ' Koyulhisar -Sv.; -K y.)(c5 3354)

örüklü (III): Saçı örgülü. (Erkinis •Yusufeli -A r.; Ilacılyas ♦Koyunhisar -Sv .)(c5 s3355)

örülüp: Omuzdan aşağı sarkıtılan saç örgüleri. (' Safranbolu,* Bartın -Zn.)(c5 s3355)

pelik (I) [pölük (II)]: 1. Saç. (-1st.) 2. [—> porik (II) -1] 3. örülmüş saç bölüğü, saç örgüsü. (-Ay.; Çandarlı ' Bergama -İ z. ; Yeniköy -Ba.; Kocayayla, Fili ' Biga, ' Çan -Çkl.: Karahoca ' Karacabey-Brs.; Bulgaristan göçmenleri - İ s t.; Taflı 'Çarşamba-S m.; ' Şebinkarahisar, 'Alucra -G r.; Hocaköy, Kayapınar- Kn. ;_ Ed. ;' Lüleburgaz- Krk.; 'Saray, 'Çorlu -Tk.)(c5 s3426)

pipi (IV): Alnın üzerine sarkan saç tutamı, kâkül. (Lefkoşe —Kıbrıs) (c5 s3446)

porik (II) [pelik (I) -2]: 1. Alnın üstüne bırakılmış saç, kâkül. (‘ Ağın - El.; ‘ Arapkir -Mİ.) [pelik (I) -2]: (îpkaiye *Biga -Çkl.) 2. Yanakların üstü ne bırakılmış saç, zülüf. (‘ Kemah -Ez e.) 3. Taranmış saç. (‘ Ağın -El.)(c5 s3471)

pürçek (I): 1. Kadınların şakaklarından sarkan saç, saç buklesi, zülüf. (‘ Çal -Dz .; ‘ Urla -Iz.; -Mn. ve çevresi; Tokat -Es.; -Çkr.; ‘Mer-zifon köyleri —Ama.; Çayağzı ‘Şavşat -Ar.; -Gaz .; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri ‘Rey-hanlı - Hat .; Çepni ‘ Gemerek -Sv .; -Yz.; Bağviran —Ank.; Afşar köy-leri ‘Pınarbaşı, Hamurcu ‘ İncesu - Ky.; ‘ Bor —Nğ.; ‘Aksaray -Kn.; Çandırlar ‘ Kozan -Ada.; Deveci •Malkara -Tk.)(c5 s3498)

saçbağ: Kırk bölüklük kadın saçlarının sekizer sekizer örülmesi. (-Ada.)(c5 s3510)

saç bağı: Saça takılan madenden süs eşyası. (‘Ermenek -Kn.)(c5 s3510)

saç boncuğu: Örülmüş saçlara takılan küçük mavi boncuklar. (*Bor-Nğ.)(c5 s3510)

saçlık (I): 1. Örülmüş saçlara takılan gümüş, altın para ya da saçak. (-Iz .; ‘Bayburt —Gın.; ‘Çarşamba -Sm .; ‘Bor -Nğ.) 2. Takma saç. (İğneciler ‘Mudurnu -Bo.)(c5 s3511)

saç yazmak: Saç taramak, örmek. (Çöplü ‘ Çivril, ‘ Çal, Oğuz ‘ Acıpayam -Dz.; ‘Emet -K ü.; ‘ Kandıra, ‘Gebze -Kc.; ‘Çarşamba -Sm.; Kuz ‘Akkuş -Or.; Çanılb ‘Ayaş -Ank.)(c5 s3512)

sekte (I): Alna dökülen saç, kâkül. (-K n.)(c5 s3575)

sorgun (II): Çok uzun ve güzel saç. (Yaylalı ‘ Şile -1st.)(c5 s3667)

sülüf: Yanağa dökülen saç, zülüf. (-Ant.)(c5 s3710)

şive: Saç örgüsü. (‘Mustafakemalpaşa, ‘Mudanya -Brs.)(c5 s3790)

tasma (III): Alın üzerine sarkıtılan kısa kesilmiş saç, perçem. (Selçikli ‘Akhisar -Mn.)(c5 s3840)

temirt: Alını kapatacak biçimde kesilmiş saç, kâkül. (-Mr.)(c5 s3877)

topuz (III): Saç örgüsü. (Çöplü ‘Çivril -Dz.)(c5 s3968)

tüymen saç: Gür saç. (-Ank.)(c5 s4020)

ulak (III) [ula (II) -1, 4; ulalı -1, 2]: 3. Kadın saç beliklerinden her biri. (-Ezm.) (c6 s4034)

zilif (I) [zilf]: 1. Zülûf, kâkül. (Çankçı •İğdır -Kr.; ‘Antakya -H at .; •Kozan -Ada.) [zilf] : (Hasanoğlan -Ank.) 2. Kadınların saç örgüleri üstüne dizilen altınlar. (*Kemaliye -Eze.)(c6 s4389)

• **“Boy”un güzelliğe etkisi**

Bizim kültürümüzde boy, kadında da erkekte de güzelliği ifade eden en önemli özellik olmuştur. “çam gibi delikanlı” ifadesi halk arasında boyun erkeklerde güzelliği anlattığına kanıttır.

acar ayaklı: Uzun boylu, iriyarı: *Maşallah acarayaklı gelini var.* (Büyükyenice ‘Osmaneli —Bil.) (c1 s40)

acarlaşmak (I) [acarlanmak -1, acerlenme k-1,2; acerleşmek, açarlamak]:
1. İnsan, hayvan veya bitki kuvvetlenmek, gürbüzleşmek, gelişmek, boy atmak. (Yassıviran *Senirkent, *Şark i K ar aa ğa ç, H is ar ar dı “Y alva ç -I sp .; Gü nçy “Y eşilo va, Dev ri ‘B ucak, Yay la, “Tefenni, Çerçin , Aziziye, -B rd .; Ek se *Çal, Çöplü “Ç ivril, Sığ ma , Haskö y, K ara ta ş, “S ara yk öy -D z.; Alamut “B ozdoğan -A y.; Çe pnide re “T urg ut lu , “A laşehir -M n. ; Sa rıb ey ler “S av aştepe , Ye nikö y -B a.; “G elibolu -Ç kl .; Geçek “A ltın ta ş, “E m et -K ü .; Gü- mele “Söğ üt -B il .; “S iv ri his ar -E s. ; Kar aa ğa ç -B o.; Çanılb *A yaş,S ob - ra n “N allıh an -A nk.; Görmel “E rmenek -K n., Güzelsu “Ak sek i -A n t.)(c1 s41)

allım sallım: Boylu boslu. (-G m. köyleri) (c1 s225)

bayın mak (IV): Büyümek, boylanmak. (Y am pe lit ’ Be yp azarı -A nk.)(c1 s580)

baymak (III) [buynumak (I), bayırnak (I)]: 1. Büyümek, gelişmek, serpilmek, şişmanlamak. (’Eşme köyleri - Uş.; îshaklı •Çivril, *Çal, -Üz.; * Alaşehir -Mu.; Ulubcy -Kü .; Bozan -Es.)(c1 s582)

ceran (I) [caran]: 1. Sevimli, uzun boylu, güzel gözlü insan, hayvan. (’Şebinkarahisar, ’Alucra Gr.; Çepni ’ Gemerek —Sv.; ’ Bor -Nğ.; ’ Seydişehir, ’

Ermenek -K n.) [caran] : (Kürküler ' Yalvaç, * Eğridir -Isp .; Ambarcık ' Gölhisar -Brd .; -K n.)(c2 s883)

civlaz: İnce uzun boylu adam. (-Ank.) (c2 s990)

çandur :Çok uzun boylu adam . (•Marmaris -M ğ.)(c2 s1069)

dalamuk: Boyu bosu düzgün. (-Sv.) (c2 s1337)

dalayak: Uzun boylu. (Bereketli 'T a-vas -Dz.)(c2 1339)

daldak: Uzun boylu kimse. (Çamköy ' Gölhisar —Brd.)(c2 s1341)

dalyasan: Boylu Boyu bosu yerinde olan (kimse). (-Yz. ve çevresi)(c2 s1347)

daylak: 2. ince, uzun boylu (kimse). (Ishaklı 'Bolvadin-Af.; İl yas ' Ke-çiborlu, Kürküler ' Yalvaç -Is p.; 'Perşembe -Or.; Zevker ' Refahiye -Ez e.; 'Darende -Mİ.; Bozhüyük, 'Göksün -Mr.; Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri ' Reyhanlı -H at.; Çepni 'Gemerek, Tutmaç, Ortaköy ' Şarkışla -Sv.)(c2 s1389)

daylan (I): Boylu boslu, gürbüz, güçlü kuvvetli (kimse). (' Eğridir köyleri -Isp.; -Sn. ve çevresi)(c2 s1389)

dingiş (I) [dingiş (II)]: 1. Çok uzun boylu ve zayıf (kimse). (Bozhüyük 'Göksün -Mr.; Mağara 'Saimbeyli -Ada.) [dingiş (II)] : (Lohan -Gaz .)(c2 s1506)

direç [direj]: Uzun boylu : Böyle direç kimse az bulunur. (Babik 'Pü-türge -Mİ.) [direj] s (' Kağızman -Kr.)(c2 s1512)

divan direği: Çok uzun boylu kimselere verilen ad. (' Sivrihisar -Es.) (c2 s1526)

doran (II): 1. Boylu boslu (adam). (Süle -Gm.; -Yz.) 2. Yiğit (adam). (-Yz.)(c2 s1563)

döğgel (I): Endamı düzgün (kimse). (-K rş.) (c2 s1570)

dölek (IV): 1. Boyu bosu güzel olan (kimse). (-Kn.)(c2 s1578)

eğni (I) [eğni (II)] 1. [-* eyin (I) -2]: 2. Boy bos, endam. (-Çr.) (c3 s1678)

endem: Boy bos, endam. (-Kr.)(c3 s1745)

evren (III): 1. Boylu boslu, iri yarı, yakışıklı. (•Eş me ve köyleri -U ş.; -Brd .; "Fethiye ve köyleri -Mğ.) 2. Kahraman, yiğit. (Kapıdağı •Ulu borlu -Is p.)(c3 s1813)

höllük (II): Uzun boylu: Ali ağanın oğlu ne de. höllük olmuş. (—Kn.) (c3 s2431)

kakavan (II): 2.Çok uzun boylu kimse. (Bağlıllı 'Gelendost - Isp .)(c4 s2603)

kerdamalı: Endamlı. (-Mr.) (c4s2753)

kırnak (I): 3. Boyu bosu yerinde olan. (-Ed.) (c4 s2835)

lıhçı: İnce, uzun boylu (kimse). (Anbarlık -Rz.)(c4 s3077)

sal (VII): Boy, uzunluk. (Çöplü ' Çivril, Söğüt -Dz.; ' Akçakoca -Bo.; -Sn.; Çomaklı ' Korkuteli -Ant.; Bulgaristan göçmenleri -Ed.)(c5 s3523)

samen: 1. Uzun boylu kimse. ('Beypazarı -Ank.)(c5 s3533)

sıvga (II) [şıvgın (I), sıvkın]: 2. Fidan gibi düz, ince: Sıvga boylu. (İrişli, Bayburt ' Sarıkanu ş -K r. ; *Arapkir -Mİ.)(c5 s3624)

sivrelmek [sivrermek]: Boyu uzamak, büyümek. (incekum •Silifke -İç .) [sivrermek]: (incekim ' Silifke-I ç.) (c5 s3651)

sivrilmek [sivrimek]: Uzamak.('Bozdoğan -Ay.) [sivrimek]: (Bornova – Iz)sivrimek [sivrilmek](c5 s3651)

söve boy [söveke]: Uzun boy. (-Tr.) [söveke] : ('Taşköprü -Ks.)(c5 s3683)

sucalanmak: Uzamak, boy atmak, dolgunlaşmak. (' Çıldır, Zarşat, Gor -K r.)(c5 s3689)

sunu (I) [sunu boylu, süne, süme, süne]: 1. Boyu bosu düzgün, ince, güzel ve yakışıklı kimse : Sunu boylu. (—Brd.; Yukarı Seyit 'Çal -Dz .; -İ z. ve çevresi; -K ü.; Keskin -Es.; Karacapınar 'Safranbolu-Zn.; 'Çarşamba -Sm .; *Ünye -Or.; Bağlıca 'Ardanuç -Ar.; -Ezm. ve çevresi; Hanı 'Lice -Dy.; -Gaz.; Tombak 'Göksün -Mr.; Reyhanlı ve Amik Ovası Türkmenleri * Reyhanlı —Hat.; Hacıilyas ' Koyulhisar, Vazıhlan •Divriği, •Şarkışla, 'Zara -Sv .; -Ank.; Bahçeli *Bor -Nğ.; Fariske •Ermenek -K n.; Topraktepe •Kadirli -Ada.; 'Mat ve köyleri -İç .; •Marmaris - Mğ.; Kerkük)(c5 s3697)

şahalak: Uzun boylu. (-Gaz.)(c5 s3736)

zeykir (II): Gövdesi biçimli, uzun boylu. (Kise ‘ İlgaz, -Çkr.)(c6 s4365)

zivlen, zivlen [zivlan, zivlengi]: İnce uzun, narin. (‘ Kartal -1st.; Kaymaz ‘Sivrihisar -Es.; ‘Gürün, ‘ Gemerek -Sv .; Sarıoba ‘Polatlı, •Ayaş -A nk.; ‘ Mersin köyleri -İÇ.) [zivlan] : (*Bor -Nğ.)(c6 s4392)

Uzun boy genellikle güzelliği ifade eder. Ama bazı kullanımlarda tersini görmekteyiz. Bu da toplumdaki güzellik algısının farklılığını göstermektedir.

ahlat kurusu: Uzun boylu, zayıf, aptal kimse. (-B rs.; —Krk.)(c1 s132)

ankur (II): Uzun boylu, biçimsiz kimse. (Küçükbol *0f —Tr.) (c1 s274)

Uzun boy, güzellik göstergesi iken kısa boy çirkinliği ifade eder. Dilde kullanımını göstermek için Derleme Sözlüğünden birkaç örnek verdik.

yoğun (III): 1. Biçimsiz, kısa boylu, çirkin. (Şerefler ‘Köyceğiz -Mğ.)(c6 s4288)

çarpık: Kısa boylu bodur .(* Ünye-Or.) (c2 s1084)

çintirik (I): Kısa boylu (kimse). (‘Lap-seki -Çkl.)(c2 s1230)

çiti (IV): Kısa boylu, zarif (kimse). (‘ Mucur -K rş.)(c2 s1242)

dabal: Kısa boylu. (Meydancık ‘Şavşat —Ar.)(c2 s1312)

bucud (II): Kısa boylu adam. (- Ç r.)(c1 s777)

bucur: 1. Bacaksız, boyu kısa. (Kızılbölük *Tavas -Dz.) (c1 s777)

kaçar (I): Kısa boylu, bodur (Hayvan ya da insan). (-Eze.)(c4 s2586)

Kirpik ve tırnak, sözlükte güzellik ifade eden diğer organlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

gül tırnak: Güzel şekilli tırnak. (-Ank.) (c3 s2220)

keyki: Kırık, kırık; Şu kızın kirpikleri keyki. (‘Gerede, ‘Mudurnu, ‘Mengen -Bo.)(c4 s2779)

15. Alıntı Kelimelerin Güzeli İfade Edişi

Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle Arap ve Fars toplumlarıyla ilişkiler artmıştır. Bu durum doğal olarak Türk Diline de tesir etmiştir. Özellikle edebiyat ve sanat dallarında göçebe olan Türklere göre daha ileri düzeyde olan Arap ve Fars sanatçıları bizim şair ve yazarlarımızı etkisi altına almıştır. Divan edebiyatı şeklinde adlandırdığımız dönemdeki eserlerde Arapça - Farsça kelime ve tamlamalar kullanmak ayrıcalık sayılmıştır. 15. Yüzyıl itibariyle devlet büyüklerinin de desteğiyle divan şiiri halkın anlayamayacağı bir hal almasına rağmen zirveye tırmanmıştır. İşte daha çok bu dönemde güzelliği ifade etmek için Türkçe yerine yabancı ağırlıklı yapıların kullanıldığını görmekteyiz.

Anlatmış olduğumuz yabancı kelime ağırlıklı güzellik mefhumlarının Tarama Sözlüklerindeki örneklerini bu başlık altında bir araya getirdik.

15.1. “Çeşm” Kelimesinin Güzeli İfade

Aşk bazarında kıldım can metâmı mezat

Bakmaz alur göz آلورکوز ile ol çeşmi şehlâ kimseye

(*Yahya Bey. XVI. 201*)

(... çeşmi şehlâ... , s. 117 cilt. 1)

Apardı آپاردی gönlümü bir çeşm-i mahmur

(*Nesimi. XIV. 29 - 1*)

(... çeşm-i mahmur... , s. 177 cilt. 1)

15.2. “Hüsn” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Ben sen ayı görelî erdim kemale anca ki

Hüsnünü vâsf etmek için oldu zihnim Enveri

(*Kadı. XIV. 4*)

(... hüsn... , s. 126 cilt. 1)

Yılduzu düşkün یلدوزی دوشکون garib ü âşık-ı bî-çareyin

Gün gibi derya-yi hüsnünde gezer âvareyin

(*Yahya Bey. XVI. 105*)

(... derya-yi hüsn... , s. 4580 cilt. 6)

15.3. “Cemal” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

15.4. “Dilruba” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Sevdiğim cemalin çünkü چونکه göremem
Çıkmasın hayalin dil-i şeydadan (Nedim XVIII. 14)

(...cemâl... , s. 962 cilt. 2)

Cemalin arz kılmıştı ufuktan
Nitekim dilruba yüzü tutuktan تو تکتدن (Hikmet. XV. 9)

(... cemal, Dilruba... , s. 1291 cilt. 2)

15.5. “Zülf” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Oldu bir tıflın kemend-i zülfüne canlar esir
Gamzesinden kan tamar طمر ağzında amma bûy-i şîr
(Baki. XVI. 100)

(... kemend-i zülf... , s.987 cilt. 2)

Zülfünde garip oldu gönül haylı zamandır
Eğlenimedi başun için dâr ü diyara (Kadı. XIV. 495)

(...zülf... , s.1399 cilt. 3)

Su yerine eñeğin اککک çahına can dolduğün
Can çeker silkinicek her yana zülfün reseni (Ah. Pş. XV. 117)

(... zülfünreseni... , s.1468 cilt.3)

Kankı تنی âşık kim senin zülfüne gönlün bağlar
Karalar giymiş bulutlar anın için ağlar (Revani. XVI. 39)

(... zülf... , s.2224 cilt. 4)

Olabilmez اولدبیلمز çin-i zülfünden cüda göz merdümü
Câri olmuştur bu âdet turresiz olmaz medet
(Fuzuli. XVI. 138)

(... çin-i zülf... , s. 11 cilt. 7)

Gönlüm açılır zülf-i perişanını görgeç کورکچ
Nutkum tutulur gonca-i handanını görgeç کورکچ
(Fuzuli. XVI. 134)

(... zülf-i perişan, gonca-i handan... , s. 91 cilt. 7)

15.6. “Şems Ü Kamer” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Göster yüzünü, alnını şems ü kamer olsun
Tamsun طمسون lehinin yarı denizler şeker olsun
(Muhibbi. XVI. 163)

(... şems ü kamer..., s. 987 cilt. 2)

15.7. “Peykan” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Tığı diller yaralar peykânı canlar pâreler
Dendi دندی âdem neylesin nitsin o canlar pâresin
(Âli. XVI. 152)

(... peykân..., s. 1078 cilt. 2)

15.8. “Ruhsar” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

15.9. “Leb” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Gül-i ruhsarı pejmürdeydi gamden
Leb-i gülnarı tepsermişti تپسرمشدى hemden (Mih. XV. 331)

(... gül-i ruhsar, leb-i gülnar..., s. 1099 cilt. 2)

15.10. “Letaif” Kelimesinin Güzeli İfade

Nice letaif yüzünden ve nice garaip yanağından nikap götü-
rem كوترم. (Cev. Es. XV. 3)

(... letaif yüz, garaip yanak..., s.1788 cilt. 3)

15.11. “Mihr” Kelimesinin Güzeli İfade

Hüsn ile meşhurdur mihr-i cihan-ârâ gibi
Yerde buldum gökte isterken استرکن seni İsa gibi
(Yahya Bey. XVI. 114)

(...mihr-i cihan- ârâ..., s. 2107 cilt. 3)

15.12. “Hûb-Rû” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Hûb-rûler çokdürür âlemde liykin dilberâ
Kanda كندا bir senin gibi hüsnü melâhat kâni var
(Nihani. XVI. 37)

(... hûbrûler, dilberâ... , s. 2213 cilt. 4)

15.13. “Afitab” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Yüzüne kapu yaparsañ قابو یاپارسک bacadan düşer
Görcli âfitap yüzün mâhtabını (Nizami. XV. 52)

(... âfitap yüz... , s. 2251 cilt. 4)

15.14. “Keleş” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

15.15. “Mah-Veş” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Ol yosma-eda cümle bütânın keleşidir کلشیدر
Yıldız kadar üftadelerin mâh-veşidir
(Fazl. XVIII - XIX. 20)

(...keleş, mah-veş... , s. 2405 cilt. 4)

15.16. “Nihal-i Sebz-Pûş” Kelimesinin Güzeli İfade

Öykünürmüş kaddine serv ey nihal-i sebz-pûş
Rûzgâr-ı müntakim neccara anı yondurur یوندورر
(Zati. XVI. 114)

(... nihal-i sebz- pûş... , s. 4665 cilt. 6)

16. Erkeklerin Güzelliğinin İfade Edilişi

Güzellik, güzel, süs gibi hoş görüntüyü ifade eden yapılar kullandığımızda akla daha çok kadınlar gelmektedir. Güzellikle ilgili yazılar da bundan dolayı kadın güzelliğini konu almaktadır. Ancak biz çalışmamızı kadın güzelliğiyle sınırlamayıp, incelediğimiz eserde yer alan erkek güzelliğine dair söyleyiş örneklerini de belirttik. Bu madde adı altında erkeklerin hoş görünüşleri, yiğitlikleri ve güzel kabul edilen diğer özellikleri yer almaktadır.

16.1. “Cılasın” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

16.2. “Yalın” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Benim cılasınınم جلاسنم âyinemin cilâsına bak
Cemalinin nicedir sen de gör tecellisin (Âli. XVI. 153)

Bizde ey hoca güzeller kılıcıyla dirilür
Rum'a gel nice yalın yüzlü calasun جلاسنم güresin
(Yahya Bey. XVI. 160)

(...cılasm, yalın yüzlü calasun... , s.767 cilt. 2)

16.3. “Gökçek” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

16.4. “Görk” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

16.5. “On Yedi Yaş”ın Güzeli İfade Edişi

Ş Gördüm ki bir gökçek yiğit yüzünden nûr tamar.
(Yüz. Ha. XIV. 66)

(...gökçek yiğit... , s. 985 cilt. 2)

Meğer Sultanı ol şehrin begayet
Acayıp görklü idi bînihayet
Henüz oğlan idi, on yedi yaşı
Veli kirpüğü ok, yay idi kaşı (Dah. XIV. 75)

(...görklü, on yedi yaş, kirpiği ok, yay kaş... , s. 1778 cilt. 3)

16.6. “Boy”un Güzeli İfade Edişi

16.7. “Söz”ün Güzeli İfade Edişi

16.8. “Göz”ün Güzeli İfade Edişi

16.9. “Etlı” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

16.10. “Latif” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Uzun boylu, şirin sözlü, kıyma gözlü كوزلو قيه etli canlı,
latif kademlü yiğit koptu. (Ta. Şahi. XVI. 118 -1)

(...uzun boy, şirin söz, kıyma göz, etli canlı, latif kadem... , s. 2531 cilt. 4)

16.11. “Civan” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

16.12. “Keleş” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Ey benim yer güneşi mâh-veşim
Eşbehim, yosma civanım, keleşim كشم
(Fazıl. XVIII - XIX. 12)

(... mah- veş, yosma civan, keleş... , s. 2405 cilt. 4)

Yukarıdaki ifadeler mevcut dönemin erkeklerde güzel olmak için taşınması gereken özellikleri sıralamaktadır. Gördüğümüz üzere erkeklerde de istenen güzellik yüz güzelliğinin yanında huy ve tavır güzelliğidir.

16.13. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi

Erkeklerde güzellik unsuru olarak en çok güce ve yiğitliğe dair kelimelerin kullanıldığını görmekteyiz. Bu da toplumun erkeklerden beklentisini ve olması gereken erkek profilini bize göstermektedir.

Güçlü kuvvetli, babayiğit, cesur ve delikanlı olmak Türklerin erkek güzelliğinde görmek istedikleri özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

acar (II) [acer (II)]: 1. Kuvvetli, gürbüz, dinç , iriyarı. (‘ D in ar kö yl er i, Atlı hi sa r, Bedeş , ‘ Şuh ut , Di şli , İ s- ha kl ı , -A f.; ‘ Eş me kö yleri, ‘ K ar a-ha lli —Uş.; *E ğr idir kö yl eri, Ulu ğ- be y, Y as sıvı ra n *S en irk en t, “Gelen- do st, * Keç iborlu kö yleri, Sağ ra k * Sü tçül er , İ le yd ağ ı -I sp .; Dev ri “B uc ak , Y ay la, B un ak , G ölc ük “Tefenn i, “Ye şilova kö yleri, — Br d. ve kö yl eri; Mu ğla sın, Garipkö y, Kız ıl- ca bö lük, Be reke tli “Tav as , Sığ ma , Haskö y, K ar at aş , “Sa ra yk öy , İ ğ di r, *Çivril, Mora ca, İ s ab ey *Çal., Az iziye, -D z.; *B ozdoğan ve kö yleri, Te pe cik - A y.; Birgi, “Öd em iş, “Çeşme , Te pe kö y “Tor ba lı —İz .; Çepni- dere, ^T ur gu tlu , “Akh isar ve köyleri, “Al aşeh ir, -M n.; “Ban dı rm a, *S usurluk ve çevresi , -B a.; “Ezi ne kö yl er i, “G elibolu, Fili “Biga, Küç ük ku yu , “Ayvacık —Çkl.; Kö- rü st an , Ho cakö y, Derek öy “İ zn ik, “M ust af ak em al paş a, -B rs .; Ka- va kiçi, “Sim av , Ye nic e “E m et, Be şkarış, “A ltın ta ş -K ü .; Sa mrı, Gü mele, Barca k, “ Sö ğü t, Yen ipaz ar, “G ölpazarı —Bil.; Y ak ak ay ı, —Es.; “İ zm it, “K an dıra -K c.; Te pe “Sebe n, “G ere de, Kırb ız -B o.; “A kya zı çev resi —Sk .; Cum ayanı -Z n.; “K argı, E şe n, -K s.; “K ur şu nl u, K al- fa t “Ş abanözü, G en ek -Ç kr.; “Mecitö z ü , - Ç r. ; “B o y ab at- S n .; “M erzifon ve köy leri -A m a.; * Almu s kö yleri —To .; —Gm .; — Dy.; Sama -G az .; Büy ük ne fes - Y z.; S ob ran “N albh an , Güd ül, Ça nılh “Ayaş, Üçem “B alâ, “B ey pa za rı çev res i, E tim es ut —Ank .; Köş ke r -K rş .; -K y .; Ortac a “A kşehir, K ız dl ar , “K ar am an , “E rm ene k ve kö yl er i, Balı “E reğli, - K n , kö yl er i; “P oza ntı -A da.; - İ ç .; “E lmalı, Gü zelsu , “Akseki; Yav uz “K ork ut el i, A bd ür ra hm an la r “Serik -A n t. ; Ço

bansa “ Fet hi ye , “M arm ari s, Yerke sik çevre si -M ğ. ; “L ülebu rg az köy leri - K rk .; “Çorlu -T k .) [ac er H I] : (“Z ar a, Ka ya lıpm ar * Yıl- dız eli -S v.; El ec ik - A nk.; “İnc es u -K y .; “B or -N ğ.; Ortac a “A kşehir -K n .) (c1 s38)

acar (III) [acarı (I), acevit -1, 2, 3; acı kara (III)]: 1. Cesur, kabadayı , atılğan , gözüpek, yiğit. (“D in ar kö yleri -A f. ; “E ğr id ir kö yl eri -I sp .; -B rd .; İğ di r, Çö plü “Ç ivr il, İsab ey “Ç al- D z.; “B ozdo ğan -A y.; “B an dı rm a -B a.; “G elibolu -Ç kl .; “K an dı ra -K c.; - K s .f “K ur şu nl u, K al fa t “Ş ab an öz ü -Ç kr.; - Ç r. ; -S m .; “Merzifon kö yleri -A m a. ; “Ş eb in kar ahis ar- G r.; -T r.; “H op a — Ar.; -D y.; “A ğın -E l. ; Sav ru n “D ivri ğ i, “K oy ul hi sa r -S v.; Avş ar aş ıret i “P ın ar ba şı -K y .; -N ğ .; Sille -K n .; A na yp az ar ı “S ilif ke -İç .; “E lm al ı -A n t. ; “Ç orlu, İn ecik -T k .) [ac evit - 1]: (A ki fiy e “A nd ırın - M r.)(c1 s38)

agit [ağo (I) -3]: Kuvvetli kişi, yiğit. (-G az.) (c1 s100)

ağit: Yiğit. (Karacurun * N iz ip -G az .) (c1 s100)

akitin: Yiğit, cesur. (- D y.) (c1 s155)

apırcın: 2. Becerikli, yiğit, kahraman. (Çepni ‘Gemerek -S v.)(c1 s287)

arbas: Çok kuvvetli erkek. (-A nk. ve çevresi)(c1 s301)

azap (V): Güçlü, kuvvetli. (Dereköy, Kofcağız —Krk.)(c1 435)

azat (II): 2. Güçlü, kocaman. (İley da ğı ““Ulu borlu -Isp .)(c1 s436)

babacan (I) (babaç - 3, babaçan, babaş (II) , baboş - 4]: 1. Güçlü kuvvetli , cesur, yiğit, iri yapılı. (Senir, İlyas •K eçiborlu, Aliköy —Isp.; Vayla ‘ Tefenni, Gü ney, Kavak *Veşilova, -B rd .; Zeyve ‘ Çal -D z. ; Fa laka ‘ Ba yınd ır -I z.; Kerem ‘ Bu rhan iye, ‘ Savaşte pe ve kö yleri, Ye nik öy -B a.; En giz ‘ Ba fra -S m ; -G r.; Kapıköy ‘ Maçka —Tr.; Ha ciılyas ‘Koy ulhisar —Sv.; Çuku rb ağ , ‘ Ermenek -K n.; Harala ‘ İp sala —Ed.; Ceyla nköy ’ Lü lebu rgaz -K rk .) (c1 s447)

balıketi [balıca k]: 1. Kolun üst kısmında şişkince duran kas kitlesi, pazı. (* Se nirk en t -Isp .; Görece -İ z.; -T o. ; * Kilis -G az .; Çepni •G em erek, So ğu kp ınar ‘ Ka ngal -S v. ; •B or -N ğ.; ‘ Fe thiye köy leri -M ğ.) [b alıcak J: (Ama. köyleri) c1 s505)

batır (II) [hattır]: Yiğit, kahraman , cesur. (- D z. ; -B a .; Alta y, Kar ai rtiş -Ç kl ., Ad acı k *V ak fik ebir -T r. ; •Ceyhan, Misis —Ada.) [ba tur] (*Be rgam a -İ z.; •S us ur luk ve çevresi -B a.; Çilehane •R eşadiy e -T o.)(c1 s371)

baydır: Güçlü, kuvvetli. (Kılavuzlu göçmenleri -T k.)(c1 s579)

baz (I): İri, büyük, gösterişli, güçlü kuvvetli. (Kü .: •A ya nc ık -S n. ; •Afşin -M r.; Ku zucu lu •D ör tyol -H a t. ; -Y z.)(c1 s585)

bıçkın [bıçğın]: 1. Cesur. (‘ Ed rem it çevresi -B a.)(c1 s658)

böbrekli [büdüyü, börekli]: Yürekli, cesur, güçlü. (Körküler ‘Yalvaç -Isp .) (c1 s754)

cadalos [cadaloz-1, cadıloz, cafcaf, codoloz]: 1. Cömert, yiğit, becerikli. (Faydalı ‘Kozan -Ada.) [cadaloz-l]: (Taşoluk ‘ Göksün -Mr.; ‘Kangal —Sv.) [cafcaf]: (-Ky.) [codoloz]: (İğneciler ‘Mudurnu-Bo.) (c2 s840)

cappar 1. [—> cebbar]: 2. Güçlü, çevik. (Çuhraşkaşköyü ’Gürün —Sv.) 3. [—> cabar (I)] (c2 s859)

cifi: 1. Yiğit. (Mezirme ’Hekimhan -Mİ.) (c2 s962)

comba (II): Yiğit, güçlü kuvvetli erkek çocuk. (-Ama.)(c2 s996)

cöfü: 1. Yılmaz, cesur. (’ Çerkeş -Çkr.) [cöflü] : (Kaleboynu ’Saimbeyli -Ad a.) 3. Güçlü, kuvvetli. (Peşman ’ Daday -Ks.)(c2 s1006)

çapar (VIII): Cesur. (-Ks.)(c2 s1074)

çeçe (I): Efe. (’ İnebolu -Ks .)(c2 s1104)

çelim (II): Kuvvet, güç. (Nuh -Af.; Bağılı ’Eğri dir, llvas ’ Keçiborlu -Isp .; Kav ak ’ Yeşilova -B rd.; Yu- karıkaraçay ’Acıpayam, Karahisar ’Tavas, Kızılhisar, Kadıköy -D z.; Çapak ’ Torbalı - İz. ; -M n.; -B a. ve çevresi; ’ Perşembe, ’ Mesudiye ve köyleri - Or.; -Tr.; Cenciğe -Eze .; Şekeroba -M r.; ’ Yıldızeli -Sv.; Karahoca ’ Haymana -Ank.; Gazi ’ Develi -K y.; ’ Bor -N ğ.; ’Erm e-nek -K n. ; -Ada.; ’Mut -İ ç. ; Kor-kuteli ’ Elmalı -A nt.; Lârnaka - Kıbrıs ; Kemaller, Rusçuk, Bulgaristan)(c2 s1124)

çelimli: Güçlü, kuvvetli. (-Bo.) (c2 s1124)

çöv: Kabadayı, gösterişli. (Dişli ' Bolvadin —Af.) (c2 s1297)

dalışman: Cesur, yiğit. (*Susurluk —Ba.; Kılıkış -Ed.)(c2 s1345)

daman (III): Güç, kuvvet. (Şenoba *Uludere -Hak.)(c2 s1350)

daş döven: 1. Kuvvetli, iri yapılı insan. (İğneciler 'Mudurnu -Bo.) (c2 s1376)

daşşaklı (II): Yiğit, cesaretli. (' Bor -Nğ-) (c2 s1377)

dayı [dayca, dayıca]: 2. Cesur, babayiğit : Allah için dayı adamdır. (-Uş.; * Kilis -Gaz.; 'An-takya köyleri -H at.) 3, [—► dayıbaşı] (c2 s1388)

delibaş (II): 1. Yiğit, cesur. (Taşoluk 'Göksün -Mr.)(c2 s1410)

deliganlı (deleğanni, deliğanlı): Delikanlı. (Hasanoğlan -Ank.) (c2 s1412)

dikgöz: Yiğit, kahraman, cesur. (-Gr. ve köyleri)(c2 s1486)

dipçin (I): Kuvvetli, gürbüz (kimse). (' İskilip -Çr.; Cuma ' Boyabat -Sn.) (c2 s1510)

doran (II): 2. Yiğit (adam). (-Yz.)(c2 s1563)

elli gollu: Güçlü kuvvetli. ('Bor -Nğ.)(c3 s1722)

evren (III): 1. Boylu boslu, iri yarı, yakışıklı. (•Eş me ve köyleri -U ş.; -B rd .; "Fe thiye ve köyleri -Mğ.) 2. Kahraman, yiğit. (Kapıdağı •Ulu borlu -Is p.)(c3 s1813)

gatuvaz: 2. Güçlü, kuvvetli erkek. (' Çarşamba -S m .; Bayadı, Uzunmusa -Or.)(c3 s1936)

gılok: Çok kuvvetli, cesur ve gözü pek adam. (-Ku.)(c3 s2044)

goçak [goç (II)]: 1. Cesur, yiğit. (' İğdır -Kr.; 'Akşehir -Kn.) [goç (II)] : (Darıyer i' Düzce-Bo.)(c3 s2090)

gozugara: Pek gözlü, cesur. (' Silifke -I ç.)(c3 s2113)

gökçek (I) [göğcek (I) -1, göğçek, gökçek, gökçen, gökçecik, gökçen (I), göyçeyh]: 2. Yiğit, cesur : Ne gökçek adam. (Fellice 'Sarıkamış -K r.)(c3 s2136)

gönç (II): 3. Yiğit. (Geriz -Sm.) 4. Kuvvetli. ("Gürün -Sv.)(c3 s2152)

görkemli [gerindi -1, görenek (II), görgeimli, görkemni, görkimli, görklü, görükemli]: 2. İri yapılı, kuvvetli. (Kuzköy ' Ünye -Or.; Bağlıca 'Arduç -Ar.; -Mr.; -Sv .; 'Bor -Nğ .; 'E r-menek -K n.; Çukur 'Karaisalı -Ada.; 'Anamur -îç.) görkemni [—► görkemli -1] görkimli [—> görkemli -1] görklü [—> görkemli -1](c3 s2160)

gövlez (II): Sağlam, güçlü kuvvetli (kimse). (-K s.; ' Vezirköprü -Sm .)(c3 s2170)

hort (IV) [hurt]: 2. Delikanlı, babayiğit. (' Nazimiye —Tn.) (c3 s2413)

ılbık: Kuvvetli. (Rumeli göçmenleri, Şahin 'Malkara -Tk.)(c4 s2465)

ılg: Kuvvet, güç. (Rumeli göçmenleri, Kocabergos ' Bandırma -Ba.) (c4 s2467)

ılık (I) [ıllık]: Güç, kuvvet. (-K n.) [ıllık]: (-Çr .; -U r.)(c4 2471)

ıgıd: Yiğit. (Koyundere ' Ahıska -K r.)(c4 s2509)

irgin: 1. Genç, delikanlı. (Misis -Ada.)(c4 s2550)

iyit: Delikanlı, yiğit. (Karakoyunlu, 'İğdır —Kr.) iyitmek [—> iyiltmek](c4 s2575)

kabadayı: Genç, evlenmemiş delikanlı; Bu kuşak kabadayılığımından kalmadır. (- Isp.;-Ay.)(c4 s2578)

kacamcer [kacemer, kacere]: 1. Yiğit. (Karaaptal, Büyüklü *Çarşamba -Sm.; 'Merzifon -A ma.; Küçükisa •Zile -To .) [kacemer] : (*Havza, 'Çarşamba -Sm.; 'Merzifon —Ama.; 'Niksar -To .) [kacere] : (' Burhaniye -B a.; Çakıllı —Ada.) 2. Becerikli, çalışkan. (Büyük ' Çarşamba, Karaaptal-Sm.; 'Merzifon -Ama.; Küçükisa 'Zile -To.)(c4 s2586)

kasbak: 2. Mert, yürekli, gözüpek. (-Bo.)(c4 s2675)

keleş (I) [kelete (I II) -2, 4]: 2. Yiğit , temiz yürekli, kabadayı. (' Dinar -A f.; —Es.; -A m a. ; ' Zile -T o.; Ba yadı -O r.; -D y.; Hacıla r ' Daren de -MI.; Va- zıld an ' Divri ği -S v.; -K rş .; -K n .; -A da .; Oyma klı -Ada .) (c4 s2731)

kıyak (VI): 2. Yiğit, yürekli. (-H at.)(c4 s2855)

kıyışkan: Yiğit, yürekli : Ahmet çok kıyışkan çocuktur. ('Mustafa Kemal Paşa -Brs.)(c4 s2858)

koçak (I) [koçak (I) -1, koçağ, koçah, koçbaşı (I)]: 1. Kabadayı, yiğit, yürekli. (' Be rgam a, ' B orn ova- İz .; Tok at -E s.; -1 st .; -Z n.; -K s. ; ' Alaca -Ç r.; Çayköy, Güm üşha-cık öy -A m a. ; -T o. ilçe ve kö y-ler i; Ba ya dı -O r. ; Ça nd arh , Y a-vuz, Çayağ zı ' Şa vş at, Ze ytinlik -A r. ; -K r.; -E zm .; Beşik -A ğ. ; Vn .; Ba şak ' He kimhan -M İ.; Çe-lik ' Be sni -A dı .; -G az .; îpsil e ' Hafik -Sv.; Rav h 'Çubuk -A nk.; Gen ezin 'Avano s - N ş .; -K y .; ' Bor -N ğ.; ' Er menek -K n.; A rap- la r -A da. ; -İ ç .; ' Aksek i -A nt.) [koçağ] : (' Erc iş -V n.) [koçah] : (' Erciş -V n.) [koçbaşı (I)] : (Rumeli göç menleri -1 st .) (c4 s2894)

koçyiğit: 1. Güçlü, kuvvetli, babayiğit. (*Bor -Nğ.)(c4 s2897)

kolçak (IX): Yiğit, mert, yürekli.(-Bo.)(c4 s2910)

kostak (I) [kosbak -1, 2; kosdak. kosga, koska, koskos (I) -1, koşmak (IV), kospak, kospis,kostaklı, kostalak, kosur]: 3. Yiğit, kabadayı, yürekli. (Dodurga 'Bozüyük -Bil.; -K s.; -Sm.; Bayadı -Or.; *Polatlı -An k.; Güzelsu 'Akseki —Ant.)(c4 s2932)

kotak (III): Yürekli, cesur. (-Ezm.)(c4 s2936)

kovak (I): Yiğit, yürekli, korkusuz. (-Brs.)(c4 s2939)

sığanak (II): Çevik. (Gelenbe ' Kırkağaç -Mn.)(c5 s3604)

sırım (V) [sırimsak -2]: 2. Çevik, güçlü. ('Mudanya -Brs.; Vazıldan 'Divriği -Sv.)(c5 s3618)

sırmsı (I): 1. Güçlü. (Ceritkale *Keskin -An k.)(c5 s3619)

süre (II): 1. Yüreklilik, yiğitlik. (Dereli 'Erbaa -To.)(c5 s3719)

şahbaz [şahbaz «1, şahpaz3]: Güçlü, iriyarı delikanlı. (Fadıllı *Milâs -Mğ.)(c5 s3736)

şaplak (IV): Delikanlı. (Taşucu, Ova cık ' Silifke -İç.)(c5 s3746)

şeflek: Yakışıklı. (Çukurbağ 'M ut -îç .) (c5 s3758)

totuk (I): Güçlü, yiğit. (' Çarşamba -Sm .) (c5 s3976)

turaman: iri güçlü, delikanlı.(*Bornova-izm)(c5 s3996)

tuygun: 1. Genç, güçlü : Ahmet o vakit tuygun bir delikanlı idi. (Çoran - Ama.)(c5 s4004)

ünek (I): Ünlü, yiğit. (Bayandır -İ z.; 'Afşin -Mr.)(c6 s4067)

yağız (II): 1. Yiğit. (•Alaşehir -M n.)(c6 s4123)

yalabık (V) [yalabuk (III)]: 1. Çevik, atik. (Dağhalil, 'Çandır, 'Kalecik, Tahtayazı 'Çubuk, Şabanözü *Polatlı, Çanlı 'Ayaş, 'Elmadağ, Kavur 'Keskin -Ank.) (c6 s4134)

yavuz [yavız -1, 2; yavız]: 2. Yiğit, mert. (*Eğridir köyleri -I sp .; Ayv alı ' Taşköprü -K s.; -T r.; *Nizip -Gaz.; ' Koyul hisar -S v. ; Ank.) (c6 s4210)

yeğid [yegit -2]: 1. Yiğit. (Kaptanpaşa köyleri, 'Çayeli -R z.)(c6 s4225)

yeğın (I) [yağın (III), yeğın (I), yeyin (I) -1, 2]: 1. Yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan. (Bölme —ÜŞ.; ' Eğridir —Isp .; ' Çal - Dz.; ' Çeşme -İz. ; Dombaylı 'Salihli, ' Alaşehir -Mn.; -K ü. ; -E s. köy-leri; Ağlı ' Kü re, ' Kargı -K s.; ' Çer-keş, ' Kurşunlu -Çkr.; Belkavak ' İskilip, Çavuşçu 'Sungurlu -Çr.; -Sm.; ' Merzifon -Am a.; Heris ' Ar-tova —To.; 'Şebinkarahisar —Gr.; Uluşiran 'Şiran, Alansa 'Kelkit -G m. ; -Ar. ilçe ve köyleri; ' İğdır, -K r.; -Ezm .; 'Kemah -Eze.; ' Sason -Sr .; -Mİ.; *Ağın-El.; 'Bi-recik -Ur.; ' Antakya -H at .; Hacılyas 'K oyulhisar, 'Gürün -Sv.;)(c6 s4225)

yırlığ: Yiğit. (Argıthamı 'Ilgın -Kn .) (c6 s4276)

yiğit: Yiğit. (Silifke -İç .)(c6 s4278)

Erkeklerin güzelliğini bir diğer özellik ise pek tabii kıyafetler ve kullandıkları aksesuarlardır. “Güzellik ondur dokuzu dondur” atasözü de bu algıyı çok açık bir şekilde ifade etmektedir.

al çevre: Erkeklerin kullandıkları büyük kırmızı mendil. (Kerkük)(c1 s209)

arpacık (III): Erkek entarisine (gecelik) yapılan bir çeşit nakış. (Dodurga ' Bozüyük -B il.) (c1 s330)

aydede kuşağı: 1. Gök kuşağı. (Ekse ' Çal -D z.) 2. işlemeli bir çeşit erkek kuşağı. (Ekse ' Çal -D z.)(c1 s411)

çıtak (V): iyi giyinmiş, yakışıklı delikanlı. (' Sarayk öy -D z.; ' Osmancık -Çr.; Alaçam ' Bafra -Sm .; ' Ni k-sar, ' Zile- T o.; ' Mesudiye, Karakuş bucağı köyleri ' Ünye -O r.; ' Şebin -ka rahisar -G r. ; Ağvan is ' Suşehri, ' Yıldızeli -S v.; -Y z.; -N ğ.) (c2 s1192)

gıyak (I) [gıyah]: Güzel, şık, gösterişli, yakışıklı. (Çapalı, Çığn ' Dinar-A f.; *Eşme ve köyleri -Uş.; ' Keçiborlu, Biiyükkabaca, Uluğbey ' Senirkent, ' Eğridir ve köyleri -I sp .; ' S aray-köy ve köyleri, ' Çal -Dz.; Eymir •Bozdoğan -A y.; -Mn. ve çevresi; •Mudanya -B rs.; ' Geyve - Sk.; Peşman ' Daday -K s.; İğneciler ' Mudurnu -Bo.; ' Kurşunlu -Çk r.; -Sm.; ' Merzifon ve köyleri -Ama.; Danışman ' Fatsa, Kuzköy *Ak- kuş -Or. ve köyleri; ' Gürün, Mak-suttu ve çevresi, ' Şarkışla, ' Z a-ra —Sv.; Çanlı ' Ayaş -Ank.; Af-şar aşireti ' Pınarbaşı —Ky.; As- lanköy ' Mersin -I ç. ; ' Bor, -N ğ.; ' Ermenek ve köyleri -K n.; ' Kor-kuteli ve köyleri, ' Elmalı, ' Finike ve köyleri -Ant.) [gıyah] : (Bayburt ' Sarıkamış -Kr .; Bahçeli ' Bor -Nğ.)(c3 s2065)

halta (I): Kıravat. (Seydiköy * Şiran -Gm.)(c3 s2262)

hameyli: 1. Genç erkeklerin boyunlarına taktıkları üçgen biçiminde gümüş kolye. (Kazanç ' Şarkikara-ağaç - Gr.) 2. Gümüş kuşak. (Çam- ova ' Divriği -Sv.)(c3 s2266)

sahrathık [sahretlik]: Erkeklerin bellerine bağladıkları sırma işlemeli kayış. ('Şiran -Gm.) (c5 s3518)

Herhangi bir nedene bağlı olmadan bir bütün olarak erkeklerin güzelliğini ifade eden en önemli kelime “yakışıklı”dır. Yakışıklı, Güncel Türkçe Sözlükte “güzel, gösterişli erkek” anlamında yer almaktadır. Halk dilinde de yakışıklılığı ifade eden yörelere özgü söyleyişler bulunmaktadır.

aynacıklı (I): Yakışıklı. ('Bergama -İ z.) (c1 s426)

beribenzer (IV): Yakışıklı. (Y ay la ' Te fenni -B rd .)(c1 s632)

cımbut (II): Yakışıklı: Şuna bak ne cımbut delikanlı. (Mürüs *Erbaa -To.; »ünye -Or.)(c2 s916)

çelen (VI) [çelek (V)]: Yakışıklı (delikanlı). (-Y z.; -K rş.) [çelek (V)] ; (-Sv.) (c2 s1120)

çıtak (V): İyi giyinmiş, yakışıklı delikanlı. (‘ Sarayk öy -D z.; ’Osmancık -Çr.; Alaçam ’ Baфра -Sm .; ’ Ni k-sar, ’ Zile- T o.; ’ Mesudiye, Karak uş bucağ ı köy leri ’ Ünye -O r.; ’ Şebin -ka rahisa r -G r. ; Ağvan is ’ Suşeh ri, ’ Yıld ızeli -S v.; -Y z.; -N ğ.) (c2 s1192)

çığlez [çivlez, çizlez]: Yakışıklı . (-Ç r.; ’ Merzifon -Ama.) [çivlez] : (Sarunbey -Ç r.) [çivlez (I)] : (-Ç r.)(c2 s1210)

çiyelem (II): Sevimli yakışıklı adam . (Azeri köyle ri -A m a.) (c2 s1250)

fanik: Yakışıklı. (Fariske ’Ermenek -Kn.) (c3 s1833)

findıllı [findırdak, fingly, fındırdak]: Yakışıklı ve oynak (kimse). (Uluşiran ’ Şira n -G m.) [findırdak] : (Karabüzey *Araç -K s.) [fingly] : (- Krş.) [fındırdak]: (‘ Bozdoğan -Ay.; -B a.)(c3 s1853)

gedimen: Yakışıklı. (Adiller ‘Ermenek -Kn.)(c3 s1967)

gyak (I) [gyah]: Güzel, şık, gösterişli, yakışıklı. (Çapalı, Çığn ’ Dinar-A f.; *Eşme ve köyleri -Uş.; ’ Keçiborlu, Biiyükkabaca, Uluğbey ’ Senirkent, ’ Eğridir ve köyleri -I sp .; ’S aray-köy ve köyleri, ’ Çal -Dz.; Eym ir •Bozdoğan -A y.; -Mn. ve çevresi; •Mudanya -B rs.; ’Geyve - Sk.; Peşman ’ Daday -K s.; İğneciler ’Mudurnu -Bo.; ’ Kurşunlu -Çk r.; -Sm.; ’Merzifon ve köyleri -Ama.; Danişman ’ Fatsa, Kuzköy *Ak- kuş -Or. ve köyleri; ’ Gürün, Mak-suttu ve çevresi, ’Şarkışla, ’Z a-ra —Sv.; Çanıllı ’Ayaş -Ank.; Af-şar aşireti ’ Pınarbaşı —Ky.; As- lanköy ’Mersin -I ç. ; ’Bor, -N ğ.; ’Ermenek ve köyleri -K n.; ’Kor-kuteli ve köyleri, ’Elmalı, ’ Finike ve köyleri -Ant.) [gyah] : (Bay burt ’Sarık am ış-Kr .; Bahçeli ’Bor -Nğ.)(c3 s2065)

iransa: Yakışıklı. (Muradı ’ Ermenek -Kn.)(c4 s2483)

ker (VI): Yakışıklı. (‘ Kavak -Sm.) (c4 s2752)

kılıklı (I): 2. Güzel vücutlu , yakışıklı, gösterişli.(‘ Merzifon -Ama .; ’Zile ve köyleri -To.; Bayadı -O r.; ’A ntakya -H at .; ’Bor -Nğ.; Yerkesik -Mğ.)(c4 s2799)

kırtış (III): Şık, yakışıklı. (‘ Çerkeş -Çkr.; ‘Boyabat -Sn.) (c4 s2839)

kıyak (I) [kıyburcak, kıyık (IX), kıynaşık (II)]: Güzel, biçimli, yakışıklı, düzgün giyimli. (-Af.; Akse -U ş.; Bağlıllı ‘Gclendost -Isp .; Ho- naz, Söğüt -Dz.; Eymir

‘Bozdo-ğan -Ay .; ‘Bornova, ‘Torbalı, ‘Urla, ‘Bergama -îz .; ‘Alaşehir -Mn.; ‘Susurluk, ‘Edrem it -Ba.; Fili ‘Biga -Çkl.; Karamanca ‘Ge-diz - Kü.; Selimköyü ‘Gölpazan -Bil.; Bozan -E s.; ‘Ka ndıra -K c.; ‘Akyazı ve çevresi -Sk.; ‘ Kurşun-lu - Çkr.; ‘ İskilip - Çr.; ‘ Havza, Mahmutbeyli ‘ Kavak -Sm .; Ezi-ne, ‘Merzifon ve köyleri -Ama.; -To.; ve köyleri; Kuz ‘ Ünye, Bayadı -Or.; -T r.; -Rz.; Çayağ- zı, ‘Şavşat, Bağlıca ‘Ardanuç -Ar.; -H at .; ‘ Koyulhisar -Sv.; İn-cirli, Topaç -Yz.; ‘Kayaş -Ank.; ‘Pınarbaşı ve çevresi -K y.; Bah-çeli ‘Bor -Nğ.; ‘Ermenek —Kn.; Kızıloba ‘Silifke, ‘Mut ve köyleri, Civanyaylağı -t ç. ; Çomaklıderde ‘ Korkuteli, ‘Elm alı—Ant.; Ahiköy -Mğ.; -E d.; ‘Lüleburgaz -K rk.; ‘Saray, tneçik -Tk.)(c4 s2855)

laman: Yakışıklı. (Sanveliler ‘Erme-nek —Kn.)(c4 s3062)

nevker (II): Yakışıklı. (Güney ‘Yeşilova -Brd.)(c4 s3249)

selbes(II): Yakışıklı , görkemli. (Bilecik -Kn.)(c5 s3575)

sığva: Genç, yakışıklı. (Çavdarlı ‘Şavşat -Ar.) (c5 3606)

usul: Yakışıklı : “ Yiğidin yanında genççe olmalı Boyu usul, beli ince olmalı" (Karacaoğlan). (-Ky. köyleri)(c6 s4046)

ülgü (II): Yakışıklı (kişi). (Köşker -K rş.)(c6 s4065)

yakuşlu: Yakışıklı. (Uluşiran ‘Şiran-Gm.)(c6 s4128)

yalabık (IV) [yalabuk (II) , yalamuk (VII)]: 1. Güzel, yakışıklı, sevimli. (-Uş.; ‘Eğridir -Is p.; ‘Çal -Dz.; ♦Bozdoğan, Yenipazar -Ay.; Tokat -Es.; Çayır ‘İzmit, ‘Kandıra -Kc.; ‘Mudurnu -Bo .; ‘Akyazı -Sk .; ‘Bor -Nğ.)(c6 s4134)

yordamlı (II): 1. Yakışıklı, gösterişli. (Oluş, —Ama.; Çayağzı ‘ Şavşat _ •-Ar.; ‘Ağın - E l.; ‘ Antakya -Hat .; Maksutlu ‘ Şarkışla -Sv.)(c6 s4299)

zarplı (II): 1. Güzel, yakışıklı. (Üçkuyu, Çindere ‘ Buldan -Dz.) (c6 s4352)

zonturlu: Yakışıklı, çalımlı, süslü, oturaklı. (‘ Merzifon -Ama .; -Mr.; -Ur.; -Gaz.; Maksutlu‘Şarkışla -Sv.; Çabş ‘Haymana -Ank.; -Ada.) .(c6 s4396)

Alnın üzerine düşen saç da erkeklerde güzellik ifade etmek için kullanılmıştır.

koçor: Köy delikanlılarının alınları üzerine bıraktıkları saç. (Yavuz ‘ Şavşat -Ar .)(c4 s2896)

17. Kıyafet”in Güzelliği İfade Edişi

17.1. “Rengarenkton’un Güzel İfade Edişi

“Güzellik ondur, dokuzu dondur” diye tam da bu konu için söylenmiş bir atasözü de mevcuttur. Kıyafet kişiyi çevresine tanıtan en önemli unsurlardan biridir. Nitekim iletişimde ilk dakikalar ve görünüş büyük önem taşımaktadır. İnsanlar karşısındaki kişi hakkında herhangi bir ön bilgiye sahip değilse kıyafetine bakarak şekillenir. Dolayısıyla kıyafet kişiyi hoş gösterebilirken, arka plana da atabilir. Burada kıyafetin güzelliğe olan etkisine örnekler vermeye çalıştık.

Ş Sabah oldu derya yüzünden bir donanma gemi çıktı, halk
rengârenk tonlar giymiş şâdıllıklar ile çalıcılar چالچیلر bu şah-
zadeyi almağa geldiler. (Ferec. XV. 114)

(... rengarenk tonlar... , s. 807 cilt. 2)

17.2. “Gönlek”in Güzeli İfade Edişi

Utbe bunların katına yeni gönlek giyip gökçeklenüp
کوچککنوب geldi. (Tez. Ba. XV. 86)

(...yeni gönlek giyip gökçelenmek... , s. 1716 cilt. 3)

17.3. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi

“Güzellik ondur dokuzu dondur” atasözünün de ifade ettiği üzere kıyafetin güzelliğe katkısı kaçınılmazdır.

Bu bölümde özellikle belirtilen elbise, şal, başörtü, şapka, kuşak, kaftan, pantolon vs. gibi kıyafetlerin güzelliği ifade edişini inceleyeceğiz.

Şal, tülbent, şapka vb. aksesuarların çok çeşitli olması güzelliğe etkisini ispatlamaktadır. Fes, tepelik, başörtü gibi aksesuarların sıradan olmaması gerek ipekten gerek altınlarla, renkli boncuklarla süslenmiş olması onların kişiyi güzelleştirmedeki rolünü güçlendirmektedir.

abrı: İpekten yapılmış, beyaz renkli, çiçekli veya sade düz başörtüsü. (- B t.)
(c1 s30)

ah (II): 1. 'Kadınların başlarına örttükleri beyaz tülbent. ("Kemaliye -E ze .; "Arapkir-Mİ.; Savrun, "D ivriği -S v.; Bahçeli "Bor -N ğ.) (c1 s121

ak (I) [akhez -1, akcakatık -3, alılık (I) -5]: 1. Tülbent, baş örtüsü, beyaz yaşmak. (*Şarki Karaağaç, *Yalvaç -Is p.; *Bor -N ğ.; Darlaz *Ereğli, Sille -K n.) (c1 s135)

akbaşlık (I) 1. [—>■ akbaba]: 2. Beyaz yünden örülen baş atkısı, şal. (-Y z. köyleri) (c1 s142)

akgavık: Beyaz yünden yapılan ve fese benzeyen bir çeşit şapka. (Alâeddin *Acıpayam -D z.) (c1 s149)

alavura: Başa örtülen şal. (Galata •Gelibolu -Ç kl .) (c1 s203)

albağ: Kadınların alınlarına bağladıkları bir çeşit yazma. (Kerkük) (c1 s207)

alçelme: Türkmen kızlarının baş örtüsü üzerine alından bağladıkları katlanmış örtü. (*Dinar köyleri -A f.) (c1 s209)

altınbaş (I): İnce, beyaz ve üzeri yıldız çizgili baş örtülük. (Medele ' Çal — Dz.; ' Afşin, 'Elbistan —Mr.) (c1 s231)

altınlu ah: Kenarına altın dizilmiş örtü, tülbent. (' Divriği —Sv.) (c1 s233)

alvala (I): İnce ipekten dokunmuş kırmızı tülbent, gelin baş örtüsü. (—Çr.; * Yusufeli —Ar.; Danaman-dıra * Silivr i -İ st.) (c1 s234)

annik: Köy kadınlarının giydikleri fesin alın kısmına konan altın dizisi. (*Kemaliye ve çevresi -E ze .) (c1 s279)

armıdiye: Kadınların başlarındaki takkeye astıkları yürek biçiminde gümüş levha. (İlgilli ' Çivril -D z.) (c1 s328)

aşab: İpekli baş örtüsü, eşarp. (Ka-pıköy *Maçka —Tr.) (c1 s349)

atkul (I): Genç kızların başlarına attıkları etrafı uzun püsküllü, büyük çevre, atkı. (-Rz.; Ağlı »Küre -K s.) (c1 s370)

bağlama (ix) [bağlak (IV)]: 1. Yemeni, renkli basmadan yapılan başörtüsü. (* Afşin, ' El bista n -M r.; *Bor -N ğ.) (c1 s482)

mino (II): Süs için giyilen fes. (Kızılca- ören -K ü.) (c1 s697)

cenik (IV): Çevresine altınlar sıralanmış olan fes. (-K ü.; -Mİ. ve ilçeleri) (c2 s882)

çakmalı: İpek tül üzerine çin pulu denilen renkli pullarla işlenmiş başörtüsü . (-K r.)(c2 s1046)

çatanah: Feslere dikilen altın süs. (' Kangal —Sv.)(c2 s1088)

çekülük: Pullu fes üzerine bağlanan şerit. (' Çerkeş -Çkr.)(c2 s1117)

çembere: Kadınların başlarına taktıkları kasnak. (İrişli, Bayburt ' Sarı-kamış —Kr.) (c2 s1128)

çirtikli terlik: 2. Kenarları işlemeli, patiskadan yapılmış takke. (-Mr.)(c2 s1238)

depelik [depeşelik]: 1. Eskiden kadın-ların başlarına taktıkları altın ve gümüşlerle süslü olan başlık. (' Siv-rihisar -Es.; 'Merzifon -Ama.; 'Gürün —Sv.; Elmalı 'Kızılcaha-mam -Ank.; ' Bor -Nğ.) [depeşelik]: (Tokat -Es.)(c2 s1427)

dipçik (IV): Kadınların başlarına koydukları altın ve gümüşle süslü tepelik. (-Krş.) dipeil [—> dibcil -1](c2 s1510)

döşeme (I) [döşek (I) -1, döşeneyh, döşengi (II)]: 1. Ham ipekten yapılmış yollu ve renkli başörtüsü. (Çeltikçi, 'İnegöl -B rs.; -Çr.; 'T ur-hal -To.)(c2 s1590)

eğdirme (I): Kadınların başlarına örttükları örtünün kenarına konulan oya. (Terkeşan —Yz.) (c3 s1675)

eğe (V): Kuka ipliğinden boncuk ve pul ile örülen oya. (Karkmçık 'Ar-tova -To.)(c3 s1675)

gaz (III): İpek başörtüsü. (Çaltı 'Sögüt -Bu.)(c3 s1952)

girap: İpek kadın başörtüsü. (' Çal -Dz.) (c3 s2080)

hotuz (II): Kadınların süslü başörtüsü. (♦Bornova -İz .) (c3 s2421)

kaplakpişi: Kadınların taktıkları altınlı başlık. (-Ur.)(c4 s2635)

kelâyağı: İpek başörtüsü. (-Kr.)(c4 s2725)

keleyağı (I): İpek başörtüsü. (' İğdır -K r.) (c4s 2732)

kemer (IV): Kadın fesinin önüne takılan altın dizisi. (' Bor -Nğ .)(c4 s2739)

küf [küfe]: 2. Kadınların başlarına giydikleri altınlı fes. (-U r.) [küfe] : (-U r.)(c4 s3026)

mapes: Kadınların başlarına bağladıkları oyalı yemeni. (Denizgiren , Karaburun -İz .; Çatalağıl ' Karacabey -Brs .)(c4 s3127)

maşallah: Türkmen kadınlarının başlarına taktığı gümüş başlık. (*Emirdağ - Af.)(c4 s3135)

rnerze (III): 1. Renkli kadın başörtüsü . (Kızılören *Sandıklı -Af.; Logus -Isp .; Kapaklı ' Kaş , Akçaeniş •Elmalı—An t.) 2. Hamam havlusu. (•Yalvaç, ' Gelendost -I sp .; -D z .; •T ire - îz .; ' Milâs, Alıkköy -M ğ.) (c4 s3172)

natır (II): Köylü kadınların başlarına taktıkları fesin çevresine dizilen yalancı altınlar . (Yapraklı -Çkr.)(c4 s3242)

naznazi: İpek örtü . (Çala ' Çıldır - Kr.)(c4 s3243)

pirant [piranta]: İpek yemeni, krep. (-Ky.)(c5 3445)

pullu (I) [pullu bürük]: Çevresi ve üstü sırmayla, pulla işlenmiş, kırmızı, kadın başörtüsü. (Uluğbey 'Senir- kentlap .; Söğüt, Honaz -D z.; *Çerkeş -Ç kr.; ' İskilip -Çr.; * Ke-maliye -E ze.; * Afişin ve köyleri -Mr.)(c5 s3487)

pür (III): İpekli başörtüsü. (' Beypazarı -Ank.)(c5 s 3497)

taçorta: Kadınların giyindikleri gümüş tepelik. (' Kemah -Eze.)(c5 s3800)

takıç (II): 2. Kadınların giydikleri çevresi altın ve gümüşle süslü bir çeşit fes. (' Alanya, Ilıca 'Ma-navgat -An t.)(c5 s3809)

takka (II) [takke, takkiç (I I) ,tayka -2]: 2. Kadınların giydiği fes : Kadının yakışı takkayla gelir. (Alâaddin ' Acıpayam -D z .; ' Yerköy -Yz.) [ta vka -2] : (Sorhun ' Niksar -T o.)(c5 s3811)

tepelik (I) [tepelük (II)]: Üzeri altın dizili, süslü kadın fesi. (Sücüllü ' Yalvaç -Isp .; Solmaz 'Tavas -Dz.; -B o.; ' İskilip -Çr.; Küçük-lü, -Sm . ve ilçeleri; ' Tirebolu

-G r.; 'Tercan, 'Kemaliye -Eze.; 'A hlat -B t.; Keşanuz, 'Güdül, *A- yaş, 'Haymana -Ank.; 'Çiçekdağı -K rş.; -K y. ve köyleri; 'Ürgüp "Nş.; -Nğ.)(c5 s3884)

türme: Çok renkli ve yollu ince ipekliden yapılmış bir çeşit başörtüsü. (Kerkük)(c5 s4016)

vala (I) [velâ, vele (I) -5]: 1. İpekten dokunmuş, ince başörtüsü. (Sa-tılmış -Es.; 'Çerkeş -Çkr.; Bağlıca •Arduç, *Şavşat köyleri -Ar.; -K r.; -Ezin.; -Ur.; Üçcm *Balâ -An k.; -K r.) 2. İnce, renkli, ipekli değerli kumaş. ('Taşköprü -Ks.; Çıknkçı*Akdağmadeni,-Yz.;-Krş.) [velâ] : (' Bor -Nğ.) [vele (I) -5] : ('Mut köyleri -İç .)(c6 s4091)

nezgep [nezgeb, nezgip, nezkep]: Kadınların başlarına taktıkları üstü işlemeli ve altınlı başlık. (-Mn.; -Sm.; Kumbaca ' Finike -Ant.)(c4 s3250)

pırpır (III): 1. Kadın giysilerini süslemekte kullanılan boncuk ya da kumaş parçası. (Tokat - Es. ; •A luc-ra köyle ri -G r. ; -Eze .) (c5 s3446)

poçu (I) [poço (II), puçu, puşu (I) -1]: 1.Başa sarılan, çevresi saçaklı,ipek örtü. (Balçıklıisar *Şuhut -Af.; Ba-ğilh, Sofular ' Eğ rid ir—İsp.; -Brd.; Söğüt, İlonaz, Yukanseyit *Çal -Dz.; Çandarlı ' Bergama, ' öde-miş köyleri -İz.; Yeniköy -Ba.; -K ü.; Dodurga 'Bozüyük, İnönü 'Söğüt -Bil.; Tokat —Es.; Çanıllı 'Ayaş - Ank.; 'Bor —Nğ.; -K n.; ' Kaş, Çomaklı 'Korkuteli -A nt.; ' Bodrum -Mğ.)(c5 s3467)

Düğün, bayram gibi önemli günlerde özellikle güzel kıyafetler giyilerek daha güzel görünme düşüncesi vardır. Bunu da düğün ve bayramlarda giyilen özel kıyafetlerin varlığı kanıtlamaktadır. Bu günler insanlar için ayrıca önem taşımaktadır. Dolayısıyla kimse sıradan olmak istemez. Daha endamlı daha gösterişli olma düşüncesiyle kıyafet seçimine özen gösterilir. Gelin, damat; damadın nişanlıya gönderdiği hediye kıyafetlerin tümünün ortak amacı güzelliğe güzellik katmaktır. Biz de bu sebeplerden ötürü çalışmamızda yer verdik.

adamlık (I) [adamlak, adamlıh]: 1. Düğün veya bayramlarda giyilen elbise, yabanlık. (Yassıviran *Senirkent -Is p.; Bereketli ' Tavas -D z.; 'Akhisar -Mn.; -B a köyleri; İsmetiye -Brs.; -K ü.; Çayırdere ' Silivri —İst.; 'Alaçam —Sm.; Biz-mişen -E l. ;' Silifke -İç .; Çavuşköy 'Babaeski -Krk.; Büyük'manika ' Saray -T k.) [adamlak] : (' Gelendost —İsp.) [adamlıh] : (' Gürün -S v.) (c1 s63)

alay bindallısı: Kadife üzerine sırma ve kılaptan işlemeli kaftan. (‘ Merzifon -Ama.) (c1 s203)

al guşak 1. [—» ala kuşak]: 2. Düğün ve bayramlarda köy kızlarının bellerine doladıkları çok renkli kuşak. (Bekilli ‘ Çal -D z.)(c1 s215)

bayramcalıh [—> bayram çalık (I) -2] bayra mç alık (I) [bay ramçalık , bayramcılık, ba yram çalık -1,2: bay- ranlıh , bayra mş alık]: 1. Bayram arifesinde nişanlıya gönderilen elbise v.s . gibi hediyeler. (- Ç r. ; -G az . ’ Afşin. ’ Elb ista n -Mr.; ’ Ka ngal ve köyleri, E. Hüy ük ’ Şarkışla —Sv .) [bayram çalık -1]: (’ A rd ahan,’ Po so f -K r.) 2. Ba yram elbisesi. (* T aş o\|a -T o. ; -M r.; ’ Boğ az laya n- Yz.: Ko eabey -K rş .; Nğ.; -A da .; Bolacalı aşire ti —îç .)(c1 s584)

dallı: 1. Kadife üzerine sırma işlemeli kadın elbisesi, gelinlik. (’ Bigadiç)(c2 s1346)

donak (I) [don (I) -3, donalı]: 1. Gelin elbisesi, kadın elbisesi. (Göçmenler, Kocabergos -Erdek -B a.; Göçmen-ler, İbr iktepe -İpsala -E d.) [don (I) -3]: (’ Karşy aka —Iz.; -Mr.; -Bor -Nğ .)(c2 s1558)

kişilik: Bayramlarda ya da konuk yanma çıkarken giyilen yeni giysi. (Balkır ‘Devrek -Zn .; -Sn.) (c4 s2887)

libade (I) [liba (III), libada, libado]: I.Pamuklu kadın elbisesi. (Yenice ’Safranbolu -Zn .) [libada]: (Saçıkara|ı aşireti, Dutlu ’ Dörtyrol -H at .) 2. Arkası ve önu sırma ile işlenmiş kısa kollu gelin elbisesi. (—Mğ.) (c4 s3079)

mindallı: Sırma işlemeli kadife kumaştan yapılmış kadın giysisi, bindallı.’ (-Af.) (c4 s3201)

yabanlık: El içinde, özel günlerde giyilen giysi, pabuç.(-Mn. ve çevresi; ’Susurluk -Ba.;’Mudanya ve çevresi -Brs. ; Tokat -Es.; ’Düzce -Bo.; -Çr.; ’ Merzifon ve köyleri -Ama.; Kuzköy ’Akkuş -Or.;’Kilis, -Gaz.; ’Gürün -S v.; Güzelsu ’Akseki -Ant.; ’ Lüleburgaz -Krk.) (c6 s4114)

kaçalak: Genç kızların görücüye çıkarken giydikleri giysi. (’ Safranbolu -Zn.) (Derleme, c4 s2587)

Kuşak, potin, pantolon gibi tüm kıyafetler birtakım özel yönleriyle güzelliği ifade etmek için kullanılmıştır.

ak kuşak: Elde örülmüş beyaz yün kuşak. (Yayla *Tefenni —Brd.) (c1 s157)

bağcak [badaş ipi, bagancak , bagcak. bağacak - 1, 2; bağacık (I)]: Kadınların kullandıkları renkli yün, sırma veya ipele örülmüş kuşak, bel bağı. (E k s e ' Çal -D z. ; ' Ünye ve çevresi -O r. ; -G r. ; Ba hşış ' Anam ur -İ ç.)(c1 s475)

bağcıklı yarım potin.: Lastikli yarım potinden sonra moda olan potin . (- 1 st .)(c1 s476)

darabulus: Kadınların ve efelerin bellerine sardıkları ipek kuşak. (' Ermenek -Kn.) (c2 s1365)

derem: Kadınların bellerine bağladıkları kuşak. (Kaptanpaşa köyleri •Çayeli -Rz.)(c2 1432)

dişeme: Yörük kadınlarının bellerine taktıkları süslü kuşak . (Lağus -Isp.)(c2 s1521)

galik (II) [galiç, galivle]: Sivri topuklu kadın ayakkabısı, ayakkabı. (- İz.; Cenciğe -Eze.) [galiç] : (Kızılköy »Dinar -Af.)(c3 s1901)

metot: Köylü kadınların giydiği, üzeri işlemeli ayakkabı. (-To.)(c4 s3175)

nerdane: Kırmızı kadın ayakkabısı. (-Isp .)(c4 s 3248)

kıllama: Köylü kızların bellerine bağladıkları yünden yapılmış püsküllü kuşak. (' Sungurlu -Çr.)(c4 s2801)

kolan: 1. Yünden ya da ipekten yapılmış üzeri işli ince kuşak. (Gü-ney 'Yeşilova -Brd.: Alâeddin ' Acıpayam -Dz.; iğneciler 'Mu-durnu - Bo.; Atlas ' Sivrihisar -Es.: Karaözü*Gemerek, 'Şarkışla -Sv.)(c4 s2908)

tosya: İpekli kuşak. (' Şebinlarahisar -Gr.; -Ezm.)(c5 s3975)

Kıyafetlerde nakış güzel görünmek için önem taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki kıyafetlerdeki nakış özellikle belirtilmiştir. Nakış dışında sıradan olmayan kıyafetler güzel yönleriyle belirtilmiş. Biz de bu tür kelimelere çalışmamızda yer verdik.

altın oluk (II): 1. İşlemeli kadın pantolonu. (' Bozdoğan -A y.)(c1 s232)

arpacık (III): Erkek entarisine (gecelik) yapılan bir çeşit nakış. (Dodurga ' Bozüyük -B il.)(c1 s330)

cenet (II): Kadın pantolonlarının paçalarına renkli pullarla işlenen na kış. (-A nt.) (c2 s881)

çıtılgı (II): Kadın ve erkek entarilerinin kenarlarına yapılan işleme. (Ilıcaksu, ' Domaniç -Kü.: Dodurga ' Bozüyük -Bil.; -Nğ.)(c2 s1193)

çıtırgı (II): Elbiselerin yaka ve kollarına çizgi şeklinde süs olarak yapılan nakış. (Bayat *Emirdağ -Af.)(c2 s1194)

kastir [kartol]: İşlemeli kadın giysisi. (-Ky.) katra [*• kastıra] kastul [> kartol](c4 s2677)

kazeki [kazake -2, kazaki -2]: İşlemeli çuhadan yapılmış kısa ceket. (P azarcık *Bozüyük -B il.; 'Mecitözü -Ç r.; Karalialil ' Havza -S m.; -A ma.; Bahçebaşı -T o.; —Kr.; -E zm .; 'Terc an -E ze .; ' Nazimiye —Tn .; ' Kızılcaham am —Ank.; ' P1 -narba şı -K y.; ' Ilgın -K n.) [kazake -2] ; (' Ka rac abey -B rs.; -K ü.; -E s. ; -K c. ; -B o. ; -Y z.; -A nk .) [kaz aki -2] : (-A ma .; Çanılı ' Ayaş -Ank.) (c4 s2712)

kıncık (II): Süs, işleme : Bir gömlek giymiş kıncıklı. (' Emet -Kü .) (c4 s2808)

sarka [sak (V), sarga, sarko, sarma (IV)]: 1. Üstü sırma işlemeli, kadife ya da çuhadan yapdan kollu, kolsuz kadın ceket. (-Dz.; Doğla 'Karacabey -Brs.; Dodurga 'Bozüyük -Bil.; 'Gerede —Bo.; 'Siv-rihisar -E s.; 'Ula -Mğ.) 2. Yelek boyunda kollu, önü açık, düz yakalı, kadifeden işli kadın giysisi, kısa entari. (Altıntaş - Kü.; Çaltı 'Söğüt -Bil.; Tokat -Es .)(c5 s3548)

sutaşı: Giysilere dikilen bir çeşit süslü şerit. (-K y.)(c5 s3703)

temeldevren: 2. Sırma ile işlenmiş kadife giysi. (' Bodrum -Mğ.)(c5 s3877)

darayı: İpekten yapılmış, süslü, nakışlı kadın çarşafı, kadınların hamamda sardıkları peştemal. (' İğdır-K r.) (c2 s1367)

delme (I) [derine (I) -1, dermen (I)]: 1. Yelek, önü işlemeli bir çeşit yelek, (öz burun , ' Emirdağ, Çay ' Bolvadin, ' Sandıklı-A f.; 'Atab ey, Nudra 'Şark îkaraağaç, 'Gelendost, Söğüş, -Isp .; Çamköy 'Göhlisar, -B rd .; Ovacık, Kızılcaşöğüt,

İğdir, îshaklı 'Çivril, Honaz, 'Çal, —Dz.; -Ay.; 'Bergama - İz.; Pulluca, 'Demirci, Ilyaslar 'Kırkağaç - Mn.; 'Balya -Ba.; 'Gelibolu, Büyükanafarta 'Eceabat -Çkl.; Karaoğlan 'Mustafa Kemal Paşa -Brs.; Çal, Seydiömer -Kü.; İnönü, Dudaş, Harman 'Söğüt, Selöz, Arıcaklar 'Gölpazarı, Yarhisar -Bil.; Tokat, Atlas 'Sivrihisar -Es.; -1st.; Ko-fullu 'Safranbolu -Zn.; 'İnebolu, Aşağıkayı, Ağlı 'Tosya, 'Küre -Ks.; 'İskilip ve köyleri, Ovasa-ray, Büğdüz, Seciğen 'Osmancık, 'Mecitözü ve çevresi, -Çr.; Çakırlan 'Havza, 'Vezirköprü -Sm.; 'Merzifon ve köyleri -Ama.; 'Erbaa -To.; -Gr.; 'Pütürge -Mİ.; -Gaz.; -Sv.; Dedik 'Sorgun -Y'z.; Peçenek 'Kızılcahamam, Şiştamı 'Kalecik, 'Ayaş, 'Beypazarı, 'Balâ, Elmalı, Kınık -Ank.; Seyfe 'Mucur, -Kış.; -Nğ.; -Kn. ilçe ve köyleri; Man-kıt 'Ceyhan, -Ada.; Alaca -Ant.; -Mğ. ilçe ve köyleri; -Ed.) (c2 s1414)

fermana (I) [fermana, fermaniye, fermele, fermen, fermene, fermile, feymene]: 1. Kadınların giydiği üzeri işlemeli yelek. (Körküler ♦Yalvaç —Isp.; -Ba.; *Düzce -Bo.; Kurşunlu 'Gölpazarı -Bil.; —Es.; •Kilis, 'Nizip -Gaz.; -Mr.; Gür-cü *Kızılcahamam -Ank.; Köşker -Kış.; *Bor -Nğ.; •Beyşehir, Faris •Ermene, Sille -Kn.; 'Mut ve köyleri -İç.) [fermane] : (•Kızıbozlu -Isp.; •Uzla -İz.; -Çkr.; 'Beypazarı, -Ank.; -Ky.; -Nğ.; 'İlgın, •Akşehir, 'Ak-saray -Kn.) [fermaniye] : ('Sungurlu-Çr.; *Ak-çakaya -Ky.) [fermele] : ('Karacasu -Ay.; Uluçak 'Menemen -İz.; -To.; •An-takya -Hat.) [fermen] : (-Ks.) [fermene] : (Süçüllü 'Yalvaç -Isp.; -Brs.; 'Ünye -Or.; Zigana •To-rul -Gm.; Çeşmelizebir 'Cihanbeyli -Kn.; Kumbağ -Tk.) (c3 s1847)

gazake: İşlenmiş çuha ceket. (•Mustafa Kemal Paşa -Brs.) (c3 s1953)

kakmalı(I): Telle işlenmiş elbise. (-Dz.; 'Bergama -İz.; -Mn.) (c4 s2606)

koparan (I) [kopçal]: I. Kolları geriye sarkık cepken biçiminde, beyaz keçeden yapılmış kaytanla işlemeli bir çeşit ceket. (Selânik göçmenleri, Ulucak 'Menemen -tz.; Kar-şiyaka 'Erdek -Ba.; Bayır 'Geli-bolu -Çkl.; Çeşnigir 'Karacabey -Brs.; Mahmutbey 'Bakırköy -1st.) [kopçal] : (Dereköy -Ky.; Tekeli aşireti, Havraniye 'Bahçe, Ay-dınlı aşireti, Misis -Ada.; Kızıloba 'Silifke, Belenkeşli 'Mersin -İç.) (c4 s2921)

Güzel giyinmek, güzel görünmenin temel taşlarından biridir. Güzel giyinmek de kişinin giydiğini kendine yakıştırmasıyla sağlanır. Kıyafetin rengi, biçimi, kumaşı,

çeşidi, türü bu güzelliği etkileyen özelliklerdendir. Aşağıda türü, rengi veya kumaşıyla sıradan giysilerden ayrılıp güzellik unsuru olan kıyafetlere yer verdik.

abalamak (III): Yeni elbise ile giy dirip kuşatmak: *Bizim oğlanı aba-ladım.* (Kuzyaka -K s.) (c1 s7)

abır (III) [abur (III)]: Kılık, kıyafet, biçim. (—Kr. ve çevresi) [abur (III)] (*Ardahan -K r.) (c1 s22)

alat (II): 3. Elbise. (-Y z. köyleri) (c1 s200)

alaylı: 3. Göz alıcı, geniş etekli elbise, kıyafet. (‘ Sarayköy köyleri —Dz.; —Brs.; —Sm.; Harşit bucağı köyleri ‘Torul -Gm.; Bağlıca ‘Ardanuç -A r.) (c1 s204)

allım pullum: Çok süslü, güzel giyinmiş. (‘ Sütçüler köyleri -I sp .) (c1 s225)

aşlak (II) 1. [—» aşı (I) -1]: 2. Kolsuz kadın buluzu. (Sücüllü ’Yalvaç -Isp .)(c1 s359)

baska: Bel korsası : *Kızın baskası küçüldü.* (-U r.)(c1 s541)

bastırma (II): Kadınların giydiği, kazağa benzeyen bir çeşit çamaşır. (Navlu ’Yeşilova -B rd.) (c1 s548)

bezek, bezek (II) [bezehy, bezenk (II) , bezeylı]: 2. Süslü elbise. (Erk inis ’Yusufeli -Ar.; Bismil —Dy.)(c1 s650)

bilek (II): Kadınların giydiği bir çeşit gömlek. (-Dy.)(c1 s691)

çımtan: Frenk gömleği. (’Ereğli -Kn .)(c2 s1178)

çıtak (V): İyi giyinmiş, yakışıklı delikanlı. (’ Sarayköy -D z.; ’Osmancık -Çr.; Alaçam ’ Bafra -Sm .; ’ Ni k-sar, ’ Zile- T o.; ’ Mesudiye, Karak uş bucağı köy leri ’ Ünye -O r.; ’ Şebın -ka rahısar -G r. ; Ağvan ıs ’ Suşeh ri, ’ Yıld ızeli -S v.; -Y z.; -N ğ .) (c2 s1192)

çıtak (I): Süslü, iyi giyinen (kimse). (•Mecitözü -Çr.; •Zile -To.; ‘Gü-rün -Sv.; ’Boğazlayan —Yz.) (c2 s11241)

dahtiri 1. [—> dalıdır i (II)]: 2. Elbise. (Aydıncık -Ank.)(c2 s1330)

dallanmak (III): Süslenmek, yeni elbise giymek. (Gebeler ' Kırkağaç - Mn.)(c2 s1346)

dayra (I) [deyre]: Elbise, üç etekli kadın elbisesi. (Köy -K r.; -Ezm .) [deyre] : (Naldöken, Narlıdere -İz .; Keferdiz •Pütürg e -MI.) (c2 s1390)

degre (I): Üç etekli kadın elbisesi. (Taşlıçay ' Di yadin -Ağ.)(c2 s1400)

delip takmak (II) [delip takıştırmak]: Süslenmek, yeni elbiseler giymek. (Yu kanseyit ' Çal -Dz.) [delip takıştırm ak] : (Yu kan seyit •Çal -Dz .) delip takıştırm ak [—> delip takmak (II)] (c2 s1413)

demiryolu: Beyaz, kırmızı, mavi, sarı yollu şalvar yapılan ipekli kumaş. (' Bolvadin -Af.) (c2 s1418)

derelek (II): Üç etekli kadın elbisesi. (•Domanıç köyleri -Kü.)(c2 s1432)

dığrak (II) [dırnak (II)]: Güzel, düzgün, şık giyim : Şu kız ne kadar dığrak geyinmiş. (Reyhanb ve Amik ovası Türkm enleri ' Reyhanlı, Erzin ' Dörtüol -H at. ; ' Cebelibere- ket -A da.) [dıvrak (I I)]: (Akkışla ' Bünyan -K y.) dığrak (c2 s1453)

diğrek (III): Ütülü, düzgün, gergin : Pantolonu diğrek değil. (Bayat *Emirdağ -Af.)(c2 s 1484)

döknel(II): Gösterişli : Diktirdiğin elbise çok döknel olmuş. (Kozluca - Brd.)(c2 s1574)

dunak: Giyimi derli toplu olan, yakışıklı (kimse). (Türkmen , Avşar aşiretleri ' Bü ny an , ' Pı na rb aş ı -K y.) (c2 s1603)

enter (II): Elbise. (Uşbum 'Yusufeli -Ar.) (c3 s1761)

etekçe [etekcek -5, etekçe -2]: Üç etekli elbise. (-Nğ.; —Kn.) [etekcek -5] : (-Nğ. ve çevresi) [etekçe -2] : (Bahçeli 'Bor —Nğ.) (c3 s1797)

farma: Giyim eşyalarına süs için konulan kırma, fırır . (Kaptanpaşa köyleri ' Çayeli -Rz.) (c3 s1836)

fike (I): 1. Elbise, gecelik. (Şabanözü 'Polatlı -Ank.) 2. Pamuk ipliğinden dokunmuş kısa ceket. ('Ayaş -Ank.)(c3 s1864)

filize (II): Kürklü manto. ('Zara —Sv.)(c3 s1866)

halta (I): Kıravat. (Seydiköy * Şiran -Gm.)(c3 s2262)

harbala: İşli kadifeden yapılan, feraceye benzer bir çeşit elbise. (‘ Bergama -tz.)(c3 s2286)

işlik (III) [işluk, işlük]: 2. Hanımların giydiği kısa ceket. (‘ Narlıdere -îz .; Başköy -Ank.; ‘ Bodrum —Mğ.)(c4 s2665)

kabama: Dize kadar uzunlukta pamuklu hırka, ceket. (‘ Kadıköy -1st.)(c4 s2581)

kedeme [kedime]: Elbisede pili, kırma, fisto vb. süsler. (-Mn.) [kedime] : (*Gördes -Mn.) (c4 s2718)

kehme (I): İpekliden yapılmış kısa kadın elbisesi. (Dont -Mğ.)(c4 s2722)

kelpen: Kadınların süs olarak kol üstüne koydukları kumaş parçası. (Erzin ‘Dört Yol -Hat.) (c4 s2736)

kesilim: Güzel, iyi : O kesilim elbiseyi pis etti. (Uluşiran ‘ Şiran -Gm.)(c4 s2765)

kılıfıranca [kılıfıranğı, kılıpıranca, kınıcılı, kudırak (I), kırışak (II) , kırışğı]: Çok süslü, temiz ve güzel giyinen. (•Ayancık -Sn .)(c4 s2797)

kırtış (III): Şık, yakışıklı. (‘ Çerkeş -Çkr.; ‘Boyabat -Sn.)(c4 s2839)

kıyak (I) [kıyburcak, kıyık (IX), kıynaşık (II)]: Güzel, biçimli, yakışıklı, düzgün giyimli. (-Af.; Akse -U ş.; Bağlılı ‘Gclendost -Isp .; Ho- naz, Söğüt -Dz.; Eymir ‘Bozdo-ğan -Ay .; ‘Bornova, ‘Torbalı, ‘Urla, ‘Bergama -îz .; ‘Alaşehir -Mn.; ‘Susurluk, ‘Edrem it -Ba.; Fili ‘Biga -Çkl.; Karamanca ‘Ge-diz - Kü.; Selimköyü ‘Gölpazan -Bil.; Bozan -E s.; ‘Ka ndıra -K c.; ‘Akyazı ve çevresi -Sk.; ‘ Kurşun-lu -Çkr.; ‘ İskilip - Çr.; ‘ Havza, Mahmutbeyli ‘ Kavak -Sm .; Ezi-ne, ‘Merzifon ve köyleri -Ama.; -To.; ve köyleri; Kuz ‘ Ünye, Bayadı -Or.; -T r.; -Rz.; Çayağ- zı, ‘Şavşat, Bağlıca ‘Ardanuç -Ar.; -H at .; ‘ Koyulhisar -Sv.; İn-cirli, Topaç -Yz.; ‘Kayaş -Ank.; ‘Pınarbaşı ve çevresi -K y.; Bah-çeli ‘Bor -Nğ.; ‘Ermenek —Kn.; Kızıloba ‘Silifke, ‘Mut ve köyleri, Civanyaylağı -t ç. ; Çomaklıderde ‘ Korkuteli, ‘Elm alı—Ant.; Ahiköy -Mğ.; -E d.; ‘Lüleburgaz -K rk.; ‘Saray, tncik -Tk.)(c4 s2855)

kıyıtı: Güzel, iyi giyimli : O kıyıtı gezer. (-Ky.)(c4 s2861)

kip (III) [kipi (I)]: Şık, zarif, biçimli. (-O r.; Gare ‘Ardeşen -R z.; ‘Ah-lat -B t.; -K rş.; Ham urcu ‘ İncesu -K v. ; Bahçeli ‘Bor -Nğ.) [kipi (I)] : (-Çr.)(c4 s2875)

kiplik: Şıklık, zariflik : Kiplik taslama. (-Krş.)(c4 s2876)

kopuk (I): Şık, süslü, iyi giyinmiş, çalımı, edalı (kimse). (*Merzifon ve köyleri -Ama. ; Vazıldan ’ Divriği -Sv.)(c4 s2923)

mantın: 1. İpekli elbise. (-Ank.) 2. Çiçekli atlastan yapılmış gelin elbisesi. (Ağaeli -Ank.)(c4 s3127)

marka (I): 1. Sırmalı yelek. (’ Cide -Ks.)(c4 s3130)

mevdani: Beyaz ve renkli, yol yol ipek çözümlü dokunmuş kumaş. (- Ky.; ♦Bor -Nğ.)(c4 s3176)

musmul (II): 3. Giyimi, konuşması düzgün, yetkin. (’ Antakya-Hat.) 4. İyi, düzgün, güzel (giyim için). (’ Antakya -Hat. ; -Kıbrıs)(c4 s3224)

poça (III): İpek kuşak. (Çamköy *Göhlhisar -Brd.)(c5 s3467)

sarvan (II): Kadın giysilerinde eteğe konan kırmalar. (-Nğ.)(c5 s3551)

selimiye: Yeşil, sarı çizgili ipekten yapılan giysi. (Keşanuz -An k.)(c5 s3578)

tarabuluş: İpek giysi. (Çamköy *Göhlhisar -Brd.)(c5 s3833)

gez -1,[tirintaz]: Titiz , temiz, süslü giyinen. (Uluğ bey ’ Senirkent-Isp.; -B rd. ; ’ Çal - Dz.; Bakacak -Ba.; -K s. ; ’ Çarşa mb a -S m. ; ’ Merzifon -A m a. ; ’ Ünye, Ba ya dı -O r.; *A- Iuc ra -G r. ; -E ze. ; ’ Afşin ve köyleri -M r.; ’ Koyunhisar, ’ Gürün -S v.; -Y z. ; ’ Bor, -N ğ.; -K n.)(c5 s3939)

türtür tütmek: Şık, güzel giyimli olmak. (İğneciler ‘Mudurnu -Bo.) (c5 s4016)

urbası tirakkoş: Giysisi şık, alımlı. (-To.)(c6 s4042)

uskuf [uskufa, uskup]: İpekli kadın giysisi. (Çamköy *Göhlhisar -Brd.) [uskufa] : (*Bodrum - Mğ.) [uskup] : (-Dz.) uskufa [—► uskuf](c6 s4045)

vele (I): 4. İpek giysi. (Misis -Ada.)(c6 s4096)

yarımyaka: Takım elbise yeleği. (Kızılhisar -Gaz.)(c6 s4187)

yordamlı (II): 2. Giyimli kuşamlı. (‘ Ağın -El.)(c6 s4299)

18.Kilonun Güzellik Açısından Önemi

Kilo ya da daha genel ifadeyle fiziksel görünüm özellikle kadın güzelliğini belirlemede önemli bir yer taşımaktadır. Fazla kilo hiçbir dönemde güzellik göstergesi olmamış; ancak bir dönem “etine dolgun” yapısıyla karşıladığımız orta kilo, makbul görülmüştür. Bunun örneğine aşağıdaki beyitler arasında yer verdik. Narin, ince yapılı, nazik vücut her daim övülmeye layık bulunmuş ve kadın güzelliğinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.

18.1. “Nazük-Nazik” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

**Goncasın berg-i gül-i terden idin pirehenin
Yohsa nazük bedenin değme ک د kabâya døyemez**
(*Nihani. XVI. 45*)

(... nazük beden... , s. 1046 cilt. 2)

**Teni nazikliğinden ditrer nitekim palûde-i ter ... çün anı
gördüm elden vardım الدن واردم , ol duhter çün beni ol halde
gördü eliyle urdu eyitti...**
(*Ferec. XV. 282*)

(... teni nazikliği... , s. 1424 cilt. 3)

**Lâciverdî giydi san al üzre bir nazik-beden
Ârız-i gülğünü savuktan göğredi کو کردی Zatiyâ**
(*Zati. XVI. 67*)

(...nazük beden... , s. 1727 cilt. 3)

**Bûydan hoş, renkten pâkizedir nazik tenin
Beslemiş koynunda gûya kim gül-i ra'na seni**
(*Nedim. XVIII.*)

(...nazik ten, gül-i ra'na... , s. 2566 cilt. 4)

18.2. “Etine Canına Tolu” Söyleyişinin Güzeli İfade Edişi

**Etine canına tolu اتينه جانته طولو güzeller koçmak olurdu
Hayali neylesün cür'et deminde kise arıktır**
(*Hayali. XVI. 69*)

(... etine canına tolu... , s. 1562 cilt. 3)

18.3. “Nazenin” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Bir nazenin bana gel gel eyledi
Varmasam incinir, varsam incinir (*Emrah. XIX. 19*)

(... nazenin... , s. 1626 cilt. 3)

Bizim öz kavmimizde nazeninler
Öğüştür اکشر mihr-hadd ü meh-cebinler (*Lârendi. XVI. 82*)

(... nazenin... , s. 3071 cilt. 5)

18.4. Derleme Sözlüğünde Güzeli İfade Edişi

Kilo ile ilgili güzellik algısı dönem dönem değişkenlik göstermiştir. Günümüzü ele alacak olursak zayıflık, güzellik ölçütüdür. “Manken gibi” benzetmesi bu çerçevede kullanılmaya başlanmıştır. Geçmişte ise “Bir dirhem et bin ayıp örter” atasözünden hareketle zayıflıktan ziyade kilonun güzellik için kabul gördüğü sonucuna varmaktayız. Bu atasözündeki kilo elbette aşırılığı değil daha çok “balık etli, etine dolgun” gibi ifadeleri kapsayan ölçülü kiloyu kastetmektedir. Dil, zihinde var olan algıyı ifade eden araçtır. Dil sayesinde biz, toplumların anlayışlarını, değerlerini tanımaktayız. Bu, dilin yaşayan bir canlı olduğunu ve zenginliğini gösterir bize.

Derleme Sözlüğünde kilo ile ilgili kelimeleri bu başlık altında topladık. Günümüzdeki anlayışın tersine “etine dolgun”luğun güzelliği ifade ettiğini; zayıflığın, cılız, arık, çelimsiz gibi anlamca olumsuzluk bildiren kelimelerle birlikte kullanıldığını tespit ettik. Buradan hareketle de çoğunlukla zayıflığın değil, ölçülü kilonun güzellik göstergesi olduğunu gördük.

Ayrıca kullanım çeşitliliğine bakıldığında kelimenin hangi kelimelerle birlikte kullanıldığının önemi karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, zayıf; cılız, arık, çelimsiz gibi olumsuz ifadelerle kullanılırsa çirkinliği anlatmak için ancak zarif, narin, kibar... gibi kelimelerle kullanılırsa güzelliği anlatmak için kullanıldığı sonucuna varıyoruz.

akbambalak [akkabak (II)]: Beyaz tenli ve etine dolgun kadın veya kız. (‘Elmalı -Ant .)(c1 s142)

celbeze: Gösteriş, heybet. (‘ Fethiye -Mğ.) (c2 s877)

cincime (I) [cincima, cincime kuması, cincirik (I), cimik, cimiri, cincik (II), cindik, çinçiri]: 1. Ufak tefek. (' Üsküdar -1 s t.; ' Kurşunlu -Çkr.; -E zm .; -K rş.; -Nş.) 2. Ufak tefek güzel kadın. (-Çr.; ' Sorgun -Yz.) 3. Becerikli, konuşkan, akıllı, ufak tefek kadın. (-E1.)(c2 s971)

cincevik: ince, narin. (' İnebolu -Ks.)(c2 s975)

cindilik (II): ince yapılı. (' Niksar-To.)(c2 s977)

cinevüz ahıllı: İnce görünüşlü, her şeyi bilen adam . (Uluşiran ' Şir an -Gm .) (c2 s978)

cörgül [çörgül]: İnce, zarif. (' Şebinkarahisar -Gr .) [çörgül] î (' Şebinkarahisar -Gr.)(c2 s1007)

çarmıhlı: İri yapılı, gösterişli. (Merkez köyleri; Çepni * Gemerek -Sv.)(c2 s1082)

gırım kesim: Ufak tefek, biçimli, zarif (kimse) : Gırım kesim bir giz. (' Bor -Nğ.)(c3 s2058)

hotaman: 1. Şişman, güzel, sevimli adam. (-Ks.)(c3 s2419)

incedalan [incedalayn, incedalyan. incedan]: İnce ve uzun boylu (kimse). (*Yalvaç, Bağılı 'Şarkikaraağaç -I sp .; -B rd .; Yukan sey it *Çal, îshaklı *Çivril, *Acıpayam, Bere-ketli *Tavas -D z.; *Eymir, Sürez, •Bozdoğan -A y.; 'Tire, 'Ödemiş —tz. ; ' Alaşehir -Mn.; Tokat -E s.; K ap 'Tosya -K s.; ' Kurşunlu - Çkr.; -Çr.; ' Merzifon ve köyleri -Ama .; ' Niksar, ' Erb aa, ' Zile ve köyleri-T o.;Uluşiran 'Şiran -Gm.; -Mr.; 'A nt ak ya -H at .; Telin, 'Gü-rün -S v.; Çatallı 'Ayaş -A nk .; Bahçeli 'Bor, —Nğ.; Akçalar 'Sey-dişehir, ' Ermenek —Kn.; ' Kozan -Ada .;-tç.;G üz elsu 'Akseki-Ant.; Yerkesik - Mğ [incedan]: (Çomaklıdede ' Korkuteli -A nt.) incedalanı [—> incedalan](c4 s2539)

sanda manda: iri yarı, gösterişli. (-Gaz.) (c5 s3538)

şamama (II): Değirmi, toparlak, güzel: Şamama balama gurban. (İrişli, Bayburt 'Sarıkamış -K r.; 'Bor -Nğ.)(c5 s3743)

şığva [—> **şıvgın (II)**]: 2. ince, düzgün bedenli delikanlı. (Erkinis 'Yusufeli, Şaler 'Şavşat -Ar.; -Ezm .; Deliktaş 'Kangal -Sv.) (c5 s3768)

zivlen, zivlen [zivlan, zivlengi]: İnce uzun, narin. (' Kartal -1st.; Kaymaz 'Sivrihisar -Es.; 'Gürün, ' Gemerek -Sv .; Sarıoba 'Polatlı, •Ayaş -A nk.; ' Mersin köyleri -İÇ.) [zivlan] : (*Bor -Nğ.)(c6 s4392)

Yukarıdaki örnekleri incelediğimizde halk arasında güzellik ifade etmek için kilo ile ilgili standart bir algı olmadığını görmekteyiz.

Aşağıdaki örnekler ise hem zayıflığın hem kilonun (genelde fazla kilo) güzellik değil, çirkinlik emaresi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Abalah: Etlı, tombul, şişman: *Bi abalah çocuh.* (Sarıhamzalı »Sorgun -Y z.)(c.1 s.6)

abaz (III) : Şişman, etli, gürbüz. (Giremez *Araç -K s.) (c1 s13)

alıklamak (II): Zayıflamak, sararmak. (»Lalapaşa -E d.)(c1 s217)

anık (III): Zayıf, cılız; (»Bor -N ğ.)(c1 s268)

aydaş [aydaşık -1 , aydeş (I) -1]: 1.Zayıf, cılız. ('Eğridir ve köyleri, ' Senirkent, Sağrak ' Sütçüler, Kürküler ' Yalvaç, —Isp.; Aziziye, Çel-tikçi -B rd .; Kadık öy ' Sarayk öy, Çardak -D z.; ' Eşme ve köy leri, Çepnidere 'Tu rgutlu -M n.; ' Çan, 'Bayra miç, ' Biga, ' Ge lib olu,- Çk l.; 'Mustafakemalpaşa -B rs .; 'Mihaliççık, ' Sivrihisar -E s. ; ' İnebolu, Köçerli 'Ta şköprü -K s. ; ' İskilip -Ç r.; 'Bo ya ba t, -S n. ; -S m.; -M r.; -Y z.; Üçem *B alâ-Ank .; Çataloluk 'Develi - K y.; ' Bor, Ortak öy, -N ğ.; 'Karaman, ' Iğın, ' Hadım -K n. ve kö yleri; 'Kadirli, -A da .; 'Mut ve köy leri , ' Sili fke -I ç. ve köy leri ; 'Akseki v e k öyleri, 'Elmalı, ' Kaş, -A nt .; 'Fe thiye ve köyleri, Kemer -Mğ.; ' Uzunköprü -E d.; ' Hay ra bolu, 'Şarköy —Tk .) (c1 s410)

ayı balağı: İri, hantal adam : *Ne di-mişler de gızcağızı o ayı balağına virmişler!* (' Bor -N ğ.)(c1s416)

aynaza : Zayıf, cılız, çelimsiz. ('Bod rum -Mğ.) krş (c1 s428)

bağrsuk (II): Yüzü kansız, ince yapılı (kimse). (Nefsiköseli ' Görele -Gr .) (c1 s486)

besti (II): Zayıf, cılız. (Uluşir an ' Şiran -Gm.) krş (c1 s641)

caynaz [cansız, caybaz.caynuz, cayvaz]: Sıska, zayıf, cılız. (-Krş.; -K y.; •Bor -Nğ.; -Kn.) [cansız] : (' Kargı -Çr.; 'Zile -To .; İrişli, Bayburt 'Sarıkamış, Taş- burun 'İğdir -Kr.) [caybıız] : (' Karaisalı -Ada.) [caynuz] : (Gökçesu -Bo.) [cayvaz] : (Bahçeli ' Bor -Nğ.) (c2 s870)

cebik (II) [cabı, cabur-1 , cibi (III)]: Cılız, zayıf. (Soğukpınar ' Kangal -Sv .;) (c2 s872)

çelimsiz: I. Zayıf, cılız. (-Dz . ve ilçeleri; Yerkesik -Mğ.)(c2 s878)

cencik (I): İnce, cılız. (-G m.; ' Ayaş -A nk .; —Nğ. ve ilçeleri; —Ada.) (c2 s880)

cıbrı (V) [cıbrı (II I), cıbrıdırık (I) -1, cıbrıga (II) , cibara (III), cıbrı (IV), cıbrı (II)]: Cılız, zayıf. (Kör küler »Yalvaç -Isp .; Çeltek »Yeşilova, »Göhlisar -B rd.; »İnegöl -B rs.; -E s.; -K s.; »Çarşamba -Sm .; —Or.; »Nallıhan -A nk.; -K n. ve ilçeleri.) [cıbrı (II I)] : (Isabeyli »Çal -D z.; Çam -Iz .; Hacıhamzalı, Gülek »Tarsus -Iç .) (c2 s893)

cıngız [cılंगaz. cılaz -1, cılंगkız. cılंगlı, cılंगaz, cılंगir, cılंगız, cılıs (III), cılı (I), cılaz (I), cılंगiriz, cıkırğız]: 1. Arık, cılız. (Bademli •Dinar, 'Emirdağ -Af.; 'Eşme ve köyleri —Uş.; Gönenlap .; Yayla, Kuşbaba, 'Tefenni, Devri * Bucak, Brd.; -Dz . ve ilçeleri: *Bozdoğan ve köyleri -Ay.; Tepeköy 'Torbalı -İ z. ; *Eltnalı, ' Kork uteli -A nt.; 'Milas, Yerkesik - Mğ.) (c2 s912)

cımbıl (II): Zayıf, cılız. (Bereketli ♦Tavas -Dz.; Bozarmut -Mğ.) (c2 s915)

cıkıcık (VII): İnce tipli ve hoppa kadın. (-To.; -Yz.)(c2 s964)

ciladan (II) [cilankaz]: İnce, uzun ve çelimsiz insan. (-Nğ.) [cilankaz] : (Baş 'Tavşanlı -Kü .)(c2 s964)

ciliz (II): Cılız, ince. (Havsı -Sm .; ' Hopa -Ar.; Tömek, Sulutaş -Kn.)(c2 s966)

cimara (II): İnce ve arık. (' Taşköprü -Ks.)(c2 s968)

cingöz (II): İnce, zayıf. (Çepni ‘Geme-rek —Sv.)(c2 s980)

çalaf: İnce, zayıf. (Ilıcasu -Kü .)(c2 s1048)

çemçük [çemçük]: Zayıf, çirkin. (Uluşiran *Şiran -G m.; Savrun ‘Divriği — Sv.; - Dy.) [çemçük] : (-Ks.)(c2 s1129) KRŞ

çendir (11): Zayıf bayan. (-Sv.) çendire [—► çencere] (c2 s1135) KRŞ

çetirik (I) : Vücutça çok zayıf. (-Gaz.) (c2 s1151)

çıksinir: Zayıf fakat güçlü (kimse). (-Gaz.) (c2 s1170)

çımbarsı: Zayıf ve uzun boylu (insan ve hayvan hk .). (İğneciler •Mudurnu -B o.) (c2 s1176)

çilimsiz: Zayıf, cılız. (-î z.)(c2 s1218)

çondur (I): Cılız. (- K rş .)(c2 s1268)

çordasız: Zayıf, cılız, çelimsiz. (‘ Bodrum -Mğ.) (c2 s1271)

çöpten çelebi [çöpten direk]: İnce, çelimsiz, zayıf kimse. (‘ Lapseki -Çk l.; - K rş.) (c2 s1290)

çörez (II): 1. Zayıf, sıska, büyümemiş. (•Göksün -M r.)(c2 s1293)

çötün [çört (I) -2, çörtelek]: Cılız, zayıf (insan veya hayvan hk.). (-Kü.; Borcak ’Söğüt -B il.; -E s.;Kn) (c2 s1297)

kacer: Sıska, zayıf (insan, hayvan için). (-Gaz.)(c4 s2586)

kakit [kakır, kakıt, kaklak (III)]: Zayıf, kuru, ince. (îshaklı ‘ Bolvadin -Af.; ‘Atabey -I sp .; Çerçin - Brd .) [kakır] : (-Af.; Eşke ‘Divriği -Sv.)(c4 s2604)

kalafatsız: Çok şişman, biçimsiz kimse. (Alaeddin ’Acıpayam -Dz.)(c4 s2608)

kamber (III): Arık, cılız. (‘Maçka -Tr.)(c4 s2615)

kantruk: Arık, zayıf, biçimsiz. (‘Maçka"Tr)(c4 s2629)

kara kura (III): Esmer, cılız insan. (-Mğ.; -Nğ.)(c4 s2649)

lokko (I): Çok şişman, yakışıksız (kimse). (-Eze.)(c4 s3085)

19. Millet Adının Güzelliği İfade Edişi

Bazı soyut kavramlar evrenseldir, belli bir gruba mal edilemeyecek kadar: sevgi, hüznün, mutluluk ve tabii güzellik. Bu şekilde daha öznel bir madde oluşturmamızın sebebi güzelleri ifade ederken bir sınıflamanın var olduğunu görmemizdir. Burada vermiş olduğumuz örneklerdeki güzel sevgililer sıradan değildir belli bir millete mensuptur ve bu ayrıcalık arz etmektedir.

19.1. “Türk” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Ey Gülşeni dimezem adın o Türk şûhun
Çün korharam kaḥısa تخیمه اننم گیبی ییواشتان
(Gülşeni. XVI. 103)

(... Türk şûh... , s. 2169 cilt. 4)

Türk kızları güçlü, çalışkan ve gözü kara olmalarının yanında güzellikleriyle de nam salmışlardır. Türk kızları sırma saçları, ölçülü vücudu ve keskin bakışlarıyla korkusuz oldukları kadar güzeldirler de.

19.2. “Hindu” Kelimesinin Güzeli İfade Edişi

Ben canı fida kılmaşam ol hindu gözüne
Yohdur nigeranum dahi ol bana emene امانه (Kadı. XIV. 377)

(... hindu göz... , s. 1463 cilt. 3)

Yukarıdaki beyitte “hindu” ifadesi genel itibariyle *siyah* renk olarak kullanılmaktadır ki bu yüzden renkle ilgili maddemizde de yer verdik. Ancak uzak anlamda da olsa millet ifadesini de içinde barındırmaktadır. Nitekim benzeyen benzetilen ilişkisi çerçevesinde renk olarak kullanılıyor olmasının nedenini de Hintlilerin esmer olmasına bağlamaktayız. Dolayısıyla burada Hintlilerin gözlerinin güzelliğine dem vurulmuştur.

20. Gelinlerin Güzelliği İfade Edişi

Gelini sıradan kadınlardan farklı kılan, gelinliğin yanı sıra gelinliği gösterişli yapan gelin başı, aksesuarı ve duvak şeklindedir.

Bu madde altında gelinin kıyafeti, takıları gibi gelini sıradan kişilerden ayıran güzellik unsurları üzerinde duracağız.

Her dönem gelinlik yapımına özen gösterilmiştir. Kalın , kaliteli ve renkli kumaşlar gelinlik yapımı için seçilmiştir. Bir dönem halk ve saray erkanının giydiği gelinliklerin renkleri farklılık göstermiştir. Saraydaki gelinler kırmızı renkte giyerken halk arasında sarı, pembe, mor gibi göze çarpan renklerde gelinlikler giyilmiştir. Batı etkisiyle açık renkli gelinlikler 1870'lerden sonra giyilmeye başlanmıştır. II. Abdülhamit'in kızı Naime Sultanbeyaz Kemalettin Paşa ile evlenirken beyaz kumaştan gelinliği giyen ilk kişi olmuştur. Günümüzün vazgeçilmezi beyaz gelinlik, sarayda giyilmeye başlanmış ve zamanla tüm kesimlere yayılmıştır.

19. yüzyılda genellikle bordo ve mor kadifeden yapılan, üzerine farklı tekniklerde sırma ile çeşitli bitki motifleri nakışlanan ve “bindallı” denilen elbiseler, gelinlik ve tören kıyafeti olarak kullanılmıştır. (<http://turk-kulturunde-giyim-ve-kusam.nedir.org>) Bu bindallı denen elbiseler günümüzde kına gecelerinde gelinler tarafından giyilmektedir. Renk olarak daha çok bordo tercih edilse de renkleri zevke göre çeşitlilik arz etmektedir.

20.1. Gelinde Giysinin Güzeli İfade Edişi

Eski çağlardan günümüze Türklerin kıyafetlerinde kırmızı, yeşil ve sarı renklerin hâkim olduğu görülür. Bunlardan özellikle kırmızı, Türklerin rengi olarak kabul edilir.

Türkler için al, kutsal ve tanrısal bir renktir. Bu nedenle Oğuz Türkmen boyları börk adı verilen şapkalarının tepe kısmında Tek Tanrı ve Gök Tanrı inancına bağlı olarak al rengi kullanmışlardır. Dede Korkud hikâyelerinde gerdek elbisesinin, gerdek ve hakan otağının kırmızı, gelin duvağının ise al olduğu görülür (Ögel 1991: 409, 420). Kırgızlarda gelinin en kıymetli eşyalarından biri *ala kiyiz* adı verilen bir çeşit kilimdir (Karadavut ve Aksoy 2001: 61).

Kırmızı takı veya kırmızı başörtüsü Kazaklarda evlenmeyen kızlar tarafından kullanılırdı. Onlarda beyaz başörtüsü gelin olmanın işaretidir. (Kadaşeva 1996: 96).

Türkler geçmişten günümüze gelenek ve göreneklerini yaşatmıştır. Derleme Sözlüğünde gelin güzelliğinde kullanılan kıyafet ve süslemelerde “al-kırmızı” renginin yaygın olduğunu tespit ettik.

Beyaz başörtü Kazaklar için gelin olmanın en büyük sembolüdür. Beyaz başörtüyü, sözlüğümüzde “gelin duvağı” olarak görmekteyiz. Beyaz, temizliği, saflığı ve sadeliği temsil eder. Bunun için gelinlerde beyaz kullanımı yaygınlık kazanmıştır.

sabgeten: Gelinlerin başına takılan işlemeli beyaz duvak. (Türkmenli ' Bayramiç -Çkl.)(c5 s3509)

al bağlamak: 1. Gelinin başına kırmızı bir örtü bağlamak. ('Eşme, -U ş. köyleri) 2. Sevinmek, murada ermek: *Oğlan doğuran al bağlar.* (Cumalıkızık -Brs.; - Çr.; -S v.; 'Silifke -I ç.) (c1 s207)

arakçın: 2. Eskiden gelinlerin giydiği bir çeşit taç, takke. (Akıncılar ' Kuşadası - Iz.; Ovasaray -Çr.; -S v. ve çevresi; Üçkuyu, ' Keskin -Ank.; ' Ilgın, Karacaârdıç ' Bozkır, Bulamaz, -K n.) (c1 s294)

bindallı: Gelinlerin giydikleri sırma işlemeli kafta n. (-Ç kr. ; - An k.) (c1 s696)

cibinnik (II): Gelin baş örtüsü . (Çanlı •Ayaş -A nk .)(c2 s973)

çatki (I) [çatlı] : 1. Kırmızı, pullu, işlemeli, gelin duvağı. (Bereketli •Tavas — Dz.; 'Düzce —Bo.; 'Bar-tın -Zn .; -Kn.) [çatlı] : (Hüyük ' Beyşehir -Kn .) (c2 s1090)

dallı: 1. Kadife üzerine sırma işlemeli kadın elbisesi, gelinlik. (' Bigadiç)(c2 s1346)

damasa: Köylülerin gelinlik olarak kullandıkları, dallı deseni olan ipeklilik kumaş. (Gülâbi -Yz.)(c22 s1350)

dingil tası: Köy gelinlerinin başını süslerken duvağın altına konulan silindirik şeklindeki kâğıt ya da bakır tas. (' Merzifon ve köyleri -Am a.) (c2 s1506)

donak (I) [don (I) -3, donalı]: 1. Gelin elbisesi, kadın elbisesi. (Göçmenler, Kocabergos -Erdek -Ba.; Göçmenler, İbriktepe -İpsala -Ed.) [don (I) -3] : (' Karşıyaka —Iz.; -Mr.; -Bor -Nğ .)(c2 s1558)

eğrimli: 1. Sırmalı gelin elbisesi. (Yeniköy -Ba.; -Kü. ; -Es.; -Ada.)(c3 s1685)

erehcin: Düğün gecesi gelinlerin başına konulan bir çeşit şapka, bere. (-Çr.)(c3 s1765)

farmana [farmane]: Kırmızı çuha üzerine sim işlenmiş gelin elbisesi. (-G r.) [farmane]:(‘ Gelendos t -Is p .; -K n.) farmane [—> farmana] farmaş [—> farm aç](c3 s1836)

gadama (II): Sırma işlemeli gelinlik. (-Eze .) (c3 s1889)

galiyet [gallet, galyet]: Gelinlik. (‘Menemen—Iz.; *Germencik—Ay.; Kavaklıdere ’Yatağan, ’Milas —Mğ.) [gallet] : (-Ay.) [galyet] : (-Ay.; -Mğ.)(c3 s1902)

garnbak (III) 1. [—> **gamga (I):** 2.Eskiden gelin olan kızların başına koydukları tahtadan yapılmış taça benzer şey. (Eymir ’Bozdoğan -Ay.) (c3 s1906)

gelberi (V): Gelin feslerinin önündeki güllü kısım: Gelinin gelberisi alındı. (Uluğbey ’Senirkent -Isp.) (c3 s1973)

gelin kuşağı (II): Gelinlerin taktıkları süslü kuşak. (Bulkaz ’Çivril -D z.; Eşke ’Divriği -Sv.)(c3 s1981)

gıldır (II): 1. Gelinlik elbise. (—Sv.)(c3 s2039)

gövürme (I): Gelinlik elbise. (—Ank.)(c3 s2171)

harbalı elbise: Kadife üzerine simle işlenmiş gelin elbisesi, bindallı. (‘ Gelibolu -Çkl.; -Ank.)(c3 s2286)

heril: 2. Tel ve pulla işlenmiş gelin duvağı. (‘ Çivril -Dz.; Doğla ’ Kara-cabey -Brs.; -Mğ. ve çevresi) (c3 s1345)

kalleş (I): Gelin ayakkabısı. (‘ Kadıköy -1st.)(c4 s2611)

libade (I) [liba (III), libada, libado]: 2. Arkası ve önü sırma ile işlenmiş kısa kollu gelin elbisesi. (—Mğ.) (c4 s3079)

mantin: 2. Çiçekli atlastan yapılmış gelin elbisesi. (Ağaeli -Ank .)(c4 s3127)

paçalık: Gelinin paçağünü giydiği giysi. (‘ Taşköprü -K s.) (c5 s3378)

paşalık: Gelinlik elbise. (-Ed.)(c5 s3408)

puru: Gelinlerin kullandığı siyah ipekli başörtüsü. (- Kü .; ‘ Hekimhan, Gündüzbey -Mİ.)(c5 3490)

pürlü (II): Gelinlerin başlarına örtülen üstü pulla işlenmiş ve çevresine yalancı altın dizilmiş kırmızı başörtüsü. (Çomaklıdede * Korkuteli -Ant.)(c5 s3501)

serpme(II): 1. Gelin duvağı. (-İz.) (c5 s3593)

şip (IV): Telli gelin giysisi. (‘ Tavas, •Çal —Dz.)(c5 s3783)

takadon: Kına gecesinde kızların giydiği sırmalı giysi. (‘Soma -Mn.)(c5 s3807)

takka (II) [takke, takkiç (I I), tayka -2]: 3. Gelinlerin başına giydirilen süslü bir çeşit başlık. (‘Beyşehir -Kn.) [takkiç (II)] : (Kumluca ’ Finike -A nt.)(c5 s3811)

taylaşan: Gelin başlığı. (Karakeçililer —Ba.)(c5 s3855)

üsküfe: 1. Gelinlik yapılan, sırmalı bir çeşit eski kumaş. (‘Taşköprü -Ks .) 2. Kalın ipekli, değerli eski zaman kumaşlarından yapılan kolsuz düğün giysisi. (-Sm.)(c6 s4075)

20.2. Gelinde Takının Güzeli İfade Edişi

Takı takmak en belirgin güzellik emaresidir. Özellikle kadınlar, güzelliklerini ortaya çıkarmak daha çok dikkat çekmek için altın, gümüş, inci, elmas gibi değerli eşyalardan oluşan takılar takarlar. Gelinler başlı başına güzeldir. Giyimiyle değerli takılarıyla ve süsleriyle güzellik timsali olurlar.

bedal: 1. Gelinlerin yüzlerine yapıştırılan yaldızlı pullar. (- Rz. ve köyleri) 2. Kadınların yüzlerine sürdükleri boya . (- Tr. ; -Rz. ve çevresi) (c1 s594)

çığa (I) [cağ (V) -3, cığ (III), cığal (III), cığcığa (I) -I , cığcığı (III), cığılğan, cıva (III), cığa (II) , çığa (I) -2]: I. Gelinlerin ve genç kızların düğünlerde başlarına süs olarak taktıkları parlak renkli tel veya tüy. (-Af.; -Isp . ve ilçe leri ; Çarnköy ’ Gö lhisar -B rd .; -D z. ve ilçeleri; —Ay .; Tok at -E s. ; Za rşat ’ Çıldır -K r. ; ’ Mut -I ç.) [cağ (V) -3] : (Erkinis ’ Yusu feli -Ar.) [cığ (I II)] : (-D y.) [cığcığa (I) -1] : (‘ İğ dı r -K r.) [cığcığı (II)] î (Bereketli ’ Ta va s -D z. ; -U r.) [cığılğan] : (Bereketli ’ Ta va s -D z.) [çığa (I) -2] : (Oğuz ’ Acıpayam -D z.) (c2 s899)

çakma (III): Gelin teli. (‘ Ermenek-Kn) (c2 s1045)

çılğan: Gelin tacı. (Araplı * Bozdoğan -Ay .)(c2 s1173)

çingil (VI) [çingır (V) -1, 2; cıncır] 1. [—> **çingil (II)]:** 2. Gelinlerin başörtülerine takılan pul dizisi. (Bul-kaz ' Çivril -Dz.) 3. Boncuk, nazarlık. (-E s.; ' Bartın - Zn .; -S n. ; Çen-gelli ' Lüleburgaz -K rk .)(c2 s1181)

dinge (III): 2. Gelinlerin taktığı ipekli örtü üzerine gümüş, altın dizili başlık. (-Eze.)(c2 s1503)

gılvan (I): Gelin teli. (Hasanoğlan -Ank.) (c3 s2038)

hel (I): 1. Gelin süsü, gelin teli. (İlyas ♦Keçiborlu -İsp .; -To .) 2. Yıldız. (-B rd.)(c3 s2330)

hırızma (I): 2. Türkmen gelin ve kızlarının burunlarını delerek taktıkları karanfil vb. şeyler: Burnu hırızmalı gelin geçti. (Türkmen aşireti, Yeniköy ' Bünyan -Ky.) [hırızman (I)]: (Kuşçu -Ky.)(c3 s2370)

hotuz (III): Gelin tacı. (*Antakya -Hat .; Afgan •Karaman -Kn.) (c3 s2421)

kalak (II): 2. Gelin tacı. (' Nizip -Gaz.; Karacardıçlar, Taşbaşı 'Bozkır, 'Karahüyük -Kn.) (c4 s2609)

kambak (VI): Gelinlerin başlarına takılan süslü çember. (Gölcük 'Bayramiç -Çkl.)(c4 s2615)

kepçe (III): Gelinlerin alın ve şakaklarına takılan içi çukur altın süs eşyası. (-Ank.)(c4 s2745)

kepez (II): 1. Boncuk, para ve tüy takılmış renkli tülbentlerle yapılan gelin başlığı, tepelik. (Narlidere -Iz.; İğdecik, Sancaklıboz -Mn.; -Kn.; 'Osmaniye-Ada.)(c4 s2748)

kılovan: Gelinlerin başına takılan tel. (-Ank.)(c4 s2802)

papara (III): Gelin giysilerinde süs olarak kullanılan, sarı küçük para . (Karkmcık *Artova -To.;-Ur.) (c5 s3400)

saçaltını: Gelinlerin saçlarına taktıkları küçük altınlar. ('Senirkent -İsp.) (c5 s3510)

tozak (VII): Düğünlerde gelinin başına takılan çeşitli renge boyanmış kuş tüyleri. (•Em irdağ -Af.; Tılfar •Nizip -G az.; •Elb istan, 'Afşin ve köyleri -Mr.; Gâvurdağı Yürük-leri 'Osmaniye -Ada.)(c5 s3978)

Gelin ve düğünde her şeyin güzel, iyi, mükemmel olması herkesin isteyeceği şeylerdir. Gelin odasından gelin kağnisına kadar bütün ayrıntılarda güzelliği yakalamak esastır.

ayaklı (III): 2. Gelinin odasına asılan süs. (- E y .) (c1 s403)

başını bağlamak (V): Gelinin başını süslemek. (- M r.)(c1 s560)

baş yapmak (II): Gelin başı süslemek : *Acele etmen gızla gelinin başı hinci yapıp cek.* (' Ed remit -B a.)(c1 s567)

bedal dökmek: Gelinlerin yüzüne süs yapmak . (- Rz.)c1 s594)

çeten (VI): Üstü allı yeşilli kilimle örtülü gelin kağnisı . (Karabekir. Yahşihan -Ank .)(c2 s1150)

çıkma (V): Kına yakılırken ellere, ayaklara bir takım nakışlar çıkarmak için oyulmuş muşamba. (-K s.) (c2 s1170)

dıvatmak: Gelini süslemek. (-K n.) (c2 s1474)

telli gelin: Süslü püslü gelin. (îrişli, Bayburt ' Sarıkamış -Kr.)(c5 s3874)

21. Kıyafetlerde Kullanılan Kumaşların Güzelliği İfade Edişi

Kıyafetlerin güzelliğe katkısına dair inceleme yaparken kıyafetlerde kullanılan kumaşların özellikle belirtildiğini gördük. Buradan yola çıkarak incelediğimizde güzellik ifade eden özel kıyafetler için “dikkat çekici, değerli” kumaşlar kullanılmaktadır. Dolayısıyla her kumaş güzellik ifade etmezken ipek, pamuk, kadife; desenli kumaşların güzellik unsuru olduğu kanısına vardık.

21.1. "İpek" in Güzeli İfade Edişi

Güncel Türkçe Sözlükte ipek, ipek böceği kozaları çözülerek çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan çok ince, esnek ve parlak tel: "Hamam takımları hep sırma ve ipek işlemeli imiş." - S. Birsal. Şeklinde tanımlanmaktadır. İpek, hem nadir oluşu hem de zarif, parlak dokusuyla değer görmüştür. “ipek mendil” yıllarca sevdayı ifade

etmiş ve sevgiliye hediye olmuştur. Ayrıca nefes aldırın dokusuyla sağlık için de oldukça önem taşımıştır.

Derleme Sözlüğünde “ipek başörtü, ipek mendil, ipek gelinlik, ipek kuşak...” kullanılmıştır.

abrı: İpekten yapılmış, beyaz renkli, çiçekli veya sade düz başörtüsü. (- B t.) (c1 s30)

alatu: İpek mendil. (-Ank.; * Silifke Türkmenleri -İ ç.) (c1 s202)

alavala (I): İnce ipekten dokunmuş kırmızı tülben t, gelin baş örtüsü. (—Çr.; * Yusufeli —Ar.; Danamandıra * Silivri -İ st.) (c1 s234)

aşab: İpekli baş örtüsü, eşarp. (Kapıköy *Maçka —Tr.) (c1 s349)

cehiz (II): Kırmızı ipekli kumaş. (‘ Kadıköy -1st.) (c2 s875)

çakmalı: İpek tül üzerine çin pulu denilen renkli pullarla işlenmiş başörtüsü. (-K r.) (c2 s1046)

damasa: Köylülerin gelinlik olarak kullandıkları, dallı deseni olan ipekli kumaş. (Gülâbi -Yz.) (c22 s1350)

darabulus: Kadınların ve efelerin bellerine sardıkları ipek kuşak. (‘ Ermenek -Kn.) (c2 s1365)

darayı: İpekten yapılmış, süslü, nakışlı kadın çarşafı, kadınların hamamda sardıkları peştemal. (‘ İğdır-K r.) (c2 s1367)

dinge (III): 2. Gelinlerin taktığı ipekli örtü üzerine gümüş, altın dizili başlık. (-Eze.) (c2 s1503)

dügmeli: Sim işlemeli ipek kumaş : Ben dügmeli bürüğümü satıyorum. (‘ Kanga l ve köyleri -Sv.) (c2 s1571)

döşeme (I) [döşek (I) -1, döşeneyh, döşengi (II)]: 1. Ham ipekten yapılmış yollu ve renkli başörtüsü. (Çeltikçi, ‘ İnegöl -B rs.; -Çr.; ‘T ur-hal -To.) (c2 s1590)

gaz (III): İpek başörtüsü. (Çaltı ‘Söğüt -Bu.) (c3 s1952)

gezi (IV): Hareli ipek kumaş. (-Sm .; -Ml.; ‘ Bor -Nğ.; -K n.) (c3 s2023)

girap: İpek kadın başörtüsü. (' Çal -Dz.) (c3 s2080)

has (III): İpekli. (Ersis 'Yusufeli -A r.)(c3 s2297)

heril: 1. ince ipekli. (Ovacık 'Tavas -Dz .; 'Ödemiş ve köyleri -Iz .; -Çr.; Afşar aşireti, Pazarören 'Pınarbaşı —Ky.; 'Kozan -Ada.) (c3 s1345)

keçi (I) [kecikarkı]: 2. Sunî ipek. (' Gürün -Sv.) 3.Gömleklik ipek. ('Bor -Nğ.; -Kn.)(c4 s2715)

kehme (I): İpekliden yapılmış kısa kadın elbisesi. (Dont -Mğ.)(c4 s2722)

kelâyağı: İpek başörtüsü. (-Kr.)(c4 s2725)

keleyağı (I): İpek başörtüsü. (' İğdır -K r.) (c4s2732)

kemke (II): İpekli kumaş. (Uluşiran 'Şiran -Gm.)(c4 s2740)

kılap: Eskiden kadınların feslerine sardıkları ince ipekli kumaş. (Başköy -Ank.) (c4 s2794)

kolan: 1. Yünden ya da ipekten ya-pılmış üzeri işli ince kuşak. (Güney 'Yeşilova -Brd.: Alâeddin ' Acıpayam -Dz.; iğneciler 'Mu-durnu - Bo.; Atlas ' Sivrihisar -Es.: Karaözü*Gemerek, 'Şarkışla -Sv.)(c4 s2908)

mantin: 1. İpekli elbise. (-Ank .) (c4 s3127)

naznazi: İpek örtü . (Çala ' Çıldır - Kr.)(c4 s3243)

pırlant [pırlanta]: ipek yemeni, krep. (-Ky.)(c5 3445)

poça (III): İpek kuşak. (Çamköy *Göhlisar -Brd.)(c5 s3467)

poçu (I) [poço (II), puçu, puşu (I) -1]: 1.Başa sarılan, çevresi saçaklı,ipek örtü. (Balçıklıisar *Şuhut -Af.; Ba-ğil, Sofular ' Eğ rid ir—Isp.; -Brd.; Söğüt, İlonaz, Yukanseyit *Çal -Dz.; Çandarlı ' Bergama, ' öde-miş köyleri -İz.; Yeniköy -Ba.; -K ü.; Dodurga 'Bozüyük, İnönü 'Söğüt -Bil.; Tokat —Es.; Çanıllı 'Ayaş - Ank.; 'Bor — Nğ.; -K n.; ' Kaş, Çomaklı 'Korkuteli -A nt.; ' Bodrum -Mğ.)(c5 s3467)

pür (III): İpekli başörtüsü. (' Beypazarı -Ank.)(c5 s 3497)

savayı: Sırmah ipek kumaş. (-U r.; -A nt.) (c5 s3555)

selimiye: Yeşil, sarı çizgili ipekten yapılan giysi. (Keşanuz -An k.)(c5 s3578)

tarabuluş: İpek giysi. (Çamköy *Göhlhisar -Brd .)(c5 s3833)

tiribolu: Büyük ipekli mendil. (Şebinkarahisar -G r.)(c5 s3940)

tosya: ipekli kuşak. (Şebinkarahisar -Gr.; -Ezm.)(c5 s3975)

uskuf [uskufa, uskup]: İpekli kadın giysisi. (Çamköy *Göhlhisar -Brd.)
[uskufa] : (*Bodrum - Mğ.) [uskup] : (-Dz .) uskufa [—► uskuf](c6 s4045)

vala (I) [velâ, vela (I) -5]: 1. İpekten dokunmuş, ince başörtüsü. (Satılmış - Es.; 'Çerkeş -Çkr.; Bağlıca •Ardanuç, *Şavşat köyleri -Ar.; -K r.; -Ezin.; -Ur.; Üçcm *Balâ -An k.; -K r.) 2. İnce, renkli, ipekli değerli kumaş. ('Taşköprü - Ks.; Çıknkçı*Akdağmadeni,-Yz.;-Krş.) [velâ] : (' Bor -Nğ.) [vele (I) -5] : ('Mut köyleri - İç .)(c6 s4091)

vele (I): 4. İpek giysi. (Misis -Ada.)(c6 s4096)

yüzünatma: Atkısı ipek, çözüğü iplik olan gömleklik bez. (-Mğ.)(c6 s4340)

21.2. "Pamuk"un Güzeli İfade Edişi

Güncel Türkçe Sözlükte pamuk, "2. Bitkinin tohumlarının çevresinde oluşmuş ince, yumuşak tellerin adı 3. Bu tellerin işlenmiş biçimi "Yaraya pamuk koydu." 4. sıfat Bu bitkinin işlenmiş biçiminden yapılmış "Pamuk iplik. Pamuk bez." 5. Yere serili halı, kilim vb. yaygıların üzerinde oluşan, uçuşabilen toz kümecikleri, hav." şeklinde geçmektedir. PaMuk yumuşaklığı, rahatlığı ve görünüşü itibariyle güzellik unsuru olmuştur.

fike (I): 2. Pamuk ipliğinden dokunmuş kısa ceket. ('Ayaş -Ank.)(c3 s1864)

21.3. "Kadife"nin Güzeli İfade Edişi

Kadife, yüzeyi belirli uzunlukta bırakılmış ham madde lifleriyle kaplı, parlak, yumuşak kumaştır. "Kadifeye benzer dokumalı pahalı kumaştan paltolarını omuzlarına atmışlar." (C. Külebi) örneği Güncel Sözlükte geçmektedir. Dolayısıyla kadife de güzellik unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

dallı: 1. Kadife üzerine sırma işlemeli kadın elbisesi, gelinlik. (' Bigadiç)(c2 s1346)

temeldevren: 2. Sırma ile işlenmiş kadife giysi. (' Bodrum -Mğ.)(c5 s3877)

Herhangi bir sınıflandırmaya dahil edemediğimiz ancak kullanıldığı kavram alanıyla güzellik ifade ettiği kanaatinde olduğumuz kumaşları çalışmamıza aldık.

akarsu (II): Eskiden kullanılan bir çeşit kadın kumaşı. (—Sm.)(c1 s140)

arebbezi: Beyaz bezden, ince ve güzel işlenmiş bir yerli kumaş. (Kerkük) (c1 s308)

balkaymak (I): İki renkli , yollu ipek kumaş. (İğdir ' Çivril -D z. : ' Sivrihisar -E s. ; -1 st .; ' Merzifon -A m a.; Çukurbağ ' Ermenek Kn .; Çukurkuvu, Kızılc a , ' Bor-Nğ)(c1 s507)

beleyik: Nişanlı kızın başına örtmek suretiyle hediye edilen elbiselik kumaş v.8. (Ayvalı ' Sivrihisar -E s.) (c1 s616)

benek (II): 1. Herhangi bir kumaştan alınıp süs olan ak işlenen uf ak parça. (A lâe ttin ' Acıpaya m -D z.) 2.Serpme olarak işlenen nakışın her biri ; *Çevrenin bir beneğini işledim, üç beneği kaldı.* (' Bor —Nğ.) 3. Bir çeşit nakış : *Köy kızları niş anlılarına benekli mendil yaparlar.* (P azar -A nk .) 4. Nakış ve işlemlerde renkli süs. (Kızılc akç ak ' Arpaçay -K r.)(c1 s627)

cimdallı (II): Bindallıya benzer bir çeşit kadın elbiselik kumaşı. (' Merzifon -Ama.)(c2 s972)

yandım (II) [—> yandımalamadım] yandımalamadım [yandım (II)]: Desenli, çok renkli bir kadın kumaşı. (Kemaliye ' Alaşehir - Mn.; ' Ağın -El. ; -Kn .)(c6 s4165)

22. Takıların Güzelliği İfade Edişi

Takıların takılma amacı, kişinin kendine renk katmak ve daha güzel görünmek istemesidir şüphesiz. Bilezik, kolye, yüzük vs. her biri ayrı ayrı güzellik unsurudur.

Takı, takmak sözcüğünden türemiştir. Takıyı, ziynet eşyası veya mücevher diye de genelleyebiliriz. İnsanlar güzel görünmek, süslenmek amacıyla çeşitli taş, maden, doğa ürünleri veya bu tür malzemelerden yapılmış eşyaları takı olarak kullanmaktadırlar. (Özbağı,1993:50)

22.1. "Bilezik" in Güzelliği İfade Edişi

Kadınların kollarını, bileklerini süslemek için taktıkları halka. Koçu'nun (1967)' bilezikle ilgili açıklaması şöyledir; Bilezik, kadın kolunun bilek ve dirsek arası kullandıkları süslere verilen addır. Bezek süs demektir "Bilek bezeği" de zamanla kısaltılıp bilezik olmuştur.

Kalın, ince, burma, akarsu, akıtmalı gibi çok fazla türü vardır. Değerli madenlerden yapılanların yanı sıra başka nesnelere yapılmış olanları da vardır.

akarsu (I): 1. Altın veya gümüşten yapılmış bilezik. (' Senirke nt -Isp .; -B rd.; * Akyazı ve çevresi -Sk.; Gürcüköyü *Kızılcahamam —Ank.; •Elmalı - Ant.) c1 s140)

akıtma (III): 3. Enli bilezik. (* Siverek . -Ur.; 'Nizip , *Kilis -Ga z.; ' Pazarcık köyleri -Mr.) (c1 s154)

alevir: Kiraz kabuğundan yapılan halka bilezik : *Kaval yarılma dan bir alevir geçirelim.* (' Keçiborlu -Isp .) (c1 s211)

bilenzik [bilersük, bilerzik, bilerziyh]: Bilezik. (-Mr.) (c1 s692)

bülezüik: Bilezik. (Aliköy 'Çaycuma -Z n.) (c1 s820)

çitlek: Yaylı bilezik. (Şabanözi * Polatlı -Ank.) (c2 s987)

çini (V): Bilezik. (-Or.; 'Tirebolu - Gr.; Ağrakos ' Suşehri -Sv.) (c2 s1228)

dilmiç: Cam bilezik. (' Eyüp göçmenleri -Ist.; Kerkük) (c2 s1498)

enteşe: Bilezik. ('Mengen -Bo.; 'Safranbolu, -Ks.; 'Antakya -Hat .; Kızıllar ' Karaman -Kn.; Dombay -Ed.) (c3 s1761)

halel: Eskiden kadınların taktıkları cam bilezik. (' Keçiborlu -Isp .) (c3 s2259)

halkalı (II): Gümüş bilezik. (Kızıllar 'Karaman -Kn.) (c3 s2261)

helhel (I) [helel, helhal, helheli]: Bilezik. (-Af.; *Keçiborlu, -Isp .; -B rd; Narlıdere ' Çivril, *Çal, Bereketli •Tavas -Dz .; Umurlu, Kuyucak, Ilaydere ' Bozdoğan -Ay.; Yatağan •Akhisar -Mn.; -K n.; •Manavgat -Ant.; Kavaklıdere -Mğ.) [helel]: (Şeydiler * Fethiye -Mğ.) [helhal: (Ilyaslı ' Kırkağaç -Mn.) [helheli]: (•Söğüt -Bil.) (c3 s2332)

henteş (II): Zincir bilezik. (-Ant.) (c3 s2341)

kabara (II): Bilezik. (*Lapseki -Çkl.; Balaç köyü -Sm.)(c4 s2582)

kolbağı [kolbağ -1, 2: kolbak]: 1. Kadın bileziği. (Bayat *Emirdağ -Af.; •Çivril -D z.; Sandal •Kula -M n.; Ortak öy •Gelibolu -Çkl.; •Tavşanlı -Kü.; -1st.; Burunkaya -Z n. ; •Maçka -T r. ; Erkin is •Yusufeli —Ar.; -E ze .; »Erciş -V n.; -S v.; -A nk .; *Bor -N ğ. ; *Çorlu -T k. ; Kerkük) [kolbağ -1] : (»Ahlat -B t.) [kolbak] : (»Ahlat -B t.) 2. Büyük taneli boncuklardan yapılmış kadın bileziği. (-D y.) [kolbağ -2] : (»Ahlat -B t.) kolbak [—> kolbağı -1](c4 s2909)

mengil (II) [mengene (I), mengül (II): 2. Bilezik. (‘Emet -K ü.; -K r.; Manastır ‘ Beyşehir -Kn.; ‘ Karaisalı -Ada.; İbradı ‘ Akseki, Bağyaka ‘ Finike, -Ant.; Bclcnva -Mğ.)(c4 s3164)

menteşe: İnce, altın ve gümüş bilezik. (•Bergama -İ z.; -K s.; -Mİ.; -Ada .; *Mut köyleri —İç.)(c4 s3166)

sutara: Gümüş ya da altından yapılmış bilezik: Kolunda gümüş sutara var. (‘Divriği -Sv .)(c5 s3703)

şeve (I): 1. Cam bilezik. (-Çkl.; -Mİ.) 2. Boyna takılan, kara renkli cam boncuk. (‘Erciş -Yn .)(c5 s3766)

top (VII): Kol bileziği, burma. (Karahisar -Ky.)(c5 s3963)

tor (III):2. Boncuktan yapılan bilezik. (‘ Tirebolu ve köyleri -Gr.)(c5 s3969)

tüfe (III): Bilezik. (‘ Karaman -K n.)(c5 s4006)

yedek (VII): Madensel bilezik. (-E1. ve çevresi; -Mİ.)(c6 s4222)

22.2. "Kolye"nin Güzelliği İfade Edişi

Kadınlar için en önemli takı türüdür. Beyaz dikkat çekici göğüs, kolyelerle süslenerek daha da güzelleştirilir

Toplumumuzun genç kızı, kadını güzelliğe, parlaklığa, gösterişe çok önem verir. Bu yüzden altını güneşin ışıltısı, gümüşü ise ayın parıltısı olarak kullanır ve daha çok altını tercih eder. Çünkü altının ışıltısı boyundaki zerafeti daha çok etkiler. (Alkaşı, 2001: 62)

Kolyelerin altın, gümüş, boncuk gibi güzel kabul edilen maddelerden yapıldığını görmekteyiz.

akarsu (I): 2. Altın veya gümüş üzerine elmas işlemeli gerdanlık. (-M n.; -K ü.; -E s. ; Baklalı »Çatalca —İst.; —Sm.; —Kr k.) c1 s140)

akik: Kadınların ve kız çocuklarının boyunlarına taktıkları üçgen şeklindeki kırmızı boncuk. (İleydağı »Uluborlu, Bağılı »Egridir -Isp .) (c1 s150)

akıtma (III): 4. Birkaç dizi enli gerdanlık. (‘ Kilis -G az.) (c1 s154)

alunluk: Boyna takılan süs eşyası. (•Çerkeş -Çkr.) (c1 s234)

asgı [asgu, asğıç, ashu]: 1. Kadınların zincirle boyunlarına astıkları altınlar. (Körküler ’Yalvaç —Isp.)(c1 s341)

boyunkıstı [boyunbastı]: Gerdanlık. (-A da .; -İ ç.) (c1 s748)

cıgıcığı (I): Gerdanlık. (-1st.; -K r.) (c2 s901)

cibir (III): Üç dizi zincirden yapılmış gerdanlık. (-î ç.) cibir (IV) [-► cibir (II) -1] cibir cibir [—* cibil cibil] (c2 s956)

ciyciye: Bir çeşit gerdanlık. (’ İğdır -K r.) (c2 s990)

cübeden: Aralarına boncuk konularak dizilen altın kolye. (Gölcük ’ Bayramıç -Çkl.) (c2 s1021)

çapraz (I): 3. Gümüş veya altın gerdanlık. (Aziziye ’ Bayat -Af.; Tokat , Bozan -Es.) (c2 s1077)

dizge (II): Kadınların boyunlarına taktıkları altın gerdanlık. (Çanlılı ’ Ayaş - Ank.) dizgel [—> dizge (I) -2] dizgeli [—► dizge (I) -2] (c2 s1531)

dizi (I): Kadınların boyunlarına taktıkları altın kordon. (‘ Saray köy köy-leri - D z.; ‘ Kurşunlu -Çkr.; -Sm. ve çevresi; - Tr.; ‘ Milas -Mğ.) (c2 s1531)

dok (III): Gümüş kadın gerdanlığı. (-Dy.) (c2 s1540)

gaziyarısı: Kadınların süs olarak boyunlarına taktıkları küçük altın dizisi. (*Bor — Nğ.) (c3 s1955)

gerdana (I) [gerdânelik]: 2. Gerdanlık. (Karahisar 'İncesu -Ky.) [gerdânelik]
: ('Bor -Nğ.) (c3 s1995)

gıdık (III): 1. Boyuna takılan boncuk vb. şeyler (insanlar için). (Tokat —Es.;
'Kurşunlu -Çkr.)

(c3 s2033)

gıdıklık: Gerdanlık. ('Kurşunlu -Çkr.; 'Artova -To .; -Sv.) (c3 s2033)

giremisse [giremse]: Boyna takılan beşibirlikten daha ince bir altın .
(Hasanoğlan -A nk.) [giremse] (c3 s2055)

hamaylı: 1. Kadınların boyunlarına taktıkları altın ya da gümüş kolye.
(Karkıncık, Dinar 'Artova -To.) (c3 s2264)

hameyli: 1. Genç erkeklerin boyunlarına taktıkları üçgen biçiminde gümüş
kolye. (Kazanç 'Şarkıkaraağaç - Gr.) (c3 s2266)

hammelle: Gerdanlık. (-M1.) (c3 s2268)

hapuk: Kadınların boynuna taktıkları boncuk, gerdanlık . ('Ahlat -B t.) (c3
s2281)

heşe: Gerdanlık. (Doğanbey 'Beyşehir -Kn.) (c3 s2349)

hırtlak (IV): Kadınların boyunlarına taktıkları altın süs eşyası. (-Çr.) (c3
s2374)

hırtlatma [hırtle (II)]: Sıra ile dizilen altınlarda n yapılan gerdanlık. ('
Divriği -Sv.) [hırtle (II)]: (-Sv.) hırtle (I) [-> hırtlak (I)] hırtle (II) [—>
hırtlatma] (c3 s2375)

hırtle: Gerdanlık. (-Sv.) (c3 s2388)

hodrum: Mavi boncuk ve gümüşten yapılmış bir çeşit gerdanlık. (-Dy.) (c3
s2392)

ıpıl ıpıl (III): Gümüş gerdanlık. (-Sv.) (c4 s2480)

katre: Gerdanlık. (-Kn.) (c4 s2686)

kement: Gümüş gerdanlık. ('Şarkıkaraağaç -Isp.) (c4 s2739)

kerdane: Gümüş, altın kolye, süs eşyası. (-A nt.)(c4s2753)

kıdık (VII) [kıdılık]: 1. Boyuna takılan inci, boncuk dizisi, gerdanlık. (‘ Kurşunlu -Çkr.) [kıdılık] : (Keleş ‘ Orhaneli -B rs.; •Sungurlu -Çr.; *Merzifon -Ama .) (c4 s2788)

kıstı (I) [kısdı, kıskı (VI), kısku, kıtık (III)]: Altınlardan yapılan bir çeşit gerdanlık. (‘ Şarkikaraağaç - Isp .; Öm erköy’ Bandırma, Zeytinli ’ Edrem it, ’ Sındırğı -B a. ; -K s. ; ’ İsk i-lip -Ç r.; ’ Şebin kar ahisar, Pa rak ’ Alucra -Gr.; ’ Erm enek -K n.; Ak- şahap ’ Akseki -A nt.; Çobansa ’ Fethiye, ’ Ula -Mğ.)(c4 s2845)

koturmaç: Eskiden kadınların halkaya geçirip boyunlarına taktıkları çeşitli süs eşyası, bir çeşit gerdanlık. (Kerkük)(c4 s 2939)

kürek (II): Boyuna takılan altın, kolye. (’ Beypazarı -Ank .) (c4 s3045)

lebbe: Boyna takılan altın dizisi. (—Ur.) (c4 s3070)

lenge: Kadınların boyunlarına astıkları altın, beşibirlik. (-Sm .)(c4 s3079)

memegüzeli: Parmak gibi uzun, içi boş, ağzı kapaklı, gümüşten yapılmış, zincirle boyna takılan bir çeşit süs eşyası. (İsmetpaşa -Mİ.)(c4 s3159)

murtlak: Altın, gümüş zincir. (’ Elbistan -Mr.)(c4 s3224)

purul: Boyna takılan renkli boncuk. (’ Çerkeş -Ç kr .)(c5 s3490)

saka (V): Kadınların boyunlarına taktıkları süs altını. (’ Ula, Aliiköy -Mğ.)(c5 s3519)

sallama (I): 3. Boyuna takılan uzun ipe dizilmiş küçük altın dizisi. (’ Bigadiç -Ba.)(c5 s3528)

sıkma (IV): Boyuna takılan altın ya da gümüş dizisi, gerdanlık. (’ Biga —Çkl.; -Ama .; Kusköy -îç.) (c5 s3609)

sirdan: Gerdanlık. (-Ezm.)(c5 s3647)

şerit (II): Kadınların boyunlarından göbeklerine dek taktıkları altın dizisi. (-M1.)(c5 s3765)

şılak [şılalık, şıldır (I)]: 2. Boyna takılan parlak sarı madensel toprak. (Osmaniye 'İlgın -Kn.) (c5 s3769)

tepsi (II): Başa ya da boyna takılan altın ve inci dizisi. (' Elbistan -Mr.) (c5 s3889)

tok (VII): Üstüne altın dikilmiş kısa gerdanlık. (*Kilis -Gaz.) (c5 s3948)

tor (III): 1. İnci gerdanlık . (-Krş .) (c5 s3969)

torlama: Boyna takılan altın. ('Divriği -Sv.) (c5 s3970)

yandım (I): Kadınların boyunlarına taktıkları parlak boncuklu kolye (Ovasaray , Çıkrık ' Mecitözü -Ç r.; Terkeşau —Yz.) (c6 s4165)

22.3. "Yüzük"ün Güzelliği İfade Edişi

Yüzük, kadınların vazgeçilmez aksesuarlarından biridir. Parmakları daha güzel göstermek için kullanılan takıdır. Zaman zaman güç göstergesi olarak önemli kişiler tarafından takılmış olsa da ziynet eşyası olarak daha yaygın kullanılmıştır.

engiş (II) [engişdene]: 1. Yüksük. (•Ereğli, ' Ermenek -Kn .) [engişdene]; (Aliheyhüyüğü 'Çumra -Kn.) (c3 s1756)

zekir, zêkir (I): Taşlı yüzük. (-Brs.; •Arapkir -Mİ.) (c6 s4359)

zeykir (I) [zikir (II)]: 1. Kadınların başparmaklarına taktıkları yüzük. (-Es.; 'Gürün -Sv.; Karahoca 'Haymana -Ank.; -Nş.) 2. Sallantılı İncili yüzük. (-Mr.) [zikir (II)] : (-Ada.) (c6 s4365)

22.4. "Taç"ın Güzelliği İfade Edişi

Güncel Türkçe Sözlükte taç, 1. Soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık . "Tahtlar, taçlar artık tarihe karıştı." 2. Gelinlerin başlarına takılan süs. Olarak tanımlanmaktadır. Değerli, süslü ve gelinlere takılması gibi sebepler göz önüne alınırsa tacın güzelliğe katkıda bulunmak için kullanıldığı görülmektedir.

Tacın kullanımı özellikle kadınlar arasında yaygınlık kazanmış ve çeşitlenmiştir. Eskiden sadece soyluluk için kullanılmış ancak daha sonra gelinlerin

kullandığı süs haline bürünmüştür. Taçlar, güzel görünmek için çeşitli taşlardan oluşan aksesuardır.

akarsu (I): 3. İnci ile işlenmiş bir baş süsü . (‘Akyazı çevresi -S k. ; ‘ Bor, -N ğ.; -K n.) (c1 s140)

arakçın: 2. Eskiden gelinlerin giydiği bir çeşit taç, takke. (Akıncılar ‘ Kuşadası - Iz.; Ovasaray -Çr.; -S v. ve çevresi; Üçkuyu, ‘ Keskin -Ank.; ‘ Ilgın, Karacaârdıç ‘ Bozkır, Bulamaz, -K n.) (c1 s294)

askı (II): 1. Gümüş bir parça üzerine sıralanıp başa takılan ziynet eşyası. (‘Şarki Karaağaç -Isp .; ‘ Bor - Nğ.; ‘Ilgın -K n.) 6. Düğünlerde, geline, akraba ve yakınlan tarafından takılan hediyeler. (*Ge-libolu-Ç kl.; ‘ İpsala köyleri, ‘ Uzunköprü köyleri -E d.; ‘Lüleburgaz köyleri —Krk.)(c1 s344)

ayaklı (III): 1. Kadınların başlarına taktıkları 5-6 parçalı altın süs. (‘ Göksün ve köyleri -M r.; ‘Pınarbaşı köyleri -K y.; Topraktepe -Ada .)(c1 s403)

ayırım (I): Kadınların başlarına süs olarak dizdikleri paralar. (Kasımlar ‘Eğridir -I sp .)(c1 s431)

cennik: Kadınların başlarına taktıkları dizi ile altı n. (-M1.)(c2 s883)

cıtka: Başa konulan altın dizisi. (‘ iğdır -Kr.) (c2 s941)

ciril (I): Başa takılan dizi altın . (Senirken t ‘ Uluborlu -I sp .)(c2 s985)

çalma (II) 1. [—► çalgı (III)]: 2. Başa takılan altınlı süs . (- D y. ; Anıl -Gaz .; Hartlap -M r.; ‘ Bor -N ğ.)(c2 s1059)

çığıl (V): Başa takılan yirmilik altın. (•Üsküdar -1st.)(c2 s1160)

çiçek sokunmak: Başa çiçek takmak. (Kesre -î z.)(c2 s1203)

gelgel (I): Başa takılan elmas ya da altın iğne. (-Isp .; ‘ Nizip -Gaz .) (c3 s1977)

kakma (II): 1. Taç üzerine konulan daire biçimindeki gümüş levha. (‘ Kurşunlu -Çkr.) (c4 s2606)

muska (I): Süs eşyası olarak kullanılan altın tepelik. (‘ Beypazarı -Ank .)(c4 s3223)

pelez (I): Kadınların başlarına taktıkları küçük altın ya da altına benzer para. (Akdoğan ' Kızılcahamam —Ank.)(c5 s3426)

şekke: Üstüne altın takılan ve taca birleştirilen baş süsü. (-Gaz.)(c5 s3759)

tepsi (II): Başa ya da boyna takılan altın ve inci dizisi. (' Elbistan -Mr.) (c5 s3889)

toptu (I): Başa ya da yakaya takılan süs iğnesi. (Erkinis •Yusufeli -Ar.) (c5 s3967)

tura (II): Kadınların başlarına taktıkları küçük altın dizisi. (' Çal -Dz.; Eymir, 'Bozdoğan -Ay.; 'Tire -Iz.; Kuruçay, Armudan -Ez e.; 'Milas -Mğ.)(c5 s3995)

22.5. "Çengel (Toka)"in Güzelliği İfade Edişi

Saçta takılan aksesuarlardan biridir. Çok fazla çeşidi vardır. Çalışmamızda güzellik unsuru olarak kullanımlarını yer verdik.

baskı (I) [başgılıh]: 2. Saç tokası. (' Ermenek köyleri -K n .) (c1 s542)

cığıştak (11): Kadınların saçına takılan gümüş çengel. (' Kızılcahamam -Ank.; Karahisar ' İncesu -Ky.)(c2 s902)

fırka (IV): Saça takılan üzeri boncuklu bir çeşit toka . (Çepni ' Gemerek -S v.) (c3 s1855)

humpul (II): Altın ya da gümüşten yapılan ve saçta takılan süs eşyası. (-M1.)(c3 s2443)

kısdırğaç (III) [kıskaç (II I), kısıkı (IV), kıstı (II) , kıstırğaç (I) -I , 2; kıstırma (VIII)]: 1. Saç tokası. (Yukarıseyit ' Çal, Söğüt, Honaz -D z.) (c4 s2841)

kongurdak (II): Köy kızlarının saçlarına taktıkları boncuklar. (' Keçiborlu -Isp .)(c4 s2918)

sancah [sancak (IV)]: Saç tokası, firkete : İki üç sancak al, başıma sancakam. (Irişli, Bayburt ' Sarıkamış -K r.)(c5 s3537)

zilif (I) [zilf]: 2. Kadınların saç örgüleri üstüne dizilen altınlar. (*Kemaliye -Eze.) (c6 s4389)

22.6. "Göğüs İğnesi"nin Güzelliği İfade Edişi

Günümüzde başörtü, gömlek, elbise üzerine düz veya çengelli iğne ile takılan değişik motif ve tekniklerle süslü, metalden veya metal ile taşın birlikte kullanılmasıyla, genelde oval, kare, yuvarlak, dikdörtgen şekillerdeki takılardır.

Halk arasında "Broş"da denilmektedir. Koçu (1967) broşu şöyle açıklar; Kadınların göğüse ve başa taktıkları mücevherli büyük iğne, kelimenin aslı Fransızca olup dilimize 1939'dan sonra Tanzimat devrinde gelmiştir.

Dikkat çekmek ve güzel görünmek için kullanılmaktadır.

çapraz (I): 4. Göğüse takılan süs iğnesi, gümüş iğne. (Kavak-Sm) (c2 s1077)

çelen (VII): 1. Kadınların göğüslerine veya başlarına taktıkları İncili iğne. (' Elbistan -Mr .) (c2 s1120)

deste: Göğüse takılan elmas iğne. (-U r.)(c2 s1436)

onurcak: Göğüse takılan süslü parça. (' Kozan —Ada.)(c5 s3286)

tebiz: Başı boncuklu, süslü toplu iğne, göğüs iğnesi. (Afşar köyleri ' Pınarbaşı -Ky.)(c5 s3857)

toptu (I): Başa ya da yakaya takılan süs iğnesi. (Erkinis •Yusufeli -Ar.) (c5 s3967)

22.7. "Hızma"nın Güzelliği İfade Edişi

Süslenmek amacıyla burun kanadına akılan altın veya gümüş halkadır. Doğal olarak daha güzel görünmek için kullanılmaktadır.

hırızma (I): 2. Türkmen gelin ve kızlarının burunlarını delerek taktıkları karanfil vb. şeyler: Burnu hırızmalı gelin geçti. (Türkmen aşireti, Yeniköy ' Bünyan -Ky.) [hırızman (I)]: (Kuşçu -Ky.)(c3 s2370)

hızma: 1. Burun kanadına takılan süslü altın ya da gümüş halka, küpe. (Tokat-Es.; Uluşiran *Şiran-Gm.; Hmzırık -K r.; -Ez e.; -Dy.; Har- put -El.; -Gaz .; Kerkük) 3. Küpe. ("Mr.)(c3 s2382)

hüzme: Çingene kadınlarının burun kanatlarına taktıkları halka küpe. (•Antakya -Hat.) (c3 s2453)

22.8. "Küpe"nin Güzelliği İfade Edişi

Küpenin bir dönem esir olmayı simgelediği görülmüşse de yaygınlık kazanmamıştır. Kadınların en fazla kullandığı takılardandır. Kulağı süsleyen kadına özgü bir takı çeşididir.

ısırga: Küpe. (-Kn.)(c4 s2492)

mengil (II) [mengene (I), mengül (II)]: 1. Küpe. (Karalınca 'Haymana -Ank.) (c4 s3164)

şıpırdaklı küpe: İçinde kırklık gümüş ya da altın para bulunan küpe. (-İst.)(c5 s3772)

uzden: Küpe. (Gerinir -K y.) (c6 s4055)

Herhangi bir takı sınıfına almadığımız ancak güzellik unsuru olarak kullanılan takılarımız da mevcuttur. Derleme Sözlüğünde tespit ettiğimiz bu örnekleri çalışmamıza aldık.

abesi (II): 1. Gümüş. ('Zile -To:) 2. Kadın süs eşyası. (' Bergama -I z.) (c1 s17)

ahma (II): 1. Kadınların süs eşyası olarak kullandıkları altın dizisi. (' Hozat —Tn.; ' Harput köyleri, Kesirik, —El.) (c1 s132)

asım takım [asım dakım, asım takın, asıntı (VI)]: I. Kadınların takındıkları süs eşyası. (*Dinar -Af.; -Es.; 'Mustafakemalpaşa —Brs.; -Sm .; *Zara -Sv .; *B or-N ğ.; -E d.) [asım dakım] : (' Bor -N ğ.) [asım takın] : (' Karacabey -B rs.) [asıntı (VI)] : (-D y. ; -E d.) (c1 s343)

aşırtma (IV): Mahmudiye altınlarından yapılmış kadın ziyneti. (- Sm .)(c1 s357)

aynalı (IV): İnce ziynet altın. (Yenice ' Emet -K ü.)(c1 s427)

başlıĝ: 1. Kadınların giydikleri altınla süslenmiş başlık. (Kerkük)(c1 s562)

buĝmuk: Kadınların takındıkları altın . (- K n .)(c1 s781)

çingil çitak (II) [çinkil çitak]: Takıp takıştırmış : -Bu ne çalım hız Fadime çingil çitak nereye? ('Mesudiye, Karakuş bucağı köyleri * t nye -O r.; -Sm .) [çinkil çitak] : (-Nğ.) (c2 s1181)

dakınmak: Altın, inci gibi ziynet eşyasını takmak . (-Nğ.)(c2 s1331)

emeret: Altın ve elmas gibi takınacak kıymetli süs eşyası. (-E1. ilçe ve köyleri) (c3 s1734)

hameyli: 2. Gümüş kuşak. (Çamova 'Divriği -Sv.)(c3 s2266)

hangel (V): Altın, boncuk vb. şeylerin dizisi: Ayşe'nin bir hangel altını var. ('Arapkir -Mİ.)(c3 s2273)

hırtal (II): Kadınların çene altından geçirdikleri kordon ya da kurdele. (Başköy 'Daday -Ks.)(c3 s2372)

hışır (VI) [hışıl (I)]: Kadınların kullandıkları mücevher. (Aşağılıca -Es .; — Ur.; 'Nizip -Gaz.; ' Elbistan -Mr.; 'Antakya -H at.) [hışıl (I)]: (Kerkük)(c3 s2377)

hokık: Parlak, kıymetli bir boncuk. (' Bergama -Iz.)(c3 s2395)

incik kincik: Küpe bilezik vb. süs eşyası. (-Brd.) inciklamak [—► inciklanmak](c4 s2478)

ışıldak (I): 4. Mücevher. (-Bo.)(c4 s2497)

kelep (I): 4. Dizi, inci dizisi. (- Kü .; -Ur. ; »Zara -Sv.)(c4 s2729)

kolçak (II) [-» kolçak (I) -1]: 2. Kadınların dirseklerine kadar taktıkları basmadan yapılan süs eşyası. (Eşke »Divriği -Sv.)(c4 s2909)

külte (V): Onbeş , yirmi sıra inci dizisi. (Karabiga *Biga - Çkl.; —Ank.) (c4 s3033)

pelesek (V): Mücevher. (-Mr.)(c5 3425)

pohta: Altın kolye ve bileziklerde yanyana dizilen parçalardan her biri. (♦Bor -Nğ.)(c5 s3469)

takıntı (II) [tahım (III), takı -4, takıncak]: Kadınların takındıkları değerli süs eşyası, mücevher. (»Tire -İz.; »Afşin -Mr.; Karakaya »Bünyan - Ky.; -Ed.)(c5 s3810)

zamburdak: Sikkeli altından kadın takısı. (Şabanözü *Polatlı -Ank.) (c6 s4348)

Anadolu'da baş süslemelerinde kullanılan takılar arasında, zengin teknik ve motiflerle süslenmiş tepelik, fes süsü, alınlık, yanak döven gibi eşyalar vardır. Bunlar çoğu zaman fes süslemesi olarak görülür ama fessiz de kullanıldığı olmuştur.

Yanak Döven: Fesin yanlarına, yanaklara sarkıtılarak takılan, zincir, penez ve boncuklarla süslü takılardır.

Genellikle gümüşten yapılmış değişik formlarda olan yanak dövenlerin, başlığa veya fese tutturulmak üzere arka tarafında iğne, alt kenarında ise yerleştirilen çeşitli boncuk ve penezlerle süslenmiş zincirler yer almaktadır.

Alınlık: Baş süslemelerinde, kadınların alınlarına gelecek biçimde fesin üzerine, taktıkları çeşitli zincir, boncuk ve paralarla süslü altın veya gümüşten yapılmış takılardır.

Fes Süsü: Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde fesin ön kısmından yanlara doğru takılarak kullanılan takı çeşididir.

Tepelik: Düz veya kubbemsi, genellikle dairesel; çok nadir kare biçimde olup fesin üzerine dikilerek veya fesin üzerine oturtularak takıldığı gibi, fessiz "serpuş" gibi saç üzerine oturtularak da kullanılan takı çeşididir. (Özbağı, 1993, s. 14.)

alınlık: 3. Kadınların alınlarına tak tıkları altın veya gümüşten süs eşyası. (-G m. köy ve ilçeleri) (c1 s219)

annaltın, arnâltın , alnaltın: Alna takılan altın. (—Çr.) (c1 s277)

dubun: Yanak üzerine gelen süsler. (Karabağ aşireti -Af.)(c2 s1594)

hilal: Kadınların alınlarına taktıkları altın dizisi, (tsmetpaşa -Mİ) (c3 s2384)

kakma (II): 2. Alna takılan inci, boncuk. (Çiçek 'Elbistan -Mr.)(c4 s2606)

köşe (I): Kadınların başlarına takarak yüzlerine ya da şakaklarına sarkıttıkları gümüş ya da altın süs eşyası. (Afşar aşireti • Pınarbaşı, •Bünyan -K y. ; Topraktepe •Kadirli -Ada.)(c4 2980)

papka: Kadınların alınlarının üstüne süs için koydukları paralar. (' Emirdağ -Af.)(c5 s 3395)

saldırma: Kadınların şakaklarına sarkıttıkları süs altını. (Cemele -Krş.; "Bor, -Nğ.)(c5 s3525)

teyelti (II): Kadınların alnındaki altın ya da gümüş dizisi. (Sancaklıboz *İğdecik -Mn.)(c5 s3906)

askı altını: Kadın feslerinin ortasına iğnelenen altın. ('Eşme, ve çevresi -U ş.) (c1 s344)

şıpırdak (II): Kadınların başlarına taktıkları gümüş paralarla işlenmiş başlık. (' Dursunbey -Ba.)(c5 s3772)

vurgu (III): Kadınların feslerine taktıkları gümüş takı . (*Ermenek -Kn.)(c6 s4110)

23. Takılarda Kullanılan Madenlerin Güzelliği İfade Edişi

Takılar kadar kullanılan malzemeler de güzellik için önemlidir. Bunun için takılar söylenirken madenleri özellikle belirtilmiştir. Bu da sıradan malzemelerin kullanılmadığı özenle seçildiği izlenimi vermektedir. Bu madenlerin ortak yönü parlak ve ışıltılı olmasıyla dikkat çekmesidir. Çalışmamızda bununla ilgili söyleyişlere yer verdik.

23.1. "Altın"ın Güzeli İfade Edişi

Altın az bulunması ve dünyanın her yerinde değer arz etmesinden dolayı takıların vazgeçilmezi olmuştur. Ayrıca rengi ve dokusuyla herkes tarafından beğeni toplamıştır. Rengi, ışıltısı ve parlaklığıyla dikkat çekmiş ve kadınların parmaklarını, kollarını, boyunlarını...süslemiştir. Altın ile güneş rengi her zaman birbirine benzetilmiştir. Altının parlaklığı kadınlar için güneşin parlaklığı gibidir.

ahma (II): 1. Kadınların süs eşyası olarak kullandıkları altın dizisi. (‘ Hozat —Tn.; ‘ Harput köyleri, Kesirik, —El.) (c1 s132)

akarsu (I): 1. Altın veya gümüşten yapılmış bilezik. (‘ Sen irke nt -I sp .; -B rd.; * Akyazı ve çevresi -Sk.; Gürcüköyü *Kızılcahamam —Ank.; •Elm alı - A nt.) 2. Altın veya gümüş üzerine elm as işlemeli gerdanlık. (-M n.; -K ü.; -E s. ; Baklalı »Çatalca —İst.; —Sm.; —Kr k.) 3. İnci ile işlenmiş bir baş süsü . (‘ Ak yazı çevresi - S k. ; ‘ Bor, -N ğ.; -K n .) (c1s140)

alınlık: 3. Kadınların alınlarına taktıkları altın veya gümüşten süs eşyası. (-G m. köy ve ilçeleri) (c1 s219)

altunlu ah: Kenarına altın dizilmiş örtü, tülbent. (‘ Divriği —Sv.) (c1 s233)

ann altın, arnâltın , alnaltın: Alna ta kılan altın. (—Çr.) (c1 s277)

annik: Köy kadınlarının giydikleri fesin alın kısmına konan altın dizisi. (•K em aliye ve çevresi -E ze .) (c1 s279)

asgı [asgu, asğıç, ashu]: 1. Kadınların zincirle boyunlarına astıkları altınlar. (Körküler ’Yalvaç —Isp.) (c1 s341)

askı altın: Kadın feslerinin ortasına iğnelenen altın. (’Eşme, ve çevresi -U ş.) (c1 s344)

ahma (II): 1. Kadınların süs eşyası olarak kullandıkları altın dizisi. (‘ Hozat —Tn.; ‘ Harput köyleri, Kesirik, —El.) (c1 s132)

aşırtma (IV): Mahmudiye altınlarından yapılmış kadın ziyneti. (- Sm .) (c1 s357)

aya kılı (III): 1. Kadınların başlarına taktıkları 5-6 parçalı altın süs. (‘ Göksün ve köy leri -M r.; ‘Pınarbaşı köyleri -K y.; Topraktepe -A da .) 2. Gelinin odasına asılan süs. (- E y .) (c1 s403)

aynalı (IV): İnce ziynet altın. (Y enice ’ Emet -K ü.) (c1 s427)

başlığ: 1. Kadınların giydikleri altınla süslenmiş başlık. (Kerkük) (c1 s562)

buğmuk: Kadınların takındıkları altın . (- K n .) (c1 s781)

cenik (IV). Çevresine altınlar sıralanmış olan fes. (-K ü.; -Mİ. ve ilçeleri) (c2 s882)

cennik: Kadınların başlarına taktıkları dizi ile altın. (-M1.)(c2 s883)

cingilli (IV): Saça takılan altın ve gümüş paralar. (Lağus -Is p.)(c2 s979)

cıtka: Başa konulan altın dizisi. (İğdir -Kr.) (c2 s941)

ciril (I): Başa takılan dizi altın. (Se-nir-en-t' Uluborlu -Isp.)(c2 s985)

cübeden: Aralarına boncuk konularak dizilen altın kolye. (Gölcük ' Bay-ramiç -Çkl.)(c2 s1021)

çalma (II) 1. [—► çalgı (III)]: 2. Başa takılan altın süs. (-Dy.; Anıl -Gaz.; Hartlap -Mr.; ' Bor -Nğ.)(c2 s1059)

çapraz (I): 3. Gümüş veya altın gerdanlık. (Aziziye ' Bayat -Af.; Tokat, Bozan -Es.) 4. Göğüse takılan süs iğnesi, gümüş iğne. (Kavak-Sm) (c2 s1077)

çatanah: Feslere dikilen altın süs. (Kangal —Sv.)(c2 s1088)

çelik (XVI): Altınlara yapılan halka. (-Ks.) (c2 s1128)

çığıl (V): Başa takılan yirmilik altın. (Üsküdar -1st.)(c2 s1160)

dakınmak: Altın, inci gibi ziynet eşyasını takmak. (-Nğ.)(c2 s1331)

dinge (III): 2. Gelinlerin taktığı ipekli örtü üzerine gümüş, altın dizili başlık. (-Eze.)(c2 s1503)

dipçik (IV): Kadınların başlarına koydukları altın ve gümüşle süslü tepelik. (-Krş.) dipcil [—> dibcil -1](c2 s1510)

dizek (II): Kadın feslerinin önüne dizilen bir sıra altın. (-Çkr.)(c2 s1530)

dizge (II): Kadınların boyunlarına taktıkları altın gerdanlık. (Çanılı 'Ayaş -Ank.) dizgel [—> dizge (I) -2] dizgeli [—► dizge (I) -2](c2 s1531)

dizi (I): Kadınların boyunlarına taktıkları altın kordon. (Saray köy köy-leri -Dz.; ' Kurşunlu -Çkr.; -Sm. ve çevresi; -Tr.; 'Milas -Mğ.)(c2 s1531)

dögme (II): Kadınların yüzlerinin iki yanına takılan altın süs. (Talas -Ky.)(c2 s1571)

emeret: Altın ve elmas gibi takınacak kıymetli süs eşyası. (-E1. ilçe ve köyleri) (c3 s1734)

gaziyarısı: Kadınların süs olarak boyunlarına taktıkları küçük altın dizisi. (*Bor — Nğ.) (c3 s1955)

gelgel (I): Başa takılan elmas ya da altın iğne. (-Isp .; ‘ Nizip -Gaz .) (c3 s1977)

giremisse [giremse]: Boyna takılan beşibirlikten daha ince bir altın . (Hasanoğlan -A nk .) [giremse] (c3 s2055)

hamaylı: 1. Kadınların boyunlarına taktıkları altın ya da gümüş kolye. (Karkıncık, Dinar ‘Artova -To.) (c3 s2264)

hangel (V): Altın, boncuk vb. şeylerin dizisi: Ayşe'nin bir hangel altını var. ('Arapkir -Mİ.) (c3 s2273)

hırtlak (IV): Kadınların boyunlarına taktıkları altın süs eşyası. (-Çr.) (c3 s2374)

hırtlatma [hırtlek (II)]: Sıra ile dizilen altınlardan yapılan gerdanlık. (' Divriği -Sv.) [hırtl ek (II)]: (-Sv .) hırtlek (I) [-> hırtlak (I)] hırtlek (II) [—> hırtlatma] (c3 s2375)

hızma: 1. Burun kanadına takılan süslü altın ya da gümüş halka, küpe. (Tokat-Es.; Uluşiran *Şiran-Gm.; Hmzırık -K r.; -Ez e.; -Dy.; Har- put -El.; -Gaz .; Kerkük) 3. Küpe. ("Mr.) (c3 s2382)

hilal: Kadınların alınlarına taktıkları altın dizisi, (tşmetpaşa -Mİ) (c3 s2384)

humpul (II): Altın ya da gümüşten yapılan ve saça takılan süs eşyası. (-M1.) (c3 s2443)

kaplakpişi: Kadınların taktıkları altınlı başlık. (-Ur.) (c4 s2635)

kemer (IV): Kadın fesinin önüne takılan altın dizisi. (' Bor -Nğ .) (c4 s2739)

kepçe (III): Gelinlerin alın ve şakaklarına takılan içi çukur altın süs eşyası. (-Ank.) (c4 s2745)

kerdane: Gümüş, altın kolye, süs eşyası. (-A nt.) (c4s2753)

kıstı (I) [kısdı, kısıkı (VI), kısku, kıtık (III)]: Altınlardan yapılan bir çeşit gerdanlık. (‘ Şarkikaraağaç - Isp .; Öm erköy’ Bandırma, Zeytinli ’ Edrem it, ’ Sındırgı -Ba. ; -K s. ; ’ İsk i-lip -Ç r.; ’ Şebin kar ahisar, Pa rak ’ Alucra -Gr.; ’ Erm enek -K n.; Ak- şahap ’ Akseki -A nt.; Çobansa ’ Fethiye, ’ Ula -Mğ.)(c4 s2845)

köşe (I): Kadınların başlarına takarak yüzlerine ya da şakaklarına sarkıttıkları gümüş ya da altın süs eşyası. (Afşar aşireti • Pınarbaşı, •Bünyan -K y. ; Topraktepe •Kadirli -Ada.)(c4 2980)

küf [küfe]: 2. Kadınların başlarına giydikleri altınlı fes. (-U r.) [küfe] : (-U r.)(c4 s3026)

kürek (II): Boyuna takılan altın, kolye. (‘ Beypazarı -Ank .) (c4 s3045)

lebbe: Boyna takılan altın dizisi. (—Ur.) (c4 s3070)

lenge: Kadınların boyunlarına astıkları altın, beşibirlik. (-Sm .)(c4 s3079)

malha: Altın, süs altını. (-Eze.) (c4 s3114)

menteşe: İnce, altın ve gümüş bilezik. (•Bergama -İ z.; -K s.; -Mİ.; -Ada .; *Mut köyleri —İç.)(c4 s3166)

murtlak: Altın, gümüş zincir. (‘ Elbistan -Mr.)(c4 s3224)

muska (I): Süs eşyası olarak kullanılan altın tepelik. (‘ Beypazarı -Ank .)(c4 s3223)

nezgep [nezgeb, nezgip, nezkep]: Kadınların başlarına taktıkları üstü işlemeli ve altınlı başlık. (-Mn.; -Sm.; Kumbaca ’ Finike -Ant.)(c4 s3250)

pelez (I): Kadınların başlarına taktıkları küçük altın ya da altına benzer para. (Akdoğan ’ Kızılcahamam —Ank.)(c5 s3426)

pohta: Altın kolye ve bileziklerde yanyana dizilen parçalardan her biri. (♦Bor -Nğ.)(c5 s3469)

saçaltını: Gelinlerin saçlarına taktıkları küçük altınlar. (‘Senirkent -Isp.) (c5 s3510)

saka (V): Kadınların boyunlarına taktıkları süs altını. (‘ Ula, Aliiköy -Mğ.)(c5 s3519)

saldırma: Kadınların şakaklarına sarkıttıkları süs altını. (Cemele -Krş.; “Bor, -Nğ.)(c5 s3525)

sallama (I): 3. Boyuna takılan uzun ipe dizilmiş küçük altın dizisi. (‘ Bigadiç -Ba.)(c5 s3528)

seyeç: Kadınların feslerine takılan büyük altın. (- 1st.)(c5 s3597)

sıkma (IV): Boyuna takılan altın ya da gümüş dizisi, gerdanlık. (‘ Biga —Çkl.; -Ama .; Kusköy -îç.) (c5 s3609)

siyeç (II): Fes üstüne takılan altın dizisi. (‘ Şereflikoçhisar -An k.; ’Ürgüp -Nş.; -Nğ.; -Kn.)(c5 s3652)

sutara: Gümüş ya da altından yapılmış bilezik: Kolunda gümüş sutara var. (‘Divriği -Sv .)(c5 s3703)

süğüm (II): Fesin iki yanına takılan altın dizisi. (Çöplü ‘ Çivril -Dz .)(c5 s3708)

şekke: Üstüne altın takılan ve taca birleştirilen baş süsü. (-Gaz.)(c5 s3759)

şerit (II): Kadınların boyunlarından göbeklerine dek taktıkları altın dizisi. (-M1.)(c5 s3765)

şıpırdaklı küpe: İçinde kırklık gümüş ya da altın para bulunan küpe. (-İst.)(c5 s3772)

takıç (II): 2. Kadınların giydikleri çevresi altın ve gümüşle süslü bir çeşit fes. (‘Alanya, Ilıca ‘Ma-navgat -An t.)(c5 s3809)

tenzif [tenzuf]: Kadınların süs olarak özellikle feslerine taktıkları gümüş zincir, altın dizisi vb . şeyler. (‘ Kemaliye -Eze.; Ha rput -E l.) [tenzuf] s (Salkuma -K y.) (c5 s3883)

tepsi (II): Başa ya da boyna takılan altın ve inci dizisi. (‘ Elbistan -Mr.) (c5 s3889)

teyelti (II): Kadınların alnındaki altın ya da gümüş dizisi. (Sancaklıboz *İğdecik -Mn.)(c5 s3906)

torlama: Boyna takılan altın. (‘Divriği -Sv.) (c5 s3970)

tura (II): Kadınların başlarına taktıkları küçük altın dizisi. (' Çal -Dz.; Eymir, 'Bozdoğan -Ay.; 'Tire -Iz.; Kuruçay, Armudan -Ez e.; 'Milas -Mğ.)(c5 s3995)

zamburdak: Sikkeli altından kadın takısı. (Şabanözü *Polatlı -Ank.) (c6 s4348)

zilif (I) [zilf]: 2. Kadınların saç örgüleri üstüne dizilen altınlar. (*Kemaliye -Eze.) (c6 s4389)

23.2. “Gümüş”ün Güzeli İfade Edişi

Altın gibi takılarda kullanılan kıymetli bir madendir. Gümüş de şekillendirilmesi kolay madenlerdendir. Renginin parlaklığı ayın ışıltısına benzetilmiş ve kadınların ziynet eşyalarında kullanılmıştır. Pek tabii altın kadar pahalı olmaması ulaşılabilirliğini artırmıştır.

abesi (II): 1. Gümüş. ('Zile -To:) 2. Kadın süs eşyası. (' Bergama -I z.) (c1s17)

akarsu (I): 1. Altın veya gümüşten yapılmış bilezik. (' Sen irke nt -I sp .; -B rd.; * Akyazı ve çevresi -Sk.; Gürcüköyü *Kızılcahamam —Ank.; •Elmalı - A nt.) 2. Altın veya gümüş üzerine elm as işlemeli gerdanlık. (-M n.; -K ü.; -E s. ; Baklalı »Çatalca —İst.; —Sm.; —Krk.) 3. İnci ile işlenmiş bir baş süsü . (' Ak yazı çevresi -S k. ; ' Bor, -N ğ.; -K n .) (c1s140)

alınlık: 3. Kadınların alınlarına taktıkları altın veya gümüşten süs eşyası. (-G m. köy ve ilçeleri) (c1 s219)

armıdiye: Kadınların başlarındaki takkeye astıkları yürek biçiminde gümüş levha. (İlgilli ' Çivril -D z.) (c1 s328)

askı (II): 1. Gümüş bir parça üzerine sıralanıp başa takılan ziynet eşyası. ('Şarki Karaağaç -Isp .; ' Bor - Nğ.; 'İlgın -K n.) 6. Düğünlerde, geline, akraba ve yakınları tarafından takılan hediyeler. (*Ge-libolu-Ç kl.; ' İpsala köyleri, ' Uzunköprü köyleri -E d.; 'Lüleburgaz köyleri —Krk.)(c1 s344)

balta (I) [—> baltacık - 1]: 2. Gümüş kuşaklarda süs için ya pılan gümüşten dişli bir kısım. (' Be y pazarı —Ank.)(c1 s511)

cığıştak (11): Kadınların saçına takılan gümüş çengel. (‘ Kızılcahamam -Ank.; Karahisar ‘ İncesu -Ky.)(c2 s902)

cingilli (IV): Saça takılan altın ve gümüş paralar. (Lağus -Is p.)(c2 s979)

çapraz (I): 3. Gümüş veya altın gerdanlık. (Aziziye ’ Bayat -A f.; To -kat , Bozan -E s.) 4. Göğüse takılan süs iğnesi, gümüş iğne. (Kavak-Sm) (c2 s1077)

dinge (III): 2. Gelinlerin taktığı ipekli örtü üzerine gümüş, altın dizili başlık. (-Eze.)(c2 s1503)

dipçik (IV): Kadınların başlarına koydukları altın ve gümüşle süslü tepelik. (-Krş.) dipcil [—> dibcil -1](c2 s1510)

dok (III): Gümüş kadın gerdanlığı. (-Dy.)(c2 s1540)

halkalı (II): Gümüş bilezik. (Kızıllar ’Karaman -Kn.)(c3 s2261)

hamaylı: 1. Kadınların boyunlarına taktıkları altın ya da gümüş kolye. (Karkıncık, Dinar ‘Artova -To.) (c3 s2264)

hızma: 1. Burun kanadına takılan süslü altın ya da gümüş halka, küpe. (Tokat-Es.; Uluşiran *Şiran-Gm.; Hmzırik -K r.; -Ez e.; -Dy.; Har- put -El.; -Gaz .; Kerkük) 3. Küpe. ("Mr.)(c3 s2382)

humpul (II): Altın ya da gümüşten yapılan ve saça takılan süs eşyası. (-M1.)(c3 s2443)

ıpıl ıpıl (III): Gümüş gerdanlık. (-Sv.)(c4 s2480)

kement: Gümüş gerdanlık. (’ Şarkîkaraağaç -Isp.)(c4 s2739)

(I): Kadınların başlarına takarak yüzlerine ya da şakaklarına sarkıttıkları gümüş ya da altın süs eşyası. (Afşar aşireti • Pınarbaşı, •Bünyan -K y. ; Topraktepe •Kadirli -Ada.)(c4 2980)

menteşe: İnce, altın ve gümüş bilezik. (•Bergama -İ z.; -K s.; -Mİ.; -Ada .; *Mut köyleri —İç.)(c4 s3166)

murtlak: Altın, gümüş zincir. (’ Elbistan -Mr.)(c4 s3224)

sıkma (IV): Boyuna takılan altın ya da gümüş dizisi, gerdanlık. (‘ Biga —Çkl.; -Ama .; Kusköy -îç.) (c5 s3609)

sutara: Gümüş ya da altından yapılmış bilezik: Kolunda gümüş sutara var. (‘Divriği -Sv .)(c5 s3703)

şıpırdak (II): Kadınların başlarına taktıkları gümüş paralarla işlenmiş başlık. (‘ Dursunbey -Ba.)(c5 s3772)

şıpırdaklı küpe: İçinde kırklık gümüş ya da altın para bulunan küpe. (-Îst.)(c5 s3772)

takıç (II): 2. Kadınların giydikleri çevresi altın ve gümüşle süslü bir çeşit fes. (‘Alanya, Ilıca ‘Ma-navgat -An t.)(c5 s3809)

tenzif [tenzuf]: Kadınların süs olarak özellikle feslerine taktıkları gümüş zincir, altın dizisi vb . şeyler. (‘ Kemaliye -Eze.; Ha rput -E l.) [tenzuf] s (Salkuma -K y.) (c5 s3883)

teyelti (II): Kadınların alnındaki altın ya da gümüş dizisi. (Sancaklıboz *İğdecik -Mn.)(c5 s3906)

vurgu (III): Kadınların feslerine taktıkları gümüş takı . (*Ermenek -Kn.)(c6 s4110)

23.4. “Elmas”ın Güzeli İfade Edişi

Doğada nadir olarak bulunan gerek rengi gerekse parlaklığı nedeniyle tarihin ilk çağlarından beri süs eşyası olarak kullanılan elmas, günümüzde işlenebilirliğinin artmasıyla mücevherlerin vazgeçilmezi olmuştur. Az bulunması ve parlaklığıyla güzellik timsali olmuştur.

deste: Göğüse takılan elmas iğne. (-U r.)(c2 s1436)

emeret: Altın ve elmas gibi takınacak kıymetli süs eşyası. (-E1. ilçe ve köyleri) (c3 s1734)

gelgel (I): Başa takılan elmas ya da altın iğne. (-Isp .; ‘ Nizip -Gaz .) (c3 s1977)

Örneğinin az olması sebebiyle sınıflandırmamız dışında kalan ancak takılarda kullanılan diğer malzemeleri de çalışmamıza aldık. Bunların içinde en önemlisi incidir. İnci tanesi tekliği, sadeliği ve zarifliği simgeler.

Canlı olması, rengi, dokusu incinin güzelliği temsil etmesi için fazlasıyla kafi özelliklerdir.

İncinin dışında, parlak madenlerin, beyaz para olarak geçen ve yalancı altın denilen maddelerin takılarda kullanıldığını görmekteyiz.

tepsi (II): Başa ya da boyna takılan altın ve inci dizisi. (‘ Elbistan -Mr.) (c5 s3889)

tor (III): 1. İnci gerdanlık . (-Krş .) (c5 s3969)

akça (III): Kadınların süs eşyasında kullandıkları madenî, parlak ve ortası delik, yassı pul. (Eğrigöz ‘ Emet -K ü.)(c1 s145)

ecnas: Değerli taş, mücevher. (-Sm.) ecnez [—> eccnez (1)](c3 s1662)

pelez (I): Kadınların başlarına taktıkları küçük altın ya da altına benzer para. (Akdoğan ’ Kızılcahamam —Ank.)(c5 s3426)

pürlü (II): Gelinlerin başlarına örtülen üstü pulla işlenmiş ve çevresine yalancı altın dizilmiş kırmızı başörtüsü. (Çomaklıdede * Korkuteli -Ant.)(c5 s3501)

24. Süslenmenin Güzelliği İfade Edişi

Süslenmek, güzel görünmek için yapılan eylemdir. Dolayısıyla süs, süslenme gibi unsurlarla güzellik arasında doğrudan bağlantı kurmak kaçınılmazdır.

Güncel Türkçe Sözlükten hareketle “süs, süslenmek” ve tabii süslenmenin temel taşlarından “makyaj yapma”nın ne olduğunu tanımladık.

Süs : 1. isim Süslemeye, süslenmeye yarayan şey, bezek, süs püs 2. Süsleme veya süslenme işi "Süse düşkün." 3. Anlamı zenginleştiren edebiyat sanatı "Divan şiiri süse önem vermiştir." 4. Güzellik veren, güzelleştiren şey "Kitabı bir süs kabul etmek, kültür görgüsüzlüğünün en somut örneğini oluşturur." - T. Dursun K

Süslenmek: 1. Süsleme işine konu olmak "Her türlü çiçekle kırlar süslenmiş / Yeşil yaprak giyer dumanlı dağlar" - Âşık Veysel 2. Kendini süslemek "O gün yılbaşı olduğu için pek süslenmişti." - S. F. Abasıyanık

Makyaj yapmak: Yüzü çeşitli işlemlerle temizlemek, boyamak ve diğer işlemlerle daha bakımlı ve güzel göstermek. "Gece yüzüne yaptığı makyaj değme ustaların işiydi." - F. Otyam

24.1. "Makyaj Yapma"nın Güzeli İfade Edişi

Ağlık: 1. Pudra, düzgün, aklık. (İncecikler * Bergama - İz.; Bozan -E s.; -Çr.; -A ma.; -G m. köyleri; * Kilis, - GaZ.; - Mr. ve çevresi; Avşar aşireti * Pınarbaşı -K y.) (c1 s102)

ahlık [ahlık (I)]: Aklık, pudra, allık. (' Divriği -S v.) [ahlık (I)]: (' Divriği — Sv.) (c1 s132)

aklık (I) [aklık kızılık]: 1. Pudra, düzgün. (*Dinar -A f.; *Eşme -U ş.; -Is p.; Çerçin, -Brd.; Dallica ' Nazilli -A y.; ' Karşıkaya -İ z. ; ' Alaşehir, -Mn.; Yeniköy — Ba.; ' İnegöl, ' İznik -Brs.; Yenice 'Emet, Beşkanş, ' Altıntaş, -K ü.; Bozan, -E s.; Fevziye ' Geyve —Kc.; —İst.; ' Bartın, ' Çaycuma, ' Safranbolu -Zn.; ' Kargı, -K s.; ' Çerkeş, ' Eskipazar, ' Kurşunlu-Çk r.;—Çr. ve çevresi; Karadere -R z.; ' Boğazlıyan - Y z.; Bahçeli ' Bor -N ğ.; ' Ermenek -Kn.; ' Mut köyleri —İç.; Kayapa, Hıdırağa -E d.; ' Lüleburgaz köy leri -Krk.; Büyükmanika ' Saray -T k.) (c1 s158)

dırnak yarası: Tırnaklarda kına ile yapılan bir çeşit süs. (-Sm.) (c2 s1472)

enlik (II) [-> ellik (I) -2] enlik (II): Yüze sürülen kırmızı boya. (-Gaz.) (c3 s1759)

enniyh: 1. Allık. (' İğ dı r- K r.) 2. Ruj. (' İğ dır Kr.) (c3 s1760)

ernik (V): Kadınların kullandıkları allık. (—Ezm.) (c3 s1775)

evlik (III): Kadınların yüzlerine sürdükleri kırmızı boya, allık. (Kerkük) (c3 s1811)

gelinalı (I): Kadınların kullandığı allık. (-Rz. ve köyleri) (c3 s1978)

kızılık: Hanımların dudaklarına ve yanaklarına sürdükleri kızıl renk. (Peşman 'Daday -Ks.)(c3 s2070)

ker (III): Rastık. (' Kurşunlu - Çkr.; -Çr.; 'Merzifon -Ama.; -Mr.) (c4 s2752)

kıllanmak (I): Süslenmek, boyanmak. (Bağlıca 'Ardanuç -Ar.; -Ml.; -Mr. ve çevresi; Kuzucuk 'Dörtüol -Ada.)(c4 2794)

kızılık (III): Pudra , aklık, düzgün : Fatma yüzüne kızılık sürmüş. (Pazaravdan, "Bucak -B rd.; "Bor -Nğ.)(c4 s2867)

kırşan [kirişan]: Üstübeç, allık, pudra, (Cebel 'Egridir -Isp .; 'A rpaçay, 'Çıldır, Koyundere, 'Ahıska -K r.; -E zm .; 'Erc iş-V n. ; -D y. ; Kerkük) [kirişan] : ('Ba yburt -Gm.)(c4 s2882)

mindal: 1. Göze sürme çekilen mil. (' Merzifon -A ma.) 2. Kaşa rastık çekilirken kullanılan çöp. (Rumeli göçmenleri -B rs.)(c4 s3201)

nüne: Kadınların iki kaşları arasına yaptıkları büyükçe siyah nokta, ben. (Kerkük)(c4 s3258)

ösme: Rastık. (-Çkr.; Yabanova -Ank.)(c5 s3357)

rashık: Rastık . (İğneciler ' Mudurnu -Bo.) (c5 s3506)

yanaklık (I): Allık. (Bahçeli ' Bor - Nğ .)(c6 s4161)

Makyaj yapmanın dışında başta belirttiğimiz gibi; süs, süslenmek kelimeleri de güzelleşmeyi, güzel görünmeyi ifade etmektedir.

abrozavanlı: Temiz ve süslü gezen adam. (Veliköy ' Şavşat -A r.)(c1 s31)

adışik: Süse, gösterişe düşkün. (Kürküler *Yalvaç -I sp .)(c1 s67)

ağdalamak: Yüzdeki tüyleri ağda ile almak. (* Bor -N ğ.; * Karaman -K n.)(c1 s87)

ainevi: Ayna. (*Gelendost -I sp .)(c1 s135)

alaşa (II) [alaşo]: 2. Çok süslü, allı pullu. ("Şavşat köyleri -Ar .) 3. Herkesçe beğenilen, hoş görülen, yakışıklı kimse. (Selimiye -R z.)(c1 s199)

alayıklı: Şatafatlı, gösterişli. (-E zm .; ' Vize -K rk .)(c1 s203)

allanmak [allanmah -1, 2]: 1. Süslenmek. (Bağıllı ‘ Eğridir, ‘ Sütçüler köyleri -Isp.; Çamköy ‘ Gölhisar, Gökçeyaka -Brd.; Isabey ‘ Çal, Karahisar ‘Tavas -D z.; İsm etiye -Brs.; Cumayanı -Zn.; Ziyere -Am a.; ‘ Kelkit çevresi -Gm .; Çay-ağzı ‘Şavşat -Ar.; M. Hüyük *Şarkışla, Soğukpınar ‘ Kangal -S v.) [allanmah -1] : (‘Mucur -N ş.)(c1 s224)

allım pullum: Çok süslü, güzel giyinmiş. (‘ Sütçüler köyleri -I sp.)(c1 s225)

ankıllı cıncıllı: Süslü püslü, çok süslü, cicili bicili. (Sarıvadi ‘ Ermenek -K n.)(c1 s274)

aşık (II): Kadınların bir süs eşyası. (Kızılköy ‘Dinar -A f.)(c1 s354)

bahımlı: Bakımlı. (‘ Bor —Nğ.)(c1 s488)

bayramlık: Süs : *Si z o gelini bayramlık mı aldınız?* (Çubukçular ‘ Acıpayam -D z.)(c1 s584)

berek (II): Süs, ziynet. (Bornova -İz.) (c1 s632)

bezek, bezek (II) [bezehy, bezenk (II) , bezeylı]: 1. Süs, ziynet. (-B a. ve çevresi; Üluşiran ‘ Şiran, ‘ Bay burt köyleri -Gm.; Ersis ‘ Yusufeli -A r.; Kızılcakçak ‘ Arpaçay -K r. köyleri; -Ezm .; ‘Erciş —Vn.; ‘ Lice -D y.; -Gaz.; -Mr.; -Sv.; ‘ Kam an -K rş.; Bağvaka ‘ Finike - Ant.; ‘ Saray -T k.)(c1 s650)

bezekli [bezeli (II)]: Süslü, bezenmiş. (Erkinis ‘Yusufeli, ‘Şavşat ve köyleri -A r.)(c1 s650)

bizelgen: süslü (İdil- Ural Türkleri – Tr.)(c1 s714)

cıcık (I) [cıcak -1, 2; cıcih (I) -1, 2; ada (V), cılav (III) -1, cıncık (III) , cıcik (II) , ciciş (I I) , ciççi, cinciğ , cıcık (II)]: 2. Süs. (-B rd. ; Karabiizey ‘ Araç -K s.; ‘Yusufeli ve köyleri -A r.; -K r.; ‘Oltu -Ezm .; -Eze.; ‘Göksün ve kövleri —Mr.; Telin ‘Gürün-Sv.; Çayırılı ‘ Haymana -.Ank.; Bahçeli ‘ Bor -N ğ.; ‘ Kadirli -A da.) [cıcak -2] : (Ağlı ‘ Küre -Ks.) [cicili (I) -2] : (‘ İğdi r -K r.) [cıda (V)] î (Ortaköy -Çr.) [cılav (III) -1] : (‘ Göksün ve köyleri -Mr.; -Y z.; Yerkesik -Mğ.) [cıcık (II I)] ; (Tok at -E s.; ‘O ltu -Ez m.) [cıcik (II)] : (‘ Mustafa Kemal Paşa -B rs. ; ‘Sivrihisar -E s.; ‘Pas inler -Ezm .; tncckum ‘Silifke -İç .) [cinciğ] ; (Irm aklar ‘ Ardanuç -Ar.) (c2 s894)

cıcık: İncik Süs püs. (' Bor -Nğ.)

cıcıklı [cicalı, cicili, cincihli] : Süslü. (Tutmaç, -Sv.; — Nş.) [cicalı] : (Berek etli 'T avas -D z.; -Kn.) [cicili] ; (Karaözü ' Gemerek -Sv.) [cincihli] : (Çayağzı ' Şavşat -Ar.) (c2 895)

cıcıklı bıcıklı [cıcılı bıcılı -2] : Süslü püslü. (' Bor —Nğ.) [cıcılı bıcılı -2] s (Uluşiran ' Şiran -Gm.) cicili [—► çakıl (II)] (c2 s895)

cıcılı bıcılı [cıcili bücülü] : 1. Allı morlu. (' Gürün -Sv.) [cıcili bücülü] : (Ekse 'Çal —Dz.) 2. [—► cıcıklı bıcıklı] (c2 s895)

cığalanmak (I) [cehlenmek (I)] : Süslenmek. (Bereketli ' Tavas -D z. ; •Ba yın dır -İ z. ; Yusufpaşa -Is t.; •Aksaray -Nğ.) [çeklenmek (I)] : (' Şebinkarahisar -Gr .) (c2 s899)

cıncıklı [cincoflu] : Süslü. (Sincan •Divriği —Sv.)(c2 s919)

cıngıllı (I) [cırgıllı, çıngıllı (II)] : Süslü. (' Eşme ve köyleri -Uş.; ' Eğridir ve köyleri, ' Yalvaç -Is p.; Akçaköy •Yeşilova -Brd.; Yukanseyit 'Çal - Dz.; ' Refahiye -Eze.; -Gm.; 'Gök-sün -Mr.; Hisarcık 'Yayladağı -H at.; ' Kangal ve köyleri - Sv.; — Yz.; ' Pınarbaşı -K y.; -Nğ.; -Ada.) (c2 s922)

cıngıllı püngüllü [cıngıllı mıngıllı] : Süslü püslü , (I a ş- oluk ' Göksün -M r.) (c2 s923)

cürcüllü : Süslü. (Sırçalı »Mudurnu -Bo.) (c2 s1028)

çitak (I) : Süslü, iyi giyinen (kimse). (•Mecitözü -Çr.; •Zile -To.; 'Gü-rün -Sv.; 'Boğazlayan —Yz.) (c2 s1241)

dallanmak (III) : Süslenmek, yeni elbise giymek. (Gebeler ' Kırkağaç - Mn.)(c2 s1346)

dıvatmak : Gelini süslemek. (-K n.) (c2 s1474)

dögme (II) : Kadınların yüzlerinin iki yanına takılan altın süs. (Talas -Ky.)(c2 s1571)

dubun : Yanak üzerine gelen süsler. (Karabağ aşireti -Af.)(c2 s1594)

dulukluk: Kadın başlıklarının iki tarafına şakakların üstüne gelmek üzere takılan süs. (gâvurdağı 'Cebelibereket -Ada .)(c2 s1599)

düzünmek [düzenek >1, düzlenmek -1, düzünmeh]: Süslenmek. (Gelegermi *Yalvaç, Yassıviran 'Se- nirkent -Is p.; 'Sarayköy -Dz.; Eymir 'Bozdoğan -Ay.; 'Susur-luk -Ba.; -B rs.; 'Kandıra -K c.; Gümülcüne göçmenleri. Rumelihi- sar, 'Eyüp -1st.; 'Kurşunlu- Çkr.; 'Tosya -Ks.; 'Kargı -Çr.; 'Antak-ya -H at.; 'Gürün -Sv .; Çanıllı 'Ayaş -An k.; 'Ermenek -Kn.; 'Mut köyleri, Civanyaylağı 'Mer-sin, 'Anamur, 'Silifke -İç .; Güzelsu 'Akseki -Ant.; 'Milas -Mğ.; 'Lü-leburgaz -Krk.) [düzenmek -1] : ('Eğridir köyleri -Is p.; -Rz.; 'Bor -Nğ.; -Kn .) [düzlenmek -1] î ('Antakya -Hat.) [düzünmeh] : ('Ermenek köyleri -Kn .)(c2 s1648)

düzünüp koşunmak: Süslenip püslenmek. ('Ermenek -Kn .)(c2 s1648)

fingi: Süslü, şık. (Hisarköy 'Domaniç -Kü .)(c3 s1867)

gencik (I) [gecik (I), geçercik, geleç, gencik (I), gerçih, gerçik -1, 2: gerez(V) -2, geycik, gizir (III), görez (II)]: 1. Süslü, güzel, zarif, şık (kimse) : Ben bugün gerçih bir kız gördüm. (Kalkış -t z ; Nilüfer, Kurşunlu 'İnegöl -Brs.; Bozcaarmut *Bozüyük -Bil.; İsm etpaşa -E s.; Romanya göçmenleri 'Silivri -1st. ; Gölpaşan •Kurşunlu -Çkr.; Bizmişen —El.; Osmaniye *İlğm -Kn.; Havsa —Ed.; Çavuşköy 'Babaeski, *Lüleburgaz -K rk.; Bukruva *Malkara —Tk.) [gecik (I)] : (-B rs.; Pazarcık •Bozüyük —Bil.) (c3 s1994)

gıflı (gıcılı -1, 2; gıncıfırlı (I), gıncıdanlı, gıldanlı): 1. Süslü : Şu kız çok gıflı. (Yazırlı 'Nazilli -A y.; Bakacak 'Biga -Çk l.; Yerkcsik -Mğ.) [gıncıfırlı (I)] : (Gürnes 'Akşehir -K n.) [gıncıdanlı] : (İğneciler 'Mudurnu -Bo.) [gıldanlı] : (Uğurlu 'Ermenek -K n.) (c3 s2035)

gılade: Süs, gösteriş : Bizim mahallenin delikanlıları çok gıladeli gezer-ler. (-Çr.) (c3 s2038)

gostaklı: Süslü ve temiz gezen (adam). (Çataloluk 'Develi —Ky.) gostil [—> gumpir(c3 s2107)

hakelek [harkenek]: Süs, gösteriş. (Uluşiran *Şiran -Gm.)(c3 s2253)

hatuz: Kadınların başlarına taktıkları süs , sorguç . (Köşker ‘ Kaman -Krş .)(c3 s2307)

hengillemek hüngüllemek: Boncuk vb. şeylerle süslemek: Ahmet kızını iyice hengillemiş hüngüllemiş. (Cemele -K rş.)(c3 s2340)

ıngıl cıngıl: Süslü. (Fariske »Ermenek -Kn.) (c4 s2478)

ırangıç: Süs, gösteriş. (Kırelı ’ Beyşehir -Kn.)(c4 s2483)

ilvan (I): Süs: O para onun ilvanma yetmez. (‘ Sivrihisar -Es.) (c4 s2534)

ilvanlı: Gösterişli, süslü. (-Ba.; Şerefli ‘ Haymana, ‘ Keskin -Ank.)(c4 s2534)

kav (II): 3. Süslü, kurumlu, çalımlı (Yavuz ’ Şavşat -Ar.; Kerkük)(c4 s2687)

kılavlanmak (I): Süslenmek, boyanmak. (Bağlıca ’ Ardanuç -Ar.; -Ml.; -Mr. ve çevresi; Kuzucuk ’ Dört Yol -Ada.)(c4 2794)

kıfıranga [kıfırang ı, kıfıranga, kincifilli, kudırak (I), kırışak (II) , kırışığı]: Çok süslü, temiz ve güzel giyinen. (•Ayancık -Sn .)(c4 s2797)

kıntışlı: Çok süslü, giyimli, çok gösterişli, hoppa (kadınlar için). (Eymir ’ Bozdoğan —Ay.)(c4 s2813)

kırnak (I): 1. Çalımlı, süslü gezen (kimse). (Doğlaköy ‘ Karacabey -B rs .; Çavuşköy ‘ Ba baeski, ‘ Lüleburgaz -K rk .) (c4 s2835)

komşu (II): Süslü, şık : Şu kız çok komşudur. (Bozburun ’ Marmaris -Mğ.)(c4 s2915)

konur (II) [koğur (III)]: 2. Süslü, çalımlı, şık, kurumlu. (Yamanlı, •Saimbeyli -Ad a.) (c4 s2920)

kuvşanmak: Süslenmek: Giyindi, kuvşandı evden çıktı. (*Ağın -El.) (c4 s3020)

mıncıklı gıncıklı: Süslü, cicili bicili. (‘ Buldan -Dz.) (c4 s3185)

pendemli: Süslü : Bugün kadınlar çok pendemli, düğün mü var? (Peşman •Daday -Ks.)(c5 3428)

pendem vermek: Süslenmek : Daha kendine pendem veremedin mi? (Peşman *Daday -Ks.)(c5 s3428)

şataf (I) [şansaf, şantaf]: Çalım, süs. (•Eğridir köyleri, örk enez *Yalvaç -Isp .; Yukarı Seyit *Çal -Dz.; •Bozd oğana -A y.; •Kurşunlu -Çkr.; —Sm.; Sarıoba *Polatlı -A nk.;-Nğ.) [şansaf] : (Sanca 'Gölköy -Or .) [şantaf] : (Yeniköy —Ba.; Ziyere •Merzifon -Ama .; Akkuş *Ünye, Şihlar *Ulubey -Or.; *Pınarbaşı -K y.)(c5 s3754)

şataflı (II) [şataratlı, şatavlu]: 1. Gösterişli, süslü. ('Kurşunlu -Çkr.; -Sv .) [şataratlı] ; (*Zara -Sv .) [şatavlu] : (Dadağı -K y.) 2. Albenili, çekici. (Meydan *Mut -İÇ.)(c5 s3754)

şifret: Gösteriş. (Güney 'Yeşilova -B rd.)(c5 s3778)

şülfet: Süslü. ('Şile -1st.)(c5 s3796)

tellenmek (IV): Süslenmek (kadın için).(-Tr.)(c5 s3874)

tongurdak (II): Giysi ya da saçlardaki süsler : Şu kadının entarisi tongurdaklı. ('Tire —İz.)(c5 s3962)

zıkkılı: Süslü. (-Dy.)(c6 s4369)

25. Temizliğin Güzelliği İfade Edışı

Temizlik lekesiz, pürüzsüz, parlaklıkla aynı kavram alanında kullanılmaktadır. “abbak olmak: Tertemiz olmak, beyaz olmak” anlamlarında kullanılır. Derleme Sözlüğünde de temizlikle güzellik birlikte kullanılmıştır. Bu kullanımlardan temizliğin güzelliğe etkisi olduğunu görmekteyiz.

apappak: 2. Tertemiz. (Keremköy 'Burhaniye -B a.)(c1 s10)

abrozavanlı: Temiz ve süslü gezen adam. (Veliköy 'Şavşat -A r.)(c1 s31)

akman: 1. Temiz, beyaz, güzel. ('Taşköprü, Abana, -K s.; 'Meriç -E d.)(c1 s159)

arı (I) [arıca, arıca duruca, arıcah, ancak, arıcakca, arıcaman -1, arıcana -1, arıca silice, arı duru -1, arıg (I) -1, arıh (I) -2, arık (VII), armcka, arımk (II) -1, arı sili (I) -1, arısilli, arısüli]: Temiz, tertemiz, saf, iyi. (Burhaniye »Dinar, I'shaklı »Bolvadin -Af.; »Eşme —Uş.; İlyas, Aydoğmuş »Keçiborlu, Sücüllü »Yalvaç, »Şarki

Karaağaç, Cebel »Eğridir, »Gelendost, Yassıvıran »Senirkent -Is p.; Gölcük, Bunak »Tefenni, Kayadibi, Navlu, Akçaköy, Karaatlı, Güney »Yeşilova, Aziziye, Kozluca, Çebın, Çeltikçi, Devri »Bucak, Çerçin, -Brd.; Çardak »Sarayköy, Oğuz, Yeşilyuva »Acıpayam, İğdir, Çöplü »Çivril, Denizler »Çal, »Tavas, -D z.; -İz.; İğdecik, Sancaklıboz, Demirci »Akhisar -Mn.; Yeniköy —Ba.; Alpagut »Mustafakemalpaşa -Br s.; Yenice »Emet -Kü .; Akköy, B. Yeniceköy -B il.; Tokat, Bozan —Es.; Ilıca »Mudurnu -B o.; Yeniköy -İst.; —Çr.; —Sn.; »Tirebolu —Gr.; Adacık »Vakfikebir —Tr.; -Gm .; May-damak »Şavşat -Ar.; -Sr.; -Ur.; »Kilis -Gaz.; -Mr.; -Mİ.; »Reyhanlı -H at.; »Gürün, Çepni »Gemerek -Sv.; Çandlı »Ayaş, Sob-ran, Beydik »Nallıhan, Şabanö-zü »Polatlı, »Elmadağ, »Keskin, »Kızılcahamam, —Ank.; Kurugöl »Mucur, Köşker -Krş.; -N ş.; K1-zılhisar, »Ürgüp, »İncesu, »Develi -K y.; »Bor -N ğ.; Kıraman, Ayrancı *Ereğli, Çömek, Kızıllar 'K araman, Çavuşçu "İlgın, Dedeler, İhlara "Aksaray -Kn .; "Kadirli, "Kozan -Ada.; "Mut -İç.; "Akseki, Bağyaka "Finike, "Elmalı, -Ant.; İncirköy "Fethiye, Karaçalı, -Mğ.; -E d.)(c1 s312)

arı sili (I) 1, [—» **arı (I)**]: 2. Tertipli, düzenli : *Kâhyanın yeni gelini arı sili.* (‘Afşin, ‘Elbistan —Mr.)(c1 s322)

aryulanmak, arûlanmak: 1. Temizlenmek. (Başhöyük ‘Kadınhanı —Kn.)(c1 s338)

bicibici (VI): Temiz, güzel. (Limasol, Kıbns) (c1 s680)

gostaklı: Süslü ve temiz gezen (adam). (Çataloluk ‘Develi —Ky.) gostil [—> gumpir(c3 s2107)

kılıfıranga [kılıfırangi, kılıfıranga, kincifilli, kudırak (I), kırışak (II) , kırışğı]: Çok süslü, temiz ve güzel giyinen. (•Ayancık -Sn .)(c4 s2797)

palak (I): 1. Temiz, beyaz tenli (kız için). (‘Düzce -Bo.)(c5 s3384)

26. Vücut güzelliğinin bütün halinde güzelliği ifade edişi

Vücudun bir bütün olarak biçimli, ölçülü olması güzellik için önemli bir etkidir.

dashlı daramlı: Vücudu güzel, uygun, gösterişli. (İğneciler ‘Mudurnu -Bo .)(c2 s1374)

galafat (I): 1. Heybet, görünüş. (Yassıören »Senirkent -Isp .) (c3 s1896)

gırım kesim: Ufak tefek, biçimli, zarif (kimse) : Gırım kesim bir giz. (' Bor -Nğ.)(c3 s2058)

kılıklı (I): 2. Güzel vücutlu , yakışıklı, gösterişli.(' Mer-zifon -Ama .; 'Zile ve köyleri -To.; Bayadı -O r.; 'A ntakya -H at .; 'Bor -Nğ.; Yerkesik -Mğ.)(c4 s2799)

kıyak (I) [kıyburcak, kıyık (IX), kıynaşık (II)]: Güzel, biçimli, yakışıklı, düzgün giyimli. (-Af.; Akse -U ş.; Bağlılı 'Gclendost -Isp .; Ho- naz, Söğüt -Dz.; Eymir 'Bozdo-ğan -Ay .; 'Bornova, 'Torbalı, 'Urla, 'Bergama -îz .; 'Alaşehir -Mn.; 'Susurluk, 'Edrem it -Ba.; Fili 'Biga -Çkl.; Karamanca 'Ge-diz - Kü.; Selimköyü 'Gölpazan -Bil.; Bozan -E s.; 'Ka ndıra -K c.; 'Akyazı ve çevresi -Sk.; ' Kurşun-lu -Çkr.; ' İskilip -Çr.; ' Havza, Mahmutbeyli ' Kavak -Sm .; Ezi-ne, 'Merzifon ve köyleri -Ama.; -To.; ve köyleri; Kuz ' Ünye, Bayadı -Or.; -T r.; -Rz.; Çayağ- zı, 'Şavşat, Bağlıca 'Ardanuç -Ar.; -H at .; ' Koyulhisar -Sv.; İn-cirli, Topaç -Yz.; 'Kayaş -Ank.; 'Pınarbaşı ve çevresi -K y.; Bah-çeli 'Bor -Nğ.; 'Ermenek —Kn.; Kızıloba 'Silifke, 'Mut ve köyleri, Civanyaylağı -t ç. ; Çomaklıderde ' Korkuteli, 'Elmalı—Ant.; Ahiköy -Mğ.; -E d.; 'Lüleburgaz -K rk.; 'Saray, tneçik -Tk.)(c4 s2855)

kip (III) [kipi (I)]: Şık, zarif, biçimli. (-O r.; Gare 'Ardeşen -R z.; 'Ah-lat -B t.; -K rş.; Ham urcu ' İncesu -K v. ; Bahçeli 'Bor -Nğ.) [kipi (I)]: (-Çr.)(c4 s2875)

ökelekli: 1. Vücutu gösterişli olan (kimse). (' İskilip -Çr.; Paz ar ' Kızılcamahamam -Ank.; Bahçeli ' Bor -Nğ.) (c5 s3327)

şığva: [—> şıvgın (II)]: 2. ince, düzgün bedenli delikanlı. (Erkinis 'Yusufeli, Şaler 'Şavşat -Ar.; -Ezm .; Deliktaş 'Kangal -Sv.) (c5 s3768)

zeykir (II): Gövdesi biçimli, uzun boylu. (Kise ' İlgaz, -Çkr.)(c6 s4365)

27. Konuşmanın Güzelliği İfade Edişi

“Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı

Söz ola ağulu aşı bal ile yağ ede bir söz.”(Y. Emre)

Dizeleri sözün, konuşmanın insan ilişkileri açısından öneminin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.

“Kişi kıyafetiyle karşılaşılır, konuşmasıyla uğurlanır.” Atasözü de konuşmanın önemini anlatır. Konuyu bu çerçevede ele alacak olursak konuşmanın ve konuşma şeklinin manevi güzelliği yansıttığını görürüz. “tatlı dilli olmak, ağzından bal damlamak...” gibi deyimler örneklerimizi desteklemektedir.

ağzı güzel: Kibar, terbiyeli konuşan. (“Göksün ve köyleri -Mr.) (c1 s118)

ağzı esenli: Ağzından dua eksik olmıyan, tatlı dilli kimse. (- K n.)(c1 s117)

ağzı yomlu: Ağzı uğurlu, sözü uğurlu (kimse). (“Erciş —Vn.)(c1 s121)

akyalavuş: Tatlı dilli, cana yakın. (Ham zabali ‘ Bozdoğan -A y.)(c1 s164)

ballı (II): 1. Tatlı dilli, sevimli, terbiyeli (kimse). (‘Nazilli -Ay.) (c1 s509)

civil civil (I) [cıfcıfı, civir civir, çivil çivil]: 1. Öter gibi güzel konuşmayı anlatır . (‘ Antakya -Hat.) (c2 s989)

civildemek [cavırdanmak. cıvıdamak, civirdemek]: Tatlı sesle konuşmak. (•Elbistan. *Afşin—Mr.; *Bor -N ğ.; •Antakya -H at.) [cayırdamak] : (‘ Bor -Nğ.) [cıvıdamak]: (-Nğ.) [civirdemek] : (Pazarören •Pınar-başı -K y.) (c2 s989)

dilbezeği [dilbeze -1, dilbezek -1]: 1. Tatlı dilli, hoşsohbet. (-Sm .; Yavadı ‘ Mesudiye -O r.; Ya vuz ‘ Şa vşat -A r. ; *B or- N ğ.; ‘ Er men ek köyle ri - K n. ; ‘ Mut köyle ri -İ ç.) [dilbeze -1] : (Yukanseyi t ‘ Çal -D z.) [dilbezek -1] : (‘ Eğ rid ir köyle ri -I sp .; ‘ Pı na rb aş ı -K y.) 2. [-> dilb esek -2] 3. [-► dilbese k -1] dilbezek 1. [—► dilbezeği -1] 2. [—► dil-bese k -2] (c2 s1491)

dilcimen: Hoş sohbet, tatlı konuşan. (Aksaray -1st.)(c2 1492)

dili datlı: Hoşsohbet. (Soğukpınar •Kang al —Sv.)(c2 s1494)

dilibisi: 2. Güzel ve çabuk konuşan. (Teniste ‘Anamur - İç.) (c2 s1496)

musmul (II): 3. Giyimi, konuşması düzgün, yetkin . (‘ Antakya-Hat.) 4. İyi, düzgün, güzel (giyim için). (‘ Antakya -Hat. ; -Kıbrıs)(c4 s3224)

nadi: 2. Güzel konuşan. (-M d.)(c4 s3233)

yalabık dilli: Tatlı dilli, konuşmasıyla insanı büyüleyen. (İğneciler ‘Mu-durnu -Bo.)(c6 s4134)

28. Yaşın Güzelliği İfade Edişi

Yaş, güzellik açısından oldukça önemlidir. Genç, güzel, yakışıklı, dinç ifadeleri aynı kavram alanında kullanılır. Gençlik canlılıktır, tendeki renktir. Derleme Sözlüğünde gençlikle ilgili güzelliği ifade eden deyişleri çalışmamıza aldık.

acartav (II): İnsanların en güçlü oldukları delikanlılık ve olgunluk çağı. (“Mut köyleri — İç .)(c1 s41)

acı delilik: Delikanlılık Erkeklerde 18-22 yaş arasındaki çağ. (*Mut köyleri -î ç)(c1 s45)

aplak (I): Parlak ve körpe olan her şey. (Erküt ‘Cide -K s.)(c1 s289)

berre: Taze, körpe. (Taşkent -K n .)(c1 s636)

beserek (II): Yetişkin, güzel kız .(’ Göksün ve köyleri -Mr.; ’ Reyhanlı ve Amik ovası Türkmenleri -H at .)(c1 s639)

caş (I): Genç, delikanlı. (“ Si vr ih isar -E s. ; Ka dıç iftliğ i -1 st . ; Çile hane “ Reşad iye -T o.; K ar aç ay aşire ti, Başhö yük “K ad mhanı -K n.) (c2 864)

celep (I) [celeke]: 1. Genç, güzel, gösterişli (kimse). (’ Gemlik -Brs.; —Es.; ’Merzifon köyleri -Ama.; Şihlar *Ulubey, -Or.; Karanidere •Şereflikoçhisar -Ank.) 2. Zayıf, ince (kimse). (-Ank. ilçeleri; ’ Ermenek -K n.; Kadıköy ’Saray -Tk.) (c2 s877)

celfin (II): Genç, taze . (’ Nizip -Gaz.; -Mr.) (c2 878)

çereke (I): Genç kız. (Bahçeli ’ Bor -Nğ.)(C2 S1145)

çiğelem (II): Taze, genç : Ahmet çiğelem gibidir. (Azeri köyleri -Ama.)(c2 s1206)

dığrak (III): 1. Genç : Dığrak uçan kuştur. (Doğanbeyli ’ Saimbeyli -A da.)(c2 s1453)

(IV): 1. Genç, taze , körpe . (Y u-karı Seyit ’ Çal —Dz.; -E ze.; -Y z. ; -N ğ.; Gâ vu rdağı ’ Osm an iy e- Ada .; Çavuşköy ’ Ba baeski -K rk .) 2. Yaşını göstermeyen, olduğundan genç görünen (kimse). (’ Merzifon ve köy leri -A ma.)(c3 s1846)

fidil (I): Toy, genç. (Bekilli ’Çal -Dz.)(c3 s1850)

gökçek (II): Taze, körpe. ('Araç -Ks.; -To.)(c3 s2136)

irgin: 1. Genç, delikanlı. (Misis -Ada.)(c4 s2550)

kabadayı: Genç, evlenmemiş delikanlı; Bu kuşak kabadayılığımından kalmadır.
(- Isp.;-Ay.)(c4 s2578)

kelpengecik: Delikanlı, genç insan : Sen daha kelpengeciksın. ('Bigadiç -Ba.)
(c4s2736)

kıray (II): Genç, delikanlı. (-B rs. ; Gaziköy ' Şarköy - Tk .)(c4 s2818)

sığva: Genç, yakışıklı. (Çavdarlı 'Şavşat -Ar.) (c5 3606)

su (IV): Tazelik, canlılık, gençlik için: Su gibi kadınsınız, evlat yetiştir-mekten neden çekinirsiniz? (-Sm.; ♦Bor -Nğ.)(c5 s3688)

torlak (I) [—► tor (I) -1]: 2. Güzel, genç, yakışıklı. (Kızılelma ' Bartın - Zn.;
Gerde 'Nallıhan -Ank.; -Nğ.; Balkı 'İlgın, -K n.; 'Karaisalı -Ada.)(c5 s3970)

tuygun: 1. Genç, güçlü : Ahmet o vakit tuygun bir delikanlı idi. (Çoran -
Ama.)(c5 s4004)

yallı ballı: Genç, görkemli, zarif. (' Lapseki -Çkl.)(c6 s4149)

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışmada, “*Tarama ve Derleme Sözlüğü*”nde güzellikle ilgili söyleyiş biçimlerini sınıflandırdık. Güzeli ifade etmede dilin sınırlarını, kullandığı kelime ve kavramları örneklerle birlikte açıkladık. “*Tarama Sözlüğü*”nde edebi metinlerden örnekler verildiği için biz de çalışmamızda sınıflandırdığımız maddelere örneklerini verdik. Ancak “*Derleme Sözlüğü*”nde metin örneklerine yer verilmemiştir. Daha çok ağız özellikleri taşıyan kelimeler vardır. Tematik olarak ve birlikte kullanıldıkları kelimelerden hareketle güzellik ifade ettiğini düşündüğümüz kelimeleri çalışmamıza aldık. Bazı bölgelerde yapılan derlemelerde kelimeler örnek cümlelerle desteklenmiştir. Bu tür örnekler bize de dayanak oluşturmuştur. Ancak birçok yerde yapılan derlemelerde örnek verilmemiştir. Bu tür durumlarda kavram alanından ve halkın genel kanısından hareketle güzellik ifade ettiğini düşündüğümüz kelimeleri de çalışmamıza aldık. Bu çalışma neticesinde güzeli dillendirmeyi, *1. Gök cisimlerinin organlara yansiyarak güzeli ifade edişi 2. Renklerin güzeli ifade edişi 3. Türklerin savaşçı özelliklerinin güzellik anlayışına yansması 4. Doğadaki bitkilerin güzellik anlayışına yansması 5. Ruh güzelliğinin ifade edilişi 6. İnanç özelliklerinin güzellik anlayışına yansması 7. Meyvelerin organlara yansiyarak güzeli ifade edişi 8. Bir bütün olarak güzeli ifade eden kelimelerin kullanılışı (dilber, şuh, sanem, afet, put...) 9. Eski Türkçedeki kelimelerin tarihi süreç içinde güzelliği ifade edişi 10. Doğada güzel kabul edilen hayvanların güzeli ifade edişi 11. Herhangi bir gruba dahil edemediğimiz güzellik ifadeleri 12. Doğada güzel kabul edilen nesnelere güzeli ifade edişi 13. Hareketlerin güzeli ifade edişi 14. Organların başlı başına güzeli ifade edişi 15. Alıntı kelimelerin güzeli ifade edişi 16. Erkeklerin güzelliğinin ifade edilişi 17. Kıyafetin güzelliği ifade edişi 18. Kilonun güzellik açısından önemi 19. Millet adının güzelliği ifade edişi, 20. Gelinlerin güzelliği ifade edişi, 21. Kıyafelerde kullanılan kumaşların güzelliği ifade edişi, 22. Takıların güzelliği ifade edişi, 23. Takılarda kullanılan madenlerin güzelliği ifade edişi, 24. Süslenmenin güzelliği ifade edişi, 25. Temizliğin güzelliği ifade edişi, 26. Vücut yapısının bütün halinde güzelliği ifade edişi, 27. Konuşmanın güzelliği ifade edişi, 28. Yaşın güzelliği ifade edişi* şeklinde yirmi sekiz madde başı oluşturarak sınıflandırdık.

Tarama Sözlüğü'nde ve Derleme Sözlüğü'nde tespit ettiğimiz ortak güzellik unsurları bulunmaktadır. Bunlar: 1. *Gök cisimlerinin organlara yansiyarak güzeli ifade edişi* 2. *Renklerin güzeli ifade edişi* 4. *Doğadaki bitkilerin güzellik anlayışına yansımaları* 5. *Ruh güzelliğinin ifade edilişi* 10. *Doğada güzel kabul edilen hayvanların güzeli ifade edişi* 11. *Herhangi bir gruba dahil edemediğimiz güzellik ifadeleri* 12. *Doğada güzel kabul edilen nesnelerin güzeli ifade edişi* 13. *Hareketlerin güzeli ifade edişi* 14. *Organların başlı başına güzeli ifade edişi* 16. *Erkeklerin güzelliğinin ifade edilişi* 17. *Kıyafetin güzelliği ifade edişi* 18. *Kilonun güzellik açısından önemi maddeleridir. Bu sonuç gerek edebi metin gerek halk söyleyişi olsun ifade değişse de kültürden kaynaklanan güzellik algısının ortak olduğunu göstermektedir.*

Tarama Sözlüğü'nde olup Derleme Sözlüğü'nde olmayan güzellik unsurları vardır. Bunlar: 3. *Türklerin savaşçı özelliklerinin güzellik anlayışına yansımaları* 6. *İnanç özelliklerinin güzellik anlayışına yansımaları* 7. *Meyvelerin organlara yansiyarak güzeli ifade edişi* 8. *Bir bütün olarak güzeli ifade eden kelimelerin kullanılışı (dilber, şuh, sanem, afet, put...)* 9. *Eski Türkçedeki kelimelerin tarihi süreç içinde güzelliği ifade edişi* 15. *Alıntı kelimelerin güzeli ifade edişi* 19. *Millet adının güzelliği ifade edişi maddeleridir.*

Derleme Sözlüğü'nde olup Tarama Sözlüğü'nde olmayan güzellik unsurlarını tespit ettik. Bunları: 20. *Gelinlerin güzelliği ifade edişi*, 21. *Kıyafelerde kullanılan kumaşların güzelliği ifade edişi*, 22. *Takıların güzelliği ifade edişi*, 23. *Takılarda kullanılan madenlerin güzelliği ifade edişi*, 24. *Süslenmenin güzelliği ifade edişi*, 25. *Temizliğin güzelliği ifade edişi*, 26. *Vücut yapısının bütün halinde güzelliği ifade edişi*, 27. *Konuşmanın güzelliği ifade edişi*, 28. *Yaşın güzelliği ifade edişi* şeklinde sınıflandırdık.

Gök cisimlerinden, *ay – mah, dolunay, güneş, gün, hilal, kamer* Tarama Sözlüğünde güzellik unsuru olarak kullanılmıştır. Parlaklığı, rengi ve şekilleri itibarıyla benzetmeye dayalı olarak şiir parçalarında güzeli tarif etmişlerdir. Derleme Sözlüğünde ise, *ayğal* kelimesi” ay gibi” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Gök cisimleri hem halk arasında hem edebi metinlerde güzeli anlatmak için kullanılmıştır.

Renkler canlılığı ve anlamları itibariyle insan güzelliği için kullanılmıştır. Tarama Sözlüğünde, *ak, al – kırmızı, lâ'l, kızıl, siyah, hindu, ela – ala, gökçek* renkleri güzeli anlatmak için kullanılmıştır. Yanağın kırmızılığı, gerdanın, tenin beyazlığı, saç ve kaşların karalığı, gözlerin ela ve maviliği şairin hayalindeki güzel sevgiliyi betimlemiştir. Derleme Sözlüğünde de renklerin tercih edildiğini görmekteyiz. Burada renklerin yerel söyleyişine yer verilmiştir. Madde başı olarak verilen renklerin hangi organ için kullanıldığı sıfat tamlaması şeklinde açık olarak belirtilmiştir. Tarama Sözlüğünde olduğu gibi burada da güzelliği ifade eden renkler daha çok *mavi, beyaz, kırmızı ve sarı* olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk, göz güzelliğini mavi- yeşil- ela, çakır; ten güzelliğini beyaz, siyah; saç güzelliğini sarı; yanak güzelliğini kırmızı ile ifade etmiştir.

Türklerin savaşçı özelliği şiirlerde güzellik tanımlamasında kullanılmıştır. Tarama Sözlüğünde “*ok -yay*”, kaş ve kirpik güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır.

“*Gül, taze gül, gül-i ra'na, gülgün, gonca, serv, sünbül, semen, nergis, lale, çınar, sarı çiğdem, gelincik çiçeği*” gibi doğada güzel görülen bitkiler, kadın güzelliğini belirgin kılmak için benzetmelere dayanarak kullanılmıştır. Sevgilinin yanağı, taze gül, gül; dudağı gonca; teni semen; boyu serv... gibi somutlamalarla etkili bir şekilde tarif edilmiştir.

Ruh, huy güzelliği, yüz güzelliği kadar önem taşımaktadır. “*ak rengi, temizlik, namus, dürüstlük, doğruluk...*” gibi ifadeler hem Tarama Sözlüğü’nde hem Derleme Sözlüğü’nde huy güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır.

Tarama Sözlüğü’nde insanların kutsal kabul ettiği varlık ve değerlerin, insan güzelliğini anlatmak için kullanıldığını tespit ettik. “*Peri, huri, cennet, kabe, Yusuf, melek...*” gibi güzelliği temsil eden unsurlar, kadın güzelliğini ifade etmiştir..

Güzellik, gerek renk gerek şekil yönüyle meyveler aracılığıyla da tasvir edilmiştir: Şekil itibariyle göz bademe, şekil ve renk yönüyle yanak elmaya, renk ve doku itibariyle dudak şeftaliye ve yine renk ve şekil yönüyle dudak kiraza benzetilmiştir.

Tek bir organı değil bir bütün olarak güzeli ifade eden birtakım ifadeleri Tarama Sözlüğü’nde tespit ettik. Bunları “*dilber, düşünem-ı dilber, dilber-i ra'na,*

sanem, sanem-i mahlika, bir içim su, şuh, afet, mah-rû, mehlika” şeklinde çalışmamızda sınıflandırdık. Her birinin küçük farklarla güzeli anlattığını tespit ettik.

Eski Türkçe’den günümüze gelen “*görk*” kelimesini hala güzelliği ifade ettiğini gördük. *Görk*, sadece kadın güzelliği için kullanılmamış; erkek güzelliğini de ifade etmiştir.

Bazı hayvanların güzel yönleri insanlara aktararak güzellik mefhumu somutlaştırılmıştır. Tarama Sözlüğü’nde *turna, ceren, hüma, meral-maral, şahin, ahu, tavus* güzel yönleriyle insanlar için kullanılmıştır. Derleme Sözlüğü’nde ise *ceran göz*, benzetmesi göz güzelliğini belirtmek için yer almaktadır.

Her iki sözlükte de herhagi bir gruba dahil edemediğimiz ancak güzeli olduğu gibi ifade eden kullanımları tespit ettik. Tarama Sözlüğü’ndeki şiir parçalarında güzeli anlatmak için kullanılan “*tuz ve ispiri*” kelimeleri Ötüken Türkçe sözlükte “Güzel, iyi ‘alamlarıyla yer bulmuştur. Derleme Sözlüğü’nde ise herhagi bir benzetmeye gerek duyulmadan doğrudan “güzel” olarak belirtilen yerel söyleyişler bulunmaktadır. “*acar (III), albeni, aruv [aryüv], ayvaz (III), baloş, bici (V), cilasın [cilasın] ...*”

Doğada güzel kabul edilen bazı nesnelere de insan güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Tarama Sözlüğü’de “*altuntas, cılgı, sim, cici bici, zencir, sedef, keman, inci, mercan, gevher, kömür, navekoku, Çaçıkeman, sorguç*” gibi görünüş ve değer itibarıyla güzellik unsuru olarak bulunmaktadırlar. Altun tas ve sorguç takı olarak; sim ve cılgı ten güzelliğini, inci ve mercan yanağın beyazlığını, keman ve Çaçi keman kaş güzelliğini, kömür gözün, zencir saçın, navek oku kirpiğin, sedef ise dişin güzelliğini anlatmak için kullanılmıştır. Derleme Sözlüğü’nde ise “*inci, zencir, mücevher ve boncuk*” yer almaktadır.

Harketlerin güzeli ifade edişine örnekleri her iki sözlükte de tespit ettik. *Bakış, yürüyüş, gülüş, endam, salınma, nazlanma* gibi güzelliğe dikkat çeken kullanımlara çalışmamızda yer verdik.

Göz, yanak, kaş, hâl, dudak, ağız, enek çukuru, boy, bel, yüz, kamet, kakül, saç Tarama Sözlüğü’nde güzellikleriyle ön plana çıkan organlardır. Derleme Sözlüğü’ndeki “*turnak, gerdan ve kirpik*” Tarama Sözlüğü’nden farklı olarak güzellik

unsuru olarak kullanılmıştır. Kakül ve saç, Derleme Sözlüğü'nde kadın güzelliği yanında erkek güzelliği için de kullanılmıştır.

Arap ve Fars edebiyatının etkisiyle şiirimize yabancı kelime girişi yoğun bir şekilde gerçekleşmiştir. Özellikle divan şiiri, anlaşılması güç hale gelecek kadar yabancı kelime akınına uğramıştır. Dolayısıyla bu dönem şiirlerinde güzel anlatılırken alıntı kelimeler kullanılmıştır. Tarama Sözlüğü'nde, “*çeşm, hüsn, cernal, dilruba, zülf, şems ü kamer, peykan, ruhsar, leb, letaif, mihr, hûb-rû, afitab, keleş, mah-veş, nihâl-i sebz-pûş*” ifadelerinin güzeli belirtmek için kullanıldığını görmekteyiz.

Çalışmamızda sadece kadın güzelliğini değil erkek güzelliğini de inceledik. Sözlüklerimizde erkeğin boyu, sözü, kilosu, saç gibi görünüş güzelliği ele alınmıştır. Ancak incelediğimiz sözlüklerdeki kullanım sıklığından dolayı erkek güzelliğinde görünüşten daha çok cesaret, yiğitlik, güçlülük gibi özelliklerinin toplum tarafından güzellik unsuru olarak kabul edildiğini gördük.

Giyinmenin, kıyafetin güzel görüme katkıları kaçınılmazdır. Her iki sözlükte de kıyafetin etkili olduğuna dair örnekler tespit ettik. Tarama Sözlüğü'nde, *rengarenk ton ve gönlek* ifadeleri kıyafetin türünün ve renkli olmasının etkisini göstermektedir. Derleme Sözlüğünde ise *elbise, şal, başörtü, şapka, kuşak, kaftan, pantolon, fes, tepelik...* gibi kıyafet ve aksesuarların sıradan olmaması gerek ipekten gerek altınlarla, renkli boncuklarla süslenmiş olması onların kişiyi güzelleştirmedeki rolünü güçlendirmektedir.

Yaptığımız çalışma neticesinde kilo ile ilgili farklı algıların olduğunu gördük. Günümüzde zayıflık güzellik göstergesi iken geçmişte ve halk arasında zayıflık değil, “balık etli” olarak tabir ettiğimiz orta kilonun güzel kabul edildiğini gördük. Tarama Sözlüğü'nde, *nazük-nazik, etine canına tolu, nazenin* ifadeleri; Derleme Sözlüğü'nde de orta kilonun güzel kabul edildiğini, zayıflığın genelde cılızlıkla birlikte kullanıldığını tespit ettik.

Tarama Sözlüğü'nde geçen *Türk ve Hindu* kelimeleri “şuh ve göz” ile birlikte kullanılmış ve millet özelliklerinin güzeli betimlemede kullanıldığına örnek teşkil etmiştir.

Derleme Sözlüğü'nde karşımıza çıkan gelin güzelliğinde, iki unsur önem arz etmiştir. Gelinlerin kıyafetleri ve takıları. Gelinlerin kıyafetlerinin rengi, kumaşı çeşidi; takılarının madeni, türü gelin güzelliğine katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Kıyafetlerin kendisi kadar kumaşları da önem taşımaktadır. Derleme Sözlüğü'nde kıyafet kumaşlarının "ipek, kadife, pamuk" olarak özellikle belirtilmesi ve bu kumaşların sıradan değil önemli kıyafetlerde kullanılması dolayısıyla kumaşları, güzellik unsuru olarak çalışmamıza aldık.

Derleme Sözlüğü'nde takılardan *yüzük, bilezik, kolye, taç, göğüs iğnesi, çengel(toka), hızma ve küpe* güzellik unsuru olarak görülmektedir. Daha çok kadınların kullandığı bu aksesuarlar dikkat çekmek dolayısıyla daha güzel görünmek için takılmaktadır. Ayrıca takılarda kullanılan madenlerin "altın, gümüş ve elmas" olarak özellikle belirtilmektedir. Gelinlere, nişanlı kızlara altın ve elmadan takıların hediye edilmesi bu madenlerin de güzellik unsuru olarak kabul gördüğünü kanıtlamaktadır.

Süslenmek için makyaj yapmadaki amaç elbette güzel görünmektir. Derleme Sözlüğü'nde süslenmek ve makyaj yapmak üzerine kullanımları tespit ettiğimiz için çalışmamızda örneklerine yer verdik.

Derleme Sözlüğü'nde de temizlikle güzellik birlikte kullanılmıştır. Bu kullanımlardan temizliğin güzelliğe etkisi olduğunu görmekteyiz. *abrozavanlı*: Temiz ve süslü gezen adam. (Veliköy ' Şavşat -Ar.)(c1 s31) *akman*: 1. Temiz, beyaz, güzel. ('Taşköprü, Abana, -Ks.; ' Meriç -Ed.)(c1 s159) vs.

Derleme Sözlüğü'nde tespit ettiğimiz örneklerden vücudun bir bütün olarak biçimli, ölçülü olması güzellik için önemli bir etken olduğunu gördük: *dashlı daramlı*: Vücudu güzel, uygun, gösterişli. (İğneciler ' Mudurnu - Bo .)(c2 s1374), *kalıkı (I)*: 2. Güzel vücutlu , yakışıklı, gösterişli.(' Merzifon -Ama .; 'Zile ve köyleri -To.; Bayadı -Or.; 'Antakya -Hat .; 'Bor -Nğ.; Yerkesik -Mğ.)(c4 s2799) vs.

Konuşmanın güzelliğe etkisini Derleme Sözlüğü'ndeki örneklerden hareketle çalışmamıza aldık. Tatlı dilli olmak, ağızdan bal damlamak, kibarca konuşmak... sıradan konuşmayı güzel ve etkileyici konuşmayı kasteder.

Kişinin genç ve dinamik olması güzellikle pek tabii ilişkilidir. Derleme Sözlüğünde bununla ilgili ifadeleri tespit ettik ve çalışmamızda yer verdik: *acı delilik*: Delikanlılık Erkeklerde 18-22 yaş arasındaki çağ. (*Mut köyleri - îç)(c1 s45), *beserek (II)*: Yetişkin, güzel kız .(' Göksün ve köyleri -Mr.; ' Reyhanlı **ve** Amik ovası Türkmenleri -Hat .)(c1 s639), *celep (I) [celeke]*: 1. Genç, güzel, gösterişli (kimse). (' Gemlik -Brs.; —Es.; 'Merzifon köyleri -Ama.; Şıhlar *Ulubey, -Or.; Karamdere •Şereflikoçhisar -Ank.)(c2 s877) vs.

Güzeli anlatma imkanının dilde geniş bir yer tuttuğunu gördük. Türk Dili'nin kelime hazinesi soyut bir kavramı somutlaştırırken basit kalıplar yerine oldukça çarpıcı ve doğal ifade biçimlerini içerisinde barındırmaktadır. Güzellik söz konusu olduğunda tabii olarak akla ilk gelen, kadın güzelliği olmaktadır, ancak biz bu çalışmayı kadın güzelliğiyle sınırlandırmadık. Erkek güzelliğini de içine alan daha genel bir çalışma ortaya koyduk.

BİBLİYOGRAFYA

AKSAN, D. (1989), *Kavram Alanı- Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eksikliği Üzerine*, TTK Basım Evi, Ankara.

.....(2004a), *Türkçenin Sözcükleri*, Engin Yayınevi, Ankara.

.....(2009a), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK, Ankara.

ALBAYRAK, K. (2005), *Dinlerin Rengi Ranklerin Dili*, Sarkaç Yayınları, Ankara.

ALKAŞI, A.. (2001). "Taki". *Tombak Antika Kültürü Koleksiyon ve Sanat Dergisi*. (36), 62.

BAYRAKTAR, N. (2005), *Kavram ve Anlam Boyutunda Al, Kırmızı ve Kızıl*, *International Journal of Central Asian Studies Mustafa Canpolat Armağanı*, 10(1), 145-165.

..... (2006b). *Kavram ve anlam boyutunda Türkçede ak ve beyaz. Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları I-II; Haz. Cemal YILDIZ-Latif BEYRELİ*, 35-50; Pegem-A Yayıncılık, Ankara.

.....(2014b), *Türkçedeki Kişi Adlarında Renk Adları*, *ActaTurcica- Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl IV, Sayı 1-1.

.....(2014b), *Türkçe Yeşil Renk Adının Biçim, Anlam ve Kavram Alanına Tarihsel Bir Bakış*, Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

.....(2009b), *Boz ve Kır Renk Adlarının Kavram, Anlam ve Biçim Boyutu Üzerine*, *International Central Asian Studies, Articles on Turkology Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth*, 13, 101-121.

..... (2005b), *Kavram ve Anlam Boyutunda Türkçede Kara ve Siyah*, *IV. Dil, Yazın ve Değişim Sempozyumu Bildirileri*, Çanakkale.

BİNGÖL, I. (1999). *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Antik Takıları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÇABAYIR, Y. (2007), *Ötüken Türkçe Sözlük (cilt 2.)*, Ötüken Neşriyat, Ankara.

.....(2007), *Ötüken Türkçe Sözlük (cilt 5.)*, Ötüken Neşriyat, Ankara.

DEVELLİOĞLU, F. (1990), *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.

ERGİN, M.(1989) , *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınevi, İstanbul.

GUIRUD, *La Semantique*, Berke Vardar Çevirisi, s. 26-27.

GÜMÜŞATAM, G. (2011), *Kavram Alanları Açısından Kıbrıs Türklerince Hayvanlara Verilen Adlar*, s. 11-12.

- GÜVENÇ, B. (1994), *İnsan ve Kültür* (6. baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- J. R. FIRTH, (1958), *Papers in Linguistics*, 1934- 1951 Oxford.
- KADAŞEVA, K. (1996), “Kazak Medeniyeti’ndeki Sembooller”. *Nevruz ve Renkler*, Haz. Sadık Tural ve Elmas Kılıç, AKM Yay. Ankara.
- KAPLAN, M. (2015), *Kültür ve Dil*, Dergah Yayınevi, İstanbul.
- KARADAVUT, Z. ve Mustafa Aksoy (2001) *Kırgız Gelenekleri ve Abramzon*, Türk Yurdu 171 (21): 58-61.
- KIRAN, Z. (2003), *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seçkin Yayınevi, Ankara.
- KOÇU, M. Ekrem. (1967), *Türk Giyim Kuşam Sözlüğü*. Ankara.
- KÜÇÜK, S. (2010), *Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı*, @Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütvevelli Heyet Başkanlığı, bilig / Yaz 2010 / Sayı 54: 185-210
- LEVEND, A. S. (1980), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- M. MEAD, (1957) , *Mirror of Man*, USA .
- ÖGEL, B. (1991), *Türk Kültür Tarihi Giriş. C. VI*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Örneklerle Tarama Sözlüğü Denemesi*, (1942), Türk Dil Kurumu Yayınları, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul.
- XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, (2009), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara. (8 cilt).
- ÖZBAĞI, T. (1995), *Baş Süslemelerinde Kullanılan Anadolu Kadın Takıları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat.
- ÖZBAĞI, T. (1993), "*Geleneksel Kadın Takıları*". Ankara: Türkiye'de Yaygın Eğitim ve Sanat Dergisi. (5). Ankara.
- ÖZER, S. (2015), *Türkçe’de Anlam ve Kavram Terimleri Üzerine /Ogden ve Richerds’in Üçgenine Yeniden Bakmak*, International Journal of Language Academy, Volume 3/1 Spring, 2015 p. 142/158.
- SAĞOL, G. (1995). *Tarihî Türk şivelerinde at donları. Türk Kültüründe At ve Atçılık*, İstanbul: Türkiye Jokey Kulübü, 126-146.
- TDK KOMİSYON, (2005), *Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, (2009), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.(6 cilt)
- VARDAR, B. (1999). [Yönetiminde Ö. Demircan, E. Ergun, N. Güz, G. Işık, Ş. Ozil, E. Öztokat, O. Senemoğlu, N. Sevil, E. Sözer].XX. *Yüzyıl Dilbilimi(Kuramcılardan seçmeler)*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- WITTGENSTEİN, (1953), *Philosophical Investigations*, Oxford.
- Gelincik Çiçeği,Türleri ve Özellikleri, <https://www.gelincik.gen.tr/gelincik-cicegi.html>, Son Güncelleme : 26.11.2018

Türk Kùltüründe Giyim ve Kuşam Nedir <http://turk-kulturunde-giyim-ve-kusam.nedir.org>, İndirme: 30.03.2019

<http://blog.milliyet.com.tr/guzel-uzerine-bir-deneme/Blog/?BlogNo=80077>, 9 aralık 2007

ÖZGEÇMİŞ

Gonca Gül İSLAM BATU, Kahramanmaraş'ın Afşin ilçesinde doğdu. İlkokulu orada ortaokul ve liseyi Osmaniye Düziçi'nde okudu. 2008 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliğine yerleşti. Bir yıl orada okuduktan sonra Konya Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesine yatay geçiş yaptı. 2013 yılında üniversitenin bölünmesiyle Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğinden mezun oldu. 2015 yılı Şubat ayında Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen olarak göreve başladı ve halen görevini sürdürmektedir.